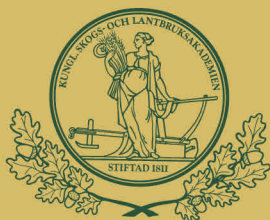

HARALD SVENSSON
RONNY PETTERSSON

Jordbruks- regleringen under 1900-talet

Aktörerna berättar

Jordbruksregleringen under 1900-talet

Aktörerna berättar

HARALD SVENSSON &
RONNY PETTERSSON

Jordbruksregleringen under 1900-talet

Aktörerna berättar

Boken utgiven med stöd av:
Lantbrukarnas Riksförbund
Stiftelsen A. W. Bergstens donationsfond
Stiftelsen Carl-Fredrik von Horns fond

Boken kan köpas via akademien@ksla.se
och internetbokhandeln.

Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden nr 80
Redaktörer för serien Jimmy Lyhagen & Per Eriksson
© Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Utgiven av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien
Grafisk form: Lars Paulsrud
Tryck: Publit, 2024
ISBN: 978-91-989150-5-1
ISSN: 1402-0386

Innehåll

Akademiföretal	7
Förord	9
Intervjuer med aktörer	11

INTERVJUERNA

DET POLITISKA FÄLTET

Åsa Domeij	27
Mats Hellström	41
Carl G Nilsson & Bo Genfors	42
Karl Erik Olsson	63
Margareta Winberg	74
Annika Åhnberg	82

DEN CENTRALA FÖRVALTNINGEN

Mats Denninger	96
Lena Johansson	107
Per Molander	117
Michael Sohlman	129

ORGANISATIONERNA

Jordbruket

Eskil Arvidsson	135
-----------------------	-----

Bo Dockered	155
Viggo Fringel	168
Lars Helgstrand	183
Per-Åke Sahlberg	193

Konsumentintresset

Jan-Erik Nyberg	214
-----------------------	-----

FÖRETAGSVÄRLDEN

Lars Danell	223
Sven Tidala	232

Akademiföretal

JORDBRUKET ÄR VÅR modernäring som vi alla har en stark känsla för. Detta faktum gäller fortfarande, även om det är en minskande andel av den svenska befolkningen som vuxit upp på landsbygden och i praktiken medverkat vid sådd och skörd.

Det svenska jordbruket har genomgått ett antal viktiga omdaningar under årens lopp. Kungl Skogs- och Lantbruksakademien bildades 1813 och under den tidsepoken präglades jordbruket av de skiftesreformer som genomförts eller var på väg att genomföras. Idag har vi ett läge där frågan om försörjningsberedskap vuxit fram som särskilt angelägen, detta efter att vi fått genomleva omfattande torka; IT-krascher och cyberangrepp; pandemi samt fortsatt krig i Europa. Det är naturligt att vi tänker efter särskilt kring hur produktionen av vår mat fungerar även under kriser och krig.

Begreppet paradigmskifte har ofta använts för att beskriva denna typ av skiften. Thomas Kuhn lanserade begreppet för drygt 60 år sedan och använde det för att beskriva hur en vetenskap utvecklas inom en viss fåra, för att sedan efter att ett antal anomalier uppstått kunna bryta bana och utvecklas vidare i annan riktning.

Den här studien handlar om ett paradigmskifte i svenskt jordbruk, nämligen det skifte som genomfördes under slutet av 1980- och början av 1990-talet. En branschmodell som lades fast under 1930- och 1940-talen alltmer kom att ifrågasättas och slutligen överges för en ny modell. Det svenska jordbruket levde länge i den modell som lades fast innan och efter andra världskriget. Modellen byggde på regleringar som klargjorde förutsättningar för förhandlingar mellan olika intressenter.

Modellen kom att ifrågasättas från flera håll under slutet av 1980-talet. Det var en tid när den geopolitiska situationen i världen förändrades dramatiskt; Berlinmuren föll, länderna i Centraleuropa och Baltikum frigjordes. Samtidigt pågick avregleringar av ett stort antal branscher i västvärlden. I Sverige lyftes frågan om medlemskap i EU fram i samband med ett ekono-

miskt krispaket. Detta var sammanhanget för paradigmskiftet för svenskt jordbruk.

Det är angeläget att denna historiska epok kan beskrivas, sammanfattas och analyseras i samlad ordning. Flera av akademiens ledamöter tog för ett antal år sedan initiativ till en diskussion i frågan, vilket slutligen ledde fram till att bokprojektet initierades. Därefter har följt ett omfattande arbete som är genomfört av ett antal av ledamöterna och övriga engagerade.

Kungl Skogs- och Lantbruksakademien är mycket tacksamma för alla goda insatser som lett fram till att vi fått chansen att dokumentera och synliggöra detta skeende. Det är en historisk epok, men ett antal av de ledande aktörerna är fortsatt aktiva och har kunnat bidra med sina berättelser. Vår förhoppning är att studien ska fungera som en kunskapskälla under en lång tid framåt.

Vi hoppas att läsarna ska kunna ta del av och få en bra bild över skeendet som helhet. Tanken är att läsningen även ska kunna ge inspiration till jämförelser med andra viktiga omdaningar inom våra areella näringar. Det kan vara intressant och värdeskapande att ta fram och jämföra resultaten av studien och pröva vilka tankar som dyker upp när vi sätter denna omdaning tre till fyra decennier tillbaka i relation till det sammanhang som dagens svenska och europeiska jordbruk står inför. Är vi på nytt på väg in i ett omvälvande förlopp?

Slutligen hoppas vi även att texten ska utgöra njutbar läsning för alla engagerade inom våra näringar. Vissa läsare kanske tar sig an att läsa verket från pärm till pärm – men tanken är även att möjliggöra studier av enskilda frågor och förlopp. Akademiens bibliotek kommer att se till att det finns ett antal exemplar till hands för intresserade läsare.

Peter Normark

Akademisekreterare KSLA

Förord

I BOKEN *Jordbruksregleringen under 1900-talet* redovisas en samlad genomgång av politiken gällande jordbruksprisregleringen under 1900-talet med särskild tonvikt mot 1980- och 1990-talen. Tidigt i arbetet kom vi fram till att det även fanns ett behov av att dokumentera de erfarenheter som finns hos personer som var direkt delaktiga i 1990 års beslut eller i förhandlingsarbetet inför EU-inträdet.

Inom ramen för arbetet har därför genomförts 18 intervjuer. Vid en av intervjuerna deltog två personer, vilket gör att 19 personer har intervjuats. I boken *Jordbruksregleringen under 1900-talet* finns sammanfattningar av samtliga intervjuer. I den här boken med samma titel men som vi gett undertiteln *Aktörerna berättar* redovisas de fullständiga intervjuerna.

Även om det funnits ett frågebatteri i botten, har intervjuerna fått olika karaktär. För några av de intervjuade var jordbrukspolitiken ett kort mellanspel i en yrkeskarriär, medan för andra fyllde jordbrukspolitik, eget jordbruk och verksamhet i livsmedelsindustri hela yrkeslivet. Det är därför naturligt att de bearbetade intervjuerna blivit olika långa och som i några fall också tar upp händelser på marginalen till kärnfrågan. Men de utgör en god komplettering för att beskriva den omgivande miljön.

Vi vill rikta ett varmt och uppriktigt tack till de totalt 19 personer som engagerat låtit oss ta del av sina insatser och erfarenheter. De har bidragit med många perspektiv från sina respektive utsiktsplatser och som satt sin prägel på de förändringar som beslutades. Detta är nu räddat till eftervärlden.

Vi vill också rikta ett varmt tack till Per Eriksson och Jimmy Lyhagen på Akademiens bibliotek som bidragit med goda råd och har skött praktiska ting. När projektet formades var Mats Denninger en god inspiratör. Lars Paulsrud har gjort den grafiska design som gör att det har blivit en bok.

Slutligen riktar vi ett särskilt tack till Lantbrukarnas Riksförbund för ekonomiskt bistånd till de utgifter som arbetet dragit med sig.

Harald Svensson Ronny Pettersson

Intervjuer med aktörer

ETT VIKTIGT SYFTE med projektet om jordbruksregleringen har varit att samla in och dokumentera de erfarenheter som finns hos personer som var direkt delaktiga i 1990 års beslut eller i förhandlingsarbetet inför EU-inträdet. Vi ville veta hur dessa personer tänkte kring det jordbrukspolitiska system som fungerade fram till 1990 och hur de såg på behovet av förändring av detta. Vi ville få fram den uppfattning av jordbrukspolitikens problem som påverkade dessa aktörers handlande och den syn på en ny politiks möjligheter som präglade deras ställningstaganden. Dessa uppfattningar och denna syn skulle beskrivas med deras egna ord.

Urvalet av intervjupersoner

De intervjuade personerna valdes ut därför att de kunde antas ha viktig kunskap om detta skede i jordbrukspolitiken och har innehaft olika roller i omlägningsprocessen. Strävan var att få med personer från såväl politik och förvaltning som organisationer och näringsliv/företag. Totalt har 18 intervjuer genomförts. Vid en av intervjuerna deltog två personer, vilket gör att 19 personer intervjuats.

Det politiska fältet företräds av fyra jordbruksministrar under åren 1986–2002: Mats Hellström (s), Karl Erik Olsson (c), Margareta Winberg (s) och Annika Åhnberg (s). Därutöver intervjuades företrädare för Moderaterna och Miljöpartiet: Carl G Nilsson, som var ordförande i Moderaternas centrala jordbruksråd, och Bo Genfors, som var sekreterare i rådet, samt Åsa Domeij, som var riksdagsledamot och företrädde Miljöpartiet i den livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG).

Från den centrala förvaltningen har fyra personer intervjuats. Två av dessa verkade som statssekreterare på jordbruksdepartementet under de år då 1990 års reform utarbetades resp. under EG-förhandlingarna: Michael Sohlman och Mats Denninger. Sohlman var också ordförande i LAG. Dessutom intervjuades departementsrådet vid jordbruksdepartementet, Lena Johansson,

som deltog i arbetet med den livsmedelspolitiska reformen, och Per Molander, som var huvudsekreterare i LAG.

Från organisationsvärlden har två förtroendevalda inom Lantbrukarnas Riksförbund (LRF) intervjuats: Bo Dockered, som var ordförande under de aktuella åren, och Per-Åke Sahlberg, som var ledamot av styrelsen. Två tjänstemän med centrala positioner inom organisationen intervjuades också: Viggo Fringel, som var förhandlingschef, och Eskil Arvidsson, som deltog i förberedelsearbetet inför jordbrukspolitiska beslut och förhandlingar. Dessutom intervjuades en central person i LRF:s utåtriktade informationsarbete: Lars Helgstrand. Konsumentsidan representeras av Jan-Erik Nyberg, TCO-ekonom, ledamot och därefter ordförande i Konsumentdelegationen och senare ordförande i Konsumentberedningen.¹

Företagsvärlden representeras av två personer som innehaft posten som VD för Slakteriförbundet: Sven Tidala och Lars Danell. Två representanter för slakteribranschen valdes därför att detta var den del av lantbrukskooperationen som visade sig ha svårast att klara konsekvenserna av de båda omläggningarna av jordbrukspolitiken. Företrädare för branschen kan tänkas ha haft anledning att fundera över de möjligheter och svårigheter som omläggningarna innebar för de lantbrukskooperativa organisationerna och företagen.

I urvalet finns god representation för LAG, den arbetsgrupp som utarbetade förslaget till en reformerad livsmedelspolitik: fem ledamöter samt gruppens huvudsekreterare. Saknas gör representanterna för Moderaterna och Folkpartiet, som båda avlidit.

Bland de tillfrågade har enbart två personer avböjt medverkan, i båda fallen därför att de sedan många år lämnat det jordbrukspolitiska fältet och ägnat sig åt annan verksamhet. Det rör sig om Gunnar Wetterberg, som svarade för en viktig utredning 1988, och Bo Jonsson, som efterträdde Michael Sohlman som statssekreterare i jordbruksdepartementet.

De utvalda personerna kontaktades först genom ett brev, som presenterade projektet och beskrev vad medverkan innebar. Därefter togs en telefonkontakt med personerna för att närmare diskutera projektet och genomförandet av en intervju.

Intervjuförfarandet

De personer som accepterat medverkan erhöll i god tid före intervjun en presentation av de frågor som vi ville använda som utgångspunkter för samta-

1. Konsumentberedningen tillsattes 1990 och hade till uppgift att följa och utvärdera utvecklingen inom jordbruks- och livsmedelssektorn från konsumentsynpunkt.

let om jordbrukspolitiken omläggningar. Frågebatteriet innehöll dels själva frågorna, dels korta introducerande texter till sakområdena. Tanken var att beskrivningarna av bakgrunden till eller sammanhanget för en fråga skulle stimulera minnet och göra det lättare för den intervjuade att ta ett rejält kliv tillbaka i tiden.

Intervjupersonerna ombads att före intervjutillfället fundera över frågorna. Så vitt vi kan bedöma följde samtliga personer anvisningarna. Vissa av dem hade förberett sig genom att ta fram minnesanteckningar och annat material från den aktuella tiden. Några hade också ställt samman sina synpunkter i skriftlig form inför intervjun eller hade gjort stödanteckningar inför den. Flertalet intervjuer genomfördes vid fysiska träffar med personerna (12 av 18 intervjuer). I och med att Corona-epidemin bröt ut behövde några intervjuer genomföras digitalt. Intervjuerna tog mellan en och två timmar att genomföra.

Intervjuerna spelades in och ljudfilerna transkriberades. Vid de första intervjuerna skickades en obearbetad utskrift till intervjupersonerna för granskning, korrigering och eventuell komplettering. Därefter gjorde intervjuerna en bearbetning av texten, i samarbete med intervjupersonerna. Efter ett par intervjuer ändrades arbetsgången. I fortsättningen skickades direktutskriften och en bearbetad version ut samtidigt för att påskynda arbetet. Förfarandet visade sig fungera väl och tillämpades på flertalet intervjuer.

Bearbetningen hade som syfte att få fram vad intervjupersonen ville ha sagt, med bortrensning av ovidkommande saker som samtalet halkade in på och talspråkets många upprepningar, omtagningar, byte av tankegång med mera. Missförstånd vid utskriften och luckor på grund av svårigheter att höra vad som sades rättades också till. Vid bearbetningen fördes också resonemang om en fråga samman under en gemensam rubrik, om dessa i intervjun togs upp vid skilda tidpunkter. När de bearbetade versionerna gick tillbaka till intervjupersonerna uppmanades dessa att lägga till tankar och minnesbilder som de hade missat vid intervjutillfället men kommit på efteråt eller erinrade sig vid genomläsning av utskriften eller bearbetningen. Korrigeringar av andra slag kunde då också göras. Slutresultatet blev en text som enligt den intervjuade återgav vad han eller hon ville ha sagt, och som kunde godkännas för publicering.

Sedan nästan alla intervjuer genomförts och utskrifterna bearbetats fick alla intervjuade ta del av varandras texter. De gavs då möjlighet att kommentera vad andra sagt eller göra tillägg i den egna texten, om genomläsningen fått dem att erinra sig saker som inte kommit med i den egna intervjun. Några

förändringar av sakinnehållet i de bearbetade intervjuerna skedde inte till följd av denna möjlighet till ändring.

Intervjufrågorna

Frågebatteriet innehöll frågor om problem i jordbrukspolitiken under 1980-talet och arbetet med 1990 års reform, om föreberedelsearbetet för EU-inträdet samt ett par mer generella, avrundande frågor.

Frågorna om 1990 års reform tar avstamp i 1977 års jordbrukspolitiska beslut. Detta hade sin utgångspunkt i målen om en tillräcklig försörjningsförmåga för en längre avspärrning och bibehållandet av den befintliga åkerarealen samt angav principer för prissättningen på jordbruksprodukter. Därefter ställs frågor om situationen fram mot mitten av 1980-talet, 1985 års beslut, åtgärder under andra hälften av årtiondet för att minska produktionen samt GATT-förhandlingarnas betydelse.

De frågor som direkt handlar om reformbeslutet 1990 tar först fasta på personkretsen av reformförespråkare, reformens utformning och vilken roll det spelade att den skulle kunna accepteras av jordbrukarna samt LRF:s omsvängning. Omställningsåtgärderna under övergångsperioden berörs också, liksom det nya systemets förväntade stabilitet. Några mer generella frågor ingår också i denna del. En handlar om miljöfrågans betydelse i samband med 1990 års reform och EU-inträdet, en annan om jordbrukets konkurrenskraft och en tredje om synen på behovet av inhemsk försörjning med livsmedel. En sista, mer generell fråga, tar upp strukturomvandlingens betydelse i jordbrukspolitiken.

Frågedelen om EU-inträdet inleds med en fråga om regeringsskiftenas betydelse för förhandlingarna och för resultatet av folkomröstningen. Den fortsätter med frågor om den svenska linjen i förhandlingarna om jordbruket. Därefter följer frågor om för- och nackdelar med ett medlemskap ur jordbrukets synvinkel. Viktiga inslag i jordbruksdelen av förhandlingarna berörs också, liksom omvandlingstrycket på livsmedelsindustrin och jordbruket. Även optimismen om det svenska jordbrukets möjligheter inom EU tas upp och grunderna för denna optimism.

Den sista delen av frågebatteriet handlar om jordbrukspolitikens olika faser och efterlyser den intervjuades synpunkter på jordbrukspolitikens över tid växlande prioriteringar av olika mål.

Svaren på frågorna

Intervjuerna skall bidra till förståelsen av hur aktörerna tänkte under omställningsprocesserna och vilka omständigheter som de intervjuade personer-

na menar påverkade deras tänkande. Det är naturligtvis inte utan problem att tolka svaren på frågor som rör förhållanden som ligger cirka 30 år bakåt i tiden. Personer minns kanske inte längre hur de resonerade, deras minnesbilder kan påverkas av det som hände efter beslutet eller av vad som med tiden blivit en dominerande tolkning. Dessa problem finns utan tvekan. Men de behöver inte innebära att rekonstruktionen av hur personer tänkte och av vad som påverkade deras tänkande saknar intresse. Utsagorna kan till viss del kontrolleras mot annat källmaterial som tillkom i direkt anslutning till händelseförloppet. Utsagornas källvärde är dessutom beroende av vilka frågor vi ställer till materialet. Det kan ha ett intresse i sig att utröna hur viktiga aktörer ser på ett skeende i efterhand, när man vet hur det gick. Åtminstone indirekt kan det hjälpa oss att förstå varför de en gång i tiden handlade som de gjorde.

De intervjuade personerna har haft olika roller vid jordbrukspolitikens utformning och deras engagemang i jordbrukspolitikerna har haft olika varaktighet. För några var jordbrukspolitikerna ett kort mellanspel i en yrkeskarriär som till största delen gjordes på andra områden. För andra fyllde jordbrukspolitik och jordbruksverksamhet hela yrkeslivet. Dessa skiftande förhållanden kommer givetvis till uttryck i intervjuerna. Den som lämnade det jordbrukspolitiska fältet efter 1990 års beslut har inte mycket att säga om EU-förhandlingarna. Dessa och andra omständigheter gör att de olika sakområden som intervjufrågorna tar upp, får skiftande utrymme i intervjuerna.

De intervjuade *jordbrukspolitikerna* delar inte den uppfattning som fördes fram i 1980-talets debatt, att det jordbrukspolitiska systemet var så fast etablerat att det närmast var omöjligt att förändra i grunden. Enligt politikernas mening kunde man mycket väl komma runt hindren genom rationella överläggningar. De betonar den samsyn som fanns i slutet av 1980-talet om jordbrukspolitikens problem, en samsyn som också gällde hur politiken i grova drag skulle läggas om. Nya idéer knutna till tidens allmänna avregleringsdiskussioner hade liten betydelse, hävdar politikerna. Långt större vikt ger de den kunskap om politikens konsekvenser för miljö och livsmedelsberedskap som förmedlades i LAG. En förväntad förnyelse inleddes snabbt i avregleringens spår, med nya produktionsinriktningar och småskalig förädling, framhåller vissa av politikerna, men de flesta av dem tvivlar på att det som gjordes i den vägen skulle ha räckt. Enligt deras bedömning skulle jordbruket ha krympt rejält, om omställningen fullföljts. Inte heller EU-anslutningen och EU-förhandlingarna gav enligt politikerna upphov till skarpa motsättningar; alla partier sägs ha varit beredda att acceptera CAP, om än med viss motvilja.

Den positiva inställningen underlättades av att många trodde att det svenska jordbruket och den svenska livsmedelsindustrin skulle gå en ljusnande framtid till mötes inom EU. De optimistiska förväntningarna kom emellertid på skam, konstaterar politikerna.

De *personer inom Regeringskansliet* som var engagerade i den livsmedelspolitiska reformen menar att den byggde på vad de kallar en rationell syn på jordbruket och jordbrukspolitiken. Jordbruket betraktades som en näring bland alla andra och politikens problem identifierades utifrån en bred samhällsekonomisk analys. Ny kunskap och nya fakta var enligt dessa personers mening nödvändiga för omläggningen, men det var inte nationalekonomernas kritiska analyser som spelade en avgörande roll. Långt viktigare var naturvetenskapliga insikter om biologisk mångfald och markanvändning. Med den utgångspunkten kunde man inom LAG ställa de grundläggande frågorna om skälen för de offentliga ingreppen. Intervjupersonerna framhåller också att reformarbetet inte inriktades på att bara liberalisera utan på att successivt vidga utrymmet för marknadskrafterna och att införa generösa övergångsstöd, för att Centern och LRF skulle förmås acceptera omläggningen. Den livsmedelspolitiska reformen gav enligt de intervjupersoner som deltog i EU-förhandlingarna bra förutsättningar för EU-medlemskapet och bred politisk enighet fortsatte att råda i fråga om jordbruket under förhandlingarna. Många lantbrukskooperativa företags svårigheter att klara konkurrensen på EU-marknaden sägs till stor del ha berott på att företagen var dåligt förberedda för konkurrensen på en marknad med stora och kraftfulla aktörer, efter att länge ha levt i regleringssystemets hägn.

Aktörerna inom LRF-sfären beskriver organisationens spårbyte på olika sätt. Skillnaderna i synsätt betingas av olika bedömningar av regleringssystemets läge i slutet av 1980-talet; om det betraktades som hopplöst föråldrat eller möjligt att anpassa till en kraftigt förändrad omvärld. Mot den bakgrunden framstår spårbytet antingen som en väl genomtänkt strategi, som tillkommit i en öppen diskussion, eller som något som LRF närmast snubblade in i och snabbt förlorade inflytande över. Systemskiftesdiskussionen i slutet av 1980-talet togs enligt den sistnämnda tolkningen över av politikerna och blev något som LRF inte alls var berett på. Till den mer kritiska bilden hör att spårbyteslinjen kom till stånd utan någon djupare diskussion inom LRF:s förbundsstyrelse. Valet av intervjupersoner har styrts av att personer med olika uppfattningar skulle väljas ut. I vilken mån de valda personerna speglar styrkeförhållandet mellan olika uppfattningar i till exempel LRF:s förbundsstyrelse har inte varit viktigt. Vi har heller inte gjort något försök till värdering av de olika uppfattningarna. LRF-företrädarna är överens om att jordbrukets möjlig-

heter att klara omställningen skulle ha varit små. Utan EU-inträdet, och den återreglering detta innebar, skulle konsekvenserna ha blivit så långtgående att en inhemsk återreglering troligen skulle ha skett. En del menar att omställningen förfuskades av politikerna, andra att omläggningen var feltänkt från början, eller åtminstone dåligt genomtänkt, och dömd att misslyckas. De intervjuade medger att det fanns ett stort mått av önsketänkande i förväntningarna på den vidgade marknad som mötte jordbruket efter EU-inträdet och att den egna organisationen bidrog till de överdrivna förväntningarna.

Intervjuernas uppläggning

Redovisningen av intervjuerna följer den gruppering som angavs i avsnittet om urvalet av intervjupersoner. Den inleds med företrädare för det politiska fältet, följt av intervjuer med personer som arbetade inom den centrala förvaltningen. Därefter kommer intervjuerna med organisationsföreträdare och sedan företrädare för företagsvärlden.

Varje intervju inleds med en kort presentation av den intervjuade personens roll inom jordbrukspolitiken. Därefter följer en också mycket kort redovisning av vilka delar av det jordbrukspolitiska förloppet som den intervjuade särskilt uppehållit sig vid. Det rör sig inte om ett försök att sammanfatta intervjun utan om en fingervisning för att läsaren snabbt och enkelt skall få en uppfattning om innehållet i intervjun. Författarna svarar helt för den korta inledningen till varje intervju.

Som ytterligare en hjälp till läsaren för att kunna orientera sig i redovisning ligger före själva intervjuerna de frågor som personerna erhöll. Frågorna användes som utgångspunkt för det samtal som fördes om jordbrukspolitiken, men den intervjuade gavs förhållandevis stor frihet att själv utforma sin redovisning. Detta gör att redovisningen av innehållet inte följer en strikt mall. Alla hade samma frågor som utgångspunkt, men alla frågor var inte lika relevanta för alla intervjuer. Det rör sig om personer som var verksamma under olika skeden av förloppet och i skilda sammanhang.

Frågebatteri

1990 års reform

1960-talets politik syftade till att flytta resurser från jordbruket till näringsgrenar med högre produktivitet som snabbt blev obsolet. 1972 tillsattes en ny utredning som snart fick erfara starkt höjda jordbrukspriser. Runt 1970 blev också frågan om mjölkproduktionens omfattning akut och lönsamheten förstärktes för den produktionsgrenen.

- Trodde man verkligen på att nu kommer en ny tid med höga jordbrukspriser?

Resultatet blev 1977 års beslut där utgångspunkten var att uppnå tillräcklig försörjningsförmåga (nytt begrepp som introducerades) för en längre avspärrning. Den åkerareal vi hade då skulle vara lagom framöver.

Prissättningen på jordbruksprodukter utformades genom att jordbruket skulle få full kompensation för prisökningar på insatsvaror plus att löneökningarna på LO/SAF-området skulle appliceras på jordbrukets ersättning för eget arbete och eget kapital minus ett produktivitetsavdrag på 4,5 procent som skulle dras från ersättningen för eget arbete och eget kapital. Dessa principer, med överläggningar mellan jordbruket och konsumentdelegationen (staten) hade ju tillämpats rätt länge.

- Vilka synpunkter har du på hur detta system var utformat? Och i den tid som var då.

Beredskapsmotivet var centralt i jordbrukspolitiken alltsedan andra världskriget.

- Man kan tänka sig att det kändes nära till hands kanske upp till 25 år efter krigsslutet, men att detta tunnades ut efter hand. Hur mycket "sektorsintresse" fanns i beredskapsmotivet i mitten av 1980-talet kontra att det var centralt i försvarspolitiken?

Framåt mitten av 1980-talet ökade överskotten av till exempel fläsk. En bärande tanke var att överskotten skulle komma fram i form av spannmål eftersom det uppfattades som billigast – men så blev det inte. 1983 års livsmedelskommitté (LMK) tillsattes med Jordbruksnämndens GD som ordförande. Trots ett gigantiskt bakgrundsmaterial där man bland annat visade att överskotten tenderar att fortsätta att öka, lyckades man inte komma fram till några avgörande nyheter.

Som jag ser det så var det mest synliga som kom fram att det skulle tillämpas "fria förhandlingar" och att staten borde ta visst ansvar för finansieringen av spannmålsöverskotten. Men praktiken visade att det i stort sett inte blev någon framgång med detta.

- Har du några tankar kring varför den "politiska orken" inte var större vid den tiden? Hur kan man se på detta nu i efterhand?

För att undvika en ännu svårare situation infördes en rad åtgärder för att minska produktionen i stort sett i anslutning till 1985 års beslut. Exempel: tvåprissystem för mjölk, trädesbidrag, insättningsavgift för värphöns som kompletterades med en ruggningsavgift, investeringsstopp för byggnader för animalier och slaktbidrag för dräktiga suggor. Dessutom menade man att det behövdes en prisprövning för jordbruksfastigheter. Dessa åtgärder präglades av stor stress.

- Hur kan det komma sig att man inte tittade mer på generellt verkande medel – produktprisernas nivå?

Vi levde då i en tid där länderna i västvärlden skyddade sina jordbruksmarknader starkt. EG hade dock ett gemensamt yttre skydd.

- Hur såg man på olika håll på de strävanden mot lägre skyddsnivåer som signalerades från GATT? Uppfattade man att ett GATT-avtal skulle vara inom räckhåll?
- Vilka var de första stegen i att lösa upp denna omfattande politik? Jag tänker då exempelvis på PSE-beräkningar (alltså beräkningar av olika länders skyddsnivå på jordbruksområdet).

Vi går nu in på "spårbytet"

Problemen verkade ha kommit till vägs ände redan ett par år efter 1985 års beslut.

- Hur såg den personkrets ut som kom fram till att det behövs en radikal omsvängning. Fanns den i starten bara inom Regeringskansliet eller var den bredare?
- Olof Bolin på SLU var ju en stark kritiker av den rådande politiken. Vilken roll spelade han inför "uppmarschen"? En annan som inte syntes lika mycket var Stefan Hedlund.

Det är ju fullt begripligt att det inte är meningsfullt att i längden exportera stora kvantiteter till priser som var avsevärt lägre än de priser som tillämpades i Sverige och för all del även i många andra länder. Samtidigt vägde givetvis beredskapsmotivet fortfarande tungt.

- Hur mycket energi ägnades åt att konstruera en förändring som skulle kännas acceptabel även för jordbruket?

- LRF:s omsvängning markerade ett "paradigmskifte". Berodde detta på att man insåg att det var en politisk realitet eller att man menade att det nuvarande systemet för prissättning helt enkelt hade tjänat ut?

I arbetet inför 1990 års reform konstaterades att den areal som brukades var för stor i förhållande till behovet för inhemsk förbrukning. En stor summa (13,6 miljarder kr som motsvarar drygt 20 miljarder idag) avsattes för dessa åtgärder. Övergångsperioden skulle vara fem år. Ett exempel på omställning var energigrödor (salix), ett annat var extensivt bete.

- Hur mycket trodde man egentligen på kraften hos dessa åtgärder? Resultatet blev ju att en stor del av marken lades i "vänteläge".
- Samtidigt subventionerades en ny produktionsgren fram – dikor. Denna produktionsgren har alltsedan dess tillerkänts stödpengar.

En kritik som nu i efterhand kan riktas mot 1990 års beslut är att beslutet förbereddes snabbt. Det visade sig att animalieproduktionen anpassades snabbt.

- Med tanke på att en betydligt mindre areal skulle behövas i längden, hur stabilt var egentligen beslutet?

En generell fråga är hur synen förändrades efter hand gällande behovet av att skydda och förbättra den biologiska mångfalden och även frågor kring växt-näringsläckage och användning av växtskyddsmedel. En omsvängning kan sägas ha ägt rum från mitten av 1980-talet och fram till slutet av 1990-talet. NOLA-stödet var det första trevande initiativet, från 1990 års livsmedels-politiska beslut blev extensivt bete ett nytt begrepp och från 1996 började stora program tillämpas för att skydda betesmarker.

- Hur har synen på skydd för åkermark och naturbetesmark förändrats? Och hur fristående är denna fråga från både 1990 års reform och EU-inträdet?

En annan generell fråga är jordbrukets konkurrenskraft.

- Hur viktig har jordbrukets konkurrenskraft varit under olika perioder? Frågan kan delas upp i två, dels konkurrenskraft i förhållande till andra sektorer, dels i förhållande till andra länders jordbruk och att svenskt jordbruk ska kunna vara en aktör på världsmarknaden.

En ytterligare generell fråga är synen på behovet av en inhemsk försörjning. Den kan delas in i ett antal olika delar, ha resurser för att klara en längre avspärrning, att undvika långa transporter av livsmedel (till exempel klimatperspektivet eller odlingsmetoder mm som inte gillas av oss). Ett tredje argument kan också vara att det finns ett nationellt egenintresse (nationell prestige) i att kunna försörja sig själv med mat.

- Hur mycket har jordbrukspolitiken handlat om att undvika en "för snabb" strukturuomvandling kontra att till exempel beredskapsmotivet ska kunna upprätthållas?

Stödet till jordbruket i norra Sverige verkar ha varit i stort okontroversiellt.

- Tyder det på att det är just strukturuomvandlingsargumentet enligt ovan som varit starkt?

Inför EU-inträdet

Att Sverige skulle söka medlemskap till EG (fortsättningsvis enbart EU) blev en överraskning för många. Men accepterades väl på många håll rätt snabbt, även om Nej-sidan var stark.

En särskild aspekt som kan vara intressant är:

- att Sverige lämnade över sin ansökan om medlemskap av en socialdemokratisk regering som strax efteråt förlorade valet,
 - att en borgerlig regering svarade för hela förhandlingsarbetet 1991–94 och
 - att den socialdemokratiska regeringen kom tillbaka hösten 1994 strax före folkomröstningen.
- Vilka verkningar fick dessa regeringsskiften (eller frånvaro av verkningar)?

Den svenska linjen var ju att det inte skulle tillämpas några övergångsregler för jordbruket. Men samtidigt förbereddes ett EU-inträde med vissa anpassningar till EU:s regelverk och att det behövdes några övergångsregler för att inte oskäligen vinster skulle uppstå för vissa aktörer. Exempel på dessa senare regler var att risimportörer inte skulle kunna lägga på sig stora lager inför tullhöjningar i samband med EU-inträdet.

- Var den generella linjen bra eller hade det behövts fler övergångsregler för att göra övergången smidigare vid EU-inträdet?

LRF var på det stora hela positiva till medlemskap i vart fall på central nivå.

För- och nackdelar ur jordbrukarperspektivet kan vara många: Exempel är att komma ifrån 1990 års reform och få de fördelar som marknadsregleringen kunde ge, samtidigt hade direktbetalningar börjat tillämpas inom EU, tillgång till en stor marknad med våra högkvalitativa produkter men samtidigt en risk att lågprisprodukter "väller in" över landet.

Tillgången till den stora EU-marknaden var ett argument som fördes fram. Till exempel skulle det bli möjligt att exportera stora mängder griskött till EU-marknaden istället för att sälja spannmål.

Å andra sidan skulle priserna i Sverige inte kunna avvika nämnvärt från EU-området.

- Vad uppfattades i detta tidiga skede som de största fördelarna med ett medlemskap?
- De största nackdelarna?

Omställningskommissionens uppgifter?

Det allmänna perspektivet:

- Kan man påstå att viktiga politiska företrädare menade att fördelarna totalt med ett EU-inträde är så stora att vi helt enkelt fick acceptera CAP i stort sett som den såg ut?

Viktiga delar i förhandlingsarbetet var:

- basarealens storlek, dvs. den areal det skulle vara möjligt att betala ut arealstöd för. Uppenbarligen fanns en förväntan om att bland annat spannmålsodlingen skulle öka.
- mjölkkvotens storlek, dvs. den praktiskt sett maximala mjölkproduktionen, eftersom produktionen skulle ha ett utrymme att kunna öka.
- antal nötkreatur (dikostödet och handjursbidraget) och tackor som det skulle kunna vara möjligt att söka stöd för.
- att åstadkomma en stödordning till norra Sverige som medgav oförändrad utbetalning till området och att området utökades även till sydsvenska högländet.
- att få mycket pengar till miljöersättningar som dessutom bara vara finansierade till ca 50 procent av EU. En Sveriges hållning som nettobetalare har hela tiden varit att hålla nere jordbruksutgifterna, men ändå

kan Sverige tänka sig ett "stort" miljöprogram som senare kommit att kallas landsbygdsprogram.

- En del menar att bidragen till bland annat spannmålsodlingen skulle medföra att viljan att göra produktivitetsförbättringar minskade, samtidigt som bidragen riskerar att kapitaliseras i markpriserna. Var detta något som man såg som viktigt i förhandlingsarbetet?

Jordbruks- och livsmedelsmarknaderna har internationaliserats starkt sedan EU-inträdet. Oavsett om Sverige blivit medlem eller inte kan man anta att en stark press skulle ha utövats mot landet.

- Hade vi haft ungefär lika stark omvandling inom livsmedelsindustrin alldeles oavsett EU-inträdet?
- Motsvarande på jordbruksområdet?

Vi glömmer numera ofta bort att Sverige blev delaktig av EU redan genom EES-avtalet från 1994.

EES-avtalet innebar att medlemsstaterna fick delta i den inre marknaden med fri import och export. Dock fanns det särskilda bilaterala avtal om jordbruks- och fiskeprodukter, som medgav en nationell jordbrukspolitik. Men regelverken på till exempel de sanitära och fytosanitära områdena var gemensamma.

- Vi skulle ha haft en betydligt lägre avgift till EU, men samtidigt haft ett betydligt mindre inflytande. Hur skulle jordbruket i Sverige ha utvecklats med ett EES-avtal jämfört med som det blev ett EU-medlemskap?
- På många håll uttrycktes det stark optimism om möjligheterna för jordbruket med ett EU-medlemskap. Hur stark grund hade man för detta? Och hur ser man på detta idag?

Avslutningsvis

Man kan dela in den här perioden i tre delar:

- Fram till ca 1990.
- Från ca 1990 och fram till EU-inträdet 1995.
- Från EU-inträdet och fram till riksdagens beslut om livsmedelsstrategin 2017.

I den "gamla" jordbrukspolitiken fanns tre mål, produktionsmålet (beredskapsmålet), inkomstmålet och effektivitetsmålet (konsumentmålet). Dessa kompletterades i mitten av 1980-talet med ett resursmål. I beslut av statsmakterna har man oftast inte uttalat någon tydlig prioritering mellan de olika målen, men ändå har det kanske funnits i bakgrunden.

- På vilket sätt kan man säga att prioriteringarna har växlat under de olika skedena?

Intervjuer

DET POLITISKA FÄLTET

Åsa Domeij

tidigare riksdagsledamot för miljöpartiet

Åsa Domeij var riksdagsledamot för Miljöpartiet 1988–1991 och 2002–2006 och var ledamot i riksdagens miljö- och jordbruksutskott 1988–1990.

ÅSA DOMEIJ representerade Miljöpartiet i livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG). Hon tar avstamp i jordbrukets och jordbrukspolitikens långsiktiga utveckling, från 1930-talet och fram till avregleringen 1990. Hon ser en vändning på 1980-talet, då allt fler började se att systemet var på väg att falla samman under sin egen tyngd. En rad förhållanden bidrog till läget: regleringarna blev alltmer komplicerade, de reglerade jordbruksprodukterna steg snabbare i pris än andra varor, den omfattande offentliga debatten om jordbrukspolitikens eländighet och det orosmoln som GATT-förhandlingarna utgjorde. Arbetet inom LAG var enligt Domeij egentligen en förhandling mellan Socialdemokraterna å ena sidan och Centern och LRF å den andra. Arbetsgruppen nådde emellertid snabbt enighet i grundfrågan, att det rådande systemet var moget för avveckling. Norrlandsstödet ifrågasattes men avfördes snabbt som stridsfråga. Också naturvårdsfrågorna var till viss del känsliga. De estetiska aspekterna spelade enligt Domeij stor roll för

uppslutningen bakom regionalstödet; de norrländska dalgångarna ansågs som väldigt vackra och värdefulla och borde inte planteras igen. Beredskapsfrågan var inte särskilt tung för de allra flesta som deltog i reformarbetet, menar Domeij. För Miljöpartiet och i miljökretsarna var däremot beredskapsfrågan väldigt viktig. Efter EU-inträdet anser Domeij att böndernas inställning till ersättning för naturvårdstjänster och liknande ändrades. Den typen av ersättningar avisades inte längre med argumentet att man ville ha betalt för den mjölk man producerades, inte för andra värden. Domeij lyfter också fram att den småskaliga livsmedelsförädlingen blomstrat efter omställningen.

Åsa Domeij är ledamot av KSLA.¹

Övergripande om utvecklingen av politiken

Under senare delen av 1930-talet arbetade en jordbruksutredning. Redan i denna jordbruksutredning fanns resonemangen att om bönderna skulle få betalt för det de producerade skulle det kunna leda till en besvärlig överskottsproduktion. Men andra världskriget kom emellan och något övergripande jordbrukspolitiskt beslut hann inte fattas innan krigsutbrottet. Krigsutbrottet medförde en starkt ändrad situation med bland annat ransoneringar.

Och sedan efter kriget diskuterades problemet att bönderna kunde sko sig på de höga världsmarknadspriserna. Det fanns frågor kring vad som var viktigast, inkomstmål eller beredskapsmål eller annat. Då var inkomstmålet inte så väldigt viktigt. Däremot var beredskapsmålet efter kriget väldigt viktigt. Men det dröjde det inte längre än till 1952, tror jag det var, som de svenska priserna låg över världsmarknadspriserna. Och sedan har det i princip varit så. På 1950-talet händer det inte så jättemycket. Men sedan på 1960-talet, apropå vilka mål som var viktiga när. Då blev till exempel både effektivitet och inkomst väldigt viktigt. Det tog sig uttryck i rationaliseringskungörelsen och SLU (Sveriges lantbruksuniversitet) hade ämnen som strukturekonomi. Man ville ha större, mer rationella enheter som bönderna skulle kunna leva på. Och effektivitet och billiga livsmedel. Det var rätt så typiskt för den perioden.

Sedan kom då 1970-talet, nu börjar miljöfrågorna komma in på ett annat sätt och att försörja världen med livsmedel blir jätteviktigt. Och det överkuggar en del av den här överskottsproblematiken, även om den finns där hela tiden i bakgrunden. Och problemet med överskottsproduktion stärks också under 1970-talet.

1. Intervjun genomfördes den 17 oktober 2019 av Harald Svensson.

Miljöfrågorna hade seglat upp redan tidigare. Centern blev under 1970-talet det största borgerliga partiet och många miljöengagerade drog sig dit. Centern räknades då som ett miljöparti i grön bemärkelse och blev väldigt starka. Det blev ganska besvärande för Socialdemokraterna. Efter Livsmedelskommittén i början av 1980-talet, var det en valrörelse 1985. Och då profilerade sig Socialdemokraterna på miljöfrågan inom jordbruket. Och det tror jag berodde väldigt mycket på att man behövde krossa Centerns miljöprofil. För då visste man att man skulle få en konflikt med Centern. När jordbrukets frågor kom upp, så skulle inte Centern kunna haka på det. Så till och med Olof Palme, som inte kunde någonting om sakfrågorna var ute och kritiserade jordbruket för giftspridning. Och Socialdemokraterna hade också valaffischer som handlade om jordbruket och miljön. Man vet inte vad som är sanningen, jag har inte suttit och lyssnat på Socialdemokraternas strategier, men jag tror att man ville förstöra Centerns trovärdighet i miljöfrågor för man visste att de inte skulle kunna tänka sig miljöåtgärder som påverkade jordbruket.

Under den perioden handlade det i huvudsak om miljöskyddsåtgärder, alltså gödslingsfrågan och om kemiska bekämpningsmedel. Biologisk mångfald kom mycket starkare sedan under 1980-talets senare hälft.

Under 1970-talet och Gröna vågen kom det konventionella jordbruket att bli allt mer kritiserat. Det var en massa experimenterande. Man pratade om alternativ odling, organisk/biologisk odling, naturenlig odling och det gamla biodynamiska från 1930-talet fanns där. Men det biodynamiska hade egentligen ingen miljökoppling alls från början. På SLU så pratade man om alternativ odling. På 1970-talet kom den första doktoranden som doktoretrade inom ekologiskt lantbruk. Jag har för mig att han höll på mycket med potatis. Och det blev mer och mer viktigt för de lantbrukare som satsade på en annan form av odling för att kunna sälja sina grejer. KRAV bildades 1985. Det som hände då, var att det biodynamiska jordbruket försvann i väldigt stor utsträckning. De som höll på med biodynamisk odling blev KRAV-odlare. Då var det här givetvis oreglerat av EU. EU-förordningen fanns inte och Sverige var inte med i EU. Utan man skötte regelverket genom årliga förhandlingar mellan aktörerna och såg vad som var lämpligt på marknaden. Det var små volymer. Så egentligen började det först på 1970-talet, även om det fanns en miljödebatt på 1960-talet. Då handlade det om betning av spannmål och så där. Men det blommade ut på 1970-talet i samband med Gröna vågen.

Livsmedelspriserna blev en viktig fråga i den svenska debatten i början av 1970-talet som ledde till utomparlamentariska aktioner. De så kallade Skärholmsfruarna blev ett begrepp. Det var en spännande tid. Livsmedelssubventioner inrättades från 1973 och var kvar fram till slutet av 1980-talet. Det

var väldigt mycket motstående intressen. Dels ville säkert en stor allmänhet att bönderna kunde klara sig på sina inkomster. Dels ville man hålla nere livsmedelspriserna.

På 1980-talet blev överskottsproduktionen med låga världsmarknadspriser verkligen ett problem som kostade pengar. Näringen skulle ta ansvar för kostnaderna för exporten. Men det går inte att ta kollektivt ansvar för prissignalerna till bönderna när det lönar sig för den enskilde bonden att producera ett överskott. Överskotten skulle tas i form av spannmålsöverskott. Det blev också stora spannmålsöverskott. Det blev mer och mer brännande kostnader för överskottsproduktionen.

Det var också andra saker som hände i början av 1980-talet. Miljöfrågorna hade börjat bli viktiga. Regeringen, genom finansminister Kjell-Olof Feldt, gick ut och sade att oljepriserna skulle hållas uppe och det gällde även elpriserna. Men sedan gjorde man inte som man har sagt. Utan både elpriser och oljepriser sjönk. Det producerades ett elöverskott som man försökte göra sig av med bäst man kunde till att värma bostäder och så där. Energi blev väldigt billigt. Och det innebar en stimulans för ekonomin. Dessutom devalverade man den svenska kronan i början av 1980-talet och hjulen i ekonomin började snurra snabbare och snabbare. Man hade i slutet av 1980-talet i princip noll arbetslöshet.

Det gjordes avregleringar på de finansiella marknaderna som då kunde samverka med att man inte höll uppe priset på el och olja med beskattning och att man hade devalverat så pass kraftigt i början av 1980-talet. På 1970-talet var det inte bara oljekrisen, det var FN:s stora miljökonferens i Stockholm 1972. Det var också en hel del fokus på oro, just för livsmedelsförsörjningen. Georg Borgström kan vara ett exempel. Ett bekymmer var världssvälten. Även om den här överskottsproblematiken egentligen på något vis har funnits sedan 1952, så var man väldigt bekymrad över hur vi skulle bekämpa världssvälten. Det svenska jordbruket hade en global funktion, att kunna producera ett överskott för att föda en hungrig värld. Det var väldigt typiskt för den här 1970-talsdiskussionen.

Då kom också vego-våg nummer ett. Jag brukar beskriva det så att under min livstid har det varit tre vego-vågor. Och den här vego-vågen på 1970-talet var begränsad, det var vissa intresserade människor. Typexempel är boken *Mat för en fattig planet*. Man skulle äta mer växtbaserat, maten räcker inte. Ja, men okej att det blir en del överskott för det här kommer att behövas i framtiden för maten kommer inte att räcka till. Så man kan säga att på det viset var det ändå, tror jag, en period som i alla fall i efterhand många bönder upplevde som rätt gynnsam faktiskt.

Lönsamhetsmässigt och framtidstromässigt. Det syntes också på ansökningarna till jordbrukslinjen och SLU i skiftet 1970-/1980-tal. Det krävdes jättehöga betyg för att komma in. Tjejerna började slå ut pojkarna på jordbrukslinjen, vilket det var ganska mycket diskussioner om i bondekretsar. Nu kom inte bondpojkar in och kunde utbilda sig, nu kommer tjejerna här och så. Så det var rätt inne. Och det hängde nog också ihop med gröna vågen. Att landsbygden, på något vis, blev väldigt inne på 1970-talet. Landsbygd och matproduktion.

Regleringssystemet blev inte enklare under 1980-talet, utan det blir mer och mer komplicerat. För att bemästra olika typer av nackdelar som de för med sig så kom nya regleringar in. Så att det var nog få som hade överblick över alltihopa då.

Finansdepartementet såg att priset på de reglerade grödorna steg snabbare än på annan mat och man var orolig för de här prisstegringarna. Överskottsproblematiken blev på något vis mer och mer brännande. Och samtidigt såg man tillbaka och såg att vi har haft jordbruksöverskott jättelänge också. Världskriget börjar kännas väldigt avlägset, beredskapsmålet var inte tungt.

Den tilltagande överskottsproduktionen var en ganska svår fråga. Jag tror att det var väldigt känsligt i bondenäringen. Och LRF var inte mogna för det. Jordbruket hade då som nu en rätt stark ställning ute hos allmänheten, man ville ha ett jordbruk. Och man var rädd för en snabb utslagning av lantbruk. Och rationaliseringarna som hade varit, hade inte varit konfliktfria heller när större bönder kunde köpa upp de mindre och mycket av småjordbruken försvann. Det fanns en tradition eftersom rätt många hade en koppling till landsbygden. Jag tror att där på 1980-talet var det väldigt känsligt att spä på detta ytterligare för det skulle innebära en utslagning av jordbruk och inte minst de mindre och mer marginella jordbruken. Det var nog otroligt politiskt känsligt.

Det var flera saker som tryckte på. Det fanns en debatt också inom jordbrukskretsar på SLU, ekonomiska institutionen. Det var en het debatt, mycket känslig där man kritiserade systemet. Det var kostnaderna för överskotten och regleringarna som blev mer och mer krångliga. Och sedan var GATT-förhandlingarna någon typ av orosmoln, tänk om vi måste anpassa oss ännu snabbare då? Att inte kunna göra det här under kontrollerade former. Viktigt var också att LRF började omvärdera hur man såg på jordbruket och jordbruksprisregleringarna. Hela systemet höll på att falla ihop på något vis, under sin egen tyngd. Och så utanpå det så var det det som jag sa förut, att man började just då se de här prisstegringarna på konsumentmarknaden

också. På de jordbruksprisreglerade varorna. Att det var många saker som gick i samma riktning som gjorde att det hände då.

Livsmedelspolitiska arbetsgruppen

Det var mycket som brände ihop där på slutet av 1980-talet, och som tydde på att det skulle blir en förändring. Och just att man inte ville ha en parlamentarisk kommitté, för då skulle det komma in så mycket olika intressen i det hela. Den grupp som formades kallades Livsmedelspolitiska arbetsgruppen.

Många personer var viktiga i processen i arbetsgruppen. Bo Dockered, LRF:s förbundsordförande, var jätteviktig. Jag upplever hela skeendet som att det egentligen var en förhandling mellan Socialdemokraterna och Centern med koppling till LRF. Det var otroligt viktigt för den Socialdemokratiska regeringen att ha med sig både Centern och LRF i det hela. Sedan var det alla som satt och skrev och där Per Molander var ansvarig. Men den här kopplingen till LRF, hade man inte fått till det, då undrar jag om man hade fått en uppgörelse som var så pass bred som den var. Och jag tror att LRF, med Bo Dockered i spetsen, såg lite längre fram i tiden och förstod att systemet inte var hållbart. De blickade också fram emot ett EU-inträde och EU:s jordbrukspolitik. Från LRF:s sida fruktade man alla frihandelsförhandlingar och sänkt gränsskydd för Sveriges jordbruk utan ett EU-medlemskap. Det skulle ha kunnat välla in produkter från EU då.

Jag kom in i riksdagen 1988 och var intresserad av de här frågorna. Jag deltog också i arbetet i den Livsmedelspolitiska arbetsgruppen. I den debatt som fanns bland riksdagsledamöter deltog främst de som var inblandade i jordbruksutskottets arbete. Vi hade uppe frågan i vår (Miljöpartiet) riksdagsgrupp. Men kanske diskuterades mer över partigränserna än inom. För det här var ganska komplicerat faktiskt. Det var inte så lätt att diskutera detaljer, tror jag, för de flesta inom sina egna grupper.

Jag måste säga att, på något vis fanns i den här arbetsgruppen ändå någon slags grundläggande enighet om att det rådande systemet inte var bra. Oenigheterna gällde mer sådana här praktiska konsekvenser och betoningar, till exempel var jag i princip för avregleringen. Från min sida hade vi velat ha in mer miljöaspekter i det hela, till exempel. Det var många konkreta problem som dök upp. Ett tag i det här arbetet så var tanken att man inte ska ha något speciellt Norrlandsstöd, till exempel. Utan i och med att transportavstånden är så långa så kommer man ändå kunna ha en mjölkproduktion i norra Sverige. Vilket jag kommer ihåg att det var en sådan grej som jag ifrågasatte, som jag inte trodde på då. Och sedan kom det lite mer underlag och så visade

det sig att det var så pass billigt att transportera mjölk från södra Sverige. Och då blev det en uppslutning kring ett Norrlandsstöd.

Det var en del känsliga underlag som kom fram när det gällde naturvården. Det var uppe att man inte behövde ha betande djur, man kan väl ha bara maskiner. Mer trädgårdsskötsel och nu behövde man räkna på vad som är det absolut billigaste sättet att fixa till den biologiska mångfalden.

Under arbetet med 1990 års reform var en stor fråga vilka omställningsåtgärder som skulle införas, bland annat handlade det om bioenergi. Energipolitiken har alltid varit väldigt skakig i Sverige. Många som satsade tidigt på biobränslen, som Mora Energi och andra som ville ställa om, blev lurade. Och det som hade hänt på 1980-talet var regeringens löften och Kjell-Olof Feldts löften om att hålla uppe oljepriset. Så det är klart att det var många som kanske tänkte att de här satsningarna på energigrödor, det kanske är något väldigt kortsiktigt, politiskt. Och man kanske inte alls kommer ha orken att driva det framåt. En del var väl väldiga optimister och ställde sig upp och sa det är inte så bra nu men det blir nog en snabb teknikutveckling. SLU anställde en statskonsulent, egentligen bara för Salix, och det fanns mycket förhoppningar. Samtidigt när man tittar i backspegeln på hur ryckig energipolitiken hade varit, så var det klart många som var skeptiska. Men en hel del lantbrukare satsade, de var väl också lite pragmatiska. De tänkte väl att "ja, om det inte går långsiktigt, då plöjer jag väl upp det här igen".

Men egentligen var väldigt mycket av alla de här omställningspengarna ett sätt att få med sig jordbruket, eller köpa ut jordbruket skulle man kunna säga. Förväntningen var att när man genomför det här så kommer markpriserna att sjunka. Och då betalar vi bönderna för att deras markpriser sjunker. Och så är vi alla nöjda och glada.

Reformen på sikt

Många hade lagt marken i vänteläge och vad skulle då hända när omställningsperioden närmare sig slutet? Jag tror att det hade varit jättekänsligt politiskt. Det var inte så att skog skulle vara dålig markvård eller någonting sådant. Men det var så att den mark som skulle ha planerats först var den mark som folk tyckte var viktigast att hålla öppen för ett mer omväxlande landskap. Det var inte så att det hade blivit skogsplanteringar i Skåne som hade kanske gett ett mer diversifierat landskap och läskydd. Utan det hade varit norrländska älvdalar och Sydsvenska högländet som hade rykt. Det hade varit otroligt svårt att göra det. Då hade det säkert varit mer realistiskt att satsa på nya grödor och mer ekologisk odling och kanske börja odla lin och fiber igen. Och se till att den odlingen blev lönsam genom en klok subven-

tionering. Jag tror det hade varit jättesvårt att politiskt driva igenom stora skogsplanteringsprogram. Sedan om det hände lite här och där av sig själv på grund av ekonomin, men att verkligen strategiskt göra det, det tror jag hade varit jättesvårt.

Dikor blev en produktionsgren som ökade i samband med reformen. Men det hade fordrats ytterligare många fler dikor om vi skulle tagit hand om arealöverskottet den vägen. Mer stutproduktion hade varit möjlig och är det fortfarande. Det där ligger som en tickande bomb för svensk nötköttsproduktion, när folk förstår hur mycket av tjurproduktionen går till. En mer extensiv betesdrift skulle fortfarande vara möjlig, baserad på mjölkproduktionen.

Man visste inte vad som skulle hända med EU, det var så mycket osäkerhet. Och då blev det lite grann att vänta och se. Och man såg nog inte så där jättestor lönsamhet heller i helt nya produktionsformer. Många var lite försiktiga där, helt enkelt. Ett stort nötköttsöverskott hade heller inte varit lätt att hantera.

Hur har frågan om livsmedelsberedskap påverkat politiken?

Det där är en väldigt intressant fråga. Och då tror jag det är olika i olika kretsar. Där jag befann mig politiskt under 1980-talet, inom Miljöpartiet och de här miljökretsarna var det faktiskt så att beredskapsfrågan var väldigt tung, på riktigt. Det fanns en oro, man tyckte att det konventionella jordbruket var så beroende av till exempel dieselolja och konstgödsel och det är inte robust. I en krissituation kommer inte det här moderna jordbruken att fungera. Det var någonting som verkligen diskuterades, som man tog på stort allvar.

Fast egentligen, när det gäller 1990 års beslut, är det ganska mycket gissningar av mig, att man ville ha ett gränsskydd över huvud taget och ha ett jordbruk handlade nog om vetskapen att väljarna vill ha ett jordbruk. Jag tror inte det var ett dugg viktigt för finansdepartementet som hade varit drivande och drog igång den här arbetsgruppen. Jag tror att beredskap var någonting man pratade om intellektuellt i sina kretsar och mot Olof Bolin och andra för att kunna motivera politiken. Man ställde säkert frågan om varför ska man ha kvar det här gränsskyddet. Det kostar bara pengar. Sverige importerar ju så mycket annat, man kan väl importera maten också. Jag tror inte att beredskapsmotivet var så tungt egentligen. Men det är mina gissningar, och den känsla som jag hade var att det var ett mer intellektuellt argument. Sverige tömde sina livsmedelslager, på kort sikt är väl det viktigaste i beredskapen att man har några livsmedelslager.

Det var en hoppfull tid runt 1990. Muren föll, avspänning i världen och Sydafrika släppte Nelson Mandela. Man såg fram emot en värld där man inte

skulle känna sig så hotad av den typen av kriser i alla fall då. Det är egentligen på senare tid som beredskapsfrågorna är någonting som mer börjar att tas på allvar igen.

Regionala skillnader

Enigheten har varit god om att vi måste satsa extra resurser på missgynnade områden, om vi kallar dem så. I arbetet i den här parlamentariska gruppen var det både de estetiska aspekterna och biologisk mångfald som diskuterades faktiskt. När det gällde estetiska aspekter handlade det bland annat om de norrländska dalgångarna med jordbruk. Att man ville inte, av estetiska skäl, få allt det att växa igen. Och sedan när det gällde andra marker i skogsbygder och bland annat på sydsvenska högländet, då var det mer fokus på biologisk mångfald. Men de här estetiska aspekterna och hur människor vill uppleva sin närmiljö och sitt landskap, med turism och allting, de var väldigt viktiga. Så det var inte bara biologisk mångfald.

I arbetsgruppen diskuterades de estetiska aspekterna faktiskt väldigt mycket. Och kanske med allra mest fokus på de här norrländska dalgångarna då, som helt enkelt de flesta människor upplever som väldigt vackra och värdefulla. Dels hur de ser ut för de som befinner sig där tillfälligt och dels för de boende där. Det fanns inget stöd för att plantera igen dem.

EU-inträde

Sverige ansökte inte om medlemskap för att få ingå i EU:s ”fina jordbrukspolitik”. Utan det var trots den. Det finns andra länder som har velat gå med i EU för att man har velat ta del av jordbrukspolitiken. Men det var inte det de svenska politikerna längtade efter.

EES-avtalet som började gälla 1994 kan jag inte minnas att det var så mycket politiska stridigheter kring. EES-avtalet påverkade mycket av den svenska lagstiftningen på djur- och växtområdet.

Det diskuterades att begära undantag från EU:s jordbrukspolitik. Enligt den svenska politiken var det gränsskyddet som skulle skydda jordbruket. I det läget var det i de internationella handelsförhandlingarna oklart vilka förändringar som skulle ske för gränsskyddet för det svenska jordbruket. Många tänkte nog att utan ett undantag skulle en stor del av det svenska jordbruket slås ut eftersom det inte klarar konkurrensen. Men det var verkligen så att de allra flesta politiker tyckte att EU:s jordbrukspolitik var den stora nackdelen med EU över huvud taget.

En fråga som diskuterades var i vilken mån det skulle behövas övergångsregler. Jag tror att de flesta som rent politiskt var engagerade i de frågorna

ändå tyckte att det krävdes övergångsregler. Men en hel del som kanske var lite mer marknadsliberala tyckte att det var onödigt och det berodde nog mest på hur väsentligt man tyckte det var med produktion i Sverige.

Det blev inte mycket övergångsregler och det har kritiserats en hel del och frågan ställs "förhandlar man verkligen så bra som man borde ha gjort?". Men det är lite svårt att veta när man inte var med i den processen. Hade man kunnat få en mjukare övergång? Det har jämförts med andra länder och "var inte de mycket duktigare?" och "prioriterade regeringen fel och drev andra saker hårdare när man klev in i EU?" Att jordbruket inte var så viktigt jämfört med annat. Det är svårt att veta.

Vad gäller storleken på olika kvoter, såsom mjölkkvot, basareal med mera har jag ingen uppfattning eftersom jag följde processen på sidan om som allmänt intresserad.

En av de stora frågorna medialt var att man befارade att bananpriserna skulle gå upp väldigt kraftigt och svenskarna åt väldigt mycket bananer. Och då få till vettiga regler kring det där så att man inte skulle behöva höja bananpriset, det var en väldigt stor grej som inte påverkade det svenska jordbruket men som det lades rätt så mycket kraft på då.

Påverkades utgången av EU-förhandlingarna av regeringsskiftena?

Det är svårt att veta just när det gäller den här väldigt speciella frågan. Det var ju en borgerlig regering som ansvarade för förhandlingarna. Det är svårt att veta om en socialdemokratisk regering hade förhandlat på något annorlunda sätt. Jag var inte med i de sammanhangen och hörde diskussionerna i Regeringskansliet då. Så det är jättesvårt att säga, och det beror på hur opinionen i landet hade varit. Om man ska spekulera lite grann så kan det vara så att när det tillträder en ny regering, är det lite svårare eftersom man har dåligt med erfarenhet och lite illa tränad för förhandlingsuppgiften. Att man tappar en del kompetens när man byter allt politiskt folk och ska ta itu med de här jättesvåra frågorna. Det skulle kunna ha påverkat, men jag vet inte.

Lönsamheten inom jordbruket

På köttsidan är det ingen del av kedjan som tjänar pengar, inte handeln heller. Säg att handeln skulle börja ta mer betalt för köttet, då skulle konsumtionen gå ner och då skulle det bli ännu svårare att sälja. Kött säljs ofta under inköpspris i handeln. Köttet är mer som sådana här servicevaror som man inte tjänar pengar på, tillsammans med blöjorna. Man använder köttkampanjer för att locka in kunden så att de köper andra grejer.

Mejeri är inte så utan där tjänar handeln någon krona per liter mjölk.

Mejeridisken började förändras även innan EU-inträdet. Som en följd av avregleringen inom landet så blev det mer konkurrens inom landet. Olika mejeriföreningars produkter började dyka upp i andra delar av landet och konkurrera. Och det blev en diversifiering av produkterna. Man började förädla för att kunna konkurrera, inte bara på sin interna hemmamarknad. Så det var redan igång då. Och sedan ökade den utländska konkurrensen också. Några som var väldigt skickliga på att ta sig in var Valio. För de kände tidigt av det här med marknaden för laktosfritt. De var helt outstanding, de var långt före alla andra och fick då in ett stort sortiment i svensk handel för det var sådant sug efter laktosfritt. Så hela mejeridisken, där har det varit en enorm diversifiering. Och väldigt krig om platserna. Men det svenska har, förutom för laktosfritt, hållit ställningarna väldigt bra på basprodukter. Det måste man säga.

Sedan svenskmärkningen infördes blev det ännu mycket mer svensk råvara. Då var det väldigt många produkter som ställdes om. Sådant här som hade ansetts omöjligt att ställa om till svensk råvara. Men sedan svenskmärkningen kom, då blev det väldigt mycket mer svensk råvara som kom in, till och med på feta produkter. Det har förändrats väldigt sedan 1980-talet. Kunderna vill äta så mycket smörfett som möjligt. På 1980-talet ville man inte ha det. Då diskuterade man om vi inte betalar bönderna alldeles för mycket för smörfettet. I dag är det precis tvärt om och det är det som gör att det ibland är svårt att hitta tillräckligt med svensk råvara.

Landsbygdsprogrammet

Länge har andra tjänster från jordbruket betonats, och väldigt mycket inför omställningen 1990. Att det är inte bara maten som har betydelse, det finns en betydelse socialt att det finns jordbruksföretag. De är ofta navet i väldigt mycket som händer på landsbygden. Och en grund för annan service. Det finns folk som har kompetens, som har maskiner. Som kan fixa och åta sig olika saker. Man har de estetiska kvaliteterna och biologisk mångfald. Att folk trivs och att det finns djur. Att skolorna har möjlighet att komma på studiebesök på en gård. Väldigt mycket av både naturvetenskapliga och sociala värden. Det har hela tiden stärkts, förväntningarna på jordbruket. Och på det viset så kan man säga att när man började betala för andra typer av tjänster, var det ett led i en modernisering. Att man började betala för allt det här andra som man ville ha. Det är klart att det var mycket mer kontroversiellt när det infördes än vad det är bland bönder i dag. För då tyckte bönderna ”ja, men jag vill ha betalt för min mjölk. Det är det som är det viktiga som jag gör. Jag producerar mat.” Det här andra, det ansåg många bönder som lite flummigt,

man ansåg att givetvis så finns det massa mer positiva värden. Men det är faktiskt maten jag producerar som jag vill ha betalt för. Så den diskussionen fanns väldigt mycket i början, men inte lika mycket i dag.

Nu har diskussionen glidit över mer och mer till att man kanske kritiserar utformningen i stället. "Är det här en vettig utformning?" Och "kan jag inte få ha mer träd på den här betesmarken?" Det handlar alltså mer om hur regelverken ser ut. Man tycker det är rätt att betala, att få betalt för sådana här tjänster. Men "varför har de konstruerat det så dumt?" Och "hade inte Jordbruksverket kunnat förenklat det här?" Och fått mindre byråkrati och så. Men det har väl blivit mer och mer accepterat att i princip kan man vara ganska mycket naturvårdsbonde också, om man har rätt läge och får betalt för den typen av tjänster.

Frågan hur mycket pengar som ska gå till jordbruket och hur mycket som ska gå till allmän landsbygdsutveckling är fortfarande levande. Och det kommer den nog vara ganska länge. Men nu har det också blivit så att eftersom det är rätt mycket service som har försvunnit från landsbygden, så blir det viktigare och viktigare även för bönderna. Hela den här kring servicen. Jag menar, om de ska vilja vara kvar som bönder, att det finns dagis, att det finns kulturaktiviteter. Att det finns en sporthall på rimligt avstånd. Så jag tror lantbrukarna själva börjar se mer och mer i värdet av landsbygdsutveckling. Och vilken lantbrukare vill inte ha ett bra bredband, till exempel? Så jag tror att även den frågan är mindre het idag.

Tyngden hos de olika jordbrukspolitiska målen

Efter kriget vägde beredskapsmålet tungt. Direkt efter kriget var också världsmarknadspriserna höga. Och beredskapsmålet vägde tungt länge på 1950-talet, och sedan på 1960-talet. Då blev det någon slags kombination av inkomstmål och effektivitetsmål för att man ville både att bönderna skulle vara kvar och att de skulle kunna leva bra på det. Samtidigt så behövde man effektivisera så att man fick större enheter så att man kunde leva hyfsat på det hela. Jag upplever att de två målen samverkade rätt mycket på 1960-talet. På 1970-talet blev det mer av inkomstmål och förhandlingar kring det målet. Och då kom också in det här med Sveriges roll i världen och att försörja en fattig planet. Om inte lantbrukarna har inkomster, jämförbart med industriarbetare, då kommer de inte kunna försörja världen. Så jag upplever att inkomstmålet var ganska tungt på 1970-talet. Därefter på 1980-talet, då glider det stegvis över mer till miljömålet och resursfrågan.

På 1990-talet blir det mer fokus på effektivitet och att klara konkurrensen. Inkomstmålet är i princip borta. Produktionen ska vara så effektiv som möj-

ligt för att maten ska bli billig och för att bönderna ska klara konkurrensen. Jag upplever att resursmålet har stärkts igen, redan vid 1990 års beslut. Omställningsåtgärderna, till exempel salixodling, var ändå kopplat till resursmålet och förnyelsebara bränslen.

Och sedan fanns det i 1990 års beslut också det här att höga priser på till exempel spannmål, leder till mycket användning av insatsmedel. Vilket påverkar miljön negativt. Om bönderna inte får lika bra betalt för sin spannmål, då lönar det sig inte att spruta lika mycket. Så lägre spannmålspriser är bra för miljön. Och vilket också kunde verifieras med Norge, med högre priser och mer gödsel och mer besprutning. Så det var ett argument som diskuterades ganska mycket.

Och nu, det som har hänt på de senaste åren, det är någon slags renässans för beredskapsdiskussionen. Axfood säljer massor med Eldorado preppers box som tar slut direkt. Det var bara som en sådan här liten kul grej, konserver i pappkartong och då preppers box som såldes på näthandeln. Och vem köper sådana här tråkiga konserver i en pappbox? Jättepopulärt, stor spridning i sociala medier "har ni sett, jättebra den här preppers-boxen." Och "det är utifrån myndigheternas rekommendationer hur mycket chokladkakor och konserver man ska ha." Och det är bara att gå in i vilken butik som helst och plocka ihop det man ska ha. Men ett färdigt kit, det var populärt.

Omvandlingen av livsmedelsindustrin

Den kooperativa slakteriindustrin försvann under 1990-talet. Det är svårt att veta om det hängde ihop med EU-inträdet, det kanske hade hänt ändå. För det började egentligen rätt kraftigt redan efter omställning 1990. Att det skedde en konsolidering och det blev större enheter. Så det är svårt att veta om det gick mycket snabbare på grund av EU. Även utan EU så hade branschen varit utsatt för konkurrens. Och konkurrensen inom landet påverkade rätt mycket.

Ägandet blir mer och mer internationellt. Vi har till exempel norska Orkla som är väldigt aktiva i Sverige med många kända varumärken som folk nog uppfattar som svenska. Jag tror att tiden är lite förbi då verksamheter i Sverige är väldigt svenska. Se på andra industrier som inte har någonting med jordbruk att göra.

Men det vi ser nu inom jordbruket, det är faktiskt att vi har en rätt så blomstrande, småskalig livsmedelsförädling med småföretagare som hittar sina marknader, ibland väldigt lokala och ibland är det en nisch som man kan sälja långt bort. Det fanns inte alls lika mycket om man går tillbaka till tiden före omställningen 1990. Detta är säkert helt oberoende av EU-medlemskapet.

Avregleringen kanske släppte fram företag och innovationskraften på landsbygden. Tidigare var priser förhandlade centralt, man sålde sina grejer. Man funderade inte så där jättemycket på att förädla själv. Men det blev mycket vanligare sedan.

Inom handeln finns konceptet Handlarn, och det förekommer att det bildas en ekonomisk förening i en by för de vill ha en butik. Men de måste ändå ingå i någonting större för att få något så när vettiga priser. De är inte helt oberoende utan ingår i franchise-konceptet Handlarn. Man betalar en liten årsavgift, inte så mycket, och för att få ha konceptet måste man följa vissa regler. Då kan de ta del av de stora inköpen som sker centralt i Stockholm. Och ibland tillsammans med United Nordic, alltså tillsammans med liknande företag i Norge, Danmark och Finland. Inte så mycket Finland längre. Men då kan den här Handlarn-butiken få en liten, liten rännil av till exempel något stort inköp av nudlar från Kina. För allt handlar om volym. Det är nog inte många som skulle starta en liten butik och själva köpa från leverantörer. Ja, då skulle det vara någonting liknade gårdshandel. Väldigt lokalt, att man säljer från lokala bönder men inte att man försöker köra en affär med alla typer av varor.

Mats Hellström

tidigare jordbruksminister och riksdagsledamot

Mats Hellström var riksdagsledamot 1969–1996, utrikeshandelsminister 1983–1986 och 1994–1996 samt jordbruksminister 1986–1991.

MATS HELLSTRÖM var jordbruksminister under de "kritiska" åren och hade i uppdrag att tänka ut en större jordbrukspolitisk reform. Ingvar Carlsson ville ha en minister som stod fri från näringen men också visste något om jordbrukspolitik. Arbetet inom departementet började enligt Hellström med att man tog fram argument för att genomföra en stor reform: de kraftigt stegrade matpriserna drev på inflationen, jordbrukspolitiken förvärrade jordbrukets miljöproblem i form av ökad kemikalieanvändning, minskad biologisk mångfald och utsläpp av näringsämnen i haven. Man hoppades också att de pågående GATT-förhandlingarna skulle vara till hjälp i arbetet. Hellström ledde vid denna tid jordbruksförhandlingarna inom GATT. Arbetet inom livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) skedde i en tid som var gynnsam för genomgripande förändring, menar Hellström. Berlinmuren föll och omvälvningar skedde i Östeuropa. Reformarbetet drevs på av att Ingvar Carlsson ville ha en reform genomförd i samarbete med

Centern. Att detta lyckades berodde enligt Hellström till stor del på att Centerns representant i LAG, Karl Erik Olsson, var en ytterst samarbetsinriktad person. Efter regeringsskiftet blev Hellström Socialdemokraternas företrädare i EU-förhandlingarna. Några stora problem fanns enligt Hellström inte i samarbetet med regeringen. En stötesten var i viss mån mjölkkvoterna. Hellström säger sig ha delat den optimistiska synen på det svenska jordbrukets möjligheter på EG-marknaden. Hans uppfattning är att bönderna snabbt ställde om mentalt efter avregleringen, men att den bondeägda livsmedelsindustrin klarade omställningen sämre. Rester av det gamla regleringstänkandet anges som orsak.¹

Förspelet till 1990 års beslut och Hellströms roll

Hösten 1986 beslöt sig Svante Lundkvist för att avgå som jordbruksminister. Det var alls inte så att han avpolleterades utan det var hans eget beslut. Då ville Ingvar Carlsson ha en person som jordbruksminister, som inte kunde tas som gisslan av bönderna. I de flesta länder är det så att jordbruksministrar har en nära koppling till näringen, eller i varje fall i väldigt många länder. Men Ingvar Carlsson ville ha en konsumentinriktad person som dessutom var från storstaden. Och det blev jag. Det var förstås ett medvetet val att ha någon som stod fri från näringen. Dock en person som inte var helt okunnig. Min pappa hade skrivit en mer än 600 sidor tjock avhandling om svensk jordbrukspolitik under mellankrigstiden. I den hade jag gjort alla citatkontroller när jag var student.

Så jag var väl bekant med alla de jordbrukspolitiska begreppen. Folk undrade om jag inte var orolig för de här konstiga regleringsbegreppen. Men det var ju ännu värre på 1930-talet och där var jag hemma i vokabulären, vilket inte var helt fel.

Det togs två steg parallellt på det jordbrukspolitiska området. Det ena var att Ingvar Carlsson och Kjell-Olof Feldt ville att vi skulle göra en större jordbrukspolitisk reform. Man var inte nöjd med det som hade hänt i det förra livsmedelspolitiska beslutet 1986; det ansågs ligga alltför nära näringens önskemål. Så vi började fundera på hur man skulle lägga upp en reform.

Parallellt med det började en förhandling med LRF och Dockered om det som kallades gamla surdegar. Det handlade om vad staten skulle betala och vad näringen skulle stå för. Jag kommer inte exakt ihåg vilka saker det rörde sig om men det var ett antal frågor som var ouppklarade mellan staten och näringen. Det gick bra att lösa dessa frågor och parallellt skulle vi tänka ut

1. Intervjun genomfördes den 17 december 2019 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

en större jordbrukspolitiska reform. Det började med att vi skulle gå in på den mest centrala regleringen, nämligen spannmålsregleringen, eftersom den gällde både foder och animalier samt bröd och mat. Jag och Michael Sohlman tog upp en idé om detta i regeringen men fick backa. Sten Andersson hade bränt sig när han som partisekreterare ville göra en större reform på 1960-talet och Hans Gustafsson var i högsta grad inte en förespråkare för stora omläggningar och avregleringar. Vi hade en vanlig lunchberedning där jag berättade om hur det hela var tänkt, och det blev inte något stort bråk, men det stod klart att detta inte var färdigt. Vi fick gå hem igen med idén. Det var alltså en första ansats som inte fullföljdes. I stället tänkte vi igenom hur vi skulle lägga upp en större och mer genomgripande reform.

Då hade vi flera anställda på departementet som jobbade med reformen: Per Molander, Gunnar Wetterberg, Lena Johansson och flera andra. Då kom vi fram till en helt annan uppläggning, nämligen att börja med att motivera varför vi måste göra en stor reform. Vi skrev en liten skrift om detta och de flesta av mina tal på den tiden handlade precis om detta förstås. Där var ett huvudargument att matpriserna i Sverige ökade mer än i EG och de ökade mer än övriga priser. Matpriserna drev alltså på den svenska inflationen. Den svenska inflationen var ett stort problem, eftersom den i sin tur drev upp lönekostnaderna onödigt mycket.

Det första motivet var alltså att få ner den svenska inflationen och där var matpriserna helt avgörande. Och varför steg då matpriserna så kraftigt? Jo, därför att vi hade ett fullständigt absurt system, där bonden fick betalt för allt han eller hon producerade, oavsett om det gick att sälja eller inte. Det var så vi argumenterade. I svensk ekonomi anses exportöverskott vara någonting som man med marknadens hjälp vill driva fram. Man har exportstrategier, marknadsföring och så vidare. För jordbruket var det precis tvärtom. Man talade om att lyfta ut ett överskott; en helt annan syn och naturligtvis främmande för ekonomiskt tänkande. En av de få aktörerna som arbetade på kommersiella villkor var Pågen. Jag brukade säga att om man kan exportera skorpsmulor kommersiellt och framgångsrikt, till och med så effektivt att man i Frankrike gör piratkopior på det, då visar det vilka framgångar man skulle kunna ha för svensk livsmedellexport i stort. Om man ägnade sig åt marknadsföring i stället för att "lyfta ut" någonting.

Det andra skälet var miljöfrågorna. Med de regleringssystem vi hade blir det hela tiden så att man kan övervältra kostnader i nästa led. Alltså, man använde mer kemikalier, ansåg vi, än man skulle göra till och med i den värsta, mest liberala marknadsekonomin. Då skulle man inte använda så mycket kemikalier som man gjorde här, eftersom man hela tiden kunde vältra över

detta i nästa led till industrin, och sen till konsumenterna. Det var den ena viktiga miljöaspekten. Vi kunde också under den här perioden halvera kemikalieanvändningen. Där fanns politikområden som också Birgitta Dahl ansvarade för. Man kan faktiskt säga att jag var den största stöttaren för Birgitta Dahl i hennes miljöpolitik. Vi ville precis samma sak och miljöministern har det inte alltid så lätt. Miljöhänsyn krockar ofta med industrin. I det här fallet var det inte så. Den andra miljöaspekten handlade om hur man skulle kunna återupprätta och åstadkomma ett kulturlandskap som hade stor biologisk mångfald. Går det att göra och i så fall hur? Den tredje miljöaspekten var förstås haven och utsläppen, framför allt i Östersjön men också i Kattegatt.

Sen hävdade näringen att jordbrukspolitiken skulle hjälpa småbönder i Norrland, men när 80 eller 90 procent av stöden gick till de stora gårdarna i söder, så stämde liksom inte det. Vi argumenterade på en rad sådana områden för att det behövdes en stor reformering av detta.

Parallellt med detta arbete pågick internationella förhandlingar som vi hoppades skulle leda till att man skulle kunna sänka gränsskyddet överlag internationellt. Det skulle vara till stor hjälp för vår reform förstås. Så vi såg dessa båda ting som två delar i ett sammanhang. Jag var som handelsminister med när vi startade GATT:s Uruguay-runda och hade en viss roll där. Jag skulle hjälpa till med tjänsteekonomin och hur den skulle komma in i sammanhanget. Det var spännande, för jag var den ende som visste att jag skulle bli jordbruksminister. För Ingvar hade i förväg sagt till mig att jag inte fick säga det för någon. Jag fick berätta det för hustrun men inte för någon medarbetare eller någon annan, eftersom jag skulle fara i väg till inledningen av GATT-rundan.

GATT-förhandlingarna

Jag hade hand om tjänsteförhandlingarna, men jag följde med det som hände i jordbruksförhandlingarna. Som ni vet kom man inte särskilt långt. År 1990 hade man ett ministermöte där man hoppades kunna avsluta GATT-rundan, men det lyckades man inte med. Jag fick sedan en fråga av generalsekreteraren i GATT, Arthur Dunkel, om jag ville ta över jordbruksförhandlingarna. Då var jag jordbruksminister. Jag insåg att det var ett kamikazeuppdrag. Ingenting var egentligen förberett och de som lett förhandlingarna före mig hade hoppat av. Men man säger inte nej heller. Så jag ledde dessa inte så framgångsrika förhandlingar. EG började röra på sig lite grann. Då hoppades vi och latinamerikanerna och andra att vi skulle kunna komma fram i arbetet. Men sen visade det sig att EG backade och så föll det hela samman. Men vi hade i varje fall skapat en bas för hur förhandlingarna skulle föras, och

den basen kunde man sedan arbeta vidare på när det hela fortsatte. GATT:s generalsekreterare förhandlade själv om detta i Washington i den så kallade Blair House-överenskommelsen och efter två år tror jag det gick att få ett resultat för jordbrukets del.

Det var intressant att vi gjorde vår reform 1990 och att GATT-förhandlingarna blev färdiga mer eller mindre från 1993. Sen blev det slutförhandlingar om många andra saker i GATT-rundan. Där var det också intressant att följa förhandlingarna. Det var helt olika asymmetrier mellan EG/EU och USA, som var de stora aktörerna. De hade aldrig kunnat göra upp själva. U-länderna var inte drivande, utan det var ändå USA och EG.

På den europeiska sidan kan man säga att jordbrukskommissionären var återhållande. Den som var handelskommissionär, och egentligen utrikeskommissionär, holländaren Frans Andriessen, ville ha resultat. Han ville komma fram till resultat. Han bad mig informera honom varje morgon om hur det egentligen gick i jordbruksförhandlingarna. På den amerikanska sidan var det precis tvärtom. Jordbruksministern Clayton Yeutter, ville ha resultat. Vi hade ett mycket bra samarbete tidigare, när vi båda två var handelsministrar. Sen blev jag jordbruksminister och han blev jordbruksminister. Vi försökte ha ett mycket nära samarbete faktiskt. Han ville absolut ha resultat, medan däremot Carla Hills, som representerade finansdepartementet och var huvudförhandlare för USA, inte vågade. Finansdepartementet hade börjat backa på områden som de själva tidigare hade drivit. Så asymmetrin låg i att handelsansvariga i USA inte ville ha resultat, medan jordbruksansvariga ville det. I EG var det handelsansvariga som ville ha resultat, medan jordbruket var återhållande. Den där asymmetrin var också något som gjorde att förhandlingarna inte gick så bra. Men som sagt, det blev ändå ett visst resultat. Förhandlingarna var färdiga 1993. Men sen gick det ett år för de omfattande slutförhandlingarna kring allting, inte minst var miljöfrågorna viktiga och togs upp i Marrakech.

Livsmedelspolitiska arbetsgruppen

En ganska omfattande diskussion fördes om arealstödet. Sen blev det ett styrt arealstöd men inte ett allmänt. Arealstödet var någonting som kom så nära man kan med en sorts betalning till jordbrukarna som påminner om att det är en tjänst man gör för samhället. Arealstödet är en ersättning för vad bonden åstadkommer för samhället, för miljön och för kulturlandskapet och annat. Propositionsarbetet bedrevs av statssekreterare Bo Jonsson som ledde det. Sen hade han en livsmedelspolitisk arbetsgrupp i riksdagen där LRF inte var med, vilket de var mycket förbannade på. De hade varit med i alla andra

arbetsgrupper tidigare. Det här var en parlamentarisk arbetsgrupp och det fick LRF respektera på något sätt.

Arbetet ledde fram till ett avgörande möte i december där man gjorde upp. Det var samtidigt som Berlinmuren föll, och som järnridån föll. Det var inte precis planerat från vår sida. Men det var en otrolig tillfällighet att detta hände då. Därför att det var en tid av uppbrott. Det var en uppbrottstid. Och alla förstod, inklusive Dockered och LRF, att det var en uppbrottstid. Vi måste ställa in oss på ändrade förhållanden. Dockered kunde ibland använda mig som torped. Han skrämde bönderna med den hemska Hellström. För saker som han någonstans förstod att man måste göra.

Man måste komma ihåg att Dockered ledde en organisation som i högsta grad var en industriorganisation, där bönderna blev mer och mer marginaliserade. Mjölkbonden ute i skärgården var så att säga en extra transportkostnad för industrin. Vår uppfattning var att LRF väldigt mycket företrädde de stora livsmedelspolitiska oligopolen, som i högsta grad styrde inriktningen av vad LRF gjorde. Det är min syn på saken. Det finns säkert personer som har jobbat inom LRF och har en annan uppfattning. Men från vår sida i alla fall menade vi att LRF främst företrädde mellanleden och mindre bonden som snarast sågs som ett transportproblem för dem.

Dockered talade med rätt dubbla tungor. Å ena sidan så förberedde han medlemmarna på att det måste ske förändringar. Men å andra sidan angrep man regeringen oerhört häftigt, och man hade affischer med mig som en orm och sånt där. Det rör mig inte så mycket. Men det var en hätsk agitation mot mig och regeringen. Så det var verkligen dubbla budskap från hans sida. Men visst ville Dockered förbereda medlemmarna på det som måste komma. Och som jag sa tidigare, så använde han mig gärna som torped. Men det är väl den ena aspekten här. Den andra aspekten är svårare att se hur det skulle gå att lösa. Den fajten kunde vi ta, eftersom det var en uppbrottstid och vi hade en känsla av att nu måste förändringen komma. Och det gick bra att göra detta också. Jag är inte så säker på att det hade gått tio år senare. Jag är inte säker.

Berlinmurens fall och omvälvningarna i Östeuropa skapade en gynnsam jordmån för genomgripande förändring, men det var givetvis inte vår tanke att det skulle bli så. Inte ens Helmut Kohl kunde ju föreställa sig vad som skulle komma att ske. Han trodde ända fram till uppbrottet att Östtyskland skulle fortsätta att leva som ett eget land.

Det andra var att Ingvar Carlsson ville absolut göra detta. Han ville också ha mer samarbete med Centern. Den ekvationen framstod inte som självklart enkel. Men det gick bra. Det berodde ju också mycket på att Karl Erik Olsson var en ytterst samarbetsinriktad person. På riksdagssidan var han den

avgörande personen i sammanhanget, som ordförande i jordbruksutskottet. Olsson fick igenom en hel del i själva riksdagsbeslutet som var bra i och för sig, till exempel betesfrågorna, som inte var besvärande för oss på något sätt. För det handlade om biologisk mångfald i högsta grad också, och ett levande landskap. Man kunde föreställa sig att en sån här reform måste genomföras med stöd av Folkpartiet. Moderaterna svävade på målet. Jag samtalade under olika omgångar med alla partiledarna och med ledande partiföreträdare. Det var någon ledande i Moderaterna som sa, att du måste komma ihåg att vi har 17 bönder i vår riksdagsgrupp; Centern har bara 3. Moderaterna hade stora problem med att hantera sin egen riksdagsgrupp för att kunna hänga med på en större reform, men de anslöt sig. Vänstern ställde däremot inte upp.

Men det gick att åstadkomma reformen med en bred riksdagsmajoritet. Reformen ledde till en förändring, även om den inte var omfattande eftersom det bara var en inhemsk avreglering och det externa gränsskyddet låg kvar. Dock skedde ett klart brott på den kurva som tidigare gällde för matpriserna, som drivit på inflationen. Matpriserna i Sverige började öka mindre, även om det inte var en omfattande minskning.

LRF:s omsvängning

Jag kunde under hösten se att Bo Dockered talade om att man skulle behöva förändringar. Samtidigt angrep man oss ganska hårt. Så LRF talade med dubbla tungor. Men visst kunde man se att en förändring var på gång. Men hur stor den skulle bli var omöjligt att veta förstås. I stort sett hela riksdagen ställde sig 1990 bakom förslaget, dock inte Vänsterpartiet. Vi förstod inte riktigt varför.

Omställningsstödet

Under fem år ställdes mycket pengar till jordbrukets förfogande för omställningsåtgärder. Salixodling var ett område som måste prövas, men det fanns många som var tveksamma till om det skulle gå att göra mycket energi av snårskogen. Men inom näringen fanns det säkert personer som trodde mycket på det, och det fanns inget skäl att avstå från att pröva sig fram. Om de som lagt mark i vänteläge, och förbrukat pengarna på andra saker än att hitta annan användning av den, skulle ha blivit återbetalningsskyldiga kan jag inte bedöma.

EU-ansökan

Jag utsågs till vår företrädare i medlemskapsförhandlingarna. De leddes förvisso inte av mig, utan av Carl Bildt, Ulf Dinkelspiel och Frank Belfrage. Men

jag var en del av förhandlingssystemet. Bildt förstod ju att utan socialdemokraterna blir det inget EU-medlemskap. Så de lyssnade ordentligt på oss. Jag hade då ansvar för hela området i princip. Vissa utrikespolitiska frågor låg på Pierre Schori. Men i övrigt var det jag som hade hand om att få in våra frågor i förhandlingarna.

Miljösidan var väl det område där vi verkligen var framgångsrika. Det var inga jättesvåra förhandlingar, det kan man inte säga. Men vi hade längre gående miljökrav än vad som rådde i EG, inom jordbruket och på många andra områden. Det sågs som en fara att vi skulle tvingas sänka våra miljökrav. Men då kom jag på den enkla tanken att man skulle försöka få EG att acceptera att de nivåer som Sverige hade kommit till var eftersträvensvärda också i EG. Eftersom EG kunde förväntas gå i den riktningen, så kunde vi behålla våra nivåer. Och det fick vi göra. Det var väl den miljöpolitiska framgång vi hade i det sammanhanget.

När det gällde jordbrukets roll fanns en diskussion om framtida mjölksubventioner. Vi var oroliga för att Karl Erik Olsson skulle acceptera längre gående mjölkkvoter än vad vi ansåg rimliga med tanke på vår avreglering. De hos oss som drev de ekonomiska frågorna ville hålla igen och för deras räkning hade jag långa diskussioner med Karl Erik om att han måste backa på mjölksubventionerna, och det gjorde man till slut.

I slutfasen av förhandlingarna i januari 1994 så tog kommissionsordförande Delors fram en stor påse med miljarder till de sökande länderna, som en sorts extra stöd för att underlätta förhandlingarna. Det kände man inte till alls innan påsen kom. De pengarna använde Finland, Norge, som fortfarande förhandlade, och Österrike till jordbruksstöd. Det sa vi helt nej till. De pengar som skulle tillfalla oss skulle enbart användas för att sänka vår medlemsavgift, alltså på lång sikt sänka vår avgift och räntan på den.

Vi hade inga problem med den allmänna inriktningen av miljöpolitiken och jordbruksstödet, särskilt hade vi inga problem med att man skulle öka subventionerna på områden som hade med miljön att göra. Det stämde ganska väl med vår egen politik med arealersättning som hade sin grund i biologisk mångfald med mera.

Socialdemokraterna hade sedan under den borgerliga regeringens tid inget som helst inflytande över de diskussioner som fördes om hur EG:s arealersättning skulle fördelas på bättre och sämre mark. Arealersättningen som sådan såg vi som att EG började röra sig i vår riktning. Och ännu mer senare med miljöersättningen. Efter hand har EU:s jordbrukspolitik kommit att bli mycket mer inriktad på det som vi avsåg 1990. Men när vi blev medlemmar fick vi återreglera jordbruket. Dock ska man också komma ihåg att EG hade

prisnivåer som var ungefär 20 procent lägre än i Sverige. Så vi startade från ett högre läge när det gällde subventioner, om man utgår från den svenska nivån före 1990.

Regeringsskiftenas betydelse

Den enda jordbrukspolitiska fråga som vi bråkade om med Karl Erik Olsson var mjölkkvoterna. I övrigt så kunde vi inte påverka det som skedde inom EG. Vi kunde påverka medlemsförhandlingarna, och vi kunde försöka påverka EG i GATT-förhandlingarna, men det är en annan sak.

Förhoppningarna om den stora EG-marknaden

I en liten skrift som vi gav ut säger jag något optimistiskt om att inom EG börjar konsumenterna efterfråga samma höga kvalitet på sin mat som vi gör här i Sverige. Våra höga miljökrav, våra friska djur och växter kan ge den svenske bonden och den svenska livsmedelsindustrin en konkurrensfördel när de ska ut och konkurrera på den stora marknad som EG innebär. Att stödja en sådan utveckling är en av de viktiga uppgifterna för den svenska livsmedelspolitiken. Så det är en optimistisk syn, att här har vi en jättemarknad att kunna verka inom. Sen kunde man personligen vara osäker på om det här skulle gå bra att genomföra eller inte. Men vi försökte vara optimistiska och menade att allting som innebar att bönderna och livsmedelsindustrin, och den oligopoliserade livsmedelsindustrin, ägnade sig åt marknadsföring var positivt. Vi bejakade det i högsta grad, för att åstadkomma en export som baserade sig på vad konsumenterna i Europa ville ha.

Man kan väl säga att det gått delvis bra, men fortfarande så är det ganska mycket nischer som man från svensk sida ägnar sig åt när det gäller framgångsrik livsmedelsexport. Min personliga uppfattning är att bönderna blev mentalt omställda ganska snabbt. Det skulle jag väl då vilja tillerkänna avregleringen, på det sättet att jag alltid betraktat bönderna som oerhört skickliga företagare, men som hämmade av dessa förfärliga regleringar som låste in dem till väldigt specifika sätt att ta sig fram. Det stora målet var att hitta olika typer av bidrag som man kan få i den labyrinten på olika ställen. Som jordbruksminister träffade jag bönder runt om i hela Sverige. Från fattiga bönder i Norrlands inland, till rika bönder i Skåne och så vidare. Det är min bestämda uppfattning att frigör man bonden kommer den goda företagaren fram. Inte minst kommer kvinnliga företagare fram i högsta grad. Att vara bonde är också en kvinnlig sysselsättning i högsta grad. Så jag kan väl säga att jag var orolig först, men sen tyckte jag att det skedde en mental omställning väldigt snabbt.

Ett litet exempel på detta kan jag ge från en av mina fighter med Dockered. Det var i Höör eller Hörby i en stor dansrotunda som tog flera tusen personer. Folk satt till och med i bussar utanför och lyssnade på Dockered och mig. Där inne kunde jag räkna till tio stycken kvinnor, tror jag. Jag pratade med några av dem efteråt och de kom förstås från Alnarp och var forskare eller studenter. Lantbrukarkvinnorna var ju hemma och skötte mjölkningen vid den tiden. När jag sen kom tillbaka som landshövding i Stockholms län ägnade jag mig ganska mycket åt jordbruksfrågor. Det ska en landshövding verkligen göra och det var ett spännande område. Då hade utvecklingen gått så långt att en majoritet i länets LRF-avdelning var kvinnor. Ordförande var en kvinna, vilket hade varit osannolikt tio år tidigare. Det har verkligen skett väldigt mycket inom LRF. Det är en väsentlig förändring som skett i mental inriktning inom jordbruket.

Inom livsmedelsindustrin har vi fått en helt annan utveckling än den typ av oligopol som vi hade nationellt tidigare. Det går ju att driva mindre slakterier lönsamt. Det prövade man i Stockholms skärgård. Som landshövding ägnade jag mig ganska mycket åt frågan hur man ska vidmakthålla och även utveckla lantbruket i skärgården. Då är det framför allt mellanskärgården vi talar om. Ett slakteri etablerades strax söder om Stavsås och det har gått ganska bra. Sådana slakterier är viktiga för skärgårdsbönderna. Då kan de få behålla sina namn, varumärken och liknande som anger var djuren kommer ifrån. Och det är en väsentlig fråga för dagens konsumenter.

Att sedan de stora slakterierna inte lyckades klara omställningen utan hamnade i finsk ägo berodde nog på rester av det gamla regleringstänkandet. Bonden kunde ställa om bra, men industrin var mycket sämre på det.

Den värsta anomalin i det gamla regleringssystemet var egentligen att en tjänsteman kunde sitta och bestämma att du får köpa till mark till din gård eller att du absolut inte får köpa till mer mark. Jag menar att acceptera den typen av groteska regleringar vittnar närmast om ett stalinistiskt sätt att tänka. Det är märkligt att detta kunde accepteras av marknadsinriktade partier. Prisprövningen lyckades vi ta bort, men den hade naturligtvis en viktig funktion i regleringssystemet. Med den politiken kunde man hålla nere markpriserna. När den allmänna prisregleringen drev upp kostnaderna för det mesta, skulle man skydda lantbrukarna genom att hålla nere markpriserna genom den groteska förvärvslagstiftningen.

Carl G Nilsson

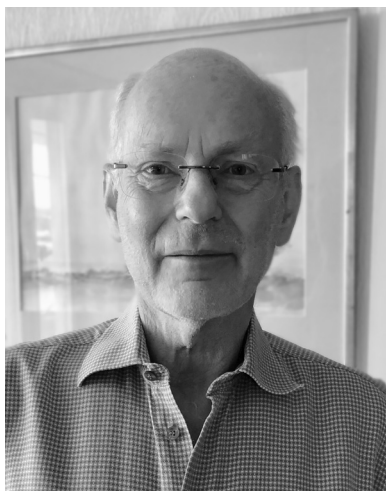
tidigare moderat riksdagsledamot

Bo Genfors

tidigare politiskt sakkunnig
på Moderaternas riksdagskansli

Carl G Nilsson (CN) kom in i riksdagen 1988 och blev då suppleant i jordbruksutskottet. Efter valet 1991 blev han ordinarie ledamot i utskottet. Han lämnade riksdagen 2002. Under tiden som riksdagsledamot var han ordförande i det Centrala jordbrukarrådet som var en moderat organisation för att få in synpunkter på jordbrukspolitiken. Ordföranden i Centrala jordbrukarrådet var också ordinarie ledamot i partistyrelsen.

Bo Genfors (BG) anställdes 1984 på Moderaternas riksdagskansli som handläggare för jordbruks- och bostadsfrågor och som sekreterare och verkställande ledamot i det Centrala jordbrukarrådet. I samband med att han 1987 blev VD för Skörde-skadeskyddet lämnade han anställningen i riksdagskansliet.

CARL G NILSSON och BO GENFORS deltog båda i utformningen av Moderaternas jordbrukspolitik i slutet av 1980- och början av 1990-talet. Moderaterna ansåg att jordbruksregleringen fram till mitten av 1980-talet fungerade rätt väl. Det som skapade starkt tryck för förändring var spannmålsprisernas dramatiska nedgång på 1980-talet. Moderaterna menade enligt Nilsson och Genfors fram

till och med 1985 års beslut att det yttre gränsskyddet och den inre marknadsregleringen skulle vara kvar. Däremot ville man ha bort storproduktionsavgifter och andra specialregleringar. De menar att Moderaterna drev frågan om att ha ett medel för varje mål; regionalpolitik skulle inte bedrivas med hjälp av jordbrukspolitik. Enligt deras sätt att se intog Moderaterna en sorts mittenposition på det jordbrukspolitiska området, mellan Centern och marknadsliberalerna inom Folkpartiet, vilket betydde att Moderaterna och Socialdemokraterna låg ganska nära varandra. De pekar på att det inom partiet fanns krafter som ville ha en ensidig svensk avreglering och att jordbruksföreträdarna fick ägna en del tid åt att bemöta den tanken. I livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) drev Moderaterna enligt Nilsson och Genfors linjen att gränsskyddet skulle vara kvar, men inget mer. Partiet var emot arealbidrag och andra bidrag. Uppfattningen var också att den areal som inte bar sig i jordbruksproduktion skulle permanent tas ur livsmedelsproduktion och bidrag ges till skogsproduktion på marken. I EU-förhandlingarna menade Moderaterna att Sverige från första dagen skulle acceptera den reglering som fanns inom EU och Sverige ha samma regler som inom EU för bekämpningsmedel, djurskydd och livsmedelshygien.¹

Uppmarschen till 1990 års beslut

BG: På 1970-talet var det starka prisrörelser på den internationella marknaden och livsmedelssubventioner infördes i Sverige. Det fanns en vilja att rationalisera jordbruket som delvis var en följd av jordbrukspridförhandlingarnas uppläggning. Till exempel hann man rationalisera ägg- och fläskproduktionen en hel del. Mjölkproduktionen, med små enheter, var aldrig med i den rationaliseringsvågen.

Talespersoner för Moderaterna i jordbruksfrågor under den tiden var Eric Krönmark och sedan Arne Andersson i Ljung.

Min uppfattning är att den jordbruksreglering vi hade fram till mitten av 1980-talet fungerade rätt väl och var inriktad mot självförsörjning. Problemet var överskotten, egentligen priset på spannmålen som var den stora knäckfrågan. Hade inte världsmarknadspriset gått ned så dramatiskt på 1980-talet, så hade vi kanske inte haft det trycket på förändringar. Det vill jag nog säga. Den fyllde sina syften.

Kampanjen "Kan ni tänka er den här bygden utan jordbruk?" hade en väldigt kvardröjande effekt. Den var effektiv. Jordbruket hade en stark ställning i folkmedvetandet på ett annat sätt efter 1970 jämfört med hur det är i dag.

CN: Men nu har det svenska jordbruket åter en stark ställning.

1. Intervjun genomfördes av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

Ökande överskott från början av 1980-talet

BG: Det skedde under den perioden egentligen inga förändringar i politiken. Jordbruksregleringen bestod av gränsskyddet mot omvärlden och att överskott skulle tas undan från den svenska marknaden. I 1985 års jordbrukspolitiska beslut kom man inte fram till särskilt mycket gällande dessa instrument. Man kom fram till att statens medfinansiering av spannmålsöverskottet skulle fortsätta, men ansvaret för finansieringen av överskottskostnaden för animalieproduktionen skulle fortsatt bäras av primärproduktionen. Regleringen bestod dessutom av flera andra instrument, som till exempel kostnadstillägg på kött. Inom regleringen ökades avräkningspriserna i en skala ifrån Blekinge och norrut. Så bara Skåne hade då ett normalpris, så att säga. De starkaste synpunkterna gällde tillämpningen av olika kvoter och tvåprissystem.

Det fanns krafter inom partiet, mest ungdomsförbundet, och delar av Timbro-verksamheten som inte var en del av partiet, som ville ha en ensidig svensk avreglering. Vi fick ägna en del tid åt att argumentera mot det.

Vidare var Moderaterna mot det investeringsstopp som fanns. Moderaterna var också mot tvåprissystemet för mjölk, men det kom först senare.

Moderaterna hade en tid ett alternativ till den storproduktionsavgift på fläskproduktion och äggproduktion som införts, nämligen kvotering. Men det alternativet försvann ur den moderata politiken.

Moderaterna var vidare emot jordförvärvspolitik och prisprövning, men prisprövningen var man starkare emot än jordförvärvspolitik i stort.

Jag menar att den politiska oppositionen sätter spelplanen, men vad som sedan händer på spelplanen har oppositionen lite mindre inflytande över.

CN: Som ledamot i Lantbruksnämndens styrelse i Östergötland såg jag vad det innebar i praktiken med både prisprövning och förvärvslagen. Så det sa vi på ett tidigt stadium redan, att detta inte är bra. Möjligen att vi svajade på punkten om att juridiska personer inte ska få förvärvstillstånd.

BG: Att ta bort förvärvsprövningen var ingen kontroversiell fråga inom partiet, även om det fanns några som tyckte den var bra. Det blev aldrig någon skarp diskussion kring den. I samband med regeringsskiftet 1991 så försvann då prisprövningen. Varför regeln om de juridiska personerna blev kvar, det beror på att vi hade en ledamot från Västerbotten, Hans Dau, som då värnade om virkesförsörjningen för mindre sågverk i Norrland. Han ville inte att de stora bolagen skulle köpa upp skogen och därmed råvaran. Så det är bakgrunden till att den är kvar. Den internationella virkeshandeln var inte utvecklad då och transportkostnaderna för virke långt ifrån, blev höga.

CN och BG: Vi är överens om att det så kallade bolagsförbudet idag är en okontroversiell fråga.

Sammanfattningsvis menade då Moderaterna fram till och med 1985 års beslut att det yttre gränsskyddet och den inre marknadsregleringen skulle vara kvar. Men däremot specialiteterna i form av storproduktionsavgift och kvoteringsar borde tas bort.

Moderaterna drev frågan om att ha ett medel för varje mål. Centralt för jordbrukspolitiken borde vara livsmedelsproduktionen i de så kallade produktionsjordbruken. De åtgärder som skulle finnas handlar då bland annat om att ge likvärdiga konkurrensförutsättningar som för jordbruk i andra länder. Regionalpolitiken skulle inte bedrivas med stöd till jordbruksproduktion utan med andra stödåtgärder, till exempel produktionsneutrala företagsstöd, eventuellt också inom skattesystemet. Miljöpolitiken skulle inte heller bedrivas med produktionsstöd.

Även om vi ställt oss bakom att fortsätta med den här rätt så tekniskt komplicerade politiken så var det inget som vi från vårt håll tyckte var en fördel. Men arbetet hade en väldigt stor betydelse genom spelet runt frågorna för framtiden. Det var så att i jordbrukspolitiken intog Moderaterna en sorts mittenposition. På den ena sidan hade vi Bondeförbundet/Centern och på den andra hade vi marknadsliberalerna i bland annat Folkpartiet. Det betyder att de två stora partierna på den tiden, Moderaterna och Socialdemokraterna i den frågan var rätt nära varandra.

För vi hade LRF:s ledning med oss på vår politik, i alla fall de förtroendevalda, som inte stöttade centern, utan oss. Och det var nog ett skifte inom, så att säga, avnämarna till politiken. Vi hade hjälp av lantbrukspressen. Särskilt ATL, men även Land var väldigt öppna för våra synpunkter och våra alster. Och framför allt ATL var en opinionsbildare inom jordbruket för en friare marknad med minskad reglering och mer marknadsanpassning. På det sättet blev jordbrukarkåren mycket mer öppen för mera marknadslösningar. Man kan säga att detta var en långsiktig effekt av Livsmedelskommitténs (LMK:s) efterspel.

Vad gäller livsmedelssubventionerna drev vi att de skulle upphöra, fastän gradvis. Och när vi hade gjort det något år eller några år senare, så kom Ingvar Carlsson till Lars Tobison och sa "vi vill ta bort livsmedelssubventionerna. Är ni med på det?"

Spannmålsregleringens ekonomi blev ett problem

BG: Spannmålspriserna störtade. Och det betyder att eftersom staten skulle ha delar av finansieringsansvaret skulle det kunna bli en budgetbelastning. Men det var inte så att man gav ut en check varje år, utan man sköt "betalningen" framför sig och om priserna skulle öka så skulle man kunna ta igen

det. Så det blev ett uppdämt behov av att göra någonting åt spannmålsöverskottet. Och det ledde sen fram till en uppgörelse med staten.

Uppgårelsen ledde också till att man lade huvudmannaskapet för Skördeskadeskyddet till LRF. Det var även en del andra frågor man hade diskuterat som löstes ut i det beslutet. Så det kan vara intressant att titta på, faktiskt. För där satte man väl egentligen för första gången ned foten lite grann hur man skulle ha det lite framåtsyftande.

Akademikernas bidrag i debatten

BG: Olle Bolins, Per-Martin Meyersons och Ingemar Ståhls Makten över maten (SNS) fick ingen betydelse för oss. De idéer som fördes fram där skulle inte ha fungerat i praktiken. Det är inte så det görs. Så den boken hade ingen som helst betydelse. Däremot hade Stefan Hedlunds bok Beredskap eller protektionism betydelse. Han gav två väldigt bra lärdomar i den. Det ena var att protektionism fungerar under vissa förhållanden. Men det andra och viktigaste var att Sverige aldrig hade varit helt avspärrat vid något tillfälle. Och den sista var en väldigt viktig punkt, egentligen, eftersom en av jordbrukspolitikens grundpelare var att vi skulle klara oss under en avspärrning. Just den slutsatsen hade stor betydelse för Moderaternas framtida ställningstagande.

Var det den höga skyddsnivån eller överskotten som var huvudproblemet?

CN: Jag menar att det nog var de inhemska bekymren som framfördes mycket av bönder.

BG: Det är svårt att avgöra vad som är vad. När jag jobbade på Skördeskadeskyddet var vi lokaliserade till LRF:s lokaler. Där hade vi tillgång till det arbete som gjordes där. De beräkningar som gjordes av skyddsnivån (PSE-beräkningar) var väldigt syntetiska produkter, men det fanns egentligen inget bättre. Och det var lite skämsfaktor, egentligen, att man låg så högt som man gjorde i Sverige. Det vill säga, någon annan betydelse hade det egentligen inte. Vi, åtminstone Moderaterna, ville inte att Sverige skulle framstå som ett land som hade en hög subventionsgrad. Beräkningsresultaten det var nog mest en skämsfaktor. Moderaterna är ett frihandelsvänligt parti. Siktet för Moderaterna var inte ensidig förändring utan i takt med andra länder.

CN: Orsaken till det var de inhemska problemen med stora överskott.

BG: Moderaterna hade god insyn i GATT-förhandlingarna. Vi hade en representant i GATT-förhandlingarna, Nic Grönvall.

Livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) och 1990 års beslut

BG: Moderaterna var väldigt aktiva i LAG-arbetet. Det producerades promemorior som ofta kom ut på lördagen eller måndagen. Så jag kommenterade i stort sett allting skriftligt, först till Sven-Erik Lorentzon och sen till Bengt Rosén, Folkpartiet. Och med tiden även till Karl Erik Olsson, Centern.

De alster som producerades hade skiftande kvalitet. Per Molanders var väldigt eleganta. Om man skulle tro att han hade något fel så måste man titta på hans grundförutsättningar. Hans tankar var väldigt klara och rediga. Men i arbetsgruppens sekretariat fanns det vanföreställningar om hur jordbrukspolitiken egentligen fungerade. Så det fick jag korrigera. De tre borgerliga partierna talade sig samman. Kristdemokratiska samhällspartiet (KdS) fanns inte i riksdagen och därmed heller inte i den gruppen. KdS hade däremot en opinionsbildning från Karin Stenström och hennes man på Vikbolandet för en bibehållen reglering.

Moderaterna drev fortfarande linjen att vi skulle ha kvar gränsskyddet, men inget mer. Det betydde således att jordbruket fick ta större ansvar för överproduktion. Det som producerades skulle kunna säljas på den svenska marknaden. Sen måste jag också säga att folkpartiet, genom Bengt Rosén, var väldigt influerad av Lars Drakes (då forskare vid Lantbruksuniversitetet) arbete. Jag hade ett nära samarbete med Bengt Rosén. Bengt Rosén, Sven-Erik Lorentzon, Ivar Virgin och jag samlades någon gång och diskuterade utredningar och våra gemensamma ståndpunkter.

I slutskedet var Socialdemokraterna rätt så vilsna vart de ska ta vägen. Så jag skrev en debattartikel som kom in i ATL under mellandagarna vid årsskiftet 1988/89. Därefter möttes jag, Sven-Erik Lorentzon, Lena Johansson och Bo Jonsson på jordbruksdepartementet och gjorde upp hur det skulle bli, i stort sett. De stora grunddragen, i alla fall. Och det blev sen kommitténs förslag och på det stora hela även propositionens förslag. Och när frågan kommit fram till behandlingen i riksdagen återstod inte så mycket oenigheter.

CN: Det var heller inte några stora politiska motsättningar i arbetsgruppen.

BG: Moderaternas utgångspunkt var att vi ville ha gränsskyddet kvar och inget mer. Vi var emot arealbidragen och andra bidrag. Alltså frågan om lågprislinje eller högprislinje. Högprislinjen har sina fördelar. Det är mindre byråkrati, det kostar mindre pengar och det blir större produktivitetsutveckling. Så här lade sig Europa platt för USA:s övermakt, egentligen. För den var inspirerad av USA och ingenting annat.

LRF Östergötlands väldigt verbale Staffan Danielsson, drev då reglerings-

linjen. Stenströmarna på Vikbolandet hejade på. Och de hade en del stöd, men inte ett överväldigande stöd, vill jag säga. Men han kom in i LRF:s styrelse på det.

Men i moderatleden tror jag att vi hade förberett oss, och jag upplevde inte att vi hade någon som ens ifrågasatte någon del av vår linje. Men det var trots allt inte majoriteten av jordbrukarna. Vi hade en väldigt tät kontakt med jordbrukare runtom i hela Sverige.

CN: Moderaterna hade dessutom väldigt god kontakt med LRF-ledningen.

BG: Moderaternas ställning i jordbrukarkåren ökade stadigt då, både åsiktsmässigt och även röstmässigt. Vi hade Carl Bildt som talare på en LRF-stämma när han var statsminister, och det var första gången de hade någon sådan dignitär där. Och de andra partierna var väldigt irriterade på det. Jag tror att LRF-ledningen nog fick en del skit för det.

CN: LRF kritiserades väldigt mycket av Moderaterna för att vara politiserat åt centerhållet. Där hade de svårt att försvara sig. Det var stark kritik om den saken, faktiskt, att tjänstemannakåren i LRF blev mer och mer centerstyrd eller centerfärgad. Jag vet inte om vi fick stopp på det. Hans Jonsson, när han blev vald, det var en del i fjärmandet från Centern, för han var inte centeransluten.

Övergångsbestämmelser

För anpassningsåtgärder under en övergångsperiod avsattes 13,6 miljarder kr.

BG: De stora överskotten och den stora överproduktionen, som vi kallade det, var inte bara ett svenskt fenomen, utan det var egentligen ett globalt fenomen. Man producerade mer livsmedel än vad som egentligen såldes. Och vi såg att Sverige ligger nära eller i utkanten på odlingsgränsen jämfört med andra länder i åtminstone Europa. Så vår bestämda uppfattning var att areal som inte bar sig skulle tas ur livsmedelsproduktion permanent. Och det betydde att då kunde det behövas bidrag till skogsplantering. Skogsplantering var inte helt okontroversiell att driva igenom i partiet och att man skulle få bidrag. Det kom bidrag till golfbanor, vilket var en innovation. Salix blev ju en lantbruksgröda för man skulle kunna få använda bekämpningsmedel. Och även gödsling.

Däremot ville vi inte ha grönträda. Jag menar att Centern och Karl Erik Olsson saboterade det egentliga beslutet genom det. För då hade man en arealbas som var väldigt lätt att ta i bruk igen. Det var inte vår linje.

Moderaterna hade ingen synpunkt på stödnivåerna. Vi ville inte ens i grunden ha bidragen. Alternativet vänteläget var problematiskt. Det var en gång i en intervju med en lantbrukare som hade mark i vänteläge men som

efter tre år började odla sin mark. På frågan om varför blev svaret: "Ja, men pengarna var ju slut. Vad skulle jag göra?"

Om priserna blivit tillräckligt höga skulle markerna odlas. Men bidragen hade utgått ändå som systemet var. Man fick arealbidrag för marken oavsett egentligen vad man odlar på den.

CN: Med de övergångsregler som fanns fick man inte undan arealer som vi borde ha fått. Än i dag ligger det kvar arealer som skulle ha varit borta.

BG: Det försvann marginella, och man kan säga att svårödlade jordar, alltså de utsatta markerna försvann.

I samband med reformen kom också en ny produktionsgren, dikor, som före 1990 hade varit ovanlig. Jag räknade på detta som student och konstaterade att det lönar sig aldrig. Och det gör det väl inte fortfarande utan stöden. Men betesmarker har dels ett visst skönhetsvärde och dels ett naturvärde som man inte kan bortse från, även om man kan fundera på hur mycket stöd man ska ha.

CN: I den frågan finns idag ingen politisk motsättning.

BG: Lite senare ändrades också inriktningen av politiken för livsmedelsberedskap som bland annat innebar att beredskapslagren togs bort. Och det motivet hade ju varit bärande i politiken ända sedan andra världskrigets utbrott.

Det reglerade undantaget - doktorsavhandling i historia av Fredrik Eriksson

CN och BG: I Fredrik Erikssons avhandling med den talande rubriken beskrivs Moderaternas jordbrukspolitik under 1900-talet. En bra bok för den som är intresserad av svensk politik. Eriksson går i den igenom bakgrunden till moderat jordbrukspolitik ur flera aspekter. Avhandlingen ingick i ett projekt inför hundraårsjubileet för Moderaterna. Det är inte så mycket som är nytt under solen. Den stora striden i slutet av 1800-talet, det var mellan tullvänner och frihandlare. Och högern hade två delar, där tullvännerna huvudsakligen var jordbrukare. De som älskade tullar var i regel spannmålsodlare medan animalieproducenterna inte hade någon större förkärlek för tullar.

Norrlandsfrågan

BG: Jag ingick i en Norrlandsutredning som moderat ledamot. Det var väldigt mycket pengar som gick till norra Sverige, framför allt i de inre delområdena av norra Sverige. Men det var en del intressanta uppgifter som kom fram i utredningen. Dels vilket område i Sverige som hade störst transporttyngd, det var Västra Götaland, Älvsborgs län och inte Norrland som man kunde tro. Och sen fick vi faktiskt ganska klarlagt att om man räknade samman

årlig subvention, produktionssubventioner för en mjölkko så räckte det, i vart fall i norra stödområdet, till att köpa en och en halv ko. Och det är ett helt ohållbart system.

När jag arbetade på Jordbruksnämnden hade vi en fråga om en mjölkproducent i Gällivare som hade en ganska liten besättning. Den mjölken skulle hämtas, köras ned till Luleå och förpackas och köras tillbaka till Gällivare. Och det hade varit ur alla synpunkter mer lönsamt att hålla ut den med en gång.

Det var Sture Åström som var ordförande i gruppen. Jag lade ned väldigt mycket tid på att korrigera hans verklighetsuppfattning eftersom utredningen kunde leva kvar och ge sin bild långt fram i tiden. Men det blev en rätt så bra bild.

Sen så lade Karl Erik Olsson ned utredningen så fort han blev minister. Norrlandsstödet var faktiskt en regionalpolitisk satsning. Men i alla fall, min grundinställning var då att om man nu ska stödja Norrland så är det bättre att ge ett stöd i någon annan form än produktionsstöd. Och det där hade jag LRF:s Norrlandsgruppsordförande att titta på innan rapporten gick i tryck. Och det tror jag nog egentligen varit en grund för det som senare har hänt. Och sen ska man säga, att Norrlandsstödet, om man tittar lite grann historiskt så har det ökat. Centern ville att det skulle höjas. Om man tittar på hur valmanskåren i Norrland såg ut, åtminstone under den tiden, så de som inte var Socialdemokrater var bönder och Centerpartister. Vår konfrontationslinje där gick då mellan Centern och Moderaterna. Och då var Norrlandsstödet en viktig fråga. Jag gick med på att höja stödet. Jag fick gå in till partiledningen och sade att vi måste höja. Och det gick de med på. Men det var ett ohållbart system med de ständigt ökande bidragen till produktionen i Norrland. Där kan man verkligen tala om Ebberöds bank.

EG-ansökan

CN: EG-ansökan kom något överraskande. LRF bidrog i väldigt hög grad till detta.

BG: På LRF-stämman i Örnsköldsvik, 1990 var det väl, precis när det nya jordbruksbeslutet skulle tas, handlade första ärendet efter stämmomiddagen om EG. Och då var det en halländsk delegat som sa att "Nu tycker jag att det är dags för LRF att verka för ett EU-inträde". "Ja" sa stämman. Stämмоordföranden, som var Sven-Börje Eriksson, han satt väldigt ofta som ordförande, frågade: "Vet ni nu vad ni röstar på?" "Ja" sa stämman. På den tiden i alla fall så låg centerstämman veckan efter eller ett par veckor efter LRF-stämman, och det var rätt många som hade varit där som också gick till centerstämman.

Och då sa de "nu har LRF sagt att de ska verka för att gå med i EU, nu måste centern göra detsamma". Och då sa centern ja. Och därmed så försvann då en "motståndslinje". Så jag är övertygad, helt enkelt, att det var det som gjorde att Socialdemokraterna vågade släppa fram en ansökan. Till skillnad från vad rykten ibland säger så var det faktiskt en motion från golvet, alltså från medlemskåren, och inte en från ledningens sida.

CN: Moderaterna var inte särskilt angelägna om att få några undantag.

BG: En utgångspunkt för Moderaterna var att vi tar den reglering som finns i EU från första dagen. Vi ska inte krångla till det här och riskera något. Alltså vi skulle ha samma regler för bekämpningsmedel, djurskydd, livsmedelshygien, allting för att jämna ut spelplanen.

EES-avtalet började ju gälla redan den 1 januari 1994 som reglerade många områden gällande handel med EU.

I Sverige menade vi att vi hade bra produkter som EU ville ha, men vi hade inga volymer. Så när en tysk kedja som ville ha ost sa "det här vill vi ha så här mycket av för att förse våra butiker" svarade Arla att "det kan vi inte producera". Och sedan fläsket. Sveriges Piggham var världsbäst, alltså objektivt världsbäst så sa också en tysk handelskedja "vi vill ha det här". Och då sa slakteriförbundet "vi prioriterar den svenska marknaden". Där dog egentligen Sveriges livsmedelsexport.

LMK hade beräkningar på vad arealutfallet skulle bli med en total avreglering. Och då visade det sig att det skulle i stort sett bara vara slättbyggena som klarade sig. Sverige har trots EU-medlemskap företagit intern revalvering kan man kalla det, på grund av sina djurskyddsbestämmelser och miljöbestämmelser som inte är samma som i EU. Och då har vi tappat jordbruksproduktion, precis som om det hade varit total avreglering.

Omställningskommissionen

CN: För Moderaterna satt Ivar Virgin. Han var från början helt inne på att vi inte skulle ha några särregler. Sen vet jag att det förekom diskussioner i stil med "ja, men finnarna får så mycket, de får så mycket undantag" och varför ska vi inte ha det. Och jag vet inte att det drevs från något parti att vi skulle ha en massa undantag. Men salmonellan och antibiotikan var naturligtvis en faktor där.

BG: Sedan var också en fråga om hur många områden det skulle finnas för arealstödet.

Täta regeringsskiftet under 1990-talet

BG: I samband med regeringsskiftet 1991 bildades en fyrpartiregering. Centern fick jordbruksministerposten. Det som man gjorde från regeringens sida var att man lät ministrarna och partierna sköta sina egna områden så länge det inte var alltför stora kontroverser. Så det var egentligen centerns politik huvudsakligen som gick igenom då. Och de andra partierna hade egentligen inte med det att göra, precis som att de inte hade med våra frågor att göra, så att säga.

CN: Frågan om villkoren för svenska bönder gentemot övriga bönder när det gäller skatter, när det gäller djurskydd, när det gäller företagsvillkor över huvud taget, den debatten pågår i högsta grad. Den synen förändrades i samband med regeringsskiftet. Det finns nog fortfarande ganska starkt stöd för att värna om de här intressena för svenskt jordbruk. Idag finns ju också 73-punktsöverenskommelsen.²

Jordbruksutskottets roll i riksdagen om jordbrukspolitiken minskade väldigt mycket i samband med EU-inträdet. Och signifikativt nog så byttes det namn på utskottet till Miljö- och jordbruksutskottet. Och då var det de som menade att vi behöver inget jordbruksutskott över huvud taget, för vi har ingen jordbrukspolitik. Men sen blev det en kompromiss, och sen hade vi i utskottet jämt att göra med miljöfrågorna och tillverka miljöbalken som var ett fullständigt mastodontjobb i sig. Sen menar jag att miljöfrågan som utskottet behandlade och behandlar rörde i högsta grad jordbruksnäringen som sådan.

CN och BG: Regeringsskiftet 1991 betydde mycket. Grönträdan hade inte blivit av på det sättet om det inte hade bytts regering. Jordförvärvslagen försvann i princip, åtminstone stora delar av den. Skogsvårdsavgiften försvann, till exempel. Den avgiften rör inte jordbruket direkt, men ändå.

Handelsgödselavgiften var en annan fråga. Frågan var om den ska ses som en skatt eller en avgift. Enligt ett moderatinitiativ blev det en avgift. Det betydde att jordbruksforskningen plötsligt fick en massa miljoner mer än de hade beräknat att få. Men avgiften levde kvar. Den levde kvar även efter 1991 års regering. Det var först efter regeringsskiftet 2006 den försvann helt.

Ett ytterligare framsteg var borttagandet av arvskatten och gåvoskatten som togs bort efter regeringsskiftet 1994. Detta hade enligt CN stor betydelse för jordbrukare som företagare. Det var häpnadsväckande nog delvis Vänsterpartiets förtjänst som insåg att dessa skatter var tokiga eftersom de

2. 73-punktsöverenskommelsen eller Januariavtalet var en skriftlig överenskommelse mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Miljöpartiet och Liberalerna för att kunna utse regeringen Löfven II med Stefan Löfven som regeringsbildare efter valet 2018. Källa: Wikipedia.

drev kapital ur landet. Jag minns så väl att jag hade ett långt samtal med Lars Bäckström, riksdagsledamot för Vänsterpartiet som sen blev landshövding, som är en mycket klok man. Och vi diskuterade skadan av de här skatterna som han tyckte att han höll med om. För jordbruksföretagares del var det en revolution när det gäller det här med arvsskatt och gåvoskatt.

Livsmedelsindustrin

BG: EU-inträdet var helt avgörande för att Arla skulle kunna uppstå med ett multinationellt ägande. Inom slakteribranschen började man med samarbete med Finland innan man kom med i EU.

Karl Erik Olsson

tidigare jordbruksminister,
riksdagsledamot och EU-parlamentariker

Karl Erik Olsson var riksdagsledamot för Centerpartiet 1976-1979 och 1985-1994, ordförande för jordbruksutskottet 1985-1991, jordbruksminister 1991-1994 samt ledamot av EU-parlamentet 1995-2004. Olsson avled före bokens publicering.

KARL ERIK OLSSON var en central aktör i omläggningen av jordbrukspolitiken under åren 1985–1994, först som ordförande i jordbruksutskottet och ledamot i livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) samt senare som jordbruksminister. Den svaga politiska orken, när det gäller att på allvar ta itu med jordbrukspolitikens problem, berodde enligt Olsson på att alla partier var jordbruksvänliga och inte ville stöta sig med bönderna genom att föra fram förslag till större förändringar. Politikerna i jordbruksutskottet lät regleringarna rulla på och accepterade att de byggdes ut med ganska konstiga åtgärder, menar Olsson. Arbetet i LAG beskriver Olsson som en ganska jobbig process, mycket därför att den egna partiledningen och riksdagsgruppen överlämnade åt honom att bestämma partiets ståndpunkt. I och med att Centern accepterade ett rätt så långtgående förslag gick nästan alla på samma linje. Olssons inställning i EU-förhandlingarna var att det gällde att ta för sig, att skaffa sig en stor basareal och en rejäl mjölkkvot. Förhandlingarna

gick enligt Olsson väldigt bra. Enda undantaget var sockerkvoten. Även Olsson trodde att det skulle gå att exportera svenska livsmedel, men menar att mycket av förhoppningar om stora exportmöjligheter vilade på orealistiska antaganden om att konsumenterna i andra EU-länder kände till de svenska produkternas mer-värden. EU-inträdet var bra för jordbruket, som avveckling av 1990 års beslut, men det var andra ting som fick Olsson ställa sig bakom ansökan.

Karl Erik Olsson var ledamot av KSLA.¹

Karl Erik Olssons många roller inom jordbrukspolitiken

Jag plöjde mig en gång in i politiken. Anledningen till att jag gick med i SLU² en gång i tiden var att jag vann en plöjningstävling. Och sen hängde jag mig fast genom att bekläda alla roller i tävlingsverksamheten och på ordförandesidan. Så det tog nästan 20 år innan jag lämnade ungdomsförbundet. Sen kom jag in i riksdagen 1976 och satt bara tre år. Då åkte jag ut.

Men jag hade under åren i riksdagen skaffat mig många utredningsuppdrag. Jag satt bland annat i natur- och miljökommittén. Den långa, stora utredningen som höll på i sex år och som tyvärr slängdes i papperskorgen. Redan då pratade vi om klimatet. Jag satt också i atomlagstiftningskommittén och jag kom in i Kärnkraftsinspektionens styrelse. Där satt jag 15 år, tror jag. Jag hade så mycket uppdrag i Stockholm att jag kunde dölja rätt bra att jag hade åkt ut ur riksdagen. Jag åkte ändå till Stockholm varje vecka. Sen kom jag tillbaka så småningom, först som ersättare och sedan, från 1985, på eget mandat. Då blev jag ordförande i jordbruksutskottet med detsamma, av någon anledning. Jag hade tidigare inte suttit i jordbruksutskottet utan hade mest jobbat i finansutskottet. Jag var även suppleant i konstitutionsutskottet men var inte mycket med i arbetet där. I finansutskottet trivdes jag bra och arbetet var intressant.

Ingen visste egentligen om att jag var bonde förrän jag blev ordförande i Jordbruksutskottet. Jag hade aldrig utmärkt det på något sätt i min politiska aktivitet, utan jag var rätt åt miljöhållet. Men när jag blev ordförande i jordbruksutskottet uppdagades att jag var jordbrukare. Det var många roliga arbetsuppgifter under åren från 1985 till 1991. Sen gick jag vidare till regeringen en period. Jag tyckte det gick bra för mig. Vi förhandlade EU-medlemskapet. Och det var inte så enkelt, men sett i backspegeln kan man säga att vi fick igenom mer än vi behövde. För vi har inte levt upp till vare sig mjölkkvoter eller arealkvoter eller någonting annat. Inte sockerkvoter heller. Det blev ock-

1. Intervjun genomfördes den 24 oktober 2019 av Harald Svensson.

2. Svenska Landsbygds Ungdomsförbund.

så ett miljöprogram med mycket pengar. Däremot var det klart dåliga odds för den regeringen när ekonomin var skvalpig. Och det där med 500 procent i ränta var ingen höjdare precis.

Jag har haft den andra rollen också, att envist vara bonde under hela tiden och haft min mjölkproduktion. Jag fick höra av Reidun Laurén, som var biträdande justitieminister, att man inte kunde ha en bonde som både bidragsmottagare och minister, så jag fick skapa ett bolag som fortfarande lever.

När man är i regeringen, om det nu bara skulle vara en treårsperiod, så förlorar man alla sina riksdagsuppdrag. Och jag hade vid det laget hunnit skaffa mig många positioner i riksdagsgruppen och i riksdagen. Men de försvann när jag blev minister. Och då måste man börja från början när ministertiden är över. Jag hade lite olika idéer, men så kom frågan när riksdagen skulle välja de första ledamöterna i EU-parlamentet. Riksdagen valde då för ett halvår och Olof Johansson frågade om jag skulle vilja vara med i Europaparlamentet. Olle begrep hur det var. Jag stod på listan med gamla riksdagsledamöter som skulle föräras något annat uppdrag men ville inte ha något i den vägen.

Jag kom till Europaparlamentet och klarade mig själv. Det var roligt. Det var inte alls så besvärligt som att ta sig in i riksdagen för där tog det flera perioder innan man blev etablerad. I parlamentet kunde man slå sig fram med lite gamla meriter, som att man hade varit minister. Jag valde aktivt miljöutskottet den första perioden. Och jag fortsatte med det under den andra perioden tills debatten om CAP 2000–2003. Då sa jag till generalsekreteraren i den liberala gruppen att jag skulle vilja flytta till jordbruk. Men då var jag samordnare för liberalerna i miljöutskottet och jag ville inte flytta om jag inte kunde ta den uppgiften med mig. Ja, men det kan du göra, sa han. Så det gjorde jag.

Kulturen var lite olika i miljö och jordbruk. I miljö gick man efter ett lottsystem och fördelade betänkanden, men i jordbruk röstade man om det. Och så kom det upp att man skulle ha en ständig rapportör för jordbruket och östutvidgningen. Jag räckte upp handen och sa "herr ordförande", det var en god vän till mig, en tysk kristdemokrat som var ordförande, "jag vill ha det till liberalerna". Så brukade jag säga i miljöutskottet. Men när jag sa det, så hörde jag att när jag var i jordbruksutskottet, så uttalade jag ett fult ord. Liberalerna är något ganska fult i jordbruksutskottet. Så jag avbröt mig själv och sa "nej, herr ordförande, jag vill ha det till mig själv." Då blev det lite tyst och så säger ordföranden, och han tittar på de andra, "men det kan vi väl ge Olsson?", och så blev det.

Och sen hade jag ett fantastiskt uppdrag, men det var kolossalt jobbigt och

jag levde inte helt upp till mina målsättningar. Jag skötte kontakterna med parlamenten i de länderna för att balansera kommissionen och regeringarna. Ibland var jag där tillsammans med personer från kommissionen, till exempel Fischler³. Men jag hade en ambition att jag skulle åka två gånger per år till vart och ett av de här länderna, vilket var ganska omöjligt. Jag löste det ganska bra, men jag reste jämt. Från Skåne till Bryssel, och så från Bryssel ut i Europa och från Europa till Stockholm oftast, och sen tillbaka. Sammanlagt blev det nio och ett halvt år i Europaparlamentet, mellan 1995 och 2004.

Upptakten till 1990 års reform: stigande överskott och svag politisk ork

Frågan är om man trodde att det på 1970-talet skulle komma en ny tid med höga jordbrukspriser. Det var väl lite olika. Jag startade själv som en försiktig mjölkbonde 1962. Det gick inte så dåligt, tyckte jag. Men jag hade en granne som var tveksam. För mjölkpriserna steg inte i slutet av 1960-talet. Och han sa, "det går inte vara kobonde nu". Så sa han plötsligt "kan du inte arrendera mina betesmarker och vallar?" "Jo, det gör jag", svarade jag. "Jag ska bygga ut." "Du är inte klok", sa han.

Jag började med tio kor. Och 1969 var jag uppe i 50 och samtidigt började jag bli heltidspolitiker, så jag anställde djurskötare. Och det gick bra till 50 kor då. Sen var det hyfsade priser och vi byggde om en gång till och fick lite bättre utgödsling. År 1979 var vi uppe i nästan 80 kor uppbundna. Och vi begrep att 80 kor uppbundet var för mycket. Så vi byggde om till lösdrift och byggde en ligghall. Fram till slutet 2005 hade vi sedan 100-120 kor.

Jag tror att en anledning till den svaga politiska orken på 1970- och 1980-talen var att politiker inte ville vara elaka mot jordbruket. Även andra partier än Centerpartiet var jordbrukarvänliga. Centerpartiet var som det var, men även moderaterna och i viss mån folkpartisterna hängde på. Och socialdemokraterna visste inte riktigt vad de skulle bli av heller. Socialdemokraterna hade inte egen majoritet vid min tid som ordförande i jordbruksutskottet. Annika Åhnberg kom in som representant för Vänsterpartiet men höll inte alltid med sossarna i utskottet. Vi hade mycket resonemang, Annika och jag och Åsa Domeij i Miljöpartiet. Åsa och Annika var lite grann en grupp ihop och de var rätt jordbruksvänliga. Så jag förstår att det inte var lätt att lägga några förslag om större förändringar. Men jag minns inte hur dessa åtgärder egentligen presenterades för riksdagen. Men det blev ändå någon typ av beslut.

De specialregleringar som infördes efter 1985 hanterades av utskottet men jag tror inte att vi drog så mycket slutsatser i utskottet av detta. Vi lät

3. Franz Fischler var kommissionär med ansvar för jordbruksfrågor vid den aktuella tiden.

regleringarna rulla på. Men jag funderade över dem själv, inte minst som bonde, och tyckte att det var konstiga åtgärder och att det inte kunde vara någonting långsiktigt hållbart. Till exempel det här med ruggningsavgiften var lite märkligt, om det nu var ett verkligt problem med värphönsen.

Jag tror att när man tittade allvarligt på läget, så kunde man rätt så lätt komma fram till att man behövde ha generella åtgärder i stället för specialregleringar, för att åstadkomma balans. Balansen eftersträvades hela tiden, men var väldigt svår att uppnå med den typen av åtgärder. Då kom också GATT in i bilden. Jag kommer ihåg att jag var med i Bryssel i GATT-förhandlingarna som ordförande i jordbruksutskottet. Jag vet inte riktigt varför jag var där, för Mats Hellström var jordbruksminister då. Han var i grunden inte socialdemokrat utan extremliberal, tyckte jag, men å andra sidan var han rätt så realistisk på något sätt. GATT:s beräkningar av olika länders skyddsnivåer på jordbruksområdet (PSE-beräkningarna) var intressanta, om man ser dem ur global synpunkt. Och ur europeisk synvinkel så är det väldigt intressant. Och tänker man då att i det långa perspektivet så måste vi ha någon slags balans i systemet, så att det inte är de statliga stöden som styr produktionen, utan det är produktionens bärkraft i sig som ska göra det.

Jag var också ganska fascinerad av diskussionen om u-länderna och att man pressade tillbaka u-ländernas livsmedelsproduktion genom att sälja billiga överskott. Det var naturligtvis en sak som inte samspelade så väl med jordbrukarnas intresse i Sverige. Vad man har i huvudet är inte alltid det som stämmer med yrkesrollen eller partitillhörigheten. På så sätt var det inte så långt mellan Mats och mig, även om han gick lite längre än jag.

Omställningen

Sen kom Livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) i gång med sitt arbete. Det var ingen riktig statlig utredning och den kunde gå snabbare än vanligt, om jag förstått det rätt. Michael Sohlman var ordförande och han hade en förmåga att vara just ordförande. Han la inte så mycket egna synpunkter, så vitt jag minns. Och han kanske inte hade så många heller. Men han var en skicklig person i största allmänhet. Jag minns att Rosén från Folkpartiet var med och moderaten Lorentzon från Halland. Ulf Lönnqvist var med från Socialdemokraterna och Annika Åhnberg från Vänsterpartiet. Ulf Lönnqvist talade å Mats Hellströms vägnar. Debatten i kommittén var nog rätt så snäv. Det var väl Ulf, Annika och jag, som hade olika uppfattningar.

Jag frågade folkpartisten och moderaten vad de tyckte om förslagen och om de ansåg att de var för långtgående under ett förmöte. Då sa Rosén, som var marknadsmänniska, att han tyckte inte det var så tokigt, så det går bra.

När jag frågade Lorentzon svarade han "Nja, kan du acceptera det, så gör vi det."

För mig var detta en ganska jobbig process. Jag rannsakade mig själv och frågade centergruppen och Olof Johansson, och Olle sa till mig "Nej, men det här begriper du bättre." Riksdagsgruppen sa ungefär likadant. Så småningom gav jag mig och sa att nu kör vi och så får det bli som det blir. Men det var rätt så långtgående förslag. Man utgick från att åtgärderna skulle ge balans. Och när balansen hade uppkommit, så skulle man få utnyttja gränsskyddet. Den teoretiska debatten fick vi aldrig testa i praktiken, så vi vet inte mycket om den.

Omställningen tror jag var rätt, sett ur allmänpolitisk synpunkt, för den skulle spara pengar åt samhället och kanske balansera jordbruksproduktionen. Men även för den enskilde bonden i det korta perspektivet, med bidragen, var det inte så tokigt. Och hemma på vår egen gård, där jag hade lite inflytande över bolaget, planterade vi skog och hade extensiva beten. Vi fick ut lite pengar på det. Om man la ihop plus och minus var det inte så stor påverkan på lönsamheten. I och med att vi sedan gick med i EU så vet man inte hur det skulle ha gått med omställningen på längre sikt.

Jag var nästan drivande i vissa delar av 1990 års beslut. Vi var väldigt enade bakom det och det var lite intressant. Skulle någon ha sagt emot sossarna eller Mats Hellström, så skulle det ha varit jag från Centerpartiet. I och med att jag inte gjorde det, så gick nästan alla på samma linje. Vi modifierade väl en del, men i huvudsak så blev det de här utgångspunkterna. Satsningarna på Norrland var väl aldrig ifrågasatta. Och därmed kunde man svälja en del av de andra förändringarna. Men frågan är ändå om jordbruket i södra Sverige är så bra att vi skulle ha klarat oss, om man tagit bort statligt stöd ifrån svenskt och annat jordbruk. Jag sa egentligen "nja, nästan". Att det inte var så dåligt.

Vi hade ett gränsskydd, men ett begränsat sådant. Dessutom tänkte man att det interna överskottet kommer att pressa priserna, men om vi får balans, då kan man dra nytta av gränsskyddet. Och med detta skulle man väl tycka att det skulle kunna vara möjligt att klara sig rätt så bra.

Strukturomvandlingen inom jordbruket

Jag gick på Sänga-Säby, jordbrukets föreningsskola, 1960–1961. Jag minns att då sa jordbruksministern (Gösta Netzén) att vi ska stampa ut 100 000 bönder. Man skulle helt enkelt driva ut dem för att få dem som arbetskraft åt industrin. Och det var ett angeläget politiskt mål. Detta var tidigt på 1960-talet, och det var det som gällde i princip när jag började med min mjölkproduktion.

Man kan titta på hur vi sett på till exempel jordförvärvslagen. Den över-

levde beslutet 1990 men togs bort 1991. I riksdagen sade jag då att det var den tråkigaste dag jag upplevt på länge, därför att Mats Hellström lurade mig. Vi var överens om jordbrukspolitiken i den livsmedelspolitiska arbetsgruppen och beslutet därefter, men ett år senare gjorde Hellström upp med folkpartisterna om att ta bort jordförvärvslagen. Jag hävdar fortfarande att det var bra med en jordförvärvslag. Frågan är om jag egentligen ångrat mig. Att den togs bort hängde samman med 1990 års politik.

Gränsskyddet och Norrlandsstödet

Gränsskyddet diskuterades inte särskilt mycket åren runt 1990. Det var resonemang om PSE-talen, att de skulle var något så när likadana i närliggande och jämförbara länder. Det är klart att PSE-talen inkluderar betydligt mer än gränsskydd, men eftersom vi hade rensat bort det mesta av det andra så hade vi inte mycket mer än gränsskyddet kvar. Och då hade naturligtvis gränsskyddet en rätt så stor betydelse. Ett stort "grannland" till oss var EU, redan på den tiden. Då kan man också säga att det gränsskydd som fanns inom EU var i någon mån normerande för vad som skulle finnas i omvärlden. Men PSE-talen i EU var väldigt uppskruvade av alla stödsystem.

Stödet till jordbruket i Norrland har aldrig varit ifrågasatt under den period jag var aktiv inom jordbrukspolitiken. I livsmedelspolitiska arbetsgruppen var det ingen diskussion om det. Men vi la inte ner mycket arbete på det heller, utan vi ansåg att det fanns ett etablerat system. När vi gick med i EU fick vi i stora stycken ha stödet kvar, även om det överfördes på det nya systemet. Den mest intressanta debatten hade vi då om gränslinjer, hur man skulle överföra bergsjordbruket från Centraleuropa till Norrland. Då var 800-metersnivån inte särskilt relevant för Sverige, för där växer ingenting. Men EU-folket var flexibelt och gick med på att ersätta höjden med en breddgrad. Vi kom då fram till att gränsen skulle gå vid 63:e breddgraden och så böjde vi den breddgraden från ungefär Sundsvall och ner till Karlstad. På hemmaplan hade jag lite besvär med den manövern, där man menade att sådant kunde man inte kräva. Men det gick ju.

Förhandlingarna om EU-medlemskap

Den stora händelsen tidigare var kohandeln på 1930-talet och den politiken stod sig i stort sett fram till 1990 års beslut. Därefter kom snabbt EU-medlemskapet. Mellanbesluten innebar ingen principiell skillnad.

En fråga inför medlemskapsförhandlingarna var om Sverige skulle ha något slags särlösning i fråga om jordbrukspolitiken och det fanns en ganska utbredd uppfattning att vi inte skulle acceptera EU:s gemensamma jord-

brukspolitik. När vi hade lämnat in ansökan minns jag inte riktigt vad Mats Hellström sa. Men jag tror inte att han var för en sÄrlösning. Även om han hade idéer om att det inte skulle krÄvas så mycket förhandlingar. Hellström var min motpart som talesman för Socialdemokraterna i jordbruksfrågor i det här skedet.

Mats skulle mycket väl med bakgrunden i PSE-resonemangen kunna ha sagt, ja, vi måste gå med i EU, men vi kan inte ta EU:s jordbrukspolitik. Men han var tillräckligt realistisk när det gäller internationell politik för att förstå att det inte går att välja bort.

Regeringsskiftenas betydelse

Regeringsskiftena påverkade inte i grunden särskilt mycket. Inte heller regeringen FÄlldin mellan 1976 och 1982. Kanske höll man tillbaka de radikala krafterna en del. Med FÄlldin som statsminister var det mindre lätt att tala om ökad konkurrens för jordbruket. Men de stora linjerna har legat kvar, oavsett regering. Det är väl det som präglar Sverige, att det är ganska jämnt.

EU-förhandlingarna på nytt

Min inställning till förhandlingarna var att det inte var någon nackdel att skaffa sig en stor basareal, och det gick hyfsat. Det var ungefär som det såg ut, och det var inte lätt för någon att säga emot det. I fråga om mjölkkvoterna hade vi en produktion på lite över tre miljoner ton, tror jag. Min utgångspunkt var att vi skulle begära 3,3 miljoner ton. Men så kom jag fram till att nu ska vi räkna som om vi hade varit EU-medlemmar innan och hade fått de stöd som EU hade till olika saker. Och då skulle vår mjölkproduktion ha varit större än den var, och därför ville jag ha 3,6 miljoner ton.

Mats Hellström sa "Du är inte klok. Vi kan absolut inte kräva mer än vi har." "Varför inte det", svarar jag, "det är väl inget som hindrar. Det gör andra." Vi hade mycket diskussioner om det. Jag pratade med Mats i mobiltelefon på en parkeringsplats i Småland när jag var på väg till Bryssel. Vi var tvungna att göra upp om detta. Och så småningom gav han sig, så jag kunde begära 3,6 och vi fick 3,3. Och det var väldigt bra. Jag tänkte att nu har vi en kostym att växa i. Sen visade det sig att personen i kostymen inte växte så fort, utan den krympte i stället.

Förhandlingarna gick väldigt bra, Vi klarade nästan hela förhandlingen utan några bekymmer. Jag engagerade mig mycket i den, var väldigt mycket i Bryssel och träffade titt som tätt folk i ministerrådet och jordbrukskommissionären. När förhandlingarna var fÄrdiga sa vår chefsförhandlare, ambassadör Dafgård, när vi hade lite bubbel på departementet, "Det har gått fantastiskt

bra. Jag kan säga att jag inte förlorat en enda fråga. De enda frågorna vi har förlorat, det är de stora som ministern förhandlat själv.” Jag tyckte att det var jätteroligt, det han sa. Men det var några som undrade, ska han verkligen säga så? Men det illustrerar den goda stämning som vi hade på departementet. Det var ett skämt som jag inte ogillade på något sätt. Och det var ju bara jag som hade politiskt mandat att förlora en fråga.

Det jag förlorade var sockerkvoten. Och så förlorade jag, jämfört med vad jag ville ha, 300 000 ton mjölk. I det spelet var det en förlust, även om det egentligen var ganska bra. Det var tur att jag begärde så mycket, för hade jag begärt 3,3 så hade det blivit 3. Så fungerar det. Förhandlingar där är precis som när man köper begagnade maskiner. Det är inte mer komplicerat.

Jag har gjort en bildserie om mina politiska år och i den finns en bild från slutförhandlingarna. Där sitter fyra ministrar: Ulf Dinkelspiel, jag, Anne Wibble och Börje Hörnlund. Dinkelspiel och Wibble är så glada, men jag och Hörnlund ser ut som åskan hade slagit ned. Och detta är precis när kommissionen hade förklarat hur det blev med sockerkvoten. Jag hade aldrig fått ett slutbud. Jag hade bestämt mig för att slå näven i bordet vid slutsammanträdet och säga ”Det här har ni inte talat om för mig förut. Jag måste ha tid att reagera.” Och då hör jag Dinkelspiel säga till mig ”Säg för Guds skulle ingenting. Det har gått så bra alltihop. Du får inte förstöra.” Och jag gjorde som han bad mig, men det var den enda förlust jag fick ta.

När förhandlingarna var klara och när förhandlingsresultatet skulle omsättas i praktiska åtgärder var jag inte längre jordbruksminister. Under sommaren 1994 fortsatte jag mitt EU-engagemang och ingick i ministerrådet på prov innan vi hade tillträtt som medlemmar. Då hade jag redan bestämt mig för att bli EU-parlamentariker, eftersom ingen trodde att vi skulle överleva valet. Jag kände att efter sex år i jordbruksutskottet och tre i jordbruksdepartementet med EU-förhandlingar, så var jag ordentligt trött på jordbrukspolitik. Och därför kastade jag mig över miljöfrågorna i stället. Jag var visserligen suppleant i jordbruksutskottet också för säkerhets skull. Och bytte längre fram.

Omställningsstödet efter 1990 års beslut

Det var många, inklusive jag själv, som trodde på de exportfrämjande åtgärderna, men blev besvikna. Alltså att det skulle gå att exportera svenska livsmedel. LRF trodde mycket på att grisköttet var så fint och salmonellafritt. Men man ska komma ihåg att vi skulle exportera det till områden som struntade i salmonella. Då har det inget mervärde. Mycket av de mervärden som vi inbillade oss själva att vi hade, de fanns inte i verkligheten.

Också jag trodde det. Jag menade att vi hade högkvalitativa livsmedel som vi skulle kunna sälja. Men i efterhand har jag tänkt, varför, om vi nu hade det, varför visste ingen om det? Alla vet vad parmaskinka är, men ingen har väl hört talas om en svensk gris på europeisk nivå. Och det fanns en optimism hos många. Också hos många partier, tror jag. Den fanns spridd i riksdagen och man tyckte säkert att de exportfrämjande åtgärderna var positiva.

Fördelar med CAP respektive nackdelar med den politik vi hade

Mina argument för medlemskapet inför folkomröstningen var inte jordbruket och CAP. Utan det var att hålla ihop Europa och stärka freden och allt detta som var positivt på 1990-talet. Det var egentligen ett fantastiskt årtionde. Och jag sa då, att det är inte jordbrukspolitiken som gör att jag är EU-vänlig, utan det är de andra sakerna. Sen kan jag nyansera det och säga att precis då och för jordbrukets skull var nog EU-inträdet ändå rätt så bra som avveckling av 1990 års beslut. Samtidigt som det var en återgång. Om man ser på det utifrån den politiska idéutvecklingen, så tycker jag att vi nu har en politik som är betydligt mer föråldrad än 1990 års beslut. Men vi har ingen verklighet som beskriver hur det beslutet hade blivit, vilket gör det lite farligt att så här i efterhand recensera det. Men att vi har så mycket regleringar och interna marknadsregleringar i EU, tycker jag egentligen inte är sympatiskt. Och det är säkert, om jag skulle testa centerns nuvarande partiledare hårt på den här punkten, så skulle hon hålla med mig eftersom hon är ännu mer liberal än vad jag är.

De jordbrukspolitiska målens varierande tyngd

Fram till 1990 så var produktionen det övergripande. Jag har förenklat och utvecklat bilden genom att kalla det tidigare skede ett, som går från 1933 ända fram till 1990. Skede två är då 1990 till 1995 och där är jag lite osäker. Om man tittar på 1990 års beslut så skulle man klara det här själv med ett gränsskydd, och då innebär det att det är produktionens egen kraft som blir avgörande. Så var det väl egentligen tänkt. Och nu är vi möjligen på väg dit. Skede två går då från 1990 fram till i dag eller 2017 skulle man kanske säga. Det är möjligt att livsmedelsstrategin⁴ innebär en förändring igen. Mellan 1995 och 2017 har det skett en gradvis förskjutning från bara produktion och till andra mål som miljömål, sociala mål med mera. Och regionala mål kanske man också kan säga.

Frågan är om livsmedelsstrategin kan ändra på detta. Verkligheten förändras långsammare än politiska beslut och vi har väl inte sett mycket förändring

4. Inrättades av regeringen 2017 bland annat med målet att öka livsmedelsproduktionen.

på grund av livsmedelsstrategin än. Vi har heller inte sett några konkreta politiska förändringar. Man kan tänka sig att om du nu har en livsmedelsstrategi med de här målen, då måste du ju, om du ska hantera detta, föreslå vissa åtgärder för att nå fram till dem. Och det har vi inte sett heller.

Margareta Winberg

tidigare bland annat ordförande
i jordbruksutskottet och jordbruksminister

Margareta Winberg blev suppleant i jordbruksutskottet i samband med att hon valdes in i riksdagen för Socialdemokraterna 1981, men blev 1982 ordinarie ledamot i utskottet. Mellan 1992 och 1994 var hon ordförande i jordbruksutskottet. I samband med regeringsskiftet 1994 blev Margareta Winberg jordbruksminister. Den rollen upprätthöll hon fram till 1996 när hon blev arbetsmarknadsminister, men återvände som jordbruksminister mellan 1998 och 2002.

MMARGARETA WINBERG betonar att jordbrukspolitiken var ett område där en socialdemokratisk minister fick stort handlingsutrymme. Politikområdet ansågs inte särskilt viktigt och kunskapen inom partiet om jordbrukspolitik var låg. Detta präglade reaktionen på 1990 års livsmedelspolitiska beslut. Det fanns enligt Winberg lite undran inför det, men partiets riksdagsledamöter litade på sina företrädare i livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) och på sin minister. Under Winbergs ministertid inleddes ett ganska omfattande samarbete med Centern inom den ekonomiska politiken. Samarbetet gällde också jordbrukspolitiken och gav jordbruket mer pengar. EU-inträdet innebar enligt Winberg att Sverige återgick till en politik av äldre slag. Winberg bestämde sig för att satsa på djurskydd och konsumentfrågor, eftersom hon insåg att det då inte gick att ändra på EU:s stödpolitik. Galna ko-sjukan kom lägligt och gav Sverige möjlighet att profilera sig som ett land med effektiv lagstiftning som gjorde att landet inte drabbades av

samma problem som andra länder. Så gott som samtliga andra partier backade upp Winbergs linje. En annan fråga som drevs av Winberg, med uppbackning i EU-nämnden, var djurtransporterna. På det området gick det väldigt trögt i Bryssel, konstaterar Winberg.¹

Riksdagsledamot från 1981 och jordbruksminister från 1994

När jag kom in i riksdagen 1981 blev jag placerad i jordbruksutskottet. Min företrädare från Jämtland hade också varit ledamot i jordbruksutskottet. Många menade att jag också borde ha den uppgiften eftersom jordbruksutskottets ansvarsområde var viktigt för länet. För min del kände jag egentligen mer för social- och skolfrågor, men fann mig i vad många menade och kom ju att stanna kvar i utskottet i många år.

Efter att ha varit ordförande i jordbruksutskottet blev jag i samband med regeringsskiftet 1994 jordbruksminister i Ingvar Carlssons regering. För min del helt oförhappandes och väldigt oväntat. Men två år senare kallade Göran Persson på mig och ville att jag skulle bli arbetsmarknadsminister. Detta var under en mycket svår period med hög arbetslöshet, drygt 8 procent. Regeringen gick då ut med löftet att halvera arbetslösheten fram till år 2000. Som en extrauppgift blev jag också samarbetsminister för de nordiska frågorna.

Vid valet 1998 bestämde statsminister Göran Persson att jag skulle gå tillbaka till jordbruksministerposten. Däremot ville jag väldigt gärna bli jämställdhetsminister, vilket jag också blev efter viss tvekan från statsministern. Jag hade kvar uppgifterna som jordbruks- och jämställdhetsminister fram till valet 2002 när jag blev vice statsminister.

Hösten 2003, när Anna Lindh mördats, skulle Göran Persson göra en större ommöblering av regeringen. Vid den ommöbleringen fick jag sluta som statsråd och skulle istället bli ambassadör. Efter funderande antog jag erbjudandet att bli ambassadör i Brasilien. De fyra åren som ambassadör var fantastiska de också. Efter att ha slutat som ambassadör 2007 har jag ägnat mig åt civilsamhället och styrelseuppdrag som ordförande i Svenska spel och i Karlstad universitet. Jag har också varit ledamot i hälso- och sjukvårdsnämnden i Jämtland och i kyrkorådet. Det senaste jag gjort är att jag lett regeringens utredning om en ny socialtjänst. Sammantaget betyder detta att sedan jag lämnade jordbruksministerposten har jag inte ägnat mig nämnvärt åt jordbruksfrågor.

I riksdagen fungerar det så att man arbetar med sina sakområden. Eftersom jordbrukspolitiken var så komplicerad var kunskapen i det Social-

1. Intervjun genomfördes den 10 december 2020 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

demokratiska partiet om jordbrukspolitik väldigt låg. Även i andra partier, till exempel Folkpartiet, var det heller inte så många som var väl insatta i jordbrukspolitiken.

På motsvarande sätt var det i regeringen att de som behärskade området också fick stort inflytande. Mats Hellström, jordbruksminister 1986–1991, fick ett stort utrymme och kunde driva igenom det han ville. När jag blivit jordbruksminister de två åren när vi precis gått med i EU, fick jag också rätt stort utrymme i mitt parti. När jag sedan blev arbetsmarknadsminister blev det annorlunda eftersom det politikområdet var ett oändligt viktigare område. Då fanns många experter på området och det minskade mitt utrymme mycket, jämfört med hur det var att vara jordbruksminister.

1990 års livsmedelspolitiska beslut

Före 1990 års livsmedelspolitiska beslut fattades ett övergripande beslut i riksdagen om jordbruks- och livsmedelspolitiken 1985. Grethe Lundblad från Skåne var en av de socialdemokratiska företrädarna då i jordbrukspolitiska frågor. Hon tillhörde Mats Hellström-falangen och hade suttit länge i jordbruksutskottet. Hon var nästan enbart konsumentföreträdare i sin framtoning och var med på avregleringen enligt 1990 års beslut med förtjusning. Men i övrigt fanns det i partiet lite undran. Man visste inte utan litade på sina företrädare precis som Centerpartiet litade på Karl Erik Olsson.

Det var mycket diskussioner mellan partierna eftersom det inte var enhetlighet i alla detaljer hur den framtida politiken inför 1990 års beslut skulle utformas. Mats Hellström var en mycket ivrig frihandelsförespråkare och inte riktigt representativ för det Socialdemokratiska partiet. Gunnar Wetterberg var en vapendragare till Mats Hellström inför frammarschen av avregleringen.

Även om 1990 års reform beslutades under stor enighet, var det säkerligen vända inom en del partier, till exempel Centern. När jag som jordbruksminister började närma mig Centern efter EU-inträdet, förstod jag hur glada de var över att kunna göra mer positiva saker för jordbruket. Många bönder var centerpartister och medlemmar i LRF och såg fördelar med den politik som tillämpades före 1990 års reform. EU-inträdet innebar ju i någon mån en återgång till tiden före 1990. Glädjen var inte lika stor hos oss vågar jag nog påstå.

En stor fråga under den här tiden var GATT-förhandlingarna som syftade till att man globalt skulle minska skyddsnivåerna på jordbruksområdet. Dessutom fanns ett problem som behövde lösas internt i Sverige, nämligen hanteringen av den överskottssituation som vi hade. Båda dessa faktorer medverkade till 1990 års reform.

En fråga som kan tas upp nu i efterhand är vad som skulle ha hänt om det inte blivit ett EU-inträde 1995 och på vilket sätt 1990 års reform skulle ha fullföljts. Men den frågan var inte uppe på bordet, det sågs inte som något alternativ.

Drar vi ut tidslinjen in på 2000-talet kan man koppla ihop jordbrukspolitiken med den säkerhetspolitiska diskussionen och nedrustningen av försvaret och därmed också av livsmedelsberedskapen. Går vi ända fram till idag så har säkerhetspolitiken kommit upp på agendan och nu gäller uppbyggnad.

Nu tar också miljömålet större plats. Men det dröjde rätt länge innan man började diskutera det målet offentligt. Vi i Sverige ska inte glömma att vi varit duktiga i jämförelse med många andra länder.

Förhandlingarna om EU-medlemskap

Förhandlingsarbetet sköttes ju av den borgerliga Bildt-regeringen. Riksdagen var inte involverad. Förhandlingsarbetet om bland annat jordbrukspolitiken skymdes av den stora ekonomiska kris vi hade då och när räntan en kort tid var uppe i 500 procent. Samtalsklimatet mellan den borgerliga regeringen och Socialdemokraterna var inte bra, men det hade förbättrats i den här krissituationen. Jag kan föreställa mig att Carlsson och Bildt med respektive staber då också fick det lättare i diskussionen om EU-inträdet i och med att de hade träffat en uppgörelse om den svenska ekonomin.

Sveriges ekonomiska läge vid EU-inträdet

Det var en fortsatt svår ekonomisk situation när den socialdemokratiska regeringen återkom till makten hösten 1994. Kronans värde stärktes inte och räntan gick inte ned. Göran Persson blev finansminister. Vi satte då upp höga mål för den ekonomiska politiken. Det var ett skäl till att vi låg lågt i Bryssel även om vi rent ideologiskt fullföljde, eller fortsatte, 1990 års livsmedelspolitiska beslut. Men det fanns också en praktisk ekonomisk sida av det hela.

Jag hade ett gott öga till Centerpartiet efter att ha arbetat ihop med dem hemma i Jämtland. Lennart Daléus från Centerpartiet var ordförande i jordbruksutskottet med Sinikka Bohlin, Socialdemokraterna, som vice ordförande. Jag pratade med Lennart Daléus om möjligheterna till ett närmande mellan partierna om jordbrukspolitiken. Statsminister Ingvar Carlsson tyckte också att ett närmande kunde vara intressant. Lennart Daléus och jag involverade också Sinikka Bohlin i samtalet. Vi gjorde då ett tiopunktsprogram som handlade om livsmedelspolitiken både på hemmaplan och i EU som vi blev överens om. Dessvärre finns dokumentet inte kvar. Hela processen ge-

nomfördes innan Göran Persson hann välsigna det, vilket inte uppskattades av honom.

Ungefär samtidigt ser man i Ingvar Carlssons memoarer att Ingvar Carlsson hade kontakter med Olof Johansson som handlade om den ekonomiska politiken i synnerhet, men den kom också in på livsmedelspolitiken. Där började då ett ganska omfattande samarbete mellan Socialdemokraterna och Centerpartiet i stort, men också på det jordbrukspolitiska området. Och då var det inte mindre pengar, utan då var det mer pengar eftersom Centern var bra på att kräva mer. Det är viktigt att framhålla att det samarbetet skapade mer pengar till jordbruket. Och där var också Vänsterpartiet med, för vi hade andra uppgörelser med dem. Även Miljöpartiet uttalade sitt gillande.

Inför EU-omröstningen

Det var en häftig diskussion mellan Ja- och Nej-sidan. Jag fanns ju på Nej-sidan. I regeringen var vi tre ministrar som tillhörde Nej-sidan, Marita Ulvskog, Leif Pagrotsky och jag. Det hade gjorts upp i regeringen inför en tv-debatt att ministrar inte skulle debattera mot varandra. Men vi på Nej-sidan hade Agneta Stark, författare och samhällsdebattör, Kenneth Pettersson, som var ordförande i Handelsanställdas förbund och så hade vi en centerpartist från Jämtland som hette Eva Hellstrand som var småbonde. Hon representerade väldigt, väldigt många här, det var en oerhört stor majoritet för Nej i till exempel Jämtland och Härjedalen. Många bönder här var också EU-motståndare.

LRF:s förbundsordförande Bo Dockered var personligen mycket viktig för LRF:s ställningstagande för Ja-sidan. Han och jag hade en väldigt häftig diskussion och blev ovänner, men nu är vi vänner igen. Det var de större bönderna som backade upp Bo Dockered i den här frågan och körde över de andra helt enkelt. Ja, så fungerar det ibland.

Ny som medlem i EU

När jag kom in i regeringen som jordbruksminister vid riksdagsvalet 1994 var förhandlingarna om medlemskap avslutade. Jordbrukspolitiken blev plötsligt omdebatterad i samband med att vi blev EU-medlem därför att den var det politikområde som var mest centraliserat. Vid EU-inträdet återgick vi till en politik av äldre slag, men i annan utformning. Jag var mycket i Bryssel och kunde konstatera att det var i väldigt hög utsträckning bönder som från de olika länderna satt i ministerrådet på jordbruksområdet. Jag insåg att de stödsystem som var beslutade inom ramen för MacSharry-reformen inte var något att göra något åt på kort sikt.

Jag bestämde mig då för att försöka hitta andra frågor som dessa bönder och ministrar inte höll på med så mycket. De handlade om framför allt djurskydd och mer av konsumentfrågor när det gäller mat. Galna ko-sjukan kom ganska lägligt då med tanke på det som jag ville lyfta, nämligen hur behandlar vi våra djur. Och det var en väldigt intressant praktisk fråga både i Bryssel och hemma i Sverige. När det gällde hemma i Sverige skapade jag en strategi för hur frågan skulle drivas internt på nationell nivå i Sverige. Jag hävdade att vi i Sverige inte hade samma problem som många andra länder.

1990 års beslut levde kvar

1990 års livsmedelspolitiska beslut levde helt klart kvar i Sverige. Beslutet påverkade hur vi skulle agera i EU. Men vi var inte ensamma om vår uppfattning utan vi hade med oss Danmark, Italien och Nederländerna. Vi fyra länder höll nästan alltid ihop och hade egna förberedelser och så. Vi åkte till och med till varandra på informella besök för att stärka den här gemenskapen. Vi röstade något så när lika, men våra röster räckte inte. De frågor det kunde handla om gällde framför allt nivåer på stöden. Storbritannien fanns också med i bilden, men jag minns inte i hur stor utsträckning de deltog.

BSE-krisen²

EU:s strategi var masslakt av djur. Jag hävdade att med den lagstiftning som vi hade haft under ett antal år, så hade vi inte samma problem som många av de länder som nu fick galna ko-sjukan. Jag är inte säker på att Karl Erik Olsson riktigt höll med mig, han hade en lite annan uppfattning när vi pratade öga mot öga så här. Men i alla fall så gjorde jag så att jag skapade en grupp här hemma med alla partier i riksdagen och vi träffades med jämna mellanrum, minst en gång i månaden tror jag under den här tiden. Med på mötena var Jordbruksverket, Livsmedelsverket och andra relevanta myndigheter som beskrev situationen, och alla fick ställa frågor. Jag förklarade hur vi avsåg att gå vidare, hur vi skulle hantera frågan i Bryssel. Och så avslutade vi alltid med att fråga, "Är det någon som inte kan stå bakom det här?" Jag fick full uppbackning för min handlingslinje utom från en från Folkpartiet. Skälet visade sig vara att i Europaparlamentet satt Marit Paulsen som i den här vevan tog upp att Sverige borde masslakta på samma sätt som de andra länderna gjorde. Hon ville väldigt gärna profilera sig i djurskyddsfrågor och konsumentfrågor där nere. Det är en minnesbild jag har av de mötena.

I Sverige hoppades vi att vi inte skulle få något utbrott. Men vid ett till-

2. Bovin Spongiform Encefalopati som på svenska ofta kallades galna-ko-sjukan.

fälle när jag var på väg hem till Östersund fick min medarbetare ett telefonsamtal om att man hittat ett misstänkt fall i Laholm i Halland. Jag fick åka tillbaka till Stockholm samma kväll och hade en jättepesskonferens på Arlanda. Det var oerhört stort att vi hade fått det första fallet av galna ko-sjukan. Det visade sig senare vara ett falsklarm. Vi slapp den hantering med masslakt man hade i många andra länder. Jag var ute och tittade på detta i andra länder, det var förfärligt. Jag träffade familjen från Halland senare. Jag bjöd upp dem Stockholm så vi fick prata om det.

Inför EU-inträdet lyftes från jordbrukarhåll fram Sveriges exportmöjligheter när EU-marknaden öppnades. Men ifråga om ökad handel med livsmedel var det ofta riskerna som betonades och att vi skulle få in kött och andra varor som var producerade på ett sätt som vi inte tillät själva. Jag minns en speciell händelse, det var när jag i EU ville kräva ursprungsmärkning av kött. Idag är det inte någon stor fråga, utan det är rätt så självklart att kött, och för övrigt också andra varor, ursprungsmärks. Normalt fick jag alltid full uppbackning i EU-nämnden. I EU-nämnden behandlades alla frågor som skulle upp till diskussion i de olika ministerråden.

Men när den här frågan kom upp protesterade Folkpartiets representant Anne Wibble och hävdade att det var en inskränkning i den fria rörligheten som de absolut inte kunde tänka sig. Men Sverige drev frågan om märkning och så blev det till slut.

Jag tänker också på djurtransporterna. Det är delvis en annan fråga, men det var också en sån fråga där det fanns full uppställning i EU-nämnden men där det var väldigt trögt i Bryssel i stället. För att informera de andra medlemsländerna bad jag Scan köra ner en djurtransportbil för djur som vi ställde upp där vi hade möte. I en paus gick vi ut och tittade på denna otroligt fina bil. Det imponerade på mina ministerkollegor att vi hade såna fraktfordon för kor bland annat. Detta var ett led i min protest mot hur det hanterades i till exempel Irland som fraktade levande boskap till slakterier i Italien. Där slaktades djuren för att sedan föras tillbaka till bland annat Irland. Och det var fullständigt horribelt med en sådan procedur. Italien fick dessutom bidrag för slakterierna av EU.

Borgerlig eller socialdemokratisk livsmedelspolitik

Den borgerliga sidan bestod av Centern som då fortfarande var ett landsbygdsparti. Ett Folkparti som inte var ett landsbygdsparti och som absolut inte var för några subventioner till bönderna. Och Moderaterna som var delat eftersom det där också fanns många bönder, även i jordbruksutskottet. Det är väldigt svårt att säga hur ett fortsatt borgerligt styre skulle sett ut efter 1994.

Först 1990 års beslut och sedan EU-inträdet, det fanns inte så väldigt stora möjligheter att föra en annorlunda politik, EU:s gemensamma jordbrukspolitik bestämde ju ramarna för några år framåt.

Konsumentpreferenserna

Konsumenter är betydligt mer medvetna i dag än under 1980- och 1990-talen. De som har råd efterfrågar ekologiskt odlat, lokalt odlat och så i större utsträckning. Och det gäller inte minst här i Jämtland, här är det väldigt tydligt att man vill äta mat som är producerad härifrån. För de som har råd, men det är också en prisfråga naturligtvis. De socioekonomiska förutsättningarna påverkar givetvis valen.

Under en valrörelse var jag en gång på ett torgmöte tillsammans med en hushållslärare. Hon talade för lokal produktion och att äta rent kött. Hon skrek i högtalaren att har du råd att köpa pizza har du råd att köpa oxfilé. Det hon menade med det var att man kan köpa lite mindre kött och fylla på med annat för att få ihop en måltid. Detta är en kunskapsfråga och en socioekonomisk fråga.

Annika Åhnberg

tidigare jordbruksminister
och riksdagsledamot

Annika Åhnberg var riksdagsledamot för Vänsterpartiet Kommunisterna (bytte namn till Vänsterpartiet 1991) från 1988 till 1994. Hon var sedan socialdemokratisk jordbruksminister 1996–1998.

ANNIKA ÅHNBERG var ledamot av jordbruksutskottet som representant för Vänsterpartiet från slutet av 1980-talet och jordbruksminister i den socialdemokratiska regeringen i slutet av 1990-talet. Hon var också ledamot i livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG). Åhnberg beskriver utförligt arbetet i LAG med en serie miniseminarier med inbjudna föreläsare, en riksturné och deltagande i möten som LRF arrangerade. På mötena mötte gruppen ett väldigt missnöje med regleringarna men också en stor misstro mot den planerade omställningen. Den allra största frågan i LAG var avvecklingen av den interna marknadsregleringen. Även GATT-förhandlingarna togs upp utförligt. Socialdemokraterna i gruppen sägs ha velat gå längre än övriga i fråga om gränsskyddet. Det fanns en rätt stor samstämmighet inom gruppen om att man inte skulle ha en överskottsproduktion som måste lyftas ut på världsmarknaden till avsevärd kostnad. Gruppen var på det klara med att jordbruket efter omställningen skulle komma

att krympa men hoppades att jordbrukarna efter att ha blivit befriade från regleringarnas tvångströja skulle komma på nya saker att satsa på. Inom gruppen fanns tydliga motsättningar i fråga om jordförvärvslagstiftningen. En del hade också en skeptisk inställning till storleksrationalisering och delade en ganska spridd uppfattning att lantbruket skulle vara småskaligt och kärnan i en levande landsbygd. Åhnberg delade i viss mån optimismen om svenska exportmöjligheter på EU-marknaden. Att den kom på skam berodde enligt Åhnberg på att det fanns en hel del inkompetens i den bondeägda förädlingsindustrin. Det som saknats har varit stöd till nya förädlingsföretag som vill växa; stödet har varit alltför mycket inriktat på småskalig förädling. Åhnberg menar att hennes tid som jordbruksminister präglades av den så kallade galna ko-sjukan (BSE) och hur man skulle lyckas permanenta undantagen om salmonella. Hon fick också klä skott för att det gick så långsamt att få bort burhönsen.

Annika Åhnberg är ledamot av KSLA.¹

In i riksdagen 1988

Jag blev riksdagsledamot 1988 för Vänsterpartiet och i Stockholms läns valkrets, jag bodde i Södertälje då. Och jag hade varit aktiv i kommunpolitiken några år dessförinnan och suttit i det som då hette miljö- och hälsoskyddsnämnden. Där hade man ansvar för livsmedel, men snarare de senare leden av livsmedelsmedelskedjan. När jag kom till riksdagen ville Lars Werner, som var partiledare, att jag skulle bli ledamot i socialutskottet men jag ville till jordbruksutskottet. Och inte i första hand för jordbrukspolitiken utan för att det var där miljöfrågorna hanterades. Jag ville fortsätta engagera mig i det. Och så kom jag till jordbruksutskottet och upptäckte väldigt snart att det här med jordbrukspolitik var ett både oerhört komplicerat men också väldigt, väldigt roligt och spännande område. Om man inte var inne i politiken på den tiden så tror jag inte man hade en aning om hur komplext hela det här systemet kring jordbruket var. Alla dessa förhandlingar, alla dessa regelverk. Det var ny mark att beträda. 1988 var det Mats Hellström som var jordbruksminister, socialdemokrat. Han hade en statssekreterare som hette Michael Sohlman. Min bedömning är att det i hög grad var Michael Sohlman som var väldigt drivande i de här processerna kring att förändra jordbrukspolitiken. Han var en i det här gänget som kallades för Palmes pojkar. Anders Ferm som jag såg gick bort alldeles nyligen var en av dem också. Och han med pudlarna, Jan O. Karlsson. Ja, de var en krets av yngre män och de var allihopa skulle jag

1. Intervjun genomfördes den 21 november 2019 av Harald Svensson.

säga rätt långt ut på högerkanten inom socialdemokratin. Lite så där snarast vänsterliberala.

Starten av arbetet inför 1990 års reform

Hela det jordbrukspolitiska systemet var ett område som Socialdemokraterna ville ge sig i kast med. Och Michael Sohlman i sin tur hade medarbetare som Sture Åström och Per Molander. Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi fick då, eller åtog sig själv men förmodligen efter lite informella diskussioner, uppdraget att skriva om jordbrukspolitiken. Och uppdraget gick till Gunnar Wetterberg som skrev en ESO-rapport som hette Alternativ i jordbrukspolitiken.

Kjell-Olof Feldt fanns säkert med i bilden också. Han tillhörde den delen av socialdemokratin som ville göra rent hus med väldigt mycket av de gamla regleringssystemen. Det som fortfarande fanns rätt mycket av i slutet av 1980-talet.

Och för min del var det nog där som var startpunkten. Den här ESO-rapporten och en inbjudan från statssekreteraren att komma till jordbruksdepartementet. Först var det en inbjudan till ett bilateralt möte där jag tror att även Sture Åström och Per Molander var med. Och från Vänsterpartiet var det jag. De berättade om att de ville dra i gång ett förändringsarbete och de ville göra det på ett lite annorlunda sätt. Man ville inte tillsätta en stor offentlig utredning med experter och parlamentariker utan man ville göra det mer informellt. De ville fråga hur vi ställde oss till tanken med det annorlunda arbetssättet.

Vänsterpartiets ingång i jordbrukspolitiken var väldigt mycket från ett konsumentperspektiv. Man hade inte en stark förankring i lantbrukarleden. Man hade lite förankring inom skogssektorn med en del ledamöter som kom norrifrån, men inte så starkt inom jordbrukspolitiken, utan det var ett utpräglat konsumentperspektiv. Och ett ganska begränsat konsumentperspektiv skulle jag säga. För det handlade rätt mycket om matpriser. Livsmedelspriserna steg snabbare än KPI. Det här var på 1980-talet när man fortfarande hade Skärholmsfruarna² från 1970-talet i något sånär färskt minne.

Jag dristade mig till att säga att jag trodde vi skulle vara intresserade att vara med i en sådan process. Jag antar att de tog hela rundan genom alla partier och ställde samma fråga. Och sen bjöd man in till en diskussion och så formades så småningom den här livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG-gruppen).

2. Protesterade i början av 1970-talet mot de höga livsmedelspriserna.

Processen var att olika forskare, företrädesvis ekonomer, bjöds in för att föreläsa i den här lilla gruppen, i dag skulle man säga workshops eller miniseminarier. Ewa Rabinowicz, Olof Bolin och Lena Johansson för att nämna några. Så det var en väldigt exklusiv process på det sättet. Man fick ta del av mycket material. Vi tittade också en hel del på vad som hände i andra länder. Det pågick processer i andra länder. Australien, Nya Zeeland var modeller som vi tittade lite på. I den här gruppen förekom ingen diskussion om EU eller EU-medlemskap utan det var en helt annan process.

En parallell del i den här processen var också att gruppen var ute på någon sorts riksturné runt om i landet, och på möten ordnade av LRF. Inom LRF pågick samtidigt deras egen diskussion som så småningom resulterade i det berömda spårbytet på Norra Latin i Stockholm. Jag var där faktiskt och var med och tog del av diskussionerna och lyssnade på besluten. Mötena som jag minns dem var å ena sidan ett väldigt missnöje med regleringarna men å andra sidan också ett väldigt missnöje med att det skulle göras en omställning. Och medan vi också var ute i de här diskussionerna så började man föra diskussioner i gruppen om hur man kunde tänka sig att en omställning skulle se ut. Och så småningom blev det ett förslag. Som jag minns det nu var det en väldigt lång och gedigen process. Det var mycket verksamhet, många möten. Men när man tittar på det i ett tidsperspektiv så var den trots allt inte så oerhört lång, drygt ett år.

Sedan tog ett arbete vid på departementet som så småningom resulterade i en proposition våren 1990.

Huvuddiskussionen, som jag minns det, var kring gränsskyddet. Att omställningen ändå skulle ske inom ramen för ett fortsatt gränsskydd. Min minnesbild är att man ville nog från Socialdemokraternas sida ha kommit längre i den processen, absolut. Men det gick inte. Och sen den andra huvuddelen var att omställningen ska innebära att vi ser till att det finns stödmekanismer under ett antal år. Men man ska veta att efter en övergångsperiod på fem år så är det slut. Då ska man ha hittat en användning för marken och då får man tänka nytt och fritt utanför regleringssystemen.

Men avvecklingen av den interna marknadsregleringen var kanske den allra största frågan. Alltså möjligheterna att lyfta ut överskottskvantiteter med ett exportbidrag.

I alla fall på den politiska nivån fanns det en rätt stor samstämmighet mellan partierna om att det inte var rätt att man skulle producera ett överskott som sen skulle dumpas på en världsmarknad och ställa till problem där så att säga. Istället för att man gjorde något vettigt. Det fanns också en begynnande miljödiskussion. Det här var Miljöpartiets första mandatperiod

i riksdagen. Och det som Åsa Domeij då för deras del drev, det var att man inte med hjälp av en massa insatsmedel åstadkomma en stor produktion som inte alls egentligen var efterfrågad.

Jag kan inte minnas att vi hade diskussioner om prisnivåer och kommande prisnivåer särskilt mycket. Det som däremot diskuterades var de parallellt pågående förhandlingarna som så småningom resulterade i omfattande frihandelsavtal. Där jordbruket då som nu är en stötesten. Då var det GATT-avtal som man pratade om. Och där fanns en väldigt stark önskan att Sverige som var så intresserat av frihandel och som i sin helhet var en nation som behövde frihandel för att kunna få exportera det som vi tyckte vi var bra på. Det vill säga industriprodukter av olika slag. Att vi också måste vara med att arbeta för en global ordning som även inbegrep jordbruket. Så de mekanismerna pratade vi mycket om.

Jordbrukets omfattning var inte centralt i diskussionen. Den diskussionen begränsade sig till hur vi skulle utforma en beredskapspolitik. Sen dröjde det inte många år förrän även diskussionen om beredskapsbehoven upphörde, alltså i samband med EU-inträdet.

1990 års livsmedelspolitiska beslut

Som jag minns det tänkte man att omställningen skulle få effekt. Att det fanns tillräckligt många lantbrukare som hade egna tankar och idéer och som skulle så att säga göra någonting. En hel del av arealen skulle nog komma att bli skog, det tror jag var en gemensam uppfattning. Att vårt jordbruk kommer att krympa. Men nog tänkte vi väl också att det skulle finnas fortsatta regionalpolitiska satsningar som skulle rikta sig till lantbruket i Mellansverige och norra Sverige. Omställningen skulle resultera i att man kom på nya saker. Om det nu var energiproduktion eller något annat, och den skulle omfatta de produktiva delarna av Sverige. Men att man av regionalpolitiska skäl skulle kunna tänka sig ändå att fortsätta med någon typ av support längre norrut.

Jag tror att vi tänkte att det kommer att bli ett krympt jordbruk. Men det kommer kanske att innefatta andra förändringar och det var inte vår sak som politiker att klura ut vad lantbrukarna ska satsa på. De måste förhålla sig till sin lokala omgivning och till vad de ser att det finns för behov. Energiområdet tänkte vi absolut, i alla fall jag, skulle bli en viktig del.

Men sen tänkte man också, eller jag tänkte i alla fall, att en hel del marker skulle få återgå till att bli våtmarker och att det också skulle vara positivt ur ett miljöperspektiv. Jag tror faktiskt att det var väldigt mycket jag som drev att det skulle finnas något sånt där våtmarksstöd. Men det är inte alltid lätt att

anlägga våtmarker för att få bästa möjliga effekt, både att många fastigheter påverkas och att de inte ska ligga långt från kusten för att bli effektiva.

Jag tror att man hade säkert också sett en ännu snabbare utveckling med en strukturrationalisering till större gårdar, i de delar av landet där det är möjligt. Det fanns då också en begynnande diskussion om miljöfrågor och biologisk mångfald som får sitt tydliga genomslag i samband med 1990 års beslut. Före mitten av 1980-talet var det inte en fråga.

Frågeställningar om konkurrenskraft

Jag minns att det fanns en diskussion som bottnade dels i att det var hopplöst med en branschorganisation, om man får kalla det för det, som hela tiden betraktade lantbrukaren som en utrotningshotad art med keps. Och gjorde sitt bästa för att visa att det var verkligen ingenting som unga människor skulle satsa på. Och dels fanns det också en diskussion om de här inlåsnings-effekterna att en gård ärvde man. Våldigt ovanligt att unga människor som var uppvuxna i städer sökte sig till lantbruket. Och om de sökte sig till lantbruket hade nästan ingen möjlighet att ta sig in där, om de nu ville bli egen företagare. Lantbruket var inte ett företagande utan det var mer en livsstil som man ärvde. När man också tänker på hur prisförhandlingarna fördes, så jämförde man lantbrukarna med den fackligt anslutna arbetaren som genom kollektivavtal skulle höja sin inkomst. Inte genom att vara en driftig företagare. Det fanns en sådan diskussion, absolut. Men man kan inte säga att den var så djupgående tycker jag. Så diskussionen fanns men på ett lite ytligare sätt.

Ifråga om jordförvärvslagstiftningen fanns det tydliga motsättningar i gruppen mellan de som tyckte att det måste bli enklare att förvärva mark och fastigheter. Och de som tyckte att nej, det måste i första hand vara de som är i bygden som ska ta över. Och man måste på något sätt kontrollera att folk verkligen bor där de säger att de bor och så. Och några av oss såg det som ett hinder för en utveckling. Och andra såg det som en förutsättning för en fortsatt utveckling.

Men det fanns också över huvud taget tycker jag en skeptisk inställning till en storleksrationalisering. Det fanns en sådan strömning även om den kanske inte tog sig så tydliga uttryck, men det fanns en önskan om att lantbruket skulle vara mer småskaligt och en del i en levande landsbygd. Och det skulle inte vara någon storbonde som kunde lägga under sig allt för mycket mark. Diskussionen finns fortfarande om familjelandbruket och att de flesta lantbruk är enskilda firmor.

En annan sak som vi pratade mycket om i LAG-gruppen, var hur reg-

leringssystemet ledde till en kapitalisering, och det har vi fortfarande med EU-politiken. Jättehöga markvärden som också var försvårande omständigheter för unga människor som inte hade tillräckligt med kapital och inte hade en bakgrund i jordbruket. Hur skulle de kunna ta sig in i den här slutna näringen? Här nere i södra Skåne finns det marker som de tar 300 000 kr per hektar för. Inte just här vid sydkusten, för det är väldigt med sand här. Även generationsskiftesproblematiken diskuterades och de hinder som fanns.

En annan aspekt av kapitaliseringen var att alla köpte nya traktorer, alla skulle ha egna tröskor. Så är det inte alltid i dag. Idag har vi maskinstationerna och man jobbar ihop flera och man använder samma utrustning och gör ett schema för när man ska tröska var och så vidare.

Nu efteråt har det slagit mig att det kan diskuteras om det var bra att man drog ner så mycket på statliga pengar till växtförädling och sådana saker. Det var ingen stor diskussion då men efteråt har jag många gånger tänkt att det där var väldigt olyckligt. Staten borde ha funnits kvar och investerat i forskning och utveckling på sådana områden. Och inte som man bara sa då att det lämnar vi till näringen. Det kan jag tycka var misstag. Det är först nu på senare år man lite har börjat återuppta sådana verksamheter.

Växtförädling är en tidsödande process. Växtförädling handlar om decennier, i synnerhet om vi inte tillåter oss att använda de moderna biotekniken, vilket vi borde, men det är en annan sak.

Hur hade utvecklingen blivit om Sverige inte gått med i EU?

En stor del av arealerna hade blivit omställda, men det hade säkert blivit ett väldigt starkt tryck på politiken för att vidta åtgärder. De mest högljudda i den här processen hade säkert varit de som inte hade hittat något alternativ. I många trakter där människor såg att fina marker kanske växte igen, där skulle det kanske ha blivit ett missnöje. Så blir det ju nu också, fastän att vi har en omfattande jordbrukspolitik så sker det en förskogning och förbuskning ändå på många arealer. Javisst, diskussionen hade säkert kommit och det är nästan omöjligt att bedöma hur politiken skulle ha hanterat det. Men den allmänna erfarenheten av politik är ändå att beslut blir så att säga svåra att riva upp. Har man rivit upp rälsen så är det svårt att få dit den igen. För att använda en metafor. Så jag tror nog ändå att beslutet hade stått sig och varit stabilt.

EU-ansökan

Formellt sett så trädde 1990 års beslut i kraft den 1 juli 1991 samtidigt som Ingvar Carlsson lämnade över landets ansökan om EU-medlemskap. Det blev

som en bromskloss redan från start. Beslutet trädde aldrig i kraft med den kraft som det skulle ha haft om det hade varit ett beslut som hade rullat på. Utan redan från början så, jaha.

Jag var EU-motståndare från början och faktiskt var jordbrukspolitiken ett av skälen. Just det här att nu har vi kommit fram till ett beslut som vi vill jobba efter i Sverige. Går vi in där är vi tillbaka i samma typ av system som vi hade beslutat att vi ska frigöra oss från. Men sen var det annat som vägde över så jag blev EU-förespråkare i alla fall. Vilket fick mig att lämna Vänsterpartiet också för den delen.

Jag tycker inte att de regeringsskiften som var 1991 och 1994 har påverkat utfallet. Just på jordbrukspolitikens område har det alltid funnits en blocköverskridande gemensam uppfattning i Sverige. Och den finns idag också som går ut på att man till exempel är skeptisk till regleringssystemet i EU. Man vill att Sveriges avgift ska sjunka och det ska framför allt tas från jordbrukspolitikens område. Ena lägret kan prata mer om miljö, om behovet av miljöåtgärder och det andra lägret kan prata mer om behovet av bra marknadsvillkor och så. Men i grunden är man rätt överens, det är nog min bild. I någon mening finns det någon sorts grundläggande åsiktsgemenskap som inte jag ser finns i andra länder. Där är snarast motsatsen det självklara. Att det är klart att man ska stödja jordbruket.

Riksdagens involvering i EU-förhandlingarna

Jag tycker inte att riksdagen var så involverad i förhandlingsarbetet. Då fanns till exempel inte EU-nämnden. Man hölls ganska mycket utanför de diskussionerna. Jag tror att i och med att man accepterade ett inträde i EU så blev det där tekniska frågor i huvudsak, kvoter och sådant. Det var i första hand frågor som hanterades av jordbruksdepartementet som hade mycket kontakter med LRF. Däremot senare, till exempel om miljöprogrammet, blev det mer diskussioner.

Konkurrenskraften efter ett EU-inträde

Det fanns en optimism kring det. Vi är så bra. Vi har så bra produkter det måste de väl vilja ha. Och den självtilliten motsvarades inte av några sorts ansträngningar från svensk sida egentligen för att man skulle komma in på de här marknaderna. Varken från politisk nivå eller från lantbruket eller industrin själva kan jag tycka. Att vi tänkte på något sätt, tror jag, att det skulle fixa sig av sig själv.

Den reform som genomfördes från 1992 innebar att man gjorde pris-sänkningar som kompenserades med direktstöd. De som hade mark i om-

ställningsprogrammet fick möjlighet att gå ur programmet genom att betala tillbaka en mindre del av det belopp som de fått för att ställa om. Jag tror att det där försvann i den stora EU-debatten på något sätt och den borgerliga regeringen tänkte att, ja, men okej då, det får vi ta. Det var så mycket andra frågor. Det var det nog för den socialdemokratiska oppositionen också.

I början fanns det en diskussion som gick ut på att matpriserna sjönk och det var väldigt bra. Det tycker jag var det som dominerade debatten på det här området först. Men likväl träffades, som en eftergift till Vänsterpartiet, en politisk överenskommelse om att halvera matmomsen från den 1 januari 1996. Jag var minister då och tyckte det var väldigt onödigt men, nej, det är en del i det politiska spelet.

På senare år har vi börjat komma in i en fas där vi pratar om att vi äter för mycket, vi äter fel. Då finns det en liten begynnande diskussion om varför vi ska ha lägre matmoms. Då fanns inte den diskussionen, då var fortfarande på något sätt på den politiska nivån kvar i den här gamla diskussionen om att matpriserna i Sverige måste bli lägre.

Livsmedelsindustrin

Livsmedelsindustrin, varken den bondeägda eller den andra, var inte med så mycket i diskussionen. Diskussionen dominerades av primärproduktionen helt klart. Det fanns vissa stöd som gick till industrin. Som jag mest minns det så var det att man ville behålla sådana stöd.

Jag har också frågat mig varför den bondeägda livsmedelsindustrin backat tillbaka väldigt mycket och antingen ersatts med andra företagsformer eller gått ihop med företag i andra länder, som Arla. Det kan man verkligen fundera över och analysera djupare. Det fanns en hel del inkompetens i den bondestyrda industriverksamheten precis som det var inom konsumentkooperationen egentligen. Det var inte kompetensen som avgjorde vilka som satt i styrelserna, utan det var mer lång och trogen tjänst. Man hade varit föreningsaktiv och då hamnade man i styrelsen för något av bolagen och där såg man egentligen i första hand bara till lantbrukets snäva intressen. Så fort något av företagen försökte göra någonting som hade någon internationell koppling så ville man inte det från lantbrukarsidan. Nej, nej, nej, ni ska inte sälja några andra produkter än det som är producerat av svenska bönder. Och de som ändå har förstått att de måste gå en internationell väg, det är de enda som har klarat sig. Lantmännen och Arla. De är framgångsrika för att de har förmått att ta de här stegen. Och det är klart att det blir på bekostnad av inflytande för den enskilda bonden. Men vad är bäst, att ha lite inflytande över mycket eller mycket inflytande över inget?

Sven Tidala är nog bättre att tala med. I antibiotikafrågan till exempel var han en nyckelperson på Slakteriförbundet för att driva de processerna åt rätt håll och få ett positivt gehör inom lantbruket.

Så småningom så började det gå upp en talgdank att svensk livsmedelsindustri inte klarar de här processerna. De är inte tillräckligt skickliga och kompetenta. Och då gick diskussionen över i någon sorts mer negativ fas. Där internationaliseringen är mer av problem än av möjligheter. Och vi har haft en diskussion om att svenska livsmedelsföretag flyttar utomlands, de blir uppköpta. Och den diskussionen har fortsatt tycker jag. Findus var det senaste riktigt stora exemplet. Och där är vi nu med en bekymrad rynka i pannan över att svensk livsmedelsindustri utvecklas dåligt. Bortsett från vissa enskilda undantag, Oatly till exempel.

Det är till exempel väldigt svårt att få till några godkännanden för att kunna exportera till exempel griskött till Kina. Där är vi inte bra. Jag förstår inte riktigt varför vi inte är mer effektiva i ett samarbete mellan politik och företag. Varför det ska ta så otroligt lång tid och varför man från politikens sida inte arbetar med de här olika tillstånden som behöver komma till. Där är vi så sega och långsamma, jag vet inte varför.

Och titta nu bara på det här med den här arenan (Sweden Food Arena) de har. Det händer ingenting, vad gör de? Jag menar de har ändå fått lite offentligt stöd så de ska kunna anställa någon, men de måste någon gång komma till skott och pytsa upp lite pengar själva och säga "nu investerar vi 50 miljoner eller 100 miljoner i ett forsknings- och innovationsprogram inom livsmedelsområdet. Nu vill vi att staten matchar upp här." Men de gör hela tiden tvärtom. De står hela tiden i dörren och säger "om staten kommer med pengar då kanske vi ska kunna bidra med lite." Det är sån märklig attityd jämfört med andra industrisektorer.

Det finns ett kvardröjande problem från regleringstiden. Och när inte utvecklingen går bra då attraherar man inte människor som är initiativrika och framåt. Och man får inte det här modet, man har inte pengarna att avsätta för den här innovativa delen. Man anställer inte människor som har högre examen, man investerar inte i forskning. Man lunkar på i det vanliga. Och sen är Sverige en liten marknad. För de stora företag som kommer hit är det inte så jättespännande ställe att investera i. Krångligt språk och för få människor.

Däremot finns ett intresse från politiken för småskalig förädling. Men den förblir för det mesta småskalig. Det är kanske en eller två personer. Det är kanske en familj och när de lägger av så försvinner det företaget. Vi har väldigt svårt att ta det här steget från en liten verksamhet. Och många små verksamheter vill inte heller växa. De baserar sig på sin gård eller sitt närom-

råde. Att ta det här klivet med något innovativt till att bli något större, det är svårt. Man ser inte många såna exempel.

Här i Skåne har vi till exempel de här Gårdsfisk som är ett väldigt roligt företag. Det är några unga personer som satsar på fiskproduktion, framför allt av två arter, tilapia och sen en fisk som heter ålmal tror jag på svenska. Larias som är lite som ål. Det skulle finnas en gigantisk marknad för dem bara här i Skåne med alla skåningar som vill äta ål men som i stället skulle kunna äta den här fisken. Men då har jag en känsla av att det stöd man kan få från samhällets sida det är just riktat till det väldigt småskaliga. Om du vill ta klivet, då behöver man framför allt goda lånemöjligheter. Det är vad de behöver för att kunna bygga ut en anläggning och investera. Och där är vi inte så bra på att stödja det här småskaliga. Det är för småttigt. Där skulle den här livsmedelsarenan fylla en funktion tänker jag. Om de kunde komma in och se till att vara med och forma någon sorts innovativt stöd, men de får aldrig ändan ur vagnen.

Ett annat exempel är Termoseed som är ett dotterbolag till Lantmännen. Som kom på att i stället för att kemiskt beta utsäde så kunde man pastörisera det, hetta upp det med ånga eller vatten. Fantastiskt bra ur miljöperspektivet. Och de har Lantmännen bakom sig så de får väl det här stödet, och utvecklar sig och lägger under sig fler och fler marknader.

Man behöver fundera på hur stödmekanismerna ser ut. Inte de som enbart är ett stöd till dem som gör en liten ost i Jämtland, utan som ett stöd till de företag som vill växa. Det är inget fel på ost från Jämtland, men den andra sortens stöd saknas i stor utsträckning och behövs också.

Jordbruksminister 1996-1998

När det gäller själva lantbruket, var det BSE³ från dag ett till sista dagen. Och det var mycket EU-frågor, mycket kring undantagen om salmonella vi hade fått, hur vi skulle lyckas permanenta dem. Och hur vi skulle kunna gå vidare och få större gehör för dem i andra länder.

Antibiotikafrågorna kom senare. Antibiotika som tillväxtbefrämjare först och sen också den diskussion som fortsätter nu, antibiotika som läkemedel men inte på gruppnivå utan på individnivå. Och där är EU på väg först nu med två förordningar som ska reglera det. Och så var det burhönsen där Ingvar Carlsson storstilat hade lovat Astrid Lindgren ett burhönsförbud och sen gjordes det ingenting för att det skulle genomföras. Ingen forskning, ingen utveckling. Jag fick bli busen som tog tillbaka presenten. Det uppfattades

3. Bovin Spongiform Encefalopati som på svenska ofta kallades galna-kosjukan.

så – det var fisigt gjort, sade Astrid. Men förändringen fortsatte, den tog bara mycket längre tid än förväntat.

Diskussionerna kring jordbruket var inte så mycket inriktade på kvoter och liknande, men mer på den så kallade ryggsäcken. Ryggsäcken innebar de olika pålagor, i form av dieselskatter med mera, som det svenska jordbruket tyckte att man hade, men var de befogade eller inte?

Egentligen var det under min korta period som jordbruksminister inte så mycket diskussion kring själva lantbrukets utveckling i sig. Det var mer en period med diskussioner om till exempel geografiska gränsdragningsfrågor om regionalstödet. Till exempel om en kommun som hamnade på fel sida om den förbenade gränsen.

Men på EU-nivå pågår det hela tiden en diskussion om CAP och där har diskussionen handlat väldigt mycket om de här frikopplade systemen, som bottnar i den här frihandelsdiskussionen som vi pratade om förut. Ska man ha stöd till jordbruket ska de inte vara kopplade till produktion så därför sitter vi nu med ett ganska hopplöst system där vi stödjer passivt brukad areal, om du så vill. Vilket inte gynnar någon utveckling egentligen. Du kan bara sitta med dina marker och plocka ut pengar så länge du lever, även om det skulle komma till bättre nytta i ett expansivt företag som vill göra något med marken.

På EU-nivå har det varit en process där man vill flytta mer pengar till det som är regional utveckling i vidare mening, alltså landsbygdsprogrammet. Det har funnits möjligheter att flytta en procentandel av pengarna i pelare I, som används till inkomststöd, till pelare II, som används till bland annat miljöersättningar och regionala stöd.

Men vi i Sverige har inte utnyttjat den, av bekvämlighetsskäl skulle jag tro. Därför det skulle bli en svår politisk diskussion att ta. Men det är klart att det finns många svårigheter med ett landsbygdsprogram. Ju mer man far i väg och möjliggör olika typer av stöd, desto mer blir det en fråga om enskilda handläggares omdöme. Det kan bli någon sorts gråzon där det växer fram stöd till projekt, som när man tittar på dem i efterhand kan ställa frågan om det där verkligen var väl använda pengar. Nej, troligen inte.

Det kan gälla projekt som innebär att samla folk till möten och så skrivs det en rapport från det. Men naturligtvis, långtifrån alla projekt är sådana.

Mitt önskemål när jag var minister hade varit att man hade kunnat satsa mer på investeringar och miljöåtgärder inom jordbruket. Men också med en lite friare ram, även om det kan ge problem. Alla de här detaljerna för vad man får och inte får göra, det är så otroligt reglerat. Man förstår ibland inte att någon orkar vara lantbrukare. Om vädret inte blir som stöden är tänkta att

vädret ska bli, då uppstår genast en massa problem för då har man överträtt regler. Man har inte skördat på rätt dag eller man har låtit något växa för kort eller för länge.

I Sverige är vi väldigt bra på att krångla till det själva. Men jag skulle tyckt att det hade varit bättre om man haft mer åtgärder inom landsbygdsprogrammet. Jag tror att investeringsstöd är bra saker faktiskt. Och miljöåtgärder om man kan hitta kanske lite bättre, lite friare modeller.

De jordbrukspolitiska målen

Ursprungligen dominerade produktionsmålet/beredskapsmålet och inkomstmålet. På 1970-talet började man tala om ett konsumentperspektiv och så småningom miljöperspektiv. Under 1980-talet växte miljöfrågornas betydelse. Med EU-inträdet kom vi tillbaka till produktionsmål och inkomstmål och i viss mån konsumentmål. Först sent 1990-tal blev miljöperspektivet viktigt och den utvecklingen har fortsatt. Men mål och medel är ännu inte helt i samklang. Under 1990-talet blev också frihandelsperspektivet allt mer synligt, beredskapsmålet var viktigt.

I och med EU-medlemskapet så skedde det på något sätt en total omställning i politiken. Nu är vi en del i en större gemenskap. Nu består vår beredskap inte i att vi har en egen beredskap utan att vi är en del i den gemenskapen. Då kan vi få vad vi behöver från andra och så kan vi byta med dem. Och alla diskussioner, det var inte bara EU-medlemskapet, det var murens fall och hela Östblockets upplösning som gjorde att den lede fi plötsligt inte var farlig längre, nu är han det igen. Och nu är vi kanske på väg tillbaka igen. Det är svårare tycker jag när det gäller de andra målen, för det går tillbaka till det vi pratade om förut. Att det finns någon inte uttalad underton av att jordbruk ska vara lite småskaligt och lite lagom lönsamt så där. En familj ska kunna klara sig på det men det ska inte vara företag som växer och blir mer och mer effektiva och produktiva. Och den strömningen finns hela tiden på något vis. Jag har en känsla av att diskussionen inte är ordentligt genomgången eller genomarbetad. Vad är det egentligen vi vill. Vi vill på något sätt att jordbruket ska bli mer effektivt, det ska utvecklas, det ska bli produktivare. Men samtidigt vill vi det inte. Och vi kommer aldrig riktigt till någon klarhet där. Vi försöker både ha och äta de kakorna. Idag vet jag inte, jag vet inte riktigt var vi står riktigt med politiken i den frågan.

2010 och framåt

När vi blev medlemmar i EU, då var väl den allmänna uppfattningen att, ja nu får vi se, nu får de klara sig själva inom ramen för marknaden och den

jordbrukspolitik som finns. Nu är det upp till bevis för lantbruket själv hur de ska kunna hävda sig på den marknaden. Och sen gick det inte så bra, och politiskt brydde man sig inte om det under en ganska lång period. Det är först med den här diskussionen om att vi behöver en nationell livsmedelsstrategi som LRF började driva någon gång mellan 2005–2010 som jag minns det.

Då började de driva att nu måste vi ändå fundera över om vi inte behöver veta vart är vi på väg och hur ska vi ta oss dit. Så först egentligen med diskussionen om livsmedelsstrategin⁴ har vi fått en ny diskussion om vad vi egentligen vill med den svenska livsmedelsproduktionen. Och Anders Borg sa att jordbruket är ingen framtidsindustri.

Så på vissa håll på den politiska arenan har man på något sätt helt exkluderat jordbruket ur sin politiska föreställningsvärld. Det är något jobbigt som finns där, det kostar mycket pengar varje år i EU-politiken. Om inte det fanns så skulle vi inte behöva betala så hög medlemsavgift i EU. Det är ungefär på den nivån. Det är något som katten har släpat in och som man inte har kopplat till verkligheten. Det är inte som svensk design eller svensk musikexport. Det enkla faktum att alla behöver äta varje dag har inte varit på den politiska agendan.

Det kom uttalanden om "skräpytor" som var en tändare kanske då som fick rätt många att resa ragg. Och när processen med arbetet kring den här svenska livsmedelsstrategin började ta fart, då tycker jag att då fanns det något vi ska enas kring, nu ska vi samlas, nu ska vi sträva efter något. Och det blev tydligt uttalat att vi vill ha en högre produktion. Det är inte bara någonting som lantbruket får klara om de kan, utan det kan bli en viktig del i Sveriges framtid. Kopplat förstås till också diskussionen om hållbarhet. Att vi har mer av hållbarhet i vår produktion än vad man har på många andra håll i Europa och i världen. Och vi skulle kunna producera mer på ett hållbart sätt.

Nu har den här livsmedelsstrategin antagits och nu tycker jag att luften lite gått ur de där processerna. Jag ser inte att de drivs med samma emfas men det kanske de gör fast det inte märks, jag vet inte.

4. Inrättades av regeringen 2017 bland annat med målet att öka livsmedelsproduktionen.

DEN CENTRALA FÖRVALTNINGEN

Mats Denninger

tidigare statssekreterare på
jordbruksdepartementet 1991-1994

Mats Denninger var statssekreterare på jordbruksdepartementet 1991-1994, tidigare bland annat kommunikationsdirektör på LRF.

MATS DENNINGER var statssekreterare på jordbruksdepartementet under den tid då EU-förhandlingarna pågick. Tidigare och därefter arbetade han inom LRF. Hans första större insats som statssekreterare var att få igång arbetet inom den omställningskommission som skulle föreslå anpassningar och justeringar av 1990 års beslut för att skapa förutsättningar för ett svenskt EU-medlemskap. Störst betydelse hade kommissionen enligt Denninger för att reda ut regionalstödet, något som senare ledde fram till stödformer som omfattade också sydsvenska höglandet och andra mindre goda jordbruksbygder. Denninger konstaterar att det i kommissionens uppdrag låg att Sverige skulle gå med i EU; någon plan B fanns inte. Arbetet med att anpassa jordbruket till ett medlemskap var inte konfliktfritt, menar Denninger. Främst spannmålsbönderna var missnöjda med den låga nivån på arealstödet. Denningers bedömning är att 1990 års beslut skapade viktiga förutsättningar för det svenska medlemskapet. Förhandlingsarbetet inför

medlemskapet beskriver Denninger som rätt odramatiskt. Departementet identifierade tidigt tre stora frågor: regionalstödet, mjölkkvoterna och smittskyddet, och menar att Sverige lyckades bra med alla tre. Denninger arbetade också med EES-avtalet, som han tycker var en bra förberedelse för EU-förhandlingarna, och GATT-förhandlingarna, som inte beredde några större bekymmer.

Mats Denninger är ledamot av KSLA.¹

Upptakten till reformen

Mina egentligen första minnen ifrån det som kom att bli den stora jordbrukspolitiska omgörningsprocessen, det är faktiskt från början av 1980-talet. Jag var då på medlemsavdelningen på LRF. Jag och andra medarbetare blev då inblandade i olika aktiviteter, som hängde ihop med den opinionsbildning som inte minst LO:s ordförande Stig Malm stod mycket för, terapibondediskussionen. Och sen kommer jag inte exakt ihåg i vilken turordning de olika utredningarna kom.

I min bild och min värld så var det stora avstampet Livsmedelskommittén, som började arbeta 1983. Då skedde mycket tung opinionsbildning från olika aktörer, framför allt inom Socialdemokratin och delar av fackföreningsrörelsen men också från liberala debattörer och ekonomer. Sen skedde en del händelser som påverkade, till exempel den beramade processen med Ädelvisp. Striden handlade om en vegetabiliskt baserad grädde, som tillverkaren Pågen menade skulle kunna marknadsföras och säljas utanför det gamla reglerings-systemet. Den striden vann så småningom mjölkindustrin och LRF, men det var en dyr seger, en Pyrrhusseger, för debatten kring Ädelvisp var inte helt positiv för bilden av det gamla regleringssystemets sätt att fungera.

Riksdagsbeslutet som grundade sig på 1983 års livsmedelskommitté (LMK) blev inget vidare utan konflikterna fortsatte och debatten gick vidare. Ingenting blev egentligen löst. Ganska snart efter riksdagsbeslutet 1985 så påbörjades de processer som så småningom ledde till 1990 års beslut. Jag försvann från scenen 1988, efter sommaren, för att framför allt ägna mig åt diverse utbildningsinsatser inför stundande flytt till Afrika dit vi flyttade under hösten 1988. Mellan 1988 och 1990 var jag därför inte med i spelet, men det är klart att man följde det längs vägen via media som då var tillgängliga. Sen kom jag tillbaka senhösten 1990, och den första januari 1991 tillträdde jag som chef för LRF:s medlemsverksamhet, inklusive länsförbunden. Det blev en ganska kort sejour, och då var diskussionen om den EU-ansökan, som regeringen lämnade in sommaren 1991, redan igång.

1. Intervjun genomfördes den 22 april 2020 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

Då levde fortfarande jordbruket väldigt mycket i föreställningen om att 1990 års beslut skulle implementeras och dysterheten var stor, frågetecknen många och väldigt många kepsar djupt neddragna över pannan under den perioden. Jag fanns ju kvar i LRF bara i åtta, nio månader eftersom jordbruksminister Karl Erik Olsson ringde strax efter valet och rekryterade mig som sin statssekreterare. I början av oktober 1991 lämnade jag LRF för jordbruksdepartementet. Då var EU-ansökan inlämnad och hela diskussionen om anpassning till dåvarande EG och omställningskommissionen fanns då på bordet när Bildtregeringen tillträdde. Ungefär så såg väl uppmarschen ut i min minnesbild. Det tog nästan ett decennium från att debatten blev väldigt aktiv i början på 1980-talet till 1990 års beslut, men sen började saker och ting hända ganska raskt efter det.

Jag följde diskussionen kring Gunnar Wetterbergs arbete och LAG-utredningen. Det var en del medlemsaktiviteter och opinionsbildningsaktiviteter under den korta perioden. Gunnar Wetterberg var väldigt mycket i skottgluggen. Gunnar var ju precis som nu ganska rak och tydlig vilket provocerade väldigt många bondehjärtan under den här processen. Så det var väldigt hett då, alltså under våren 1991 och inför valrörelsen. Och opinionsbildningen från LRF var mycket aggressiv under den här perioden. Jag har för mig att det var inför valrörelsen och under våren/sommaren 1991 som Bo Dockered, i samarbetet med Hall & Cederquist, och LRF:s legendariske informationschef Hans-Olof Ramberg, lanserade kampanjen där det på skyltar på åkrar över hela Sverige bland annat stod "Per Albin byggde folkhemmet, Ingvar Kamprad möblerade det och Ingvar Carlsson släckte ljuset." Jag vet att Ingvar Carlsson hade mycket svårt att smälta den. Det var en het debatt, som resulterade i en ansträngd relation mellan Bondesverige och framför allt regeringen.

Före beslutet 1990 arrangerade LRF det jättelika bondetåget. Det är klart att det var mycket och stark opinionsbildning kring reformen. Men i slutändan resulterade ju själva överenskommelsen, vilket rimligen var under vårriksdagen 1990, i en rätt bred politisk uppgörelse.

Jag och familjen kom hem från Afrika under hösten 1990 och jag var hyggligt uppdaterad på diskussionen då jag tillträdde jobbet som medlemschef på LRF vid årsskiftet. Då var det väldigt jobbigt och jordbruket hade nog accepterat att nu blir det så här, men sen tog debatten fart igen under våren 1991 och under valrörelsen, och då var det som sagt ganska tufft tonläge. Ansökan om medlemskap i EG var inlämnad och under valrörelsen lanserade LRF idén att tillsätta en särskild kommission med uppdrag att föreslå anpassningar och justeringar av 1990 års beslut för att skapa bästa förutsättningar för såväl de

stundande förhandlingarna om medlemskap som svenskt jordbruk i EG efter ett kommande (och önskat) medlemskap.

Omställningskommissionen och anpassningsåtgärder

Att få omställningskommissionen på plats och arbetsför var därför den fråga som stod överst på listan att få igång. Direktiven och kommissionens bemanning var klar före jul, så det tog ett par månader att få till. Vi hade en del utmaningar, främst att hitta en ordförande som vågade ta på sig uppdraget. Jag tror vi hade två som tackade nej. Men sen tog Claes Elmstedt detta uppdrag på sina axlar, denne i politiska sammanhang rutinerade blekingeson, mångårig riksdagsman, statsråd och landshövding.

Min minnesbild är att kommissionen kanske hade stor betydelse för att reda ut regionalstödet, alltså inte bara Norrlandsstödet. Den frågan var så bred att vi hade en särskild nordisk samordning på statssekreterarnivå. Frågan om det vi ibland kallade "Artic Agriculture" levde sitt liv delvis också utanför kommissionen. Den var bred och tung, inte bara för Sverige, utan alla de fyra ansökarländerna hade liknande problematik. Österrike hade det. Vi hade det, Finland och inte minst Norge.

Det kom fram mycket underlag via omställningskommissionen, men myndigheterna var också tungt involverade i att ta fram underlag för vad som sen kom att bli modellen för att ge stöd till jordbruket i Norrland men också andra mindre gynnade områden. Omställningskommissionen fick ett särskilt uppdrag att med utgångspunkt från de parametrar som gällde för det tidigare norrlandsstödet också göra bedömningar av stödbehov för andra mindre gynnade områden. Det resulterade så småningom i de så kallade LFA-arrangemangen, med stödformer till småländska högländet och andra mindre goda jordbruksbygder. Det fanns inget liknande på den tiden, utan där identifierade vi i dialogen mellan omställningskommissionen, departementet och Jordbruksverket att det fanns en uppenbar möjlighet att hitta lösningar. Det blev tydligt att det fanns negativa produktionsförhållanden, stora negativa utmaningar när det gällde konkurrenskraft, och det gällde vissa delar av södra Sveriges högländ i lika stor utsträckning som väl så många delar av Norrlandsjordbruket. Den processen utvecklades ju väldigt mycket inom ramen för omställningskommissionens arbete.

Om man efter så här många år tittar in i huvudet, då känns det som att detta då var väldigt viktigt. Vi hade utgångspunkten i den politiska ledningen på jordbruksdepartementet att vi ville skapa förutsättningar för att gå in i CAP utan övergångsåtgärder. Tron på att vi skulle komma med som medlem i EU var stark. Det var väldigt mycket som stod på spel, och oerhört mycket

som hade ställts på huvudet, om EU-projektet inte hade gått i lås. Vi hade ju investerat mycket politisk prestige i det. Stora mängder utredningsarbete och väldiga ansträngningar hade satsats på att hitta en form där vi skulle kunna gå in i Gemenskapen och inom den ramen hitta lösningar på de utmaningar som vi då hade. Och det är klart, hade det inte funkar, hade det blivit nej till EU, då hade vi nog gått en mycket spännande tid till mötes. Det hade blivit en kaotisk situation. Vi hade ingen plan B. Och omställningskommissionens uppdrag var extremt tydligt i fråga om att vi skulle gå med i EU.

Stöd inför EU-anslutningen

Statsfinanserna var väldigt ansträngda under de här åren och det var kärt att komma fram till satsningar som arrangemang för att underlätta export och arealstöd. Regeringens samlade engagemang för EU-medlemskap betydde i det sammanhanget väldigt mycket. Jag tror också att man satte mycket stort värde på att ha med jordbruket på den fråga regeringens utgångspunkt rätta sidan i EU-processen. Jag är rätt så säker på att de bortåt sex procentenheter som skilde ja- och nej-sidan åt, hade man knappast klarat utan ett hyggligt aktivt stöd från jordbruket. Hade LRF, och kanske också Centerpartiet, varit emot EU hade vi nog inte blivit medlemmar. I varje fall inte i januari 1995.

Men visst fanns det kritik. Framför allt från spannmålsbönderna på slätterna som var mycket missnöjda med ett arealstöd som jag tror var 1100 kronor per hektar eller någonting sånt 1990/91, vilket var rätt så långt ifrån ungefär det dubbla som EU då betalade. Vi hade uppvaktningar både i stora arga grupper på gatorna och på departementet för att vi enligt deras uppfattning inte hanterade den situationen rätt. Men, vi hade dock ansvaret att också skapa förutsättningar för inte minst mjölkproduktionen och resten av animaliesektorn. Där var stödnivåerna just då sammantaget något högre än i EU och hade vi varit mer brutala där skulle säkert många företag fått stora problem och tappat styrka och konkurrenskraft inför ett EU-inträde. Det var således en delikat avvägning för att helheten skulle få bästa möjliga förutsättningar och det kändes då, och gör fortfarande, att det var en ganska klok avvägning.

Vad vi gjorde då, det var att under den här processen ge visst arealstöd som en del av anpassningen, men vi tog också bort så mycket kostnader ur det gamla systemet som gick. Naturligtvis hjälpte den allmänna konjunkturen rätt mycket till med att få ner kostnaderna i sektorn. Och vi var som sagt angelägna att hitta en lösning där animalieproduktionen skulle kunna överleva den här processen och inte bara spannmålsproducenterna på slätterna. Det var en tuff situation då, men efter en del ganska intensiva möten, så klarnade

bilden för de flesta. Det fanns naturligtvis de inom LRF, som kände till det här, men jag tror att de periodvis hade en svår intern diskussion runt detta. Det var verkligen en politiskt utmanande tid. Vi fick nog en del hjälp i kritiska skeden av att man i det övergripande EU-projektet satte stort värde på att jordbruket så att säga fanns på "rätt sida" i debatten under den här perioden.

Jag skulle kunna hålla med om att om inte 1990 års beslut hade fattats, utan man hade kört vidare med den gamla modellen, så hade siffrorna i folkomröstningen troligen inte utfallit till ja-sidans fördel. Vi hade hamnat i en finsk situation. Finnarna gick ju in med i huvudsak ett arrangemang som liknade det vi hade lämnat i och med 1990 års beslut och hade huvuddelen av regleringssystemet kvar. Det krävdes mycket ingripande och kostsamma åtgärder i delvis nationellt finansierade övergångsarrangemang, för att ge det finska jordbruket rimliga förutsättningar. Det var förstås också en politisk utmaning att hantera detta. Finnarna hade det väldigt jobbigt och fick, trots att ekonomin var skakig och statskassan skral, mobilisera stora nationella stöd för att klara hem den resan. Med den gamla jordbruksregleringen hade vi med stor sannolikhet hamnat i en liknande situation. För norrmännen blev det till och med alltför svårt. De hade redan väsentligt högre stödnivåer än vad finnarna hade. Sammantaget gör jag idag bedömningen att 1990 års jordbrukspolitiska beslut skapade viktiga förutsättningar för det svenska EU-medlemskapet.

Skillnaden mellan de båda sidorna i EU-omröstningen var liten och norr om Uppsala var majoriteten inom jordbrukarkåren på nej-sidan. Det var ändå små marginaler. Den tydliga ambitionen om EU-medlemskap fanns inte bara hos regeringen. Man måste ändå säga att Socialdemokraterna, som lämnade in ansökan, också med tungt artilleri stödde EU-projektet. Vi hade ett antal utmaningar i den relationen, men det handlade i första hand om mjölkkvoterna och egentligen inte så mycket annat. Annars var vi väl samordnade med oppositionen och det fanns få undantag där man inte ställde upp på regeringens ståndpunkter när det gällde jordbruksförhandlingarna.

Vad hade hänt med Socialdemokraterna vid makten 1991–1994?

Om man funderar över vad Socialdemokraterna i det läget kunde ha hittat på, så tror jag att man också då hade behövt en utredning eller en kommission för att hantera situationen. Det tror jag man hade varit tvungen till. Det gick ju liksom inte att utan en extra beredningsmuskel bara sätta sig ner i Bryssel och gå igång med de här förhandlingarna. Hur de direktiven skulle ha sett ut, det vet man ju inte, men det hade väl, givet de utmaningar som sen kom i ekonomin, sannolikt funnits ett antal punkter där jordbruket hade haft svårare

att hävda sina intressen. Men det är svårt att säga. Socialdemokraterna borde rimligen också, om de hade varit i regeringsställning, varit väldigt engagerade för att få till ett EU-medlemskap. Det var ju ingen eller liten skillnad mellan de politiska blocken i viljan att gå med i EU.

Förhandlingsarbetet med EU

Det tekniska förhandlingsarbetet började redan på hösten 1992 och fortsatte till långt fram på sommaren 1993, och sen började det riktiga förhandlingsarbetet. Vi insåg ganska tidigt att vi behövde rigga en särskild organisation för att hantera det ständigt pågående maskineriet i Bryssel. Vi engagerade en särskild förhandlingsambassadör vid namn Lennart Dafgård. Jag brukar säga på skoj ibland att han inte kan ha varit lätt att förhandla med, för en av de tuffaste löneförhandlingarna jag haft någon gång var när han skulle anställas. Så jag tänkte att det bådar väl gott.

De tekniska samtalen drog i gång. Det var väldigt mycket materia. Basarealen blev en väldigt viktig fråga som hamnade tidigt i de tekniska samtalen. Annars var samtalen som jag minns det rätt odramatiska. En förfärlig massa arbete och en förfärlig massa genomgångar. Vi hade dessa också på fiskeområdet. Men politiskt var frågorna ganska okontroversiella utöver just det som handlade om arealer och kvoter. Mjölkkvoten var den stora kvotfrågan och den kom ju att leva kvar ända fram till tidigt på morgonen den 1 mars 1994. Det var en bra utbildningsövning, men med några få undantag politiskt ganska odramatiskt. Man kan nu säga med facit i hand att vi aldrig bröt igenom de där 3,3 miljoner ton mjölk som vi till sist fick med oss ur slutförhandlingarna, och nu är vi ju ganska långt ifrån.

Man kan också säga om förhandlingarna att vi i den politiska ledningen på departementet tidigt identifierade tre stora frågor redan under 1992, frågor som vi insåg skulle behöva ägnas mycken tid och kraft och som säkert skulle finnas med i slutet på förhandlingarna. Det var regionalstödet, det var mjölkkvoterna och smittskyddet, där salmonellafrågan var central. Och så blev det. Det var i grunden svåra frågor att komma överens om med de dåvarande tolv. Samtidigt som de var viktiga för oss både politiskt och i sak. Det styrde vår prioritering, det var konfliktfrågor som vi hade anledning att driva och försöka hitta lösningar på.

Vi lyckades väl ganska bra med alla tre egentligen. Vi fick ju tidsbegränsat undantag för salmonella. Vi fick till det arktiska jordbruksstödet, inklusive LFA-arrangemanget, för betydligt större delar av det svenska jordbruket än vi tidigare hade haft i Norrlandsstödet. Och vi fick en mjölkkvot som ändå var hyggligt väl anpassad till den konkurrenskraft vi hade då.

EU-marknaden och efterfrågan på svenska jordbruksprodukter

Vi hade ett antal insatser då via Food from Sweden. Vi hade lite pengar ur regleringssystemet som, om jag minns rätt, vi kunde använda för en del insatser för export. Det var fläsk och det var ost, torra kakor med mera. Vi var nog lite intressanta eftersom vi var en potentiellt ny aktör då. Men det blev aldrig riktigt så mycket av de där tillfälliga exportinsatserna. Det här var också förstas dopat av att kronan släpptes och våra produkter blev internationellt sett väldigt billiga. Men några stora långsiktiga exportframgångar på de tunga, värdemässigt betydelsefulla produktområdena, blev det inte, så vitt jag minns.

De bondeägda förädlingsindustrierna var jättestora aktörer i livsmedelssektorn, som under mycket lång tid hade levt under regleringssystemet, där industrin fick sin kompensation vartenda år för ökade kostnader och där man hade mycket starka positioner på sina respektive marknader. När vi träffade dem i olika sammanhang under den här perioden, så var alla företrädare för de stora lantbrukskooperativa strukturerna väldigt övertygade om att de skulle lyckas mycket bra, att de var konkurrenskraftiga och att man skulle gå en lysande framtid till mötes. Och med lite initiala utmaningar blev det ju så för några.

Det som långsiktigt sticker ut är framför allt Lantmännen, som lyckades samla sig till en stor strukturreform och fick god ordning på sin verksamhet efter något decennium. Bondeslakten gick det sämre för. Den försvann till Finland och Danmark. Och på mjölksidan blev det stora internationella fusioner, först Arla och sen Skånemejerier. Ska man sammanfatta det så kan man säga att med något undantag var det inte så enkelt för de här bolagen, som hade levt och utvecklats under 60 år under jordbruksregleringen, att möta en ny marknad under nya förutsättningar med 330 miljoner invånare och stora kraftfulla internationella aktörer i förhållande till de sju, åtta miljoner konsumenter som man tidigare varit van vid.

Miljöersättningar

Det var väldigt mycket en politisk process som i grunden låg bakom de förhållandevis stora pengar som avsattes till miljöersättningar. Exakt hur siffrorna för stödets omfattning kom till, det minns jag faktiskt inte. Men det fanns en väldigt stark uppslutning för ett stort och tydligt miljöprogram, inte minst från oppositionen. Och den fanns också inom regeringen. Så jag skulle säga att det var ett tydligt politiskt önskemål, ett brett politiskt önskemål, även utanför regeringen, att få till en sådan lösning.

Det blev väldigt mycket pengar och det var nog den del av hela paketet där

det var lättast att få till en bred politisk förankring även inom oppositionen, för att åta sig den nationella finansieringen. Det var betydligt svårare i andra delar av paketet. Att Göran Persson senare lyckades få till ännu större belopp till miljö- och landsbygdsprogrammet beskriver väl också den politiska spelplanen kring just den delen av EU-projektet.

EES-förhandlingar med mera

Det var många processer som pågick då. Det var EES-avtalet, och det var dessutom, vilket inte alltid kommer fram i diskussionen om EU, GATT-processen. Den processen hade också stor betydelse för hur vi kunde utforma våra positioner när det gällde inte minst stödarrangemang i förhandlingsprocessen med EU. Så GATT fanns där, EES fanns där. Jag minns inte EES-avtalet som att den processen hade stora politiska implikationer, i vart fall inte när det gällde åsiktsskillnader mellan partierna i regeringen eller med oppositionen, utan att det var visserligen ett stort arbete, som delvis skedde parallellt med det som behövde göras inför och under pågående EU-förhandlingar. Men jag skulle vilja säga att EES-avtalet och det som ledde fram till att det kunde konkluderas, det var en bra förberedelse och en bra hjälp i EU-förhandlingsarbetet, men utan större politiska konflikter.

GATT-förhandlingarna

Det var vid ett historiskt ministermöte i Marrakech, som man slöt detta avtal i halvstor enighet. Det jag minns från den processen, och som ju hade stor betydelse för EU-förhandlingarna, det var att när man väl hade kommit fram till hur man skulle använda och via PSE-talen tolka olika stödnivåer, så visade det sig att vi hade i stort sett på alla områden ganska gott om utrymme. Vi var nog beredda på att det kunde bli tufft, men det blev det egentligen aldrig. Det blev heller aldrig någon besvärlig politisk fråga, utan det fanns utrymme när det gällde de dåvarande stödnivåerna och med sikte på omställningsprocessen och omställningsåtgärderna in i EU, så min minnesbild är att vi aldrig hade några påtagliga bekymmer med GATT-förhandlingen.

Det var visserligen tämligen stor diskussion om sänkningen av gränsskyddet, och vinster och förluster knutna till förändringarna, men när det där väl närmade sig slutet, så blev det betydligt mindre dramatiskt än den föregående debatten gav sken av.

Det tidigare beredskapsmotivet i jordbrukspolitiken och nedmonteringen av livsmedelsberedskapen

Som jag minns det fanns det en stark koppling mellan nedmonteringen av livsmedelsberedskapen och EU-medlemskapet och öppnandet av en större marknad. Under sista året utanför EU, det vill säga 1994, började steg tas och beslut fattas i den riktningen. Dessa motiverades med att man kom in i en större marknad och att beredskapsfrågan därför inte längre var lika aktuell. Dessutom var det så att i grunden kunde vi ju inte ha en jordbrukspolitik vars inriktning byggde på beredskapsmålet. Det stod ju i de gamla politiska skrifterna runt olika faser av jordbrukspolitiken att svenska producenter skulle ha företräde till den svenska marknaden eller svenska konsumenter. Och det är klart att den tanken inte gick att upprätthålla i och med EU-medlemskapet. Med det skapades helt andra förutsättningar när det gällde diskussionen om livsmedelsberedskap. Bilden av att vi skulle komma in i den stora gemenskapen, där allting skulle lösa sig under alla förhållanden, bidrog starkt till att livsmedelsberedskapen, och även beredskapen på andra områden, monterades ner.

Processen med betydande förändring i livsmedelsberedskapen påbörjades sannolikt också i ett bredare politiskt perspektiv ungefär i anslutning till EU-medlemskapet. De stora besluten och förändringarna i form av militär nedrustning, upplösning av beredskapslagren kom väl under de följande, ska vi säga knappa tio åren. Fram till 2010 togs ju de stora stegen, men jag är övertygad om att EU-medlemskapet hade väldigt stor påverkan på den processen. Men delar av detta hade troligen hänt ändå.

Mark i vänteläge

Det fanns en del för jordbruket fördelaktiga arrangemang under omställningsprocessen efter 1990 års beslut. Det måste man i efterhand kunna konstatera. Jag hörde till dem som valde salix på min lilla fastighet, vilket var ett väldigt dåligt val. Vi visste ju lite om vad vi höll på med och till exempel var klonerna så dåliga att de inte klarade frost. Jag förlorade mycket pengar på det och staten fick inte ut något av den satsning som gjorts. Det var ingen bra idé över huvud taget. Och inte blev det någon produktion heller. Så det var nog klokt att göra som de som avstod från till exempel salix och sedan betalade en tusenlapp för att komma ur omställningsprogrammet och kunna börja odla grödor igen. Dessa gjorde nog den bästa affären, tror jag.

Extensivt bete och dikor gav bättre resultat för dem som satsade på det. Men verksamheten skulle inte ha växt som den gjorde utan de ersättningar som ju till stora delar hade en tydlig och välmotiverad miljöprofil.

Markpriser

Markpriserna föll dramatiskt under inledningen av 1990 års reform, efter att ha ökat kraftigt under 1980-talet. Den anpassningen bidrog till att skapa lite bättre förutsättningar för EU-medlemskapet just då. När det sen gäller arealersättningen, som introducerades genom EU-inträdet, så gissar jag att alla liknande arrangemang, oavsett om det är ROT, RUT eller ersättningar från EU, har en tendens att kapitaliseras i systemet, eller i marknaden. Men frågan är om inte förändringen i jordförvärvslagstiftningen trots allt kom att få en långt större effekt för utvecklingen av markpriserna än arealstöden. Eller i vart fall var en minst lika starkt bidragande orsak. Det finns säkert någon som har gjort en studie på det, men det är klart att det har ju i vart fall i storstadsnära regioner haft en väldigt stor effekt på markpriserna.

EU-förhandlingarna och snuset

Jag kommer väl ihåg när Anders Klum kom in och la faxet på mitt skrivbord och sa att "nu har finnarna släppt snuset". Det är klart att det blev en ganska svår huvudvärk i den centrala förhandlingsledningen i det svenska lägret, för det skapade ju lite nya förutsättningar för oss. Men vi höll i det, och om jordbruket hade stor betydelse för de där tre procenten, så tror jag att snuset hade potentiellt sett kunnat ha minst lika stor betydelse, om vi där inte hade lyckats få förhandlingens enda tydliga undantag.

Lena Johansson

tidigare departementsråd och chef för
internationella avdelningen vid Jordbruksverket

Lena Johansson var 1987–1991 departementsråd och enhetschef vid jordbruksdepartementet, med ansvar bland annat för den livsmedelspolitiska reformen, därefter först chef för internationella avdelningen och sedan överdirektör vid Jordbruksverket.

LENA JOHANSSON anställdes vid Jordbruksdepartementet för att arbeta med den jordbrukspolitiska reformen. I slutet av 1980-talet hade enligt Johansson ett mer rationellt synsätt på jordbruket växt fram; jordbruk var en näring som andra. Att det dröjde länge innan regleringssystemet på allvar ifrågasattes menar Johansson berodde på att det var så väl etablerat; man kunde inte lämna jordbrukarna i sticket sedan staten tagit ansvar för en hel näring. Därtill lägger hon beredskapsmotivet, som länge var närvarande och det faktum att många hade en bonde i sig. Pådrivande i reformarbetet var delar av det socialdemokratiska partiet, även om det fanns en del tveksamhet inom regeringen och partiet. Reformarbetet beskriver Johansson som ambitiöst och långsiktigt och inriktat på att få starkare inslag av ett marknadssystem. Det var inte fråga om ett helt marknadsanpassat system, betonar Johansson. Politikerna ville inte låta konkurrensen bestämma vilka jordbruk som skulle bli kvar och vilka som skulle slås ut.

Det fanns enligt Johansson en tveksamhet till att jordbruk skulle bedrivas i stora enheter. Omställningsstödet betraktar Johansson som en betalning för att köpa ut resurser ur systemet; kraven var få och inriktningen var inte att skapa en ny situation. Dessutom var övergångsåtgärder för många och kostsamma, mycket beroende på att Karl Erik Olsson och Centern steg för steg lyckades förhandla fram förmånligare stödåtgärder. Olsson beskriver Johansson som en mycket central person genom hela reformprocessen och som lojal med reformen även efter det att han blivit jordbruksminister.

Lena Johansson är ledamot av KSLA.¹

Mina roller relaterade till reformen av jordbrukspolitiken och EU-inträdet

Jag arbetade i början av 1980-talet vid Statens pris- och kartellnämnd (SPK) där en av mina uppgifter var att granska de kostnadskalkyler för livsmedelsindustrin som var ett underlag i jordbrukspriserförhandlingarna. Sedan jobbade jag för industrin ett tag, Karlshamns AB, och hade bland annat som uppgift att kritiskt granska regleringen av mejerisektorn, och dess förhållande till margarinindustrin. Därifrån kom jag till jordbruksdepartementet som enhetschef för en nybildad enhet som bland annat hade ansvar för reformeringen av jordbrukspolitiken, eller livsmedelspolitiken som benämningen då var.

När jag började vid jordbruksdepartementet hade det börjat röra lite grann på sig. Det skapades alltså en ny enhet för att jobba med reformen och det anställdes fler handläggare och sakkunniga med olika roller kopplade till reformen. Det var uppenbart att en reform var ett uppdrag för departementet.

Jag var också uttryckligen anställd för att jobba med reformen. Även om man då inte riktigt visste åt vilket håll det skulle bära av, så var det ändå det som lockade mig. Jag hade lärt känna regleringssystemet från lite olika håll. Först arbetade jag på SPK med att granska kalkyler som skulle ge livsmedelsindustrin kompensation för dess kostnader, så att de i nästa steg skulle kunna betala bönderna för deras kostnadsökningar. Därefter skulle man bestämma gränsskydd, som tillsammans med exportbidrag och interna regleringar skulle stödja beslutade priser. Det kändes helt absurt det man höll på med och dessutom infördes samma dag som jag började på SPK allmänt prisstopp. Under den tiden skedde också detta med Skärholmsfruarna och mjölksubventioner tillkom. Jag gjorde en enkel analys som visade det uppenbara, att subventionerna naturligtvis inte bara gick till konsumtionsmjölk, utan också till mer konkurrensutsatta mejeriprodukter.

1. Intervjun genomfördes den 23 oktober 2019 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

Generella synpunkter med anledning av projektet

Jag vill inleda med ett par reflektioner kring projektets syfte och hur slutsatser kan komma till användning framöver. Som jag har uppfattat projektet har det i sin nuvarande form enbart ett tillbakablickande perspektiv. Det tycker jag har ett begränsat intresse om inte syftet är att lära av historien för den framåtsyftande diskussionen om utformningen av politiken. Kanske är detta det verkliga syftet med studien, eller kanske det är ett nästa steg? Det skulle vara intressant och användbart i den nuvarande politiska diskussionen, som ju snarast avlägsnar sig från den mer rationella syn som slutligen utvecklades under 1980-talet och som faktiskt präglade 1990 års livsmedelspolitiska beslut. Det har varit en period av rationalitet och mer av synsättet att jordbruk är en näring som andra. Tidigare sa man att jordbruket är så speciellt. Det synsättet har delvis kommit tillbaka, tillsammans med en prioritering av svensk produktion, och finns hos alla partier också. Alla flirtar med landsbygden och därmed indirekt med bönderna; Sverige har också fått en särskild livsmedelsstrategi.

I slutet av 1980-talet hade väl alla lite av en bonde i sig. De flesta av våra far- eller morföräldrar var bönder, så vi hade någon slags känsla för att familjen var jordbrukare någonstans. Det kanske gav viss tveksamhet till en avreglering, men också viss rationalitet eller realism. Nu är det inte längre så, vi har inte samma koppling till ett jordbruk. Därför kanske man romantiserar det mer än vad man gjorde då. Då var det mer en reell koppling till jordbruket.

En del av de frågor jag har fått i förväg att fundera på handlar om varför det tog tid att komma till beslut på 1980-talet. Jag tycker inte det var konstigt att det tog tid eller att det fanns en del tveksamhet och motstånd. Jag är mycket mer förvånad över att den jordbrukspolitiska diskussionen nu snabbt går åt ett helt annat håll, präglad av mer nationalism och en mindre rationell syn på villkoren för produktionen av jordbruksprodukter.

Regleringssystemets seghet

Orsaken till att reformarbetet tog tid och att det länge inte hände så mycket med regleringssystemet ligger nog i att det var så väl etablerat. Har man lurat in folk i ett system, så får man vara lite varsam med att lämna dem i sticket när man skall ta sig ur det också. Det hade betydelse att man genom regleringssystemet faktiskt tagit mer eller mindre ett slags ansvar för en hel näring, som dessutom inte är vilken näring som helst, utan som sysslar med livsmedelsproduktion.

Dessutom var beredskapsmotivet verkligt och närvarande. Jag menar att 25 år efter ett krig inte är så lång tid. Många av dem som var med i politiken

hade naturligtvis minnen av kriget. Det ska nog till mer än en generation för att man ska tycka att beredskapsskåpet är obsolet.

Någonstans fanns väl bonden i oss alla också. Den känslan fanns kvar då. Den tillsammans med kriget skulle jag tro var viktiga. En bärande tanke var länge att vi skulle ha något slags familjejordbruk och att jordbruk inte skulle pressas ut genom stark konkurrens. Avveckling av jordbruk borde ske i ordnade former. Det var ju också framför allt överskotten som betraktades som problemet. Kommer man från en regleringsekonomi så tror man också säkert att det går att reglera bort överproduktion med obligatorisk träda, produktionskvoter och andra åtgärder.

Jag är alltså inte förvånad över vare sig att avregleringen tog sin tid eller att den kombinerades av rejäla övergångsåtgärder. Jag är mer förvånad över att den mer rationella synen som växte fram är så lätt att glömma bort eller fjärma sig från.

Jordbrukspolitikens omläggning och nya inriktning

Det gjordes utredningar på många olika håll under 1980-talet om delar av jordbrukspolitik, dess brister och samhällsekonomiska effekter. Det var också uppenbart att regeringen hade en ambition att göra en radikal förändring av politiken. Men jag fick intrycket att det fanns en hel del tveksamheter och frågetecken även inom regeringen och Socialdemokraterna, men att några inom rörelsen drev frågan hårt.

Även akademiker och ekonomer var ju aktiva i debatten under reformen och dess upptakt. Två av de tongivande var Olof Bolin och Ewa Rabinowicz på SLU, som drog igång en diskussion, men gjorde det på ett så provocativt sätt att de nästan blev lite isolerade. Bolins bok drog saker och ting till sin spets. Jag förmodar att de gjorde det medvetet, kanske för att kunna dra diskussionen åt det hållet. Och de lyckades ju i någon mening, men i efterhand kan man nog undra om de inte gick lite för långt ändå.

Jag tror också att den akademiska diskussionen och den politiska ambitionen flöt ihop väl mycket, särskilt som man politiskt var väldigt mån om att det skulle gå snyggt till. Efter en så här lång period, kunde man inte bara dra undan mattan, utan måste ta det lite successivt. Beslutet togs ju inte särskilt abrupt, utan det var rätt så många led och steg.

Det var Michael Sohlman som var statssekreterare den första tiden hos Mats Hellström, och sen var det Bosse Jonsson. Där fanns också Sture Åström, som politiskt sakkunnig, samt Gunnar Wetterberg och Per Molander med lite olika uppdrag. Både Per och Gunnar hade på olika håll gjort analyser av politiken som bidrog till kritiken av systemet.

Reformarbetet var väldigt ambitiöst och långsiktigt. Dels inrättades en ny enhet på departementet med reformen som huvuduppdrag – den enhet jag alltså fick ansvar för – dels anställdes både fler handläggare och sakkunniga. Jag var ju också uttryckligen anställd för att jobba med reformen.

En parlamentariskt sammansatt livsmedelspolitisk arbetsgrupp tillsattes (LAG), som jobbade under en relativt lång tid och som systematiskt gick igenom jordbrukspolitikens och regleringssystemets olika delar. Till slut fanns det i gruppen en relativt stor enighet om inriktningen av politiken, om att avreglera och låta marknadskrafterna ha större påverkan.

Inkomstmålet var väldigt levande länge och fanns med i prispförhandlingarna. Det hade hittills vägt tungt i politiken att jordbrukare skulle ges en skälig levnadsstandard. Men grundläggande för politiken var ändå beredskapsmålet. Det fanns också ett effektivitetsmål, som innebar att man skulle ställa effektivitetskrav också på jordbruket. När man började kalla det konsumentmålet var det mer priserna man tänkte på, men det enda man har gjort åt priserna, förutom rationaliseringskrav, det är väl i så fall livsmedelssubventionerna.

Men i 1990 års reform då skulle inkomstmålet bort helt. Det fanns inget skäl att ha något särskilt inkomstmål för en viss yrkesgrupp eller näring. Det var en bärande tanke i reformarbetet, att man inte behöver ha ett inkomstmål för en viss sektor. Men samtidigt så blev inte de andra målen starkare heller. Vi talade inte i termer av de där målen, utan det var lite mer att något av ett marknadssystem borde få styra lite mer med marknadsbestämda priser med mera.

Men helt marknadsanpassat blev det ju inte. Den interna regleringen och exportbidragen skulle avskaffas, men gränsskyddet vara kvar. Dessutom behölls Norrlandsstödet. Trots en ökad marknadsinriktning av politiken resonerade man, att vi kan inte bara låta konkurrensen bestämma vilket jordbruk som ska bli kvar, utan vi måste ha någon idé. Om man är politiker så vill man ha någon idé om ett bra jordbruk. Familjejordbruket låg kvar som idé, liksom tanken att vi måste väl ändå ha bönder i hela landet. Tidigare var det ju av beredskapsskäl, men i reformen var det inte några beredskapsskäl egentligen, utan vi borde av någon anledning ha ett jordbruk i Norrland också. När vi nu tar bort lite regleringar, så kan vi inte bara släppa konkurrensen fri så att de som klarar sig sämst slås ut.

Familjejordbruket, ja. Det har varit stora strukturomvandlingar i jordbruket. Av någon anledning finns det en skepsis till att just jordbruk skulle bedrivas i stora enheter. Jag vet inte riktigt var det kommer ifrån, men familjejordbruket verkar vara ett ideal och då tänker man troligen på tämligen små enheter, trots att familjejordbruk kan röra sig om stora företag.

Inte heller övergångsåtgärder kan väl sägas vara särskilt marknadsinriktade. Det är klart att övergångsåtgärder behövdes och att resurser skulle tas ut ur jordbruket. Omställningsstödet var en betalning för att köpa ut resurser ur systemet. Det var förenat med få krav och väldigt lite inriktat på någon slags ny situation. Det var absolut inte någon kostnadsersättning. Det var ett försök att köpa ut resurser, fast med ganska lite krav på att de faktiskt skulle försvinna. Några åtgärder för att stärka konkurrenskraften var det inte heller fråga om. Det blev kanske lite mental konkurrenspress och rationaliseringar, genom att man trodde på större effekter av avregleringen och en del resurser kanske togs ur produktion av den anledningen.

Jag har faktiskt fått kommentaren från jordbrukarhåll, att de var emot reformen då, men får i efterhand erkänna att den gjorde nytta. Från industrin har jag dessutom fått reaktionen att "det var lite tacksamt med 1990 års reform, för man kunde skylla på den". Industrin behövde göra saker som hade mött större motstånd i bondeleden om man gjort det på eget initiativ. Nu kunde man säga "nu måste vi göra det här för reformen" och så småningom för EU-inträdet.

Övergångsåtgärder kom till i flera delprocesser. Det var ett belopp i LAG och sen är min minnesbild att detta belopp blev större för varje steg. Centern och Karl Erik Olsson fick upp det här beloppet för varje förhandlingsomgång.

Om vi inte hade gått med i EU så tror jag att det hade blivit en omgång till, när omställningsstödet var slut.

Jag tror att miljöskydd och biologisk mångfald delvis var ett sätt att nå skeptiker till reformen. Men delvis uppfattade jag det som en ny prioritering och en reell oro för att landskapet skulle växa igen och förmörkas. Min minnesbild är att det var en kombination av rätt så mycket. Jag kommer inte ihåg hur hårt LRF drev just de kraven. Jag tror att de mer kom från politiskt håll – "ja, men det är kanske så här vi vill ha landskapet ändå".

Regeringsskiftenas betydelse

Jag kan nästan inte minnas att jag märkte något skifte 1991 när den borgerliga regeringen tillträdde. Enigheten om inriktningen var tillräcklig redan i LAG för att den skulle stå sig efter regeringsskiftet. Karl Erik Olsson var med i hela processen, även innan han blev jordbruksminister, och han var lojal mot den. Eftersom han hade en överenskommelse om reformen, så kändes det på något vis som att "den ska vi stå fast vid". Men sen tycker jag inte att han drog sig för att pressa ut lite mer stöd och omställningsåtgärder, om det gick att göra det. Han bidrog till att beloppen ökade steg för steg i processen. Men frånsatt det så tycker jag inte att man märkte att det skulle vara någon stor omsvängning.

Men, i och med att medlemsansökan till EU kom rätt så plötsligt, kom väl reformen av sig, trots att den i någon mening ändå skulle fullföljas.

Man märkte i de olika förhandlingarna om reformen skillnader mellan de olika partierna, men inte så stor skillnad av just regeringsskiftet. I förhandlingarna var Kristdemokraterna förvånansvärt "bondevänliga", mer än Moderaterna i varje fall. Väl så mycket som Centern. Men traditionellt inför reformen så var ändå Socialdemokraterna mest drivande och Vänsterpartiet mer tveksamt, lite beroende på vem från det partiet som varit med i diskussionerna.

Aktörerna i jordbrukspolitikens omläggning

Michael Sohlman var statssekreterare den första tiden hos Mats Hellström, och sen kom Bosse Jonsson, båda kom från finansdepartementet. Sture Åström var politiskt sakkunnig. Per Molander var kopplad till den livsmedelspolitiska arbetsgruppen, medan Gunnar Wetterberg inte hade en lika tydlig roll; han var mer en klok figur som skulle hjälpa Micha att styra och ställa lite.

Vid sidan av jordbruksministern och hans folk var Karl Erik Olsson en mycket central person genom hela reformprocessen. Han var med i den livsmedelspolitiska arbetsgruppen och ordförande i jordbruksutskottet. Han var med på inriktningen av reformen och lojal med den även som jordbruksminister efter regeringsskiftet. Samtidigt drev han reformen och övergången rätt systematiskt så att den blev mer i linje med jordbrukets och LRF:s önskemål. Ungefär så, att vi går med på något här i den konstellationen eller steget i processen, så tar vi ett steg längre i nästa konstellation. Jag vet inte hur mycket LRF lyckades påverka Centern, men jag utgår från att Karl Erik och Bo Dockered hade ganska tät kontakt.

Bo Dockered spelade också en viktig roll. Han var väldigt stark och drivande. Han drev igenom LRF:s spårbyte – att inte säga nej till alla förändringar, utan delta aktivt i processen för att få resultatet så bra som möjligt för svenskt jordbruk. LRF:s ledning var övertygad om att rejäl förändring var att vänta. Samtidigt började LRF driva att stödja ett svenskt EU-medlemskap.

Jag skulle tro att LRF hade den strategin att man skulle gå med på stora förändringar och hoppades på att få ganska mycket omställningsstöd. Det skulle man ta emot och sen hoppades man att Sverige skulle gå med i EU och jordbruket vara tillbaka i en regleringsmiljö. En del av LRF:s spårbyte var väl att de var mer rädda för vad den svenska regeringen skulle göra framöver än vad som skulle kunna hända i EU. Man kände sig mycket tryggare med att EU-sammanhanget skulle vara en mer "bondevänlig" miljö eller att det var segare där att ta riktigt rationella beslut. Jag undrar om Dockered hade alla i

LRF med sig i den här taktiken, men han körde den rätt så hårt och jag tycker att han lyckades. Jordbruket fick rejäla direktstöd och Sverige gick med i EU och den gemensamma jordbrukspolitiken. Att gå med i EU tror jag han tyckte skulle vara bra för Sveriges jordbruk. Kunde man då få både en press på konkurrenskraften, genom reformen, och övergångsåtgärder, så var man kanske dubbelt bättre rustad. Som sagt har jag från LRF hört i efterhand, att vi var emot reformen då men den hjälpte oss att förbereda oss så att vi var bättre rustade.

Hur agerade departementet då? Förutom ministern och statssekreteraren var det vi tjänstemän och de tre herrarna Gunnar Wetterberg, Sture Åström och Per Molander. Ingen av dem hade någon bakgrund i jordbrukspolitiken och jag tror att jordbruket inte riktigt gillar att folk kommer inhopande så där från sidan. Många "utifrån" har ryggat för att ge sig in i jordbruksdiskussionerna därför att det har varit så komplicerat, så att man snart blev helt utmanövrerad. Men här kom tre friska fläktar, smarta och pålästa – och framförde åsikter som uppfattades som provocerande radikala.

Även jag uppfattades som provocerande, tror jag, och jag hade ju med mig ett uppdrag och en rationell syn på jordbruket, vilket gärna uppfattades som att man på ett sätt var emot svenskt jordbruk. Det väcker självklart stort motstånd när man gör förändringar som en grupp tycker sig missgynnas av. Att jag var agronom kanske var förmildrande – eller kanske tvärt om? Jag var ute rätt så mycket och deltog i diskussioner bland bönder, och man fick ta oerhört mycket skit. Jag minns exempelvis ett möte i en hembygdsgård där någon ställde en fråga, men jag kunde inte se vem det var. Det visade sig vara en kvinna som satt med ryggen vänd mot mig hela tiden. Det kändes väldigt konstigt och respektlöst.

Michael Sohlman var rätt så drastisk i sina uttryckssätt också, internt. Man kanske kunde få ett intryck av att det var OK att de yngre krafterna skulle få röra sig lite fritt och provocera en smula, så kunde de gamla och kloka sedan komma och säga hur det egentligen skulle vara. Det var nog inte avsikten, men det blev lite på det viset. Det var visserligen en beställning från regeringen att göra något radikalt åt jordbrukspolitiken, men det gick inte så lätt, det fanns också intern tveksamhet och det skulle ju gå snyggt till.

Kanske var de starka reaktionerna från jordbrukshåll oundvikliga när man ändrar förutsättningarna för en näring, kanske var det delvis missförstånd om vad som var att vänta.

Jag ville ha jobbet på jordbruksdepartementet för att arbeta med reformen och få vara med och göra något som jag tyckte var befogat. Jag tycker också att reformen i det stora hela blev bra. Men jag är inte säker på att det ton-

läge som utvecklades i diskussionen gynnade saken. Sen blev det ärligt talat lite för mycket övergångsåtgärder, med andra syften än att förbereda för ett EU-medlemskap.

EU-inträdet och den svenska reformen

Jag lämnade Jordbruksdepartementet och började på Jordbruksverket samma dag som reformen trädde i kraft och som Sverige lämnade in sin EU-ansökan, så under hela förhandlingen och förberedelsearbetet var jag på Jordbruksverket. Myndigheten lämnade underlag och analyser till förhandlingarna, men jag var inte med i själva förhandlingsarbetet.

Utifrån mitt perspektiv, som före detta ansvarig tjänsteman för reformen på departementet och som ansvarig för EU-förberedelserna på Jordbruksverket, var det en kluven känsla. Jag var för ett medlemskap, trots CAP. Det var inte särskilt lockande att, efter att ha gått igenom den svenska reformprocessen, sen återreglera och på nytt driva på för en reform i en miljö där det skulle vara rätt så starkt motstånd. Samtidigt fanns lite naiva uppfattningar, att vi ska se till att reformera CAP när vi väl blivit medlemmar – att ”ja, vi har gått igenom det här nu, så ni kan lära av oss”. Naivt och inte så populärt. Men britterna var glada att de inte längre var mest radikala.

LRF hade, tyckte jag, en orealistisk syn på ett annat sätt. Man menade att det svenska jordbrukets konkurrenskraft var så god att det skulle kunna hävda sig mycket väl på den större marknaden. Man gick fram med slagord som gick ut på att ta en procent av den jättelika marknaden och därmed ge svenskt jordbruk ett verkligt guldäge.

Salmonella var en stor fråga under förhandlingarna, liksom några andra smittskyddsfrågor. Men i början var det inte det att vi hade ett så mycket renare eller hälsosammare jordbruk som var argumentet. LRF hävdade att Sverige hade ett bra, konkurrenskraftigt jordbruk och kunde exportera. Men det finns någon slags matnationalism och det är förvånande att man från jordbrukarhåll inte var mer realistisk om detta.

När vi gick in i EU så var det inte mycket att göra åt CAP och stödformerna, utan det fick man försöka göra något åt som medlem. Samtidigt som vi hade kritik mot CAP, så var det en principfråga att Sveriges bönder skulle ha samma villkor som andra inom EU. Sverige skulle inte straffas för att ha plockat bort produktionsresurser eller dragit ned stödet till jordbruket. Det skulle ju bara vara löjligt att avstå från EU-stöd bara för att vi lagt ut i viss mån kanske onödiga svenska skattepengar tidigare. Inställningen var att Sveriges bönder måste få samma chans som alla andra i sin nya miljö. Min minnesbild är att ingen ville missgynna svenska bönder.

När vi gick med i EU fanns ingen anledning att försöka ta bort resurser. Därför fick man argumentera om de produktionsresurser som lagts åt sidan under omställningen, i diskussioner om kvottilldelning och liknande.

I det stora hela tycker jag att 1990 års reform var ett bra beslut. Sen var det nog från statens sida egentligen inte avpassat för att vi skulle gå med i EU. Det var lite för mycket övergångsåtgärder, med andra syften än att förbereda för ett EU-medlemskap.

Per Molander

huvudsekreterare i Livsmedelspolitiska
arbetsgruppen (LAG-gruppen)

Per Molander hade innan engagemanget för Livsmedelspolitiska arbetsgruppen bland annat arbetat som laborator vid Försvarets forskningsanstalt (FOA) och som då genomförde där var en analys av livsmedelsberedskap som publicerades 1988.

PER MOLANDER genomförde i slutet av 1980-talet en analys av livsmedelsberedskapen och blev senare sekreterare i den livsmedelspolitiska arbetsgruppen. Det fanns enligt Molander ett par skäl att i slutet av 1980-talet förändra jordbrukspolitiken. Det ena var GATT-förhandlingarna, det andra överskottsproblemen. Regeringen ville reformera politiken för att få ett bidrag till att minska inflationstakten. Molander menar att arbetet i livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) bedrevs på annat sätt än i tidigare jordbrukspolitiska utredningar. Det utgick inte från status quo utan från grundfrågan om skälen för offentliga ingrepp på jordbruksområdet; ökade effektiviteten hos sektorn genom ett offentligt ingrepp? De akademiska ekonomernas bidrag fick enligt Molander inte någon större effekt på diskussionerna om jordbrukspolitiken bland politikerna. Arbetet inom LAG inriktades på att föra in ny kunskap och nya fakta, menar Molander, som hävdar att kunskapsbrist tidigare hade gjort att politiker tvekat inför

förändringar. Gruppen gick igenom målsättningarna för jordbrukspolitiken och undersökte vilket som var det effektivaste sättet att lösa problemet. Norrlandsstödet var inte en kontroversiell sak i arbetet, eftersom ingen på allvar tog upp frågan. Efter regeringsskiftet menar han att ett försök gjordes av politikerna i jordbruksutskottet att riva upp 1990 års beslut genom ett initiativ från KdS, som då kommit in i riksdagen. Det stupade på motstånd från folkpartistiska riksdagsmän, sedan Molander i en debattartikel uppmärksammat försöket.¹

Uppmarschen till LAG-gruppen

Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet var inflationstakten hög i Sverige, flera år mer än 10 procent. Dessutom var prisutvecklingen för livsmedel starkare än den genomsnittliga prisutvecklingen. Kjell-Olof Feldt, som då var finansminister, var intresserad av en översyn av livsmedels- och jordbrukspolitiken. Feldt bedömde att jordbrukspolitiken var en komponent som drev prisutvecklingen på livsmedel. En ytterligare komponent var strukturen i partihandeln.

Mats Hellström blev jordbruksminister 1986 och dessförinnan var han under tre år utrikeshandelsminister. Michael Sohlman utsågs 1987 till statssekreterare vid jordbruksdepartementet efter att ha arbetat vid finansdepartementet. Med Sohlman fanns alltså en personlig länk mellan finans- och jordbruksdepartementen. I december 1988 bemyndigades chefen för jordbruksdepartementet av regeringen att tillkalla en parlamentarisk arbetsgrupp med uppgift att fungera som en livsmedelspolitisk beredning.

Arbetet i LAG-gruppen

Arbetet sattes igång med ett förhållandevis rent bord. Det fanns en uppsjö av tidigare utredningar. Under de drygt 40 åren sedan andra världskriget och fram till 1988 hade det suttit jordbruksutredningar mer än halva tiden. Det tyder ju på att det var ett besvärligt område.

Ingången i arbetet var genom att ställa frågan vilka motiv som finns för offentliga ingrepp på jordbruksområdet. Vi har en marknadsekonomi och den som förordar offentliga ingrepp har också bevisbördan och ska alltså visa att ett offentligt ingrepp ökar effektiviteten hos sektorn. Exempel på skäl för sådana ingrepp kan vara beredskapsaspekten, miljöaspekten och så vidare.

Tidigare hade man inte arbetat på det sättet. Då utgick man oftast från status quo och man försökte göra marginella justeringar som var färgade av det rådande politiska läget. Beroende på den allmänna opinionen så ändra-

1. Intervjun genomfördes den 29 januari 2021 av Harald Svensson.

des marginellt balansen mellan producent- och konsumentintressen. Inom LAG-gruppen försökte vi oss på ett annat sätt som till slut blev ganska framgångsrikt.

Vi hade vårt första möte i gruppen i slutet av 1988 och lade upp ett ganska ambitiöst mötesschema. Om jag minns rätt hann vi med ungefär 40 möten fram till oktober 1989 när arbetet avslutades.

Det fanns en parlamentarisk grupp där Michael Sohlman var ordförande och med en ledamot för alla riksdagspartier utom för Socialdemokraterna som hade två ledamöter. Vidare fanns adjungerade ledamöter, två som representerade konsumentintressena och två som representerade producentintressena. Grundregeln var att alla deltog på mötena. Det exklusiva undantag som gjordes från denna regel var när man skulle diskutera målformulering för den nya politiken, på vårkanten 1989. Då skulle inte konsument- och producentrepresentanterna vara med, eftersom det ansågs vara en rent politisk angelägenhet, vilket var ganska logiskt. Grundregeln var alltså att alla skulle delta på alla möten, vilket de också i stort sett gjorde utom under den politiska diskussionen om målformuleringen.

En fråga som var uppe till diskussion några gånger var att LRF hade rätt betydande intressen på insatsvarusidan genom att vara leverantör till lantbrukarna. På detta sätt fanns en möjlighet att höja priserna i full vetskap om att de skulle kompenseras. Det var en av kommentarerna till hur det gamla systemet var utformat.

Ett exempel på hanteringen av balansen mellan producent- och konsumentintressen var livsmedelssubventionerna som infördes i början av 1970-talet. På detta sätt försökte man dämpa konfrontationen mellan konsumentintressen och producentkrav. Men när vi var framme vid 1988 hade man kommit en bra bit på vägen mot avveckling av livsmedelssubventionerna. Det som då återstod var mjölken.

Beredskapsmålet var enligt min mening något som var ett uppenbart sårintresse för producentsidan, den genuina beredskapsaspekten var inte särskilt stark. Den analys jag gjorde visade att arealbehovet var väsentligt lägre än de 2,85 miljoner hektar som vi hade då. Skulle man göra det där på ett ekonomiskt effektivt sätt, var lagring av handelsgödsel den minst kostsamma åtgärden för att upprätthålla den produktionskapacitet som man skulle ha enligt försvarsbeslutet med de olika angreppscenarier som fanns för totalförsvarets planering.

I min analys från FOA-tiden utgick jag från de förutsättningar som gällde om kalorinormen på 2900 kcal per person och dygn och så vidare. Men samtidigt så tyckte jag kanske att de föreställningar man gjorde sig om menyn

under en krigssituation var lite orealistiska. Man kan inte räkna med att få alla yoghurtsorter som man är van vid om man är utsatt för ett regelrätt militärt angrepp. Det hade vi uppe på något möte där och det vållade lite fniss i mötesrummet minns jag, när den frågan kom upp. Jag beskrev då hur de här typangreppen ser ut i totalförsvaret, eller såg ut på den tiden.

2900 kcal var en hög siffra i internationell jämförelse. Jag minns att vi tittade på Schweiz som låg på en väsentligt lägre nivå. I normen för Sverige hade man räknat in svinn, man kan givetvis diskutera hur man ska se på det. Det finns stor osäkerhet i de där kalkylerna naturligtvis. Jag tog de utgångspunkter som gällde och försökte sedan hitta ett mer ekonomiskt sätt att uppfylla målet. Och jag tror att resultatet var ganska robust. Sedan finns också frågan hur viktig den regionala spridningen över landet är. Den är också beroende av vilka konkreta föreställningar man gör sig om en krigssituation. Kommer en angripare att angripa över hela landet, eller försöker man lägga beslag på Stockholm och Mälardalen? Det blir många antaganden i analysen.

Den ekonomiskt sett bästa lösningen var att marknaden skulle styra jordbruksarealens storlek. I den mån det behövdes importerade insatsvaror borde det finnas ett beredskapslager. Ett exempel på en sådan insatsvara är handelsgödsel.

Min bild av opinionsbildningen ifrån LRF:s sida var att man efter att min rapport från FOA publicerats, bedömde att beredskapsmotivet inte längre var särskilt användbart. Och att man gick över till miljöargumentation i stället, med bland annat öppna landskap.

Från producenthåll var antalet mjölkkor en viktig fråga. Det kan ha varit så att det var viktigt att slå vakt om korna för att därigenom upprätthålla jordbruket i alla delar av landet. Korna kom till användning när man tänker på opinionsbildningen kring det här med öppna landskap. För då handlar det mycket om betande djur som man gärna vill se i landskapet. Förutom det här mjölkupproret i Skärholmen, så fanns det en mjölkdiskussion på 1960-talet också när socialdemokratiska regeringen gjorde ett försök att riva lite i jordbrukspolitiken. Men då gick LRF till motangrepp och hävdade att det skulle uppstå mjölkbrist i landet och att skolbarnen skulle drabbas av engelska sjukan och så. Så mjölken är väl en krok som man kan hänga upp rätt mycket på.

Med 1960-talet i åtanke försökte regeringen undvika konflikter med producentintressena under 1970-talet och 1980-talets början. Man ville åstadkomma någon sorts anpassning som inte innebar en direkt konfrontation mellan producent- och konsumentintressen. Men under senare delen av 1980-talet kom den internationella diskussionen med GATT-förhandlingarna

att spela en rätt viktig roll och blev ett återkommande tema. Även OECD-arbetet med PSE-beräkningarna² var ett återkommande tema. Så att man kan väl säga att diskussionen blev internationaliserad, på grund av de här processerna som pågick, i synnerhet i GATT. GATT-förhandlingarna syftade till att liberalisera handeln och stärka konkurrensen. Internstöd, gränsskydd och exportsubventioner skulle reduceras.

Det fanns alltså två skäl till att göra förändringar i jordbrukspolitiken, dels GATT-förhandlingarna, dels den interna problematiken med bland annat överskott som behövde exporteras till låga priser. Regeringen var intresserad av att åstadkomma en reformering för att få ett bidrag till att reducera inflationstakten. Den internationella processen som syftade till att upprätta något som mer liknade den frihandelsregim som etablerats när det gäller industrivaror kunde man stödja sig mot.

I efterkrigsperspektivet har utvecklingen mot ökad frihandel spelat väldigt stor roll, och jordbruksområdet var den stora avvikaren, det som också vållade störst vanda i de internationella förhandlingarna. Både mellan EU och USA och andra aktörer. Jag har intrycket att man från svensk sida försökte hämta stöd i den här internationella processen. Det är ganska naturligt om man har ett ekonomiskt perspektiv på det hela. Nationalekonomi är en disciplin där argumenten för frihandel ofta förs fram, och man kan framställas som en relik från äldre tid om man inte inser frihandelns fördelar.

Men det är svårt att säga vad som var viktigast, den interna problematiken eller det internationella trycket att åstadkomma förändringar.

Gällande bidrag från akademikerna fanns bland annat boken *Makten över maten* författad av bland andra Olof Bolin, Per-Martin Meyerson och Ingemar Ståhl som getts ut redan 1984. För 1987 års långtidsutredning redovisade bland andra Olof Bolin en bilaga om svenskt jordbruk med framtidsbedömningar, problem och alternativ. Min minnesbild är att deras diskussioner var ganska akademiska. Standardingången i den diskussion som fördes i ekonomkretsar var att tillämpningen av jordbrukspolitiken var något sorts gammaldags protektionistiskt system som varje vettig människa inser borde avvecklas, ungefär på den nivån. Mitt intryck är att den inte fick någon djupare effekt på policydiskussionen.

En restriktion, så som jag uppfattade det, var att de förändringar som skulle föreslås, skulle kännas acceptabla för jordbruket. LRF satt ju med på

2. I mitten av 1980-talet introducerade OECD en beräkningsmodell för att visa den totala stödnivån för jordbruket som kallades PSE-beräkningar (Producer Subsidy Equivalents). Beräkningar för 1988 och 1989 visade att Sveriges PSE-tal uttryckt som stödnivån i procent av jordbrukets bruttointäkter uppgick till 52 procent. Motsvarande siffra för EG var 46 respektive 41 procent. Skillnaderna i stödnivån mellan Sverige och EG kunde i stor utsträckning hänföras till animalieproduktionen.

mötena så de hade alla möjligheter att föra in kommentarer i takt med att texter producerades.

Jordbruksområdet präglas av en lång historia där parterna lärt sig varandras argument och det kan bli ett skyttegravskrig. Mitt sätt att bryta upp detta var att föra in ny kunskap och nya fakta. Det rörde sig om forskningsöversikter över vad som pågick generellt, bedömningar av den globala potentialen och miljöfrågorna. Torleif Ingelög från SLU kom och pratade om biologisk mångfald och miljöproblemen. Mats Olsson, också från SLU, pratade om skogsvård och marklära. Till exempel om vad som händer om man planterar skog på åkermark och möjligheterna att återgå till att använda marken för jordbruk.

Så det var en väldigt bred kunskapssammanställning som vi försökte få ihop som underlag för policydiskussionen. Vid något tillfälle kommenterade LRF, eventuellt Bo Dockered, i något av de organ som fungerade som outlet för producentintressena: "Det var en 'studiecirkel' vi bedrev".

Den här "studiecirkeln" visade sig så småningom vara ganska effektiv, för när vi var färdiga var faktiskt alla politikerna beredda att göra en ganska rejäl förändring av politiken. Så det fungerade kan man säga. Det var en kunskapsbrist som gjorde att man hade tvekat inför förändringar. Och vi rådde bot på den kunskapsbristen genom att föra in det här materialet.

Men även att lägga bevisbördan på den som förordar offentliga ingripande. Vad var det vi skulle göra? Jo, vi skulle lösa beredskapsproblemet, vi skulle hantera jordbrukets miljöproblem, vi skulle ta tillvara jordbrukets positiva miljöinsatser och så vidare. Vi gick igenom de målsättningarna, den ena efter den andra, och undersökte det effektivaste sättet att lösa detta på och vilka synergieffekter vi kunde få fram. Detta fungerade och vi hade en känsla av att politikerna överlag var ganska tacksamma. De fick en samling verktyg för att kunna ta debatter med LRF och andra representanter efter det att de hade gått igenom den här "studiecirkeln".

Ifråga om naturbetesmarker är inte ett allmänt produktionsstöd lösningen. Det är snarare ett hot. I stället måste man specialdesigna en ersättningsform. Jag hade kontakt med Rune Frisen på naturresursavdelningen på Naturvårdsverket. Jag ställde frågan om de och länsstyrelserna runt om i landet hade koll på hur stor areal det handlade om. Och då sa han att det var 250 000 hektar ungefär, de hade inte gjort de inventeringar som egentligen krävdes för den precision som vi önskade. Och så hade vi någon siffra på kanske 1 000 kronor per hektar som det i genomsnitt skulle kosta att sköta dem. Därmed hade vi beloppet 250 milj. kr till ett anslag som skulle byggas upp under några år för att klara det legitima uppdraget att rädda naturbetesmarker.

Jag fick ett roat intryck av hur den här summan 250 milj. kr uppfattades på

olika håll. Det kom en berättelse ifrån Rune Frisén sedan, när han hade dragit det här för sin generaldirektör, Valfrid Paulsson. Och Valfrid Paulsson hade en total budget på drygt 700 miljoner för hela Naturvårdsverket. Och hans spontana kommentar var "Tänker han ta över verksamheten, Molander?" Och sen när vi drog det och hade diskussioner med LRF så sa Dockered från sin soffa, "Det där kan ni hålla på med men det är inte särskilt intressant, för det är så lite pengar". Vad som var ett jättebelopp för Naturvårdsverket, det var ointressant för LRF.

Jag vill minnas att Norrland inte upplevdes som ett särskilt stort problem. Det var så små volymer, det är jättestor yta och man ville inte ta den problematiken som det då innebär att kraftigt förändra förutsättningarna.

Jordbruksverket hade i en rapport tittat på Norrlandsjordbruket och konstaterade att förädlingsvärdet om man gick efter skattestatistiken var negativt. Alltså, att det offentliga stödet var större än det som redovisades som inkomst. Så det var ingen särskilt bra affär, och jag vet inte om det har blivit så mycket bättre sen dess. Men det var väl ingen som på allvar tog upp den här frågan om Norrland.

Alla partier ställde upp på förslagen utom Miljöpartiet. Det var nog lite onödigt att Miljöpartiet inte ingick i överenskommelsen. Med lite bättre förhandlingsarbete kunde det ha lyckats.

Men det fanns lite udda inslag. Jag minns att vi kände inte särskilt starkt för stärkelsepotatisen i Blekinge. Det resulterade i att VD:n för bolaget som producerade stärkelse inviterade alla politiska ledamöter på lunch i Karlshamn, en och en och tog dem under särskild behandling. Och det lämnade visst avtryck. Jag minns att Annika Åhnberg skrev något väldigt kategoriskt att hela reformen hängde på att stärkelsepotatisen skulle finnas kvar i Blekinge och Skåne.

Riksdagens beslut om livsmedelspolitiken 1990 och den närmaste tiden därefter

Redan i oktober 1990 redovisade regeringen en "krissskrivelse" för riksdagen där den socialdemokratiska regeringen meddelade att Sverige borde ansöka om medlemskap i EG³. Jag föreställer mig att man på den borgerliga sidan,

3. Regeringens skrivelse 1990/91:50 om åtgärder för att stabilisera ekonomin och begränsa tillväxten av de offentliga utgifterna. Regeringen skriver att den "eftersträvar ett nytt riksdagsbeslut om Europapolitiken som tydligare och i mer positiva ordalag klargör Sveriges ambitioner att bli medlem av Europeiska gemenskapen. För att bygga under för en sådan utveckling kommer Sverige att intensifiera sina ansträngningar att inom ramen för Europeiska säkerhetskonferensen medverka till en ny säkerhetsordning i Europa. Förhandlingarna mellan EFTA och EG om ett EES-avtal fullföljs med kraft." Planen då var att EES-avtalet med fullt tillträde till EG:s inre marknad skulle genomföras den 1 januari 1993. Men genomförandedatumet skulle behövas skjutas upp till den 1 januari 1994 till följd av att Schweiz i sent skede beslutade sig för att stanna utanför.

exempelvis Karl Erik Olsson från Centerpartiet, menade att om vi ska sikta på ett EG-medlemskap, då kommer den gamla politiken att behållas.

När det gäller EU-anpassning och EU-medlemskap så minns jag att det redan på den tiden när vi var igång så kom det en intressant rapport från LRF om konsekvenserna av ett EU-medlemskap eller EG-medlemskap som det fortfarande hette på den tiden. Den måste ha kommit ungefär 1989. Och slutsatserna var ganska uppseendeväckande, därför att enligt den rapporten blev konsekvensen av ett EG-medlemskap värre för svenskt jordbruk än konsekvenserna av LAG-förslagen. Och ändå så gick LRF:s ledning ut helhjärtat och stödde svenskt medlemskap EG.⁴

Jag frågade vid ett tillfälle Dockered vad som ledde till att LRF hade en så positiv inställning till ett EG-medlemskap. Jag fick ett mumlande svar, men jag förmodar att det var strategiska motiv som låg bakom ställningstagandet. Utsikten att få liera sig med aggressiva franska bönder var mer attraktivt än att föra krig på hemmaplan, där man av allt att döma hade förlorat den politiska position som man hade haft tidigare. Men som sagt var, materiellt så var det ganska kärva framtidsutsikter som utlovades i och med EG-medlemskapet.

LAG-gruppens förslag om omställningsperiod på tre år var att den skulle gå igång så fort beslutet i riksdagen hade fattats. Detta ändrades under den fortsatta hanteringen. Riksdagsbeslutet blev att omställningsperioden skulle bli 1991/92-1995/96, dvs. fem år.

Sedan kom regeringsskiftet med den borgerliga trepartiregeringen. Då försökte man i riksdagen slå back i maskinen genom att jordbrukspolitikerna i utskottet våren 1992 försökte riva upp beslutet utan att egentligen förankra det i sina partigrupper. Det som hade hänt var att det hade kommit ett nytt parti i riksdagen, Kristdemokratiska Samhällspartiet (KdS). De användes då som spjutspets, så att säga. De var inte bundna av någon överenskommelse, eftersom de inte hade suttit med i den föregående riksdagen. Det fanns två motioner från KdS om att regeringen snarast skulle återkomma till riksdagen med förslag till ett ändrat jordbrukspolitiskt inriktningsbeslut.⁵ På det sättet

4. LRF. Jordbruket i EG, 1989. Ett annat exempel på skrifter från LRF är: Berglund, S.O., Reidius, M. Jordbruket och EG-anpassningen, LRF 1992.

5. Motion 1991/92:Jo31 av Holger Gustafsson (kds). ... att riksdagen hos regeringen begär att den snarast återkommer till riksdagen med förslag till jordbrukspolitiska inriktningsbeslut, som kan ligga till grund för kommissionens arbete och utgöra klara "spelregler" för marknadens aktörer inför anpassningen till Europapolitiken. Motion 1991/92:Jo33 av Harry Staaf (kds). "1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om vikten av att den snarast möjligt bör återkomma till riksdagen med förslag till jordbrukspolitiska riktlinjer om förändringar i omställningsprogrammet och övrig harmonisering till EG, 2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att frågan om exportfinansiering och gränsskyddsnivå bör föranleda förslag från regeringen i syfte att stärka svenskt jordbruk."

försökte man riva upp beslutet våren 1992. Jordbruksutskottet förutsatte att regeringen efter förslag av omställningskommissionen skulle återkomma till riksdagen med förslag om jordbrukspolitiska riktlinjer.⁶ Jag skrev en artikel om det på DN Debatt, där jag uppmärksammade en bredare allmänhet på det här försöket. För det var uppenbart så att jordbrukspolitikerna försökte göra det här lite i skymundan, utan att förklara för sina respektive partigrupper vad det handlade om. Och efter den debattartikeln var det tre folkpartister som sade att de tänkte rösta mot partilinjén, när det skulle upp i riksdagen, så det där blev förskjutet ett år. De tre folkpartisterna som anmälde att de skulle göra avsteg från partilinjén var Daniel Tarschys, Hadar Cars och Carl B Hamilton. Goda liberaler, så att säga. Och det ledde då till att kammaren gick emot utskottsbetänkandet, vilket är tämligen unikt. Det som har beslutats i utskott brukar sedan vara en formalitet. Men båda motionerna avslogs. Och på det sparade vi väl några hundra miljoner i statskassan, tror jag.

Jag brukar använda det här exemplet för att illustrera hur dagsberoende bedömningar är om vad som är politiskt möjligt. När jag pratade med budgetavdelningen på finansdepartementet vid den här tidpunkten fick jag tillbaka ett svar att det var inte politiskt möjligt att gå emot det. Och efter debattartikeln så var det inte bara politiskt möjligt, utan det blev politisk verklighet. Så det som var omöjligt på torsdagen, det var verkligen veckan därpå, i stort sett. Det illustrerade det här som Harold Wilson sa en gång i tiden: "A week is a long time in politics".

De tidigare målen

I den gamla jordbrukspolitiken, fanns tre mål: produktionsmålet, inkomstmålet och effektivitetsmålet. I slutet av 1980-talet fanns också ett miljömål, som kan man säga hade en positiv och en negativ sida. Dels skulle de olika biotoperna tas om hand, dels skulle jordbrukets negativa miljöeffekter i form av näringsläckage och så begränsas. Det hade just börjat komma igång en diskussion också om marken som resurs. I LAG-gruppen hade vi diskussionen om plantering av skog på åkermark, men det var nog mer miljöaspekter och

6. Jordbruksutskottets betänkande 1991/92:JoU15: "Med hänsyn till Sveriges ansökan om medlemskap i EG har förutsättningarna för det livsmedelspolitiska beslutet år 1990 förändrats. Likformigheten när det gäller konkurrensförhållanden mellan Sverige och t.ex. EG-länderna har satts ur spel. Det finns därför anledning att redan nu pröva innehållet i det livsmedelspolitiska beslutet och det pågående omställningsprogrammet. Utskottet anser att regeringen, mot bakgrund bl.a. av att Sverige ansökt om medlemskap i EG, snarast möjligt bör lämna en samlad redovisning till riksdagen angående det pågående omställningsprogrammet med förslag om eventuella förändringar av detta. Såväl kortsiktiga som långsiktiga mål i en samlad jordbrukspolitisk strategi bör redovisas, där behoven av anpassningar med anledning av ett svenskt medlemskap i EG särskilt beaktas. Utskottet förutsätter att regeringen efter förslag av omställningskommissionen återkommer till riksdagen med förslag om jordbrukspolitiska riktlinjer i enlighet med det anförda och utgår från att sådana förslag kommer att framläggas utan något särskilt initiativ från riksdagens sida."

jordbruksmarken som resurs som på den tiden var det viktiga. Det stora som hände i den måldiskussion vi hade i LAG-gruppen på våren 1989, det var att inkomstmålet försvann.

Ingvar Widén, generaldirektör vid Lantbruksstyrelsen, var expert i LAG-gruppen. Han konstaterade skrattande efter ett möte, att man hade ältat inkomstmålet ett halvsekel, och nu avskaffades det på en halvtimmes diskussion. Med den uppläggning vi hade blev det en naturlig slutsats att inkomstmålet är nått, om man når de målen som man vill åt på miljö- och beredskapssidan och så vidare.

Även Ingvar Lindström, generaldirektör vid Jordbruksnämnden, var expert i LAG-gruppen. Både Widén och Lindström höll en ganska låg profil i utredningen som jag minns det.

Jordbrukets konkurrenskraft gentemot andra sektorer respektive mot andra länder

Jordbrukets konkurrenskraft gentemot andra sektorer är väl egentligen inte något problem. Det är närmast en icke-fråga. En fråga som belysts av Olof Bolin och hans kollegor vid SLU i ett antal projekt är om jordbruket skulle kunna bli en viktig komponent i regionalpolitiken. Var jordbruk ett sätt att hålla liv i alla landsändar? Forskarnas svar var ganska tydligt: jordbrukssektorn var alldeles för liten för att lösa den uppgiften. De få procenten av arbetskraften som var engagerade i näringen, de kunde inte nämnvärt bidra till att lösa uppgiften. En lösning för dem som har anknytning till jordbruket har ofta varit att man inom hushållet har flera yrken. Till exempel att hustrun sköter mjölkorna och mannen är busschaufför eller att mannen sköter mjölkorna och hustrun är lärare. På det sättet får man en riskspridning inom hushållet.

Den andra frågan, däremot, är högst väsentlig och den blev väldigt väsentlig med EU-medlemskapet eftersom vi då plötsligt fick internationell konkurrens. Det sades då från producentsidan, och den argumentationen gäller väl fortfarande, att svenskt jordbruk skulle konkurrera med hög kvalitet och de här ekologiska aspekterna. Även om Dockered på den tiden var ganska kritisk till terminologin med ekologiskt jordbruk. För han menade att hela Sveriges jordbruk var ekologiskt. Så det var vilseledande marknadsföring enligt hans mening. Men eftersom vi i Sverige alltid har haft lägre insatser av till exempel antibiotika, har man kunnat använda det i marknadsföringen, både på hemmamarknaden och internationellt.

Kompletterande verksamheter

En viktig fråga är vilka kompletterande verksamheter som kan få stor betydelse för jordbruksföretagen. En sådan kompletterande verksamhet som har vuxit i betydelse är turismen, som knappast fanns på 1980-talet. Men den verksamheten har blivit viktigare, hur omfattande den kan bli beror på naturförutsättningar. En viktig aspekt är att man med flera ben att stå på sprider risker.

Vi har dessutom fått en invandring med jordbrukare från Nederländerna och Belgien som jag själv stött på när jag har rest i landet. För de här nederländska lantbrukarna var det en dröm att kunna köpa ett lantbruk. Jag menar med de markpriser som råder där nere så är det omöjligt att driva jordbruk om man inte har mark eller gott om pengar. Här kunde de köpa och utveckla på egen hand. I Dalsland, som jag har besökt ett antal gånger, är det ganska gott om nederländare som har köpt jordbruk och sen försörjt sig delvis på att hyra ut kanoter till turister och ordna vildmarksupplevelser.

Jag tror att "turistbenet" kan vara minst lika viktigt. Och där är deras kontakter nere på kontinenten också en tillgång. Jag stötte osannolikt nog på en fransk familj uppe i Båtskärsnäs, i Haparandatrakten. Det var en fransk familj som hade flyttat dit och som levde på att driva ett crêperie i Båtskärsnäs. De levde huvudsakligen på att ta in franska och spanska turister till det exotiska Lappland, och så bjöd de på midnattssol eller norrsken och pulkaturer och sådant. Det var ganska exceptionellt. Jag tror inte de är särskilt representativa. De är säkerligen inte så många, men det visar på nischen. Deras språkkunskaper och kontakter i hemlandet och i Spanien var den stora tillgången för dem, för att kunna organisera det här.

Beredskapsproblematiken

Man kan konstatera nu, att med EU-medlemskapet så är möjligheterna att bedriva en konventionell beredskapspolitik ganska begränsade. Det får bli exempelvis lagring av handelsgödsel och det som inte är marknadsstörande, så att säga. Men att upprätthålla en viss kapacitet inom landet är knappast möjligt sett som beredskapsåtgärd.

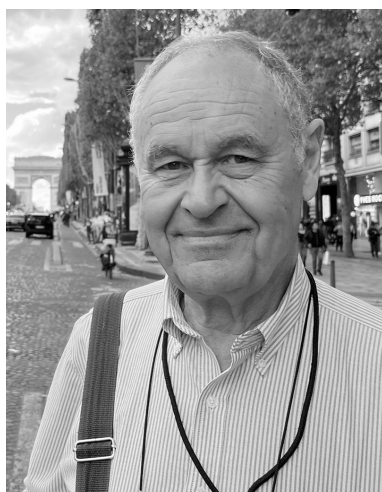
Tiden efter beslutet

Jag blev kanslichef på Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) på sensommaren 1990. Det enda engagemanget inom jordbrukspolitiken som jag haft sedan jag började på ESO var att jag deltog i en OECD-studie. Jag skrev en uppsats om "The Specificity of Agriculture". Vi hade någon konferens i OECD:s regi i Visby där på sommaren. Och sedan skrev jag en

rapport om den svenska reformen till EU-kommissionen, i den blå serien som finansdirektoratet ger ut (European Economy). Jag gjorde lite efterarbete, men annars så var det den offentliga sektorn som blev min huvudproblematik efter jordbruket.

Michael Sohlman

tidigarestatssekreterare vid
jordbruksdepartementet 1987–1989

Michael Sohlman var statssekreterare vid jordbruksdepartementet 1987–1989 och statssekreterare vid UD:s handelsavdelning 1989–1991.

MICHAEL SOHLMAN drev som statssekreterare i jordbruksdepartementet reformeringen av jordbrukspolitiken. Under sin tid på finansdepartementet hade Sohlman arbetat med de åtgärder som krävdes efter devalveringen 1982. I en situation med både bytesbalansunderskott och budgetunderskott gällde det att dämpa de offentliga utgifterna och föra över produktionsresurser till exportsektorn. Jordbruket var en del av denna bredare problembild. Inom finansdepartementet fanns en vilja till förändring av jordbrukspolitiken, men i regeringen fanns inte någon entusiasm för att öppna ytterligare en stridsfront. Utgångspunkten för det reformarbete som kom i gång under andra hälften av 1980-talet var enligt Sohlman att jordbrukspolitiken hade betydande problem i fråga om effekter på ekonomins tillväxtmöjligheter, inkomstfördelningen inom sektorn och den ekonomiska stabiliteten. Därtill kom att jordbrukspolitikens måluppfyllelse var synnerligen låg. Den hade fem mål som samtliga skulle nås med ett medel,

något som enligt Sohlman var dömt att misslyckas. Reformarbetet gick i mångt och mycket ut på att försöka skilja ut legitima politiska mål och sedan fastställa vilka de effektivaste medlen var för att nå dessa mål. Miljöfrågorna kom också in i bilden, menar Sohlman. Diskussionerna handlade vid denna tid framför allt om övergödning som miljöproblem. Reformen skulle innebära sänkt produktionsstöd och därmed skulle drivkrafterna i miljöförstörande riktning försvagas, var tanken. Ett mer extensivt jordbruk skulle dessutom ge mer variation i arealanvändningen.¹

Utgångspunkter för reformeringen av jordbrukspolitiken

Ingången i politikområdet utifrån de utgångspunkter vi hade som arbetade med det går långt tillbaka i tiden till Assar Lindbecks skrifter på 1960-talet, där han analyserade jordbrukspolitiken och regleringsekonomin utifrån kända problem i en regleringsekonomi. Längre fram var också Per-Martin Meyerson på Industrins utredningsinstitut viktig för analysen av jordbrukspolitiken.

Man kan sammanfatta detta så att ekonomisk politik enligt Paul Samuelson har tre huvudperspektiv. Ett är åtgärdernas eller politikens effekter på tillväxt eller tillväxtpotential, det vill säga i allt väsentligt investeringar och var de äger rum. Detta handlar om kunskaper eller realkapital. Därtill kommer effekten på fördelningen, alltså vilka fördelningspolitiska effekter åtgärderna har. Dessutom har vi effekterna på stabiliseringen, det vill säga den kortsiktiga styrningen av ekonomin så att den är i balans på de olika delmarknaderna. Balans på arbetsmarknaden med mera men också balans inom investeringar, och mot utlandet.

I alla dessa tre avseenden menade vi att jordbrukspolitiken hade betydande problem. Tillväxtmässigt så satsades icke föraktliga belopp på att producera kvantiteter som inte var efterfrågade. Det fanns en fördelningsproblematik av betydande omfattning som kvarstår inom EU:s jordbrukspolitik idag, även om den modifierats något genom att det i princip är arealbidrag eller gårdsbidrag. Där har man då "nödlidande" familjer som drottningen av England i ena änden och de som inte klarar sig alls i den andra och som måste göra något annat. Stabiliseringspolitiskt var jordbrukspolitiken och regleringsekonomin en del av det allmänna inflationsproblemet. De politiskt bestämda prisnivåerna och den automatik som fanns i prishöjningarna var, eller uppfattades som, inflationsdrivande.

1. Intervjun genomfördes den 19 mars 2020 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

En jordbrukspolitik som inte fungerade var det ena problemet. Det andra framkom tydligt och klart i den livsmedelspolitiska arbetsgruppens (LAG) arbete. Man hade satt upp fem mål för jordbrukspolitiken, bland annat inkomstmålet, miljömålet eller landskapsmålet, beredskapsmålet och ett par till. I allt väsentligt så försökte man uppnå dessa mål med ett medel och då blir det alltid problem; det bli suboptimalt. En framgång i LAG var att vi där kom överens om att det var omöjligt att med dessa medel vidmakthålla inkomstmålet. För vad som hände var att inkomsterna för dem som var anställda påverkades av den allmänna löneutvecklingen och produktivitetens utvecklingen i ekonomin. Därtill kommer att man har hela problemet med att stödet kapitaliseras i den minst rörliga produktionsfaktorn, det vill säga jorden.

När det gäller miljömålet så var det rådande systemet direkt pådrivande i fel riktning, eftersom det ledde till ökad intensitet i produktionen. Beredskapsmålet var i högsta grad legitimt. Inhemsk produktion och beredskapslager skulle tillsammans kunna försörja befolkningen under tre år med avspärrning. Samtidigt skulle man vidmakthålla den totala produktionskapaciteten. Det rationella är lagerhållning och beredskapshållning av produktionskapacitet som inte behövs i fredstid men som kan dras igång. Vi försökte skilja ut legitima politiska mål och sedan fastställa vilka de effektivaste medlen var för att nå dessa mål. Det var i stort sett det tänkande som vi hade.

I den här vevan kom det också viktiga bidrag från OECD med analyser av jordbrukspolitiken i världen. De analyserna stödde våra strävanden. Att bara liberalisera var inte aktuellt. Vad det var fråga om var att vidmakthålla ett yttre skydd och liberalisera den inhemska marknaden, samtidigt som man gjorde satsningar på de andra delmålen med medel som skulle vara effektivare.

GATT-förhandlingarna och EU:s jordbrukspolitik

Efter att LAG hade lagt fram sin rapport blev jag som lojal soldat omflyttad till UD. Där hamnade jag på UD:s handelsavdelning och arbetade med förhandlingarna inom GATT-området, alltså de internationella förhandlingarna på det här området.

LAG:s utredning avrapporterade jag och lämnade över. Bo Jonsson tog över stafettpinnen under Mats Hellströms tid som jordbruksminister. På min nya post var jag med om GATT-förhandlingarna i Montreal. Det är minnesvärt när den amerikanske jordbruksministern med stentorsröst sa att "the objective is the total elimination". De skulle eliminera allt jordbruksstöd. Det kraschade som bekant.

De nordiska länderna spelade faktiskt en roll i sammanhanget, om jag minns rätt. Inte tack vare mig, men tack vare Lars Anell och andra. Vi spelade egentligen en helt oproportionell roll mellan USA och EG. Där företrädde vi en liberal linje. Det gjorde inte finnarna. Men ändå var vi en pådrivande reformkraft, i de nordiska länderna, som jag minns det, i vilket fall Sverige. Frankrike slogs givetvis för sina småbönder, men vilka man egentligen slogs för behöver man bara flyga in mot Paris för att se. Där finns de oändliga spannmålsfälten och det var där stödet hamnade.

Resten är historia med vår anslutning till EU och det kan andra berätta om. Med EU-inträdet blev det återreglering igen. Nu kan man konstatera att det vi föreslog, arealbidrag, det är realiserat inom EU. Men kvar står att fortfarande är den här sektorns politiska kraft en broms på EU:s allmänna ekonomiska utveckling. I den pågående diskussionen om EU-budgeten är det fortfarande 40 procent av medlemsavgiften som ska gå till jordbruket, samtidigt som EU, som en del anser på ett fatalt sätt, släpar efter när det gäller forskning och utveckling. Patent på artificiell intelligens ligger till 80 procent i Kina och USA, och resten är väl i Japan och Israel. Man väljer vad man satser på, och resultatet blir därefter. Men det är läget, helt enkelt.

1985 års jordbrukspolitiska beslut

Orken att ta itu med jordbrukspolitikens problem fanns väl inte riktigt när 1985 års jordbrukspolitiska beslut fattades. Jordbruket och jordbrukssektorn var viktigt, men det är bara att konstatera att vi kämpade som djur på budgetavdelningen för att åstadkomma lite grann av det som var nödvändigt efter den devalvering vi hade genomfört. Det hade varit nödvändigt även utan devalveringen, men det var frågan om att dämpa de offentliga utgifterna och föra över produktionsresurser till utrikessektorn. Vi hade ett bytesbalansunderskott och ett budgetunderskott. Jordbruket var en del av den större problematiken. Olika försök till inkomstpolitik gjordes; man skulle prata parterna till sans och så vidare. Jag var då som planeringschef ansvarig för en långtidsutredning. Där gjordes de vanliga försöken till pedagogik, som gick ut på att om vi kan få ner löneökningstakten, så att den blir lägre än prisökningstakten i omvärlden, vinner vi i konkurrenskraft och då får vi mer i produktion och sysselsättning. Det är bana A. Om man inte lyckas med det, så blir resultatet bana B. Den pedagogiken var klar och tydlig, men den hade väldigt liten verkan i en ekonomi som man kan konstatera var överhettad. Även om det på finanserna fanns en vilja till förändring av jordbrukspolitiken, så var det väl i regeringen inte någon entusiasm för att öppna ytterligare en front på något sätt.

Beredskapsmålet för jordbrukspolitiken

Som jag minns det var det lite asymmetri i resonemangen. Alla visste att vårt försvar skulle hålla bara en tre veckor. Men mat hade vi säkerställt för tre år. Jag brukade skämta om att vårt hemliga vapen, när ryssarna kommer, är att de kommer att äta ihjäl sig när de kommer åt våra lager. Men det var ganska genomskinligt att beredskapsmotivet som sådant var mer än uppfyllt med den lagerhållning vi hade. Vi hade stora oljelager också. Så vi var inte lika känsliga som under andra världskriget, då vi var helt beroende av tyskt kol för att hålla oss varma. I LAG påvisade vi den här överdimensioneringen i förhållande till redan befintliga lager.

Jag minns nu en föredragning i LAG om beredskapen och hur det skulle se ut under ett krig. Då skulle mjölkbilar åka kors och tvärs över landet. Då brast det för Per Molander, som ju kom från FOA och hade sysslat med samhället i krig. Han målade upp hur landskapet skulle se ut när sovjetiska bombmattor lagts ut över landskapet. Då var tanken att mjölkbilar skulle åka runt där. Det var två helt olika verklighetsbilder som ställdes mot varandra.

Kontakter med den akademiska världen

Vi hade väl en del att göra med Olof Bolin, men den som var väldigt viktig i LAG var Ewa Rabinowicz. Stefan Hedlund lutade vi oss inte mycket mot.

Efter valet 1988, då vi tog ett nytt tag om jordbrukspolitiken, så var två OECD-rapporter viktiga. En handlade om jordbrukspolitiken i allmänhet och en om det svenska jordbruket, tror jag. Också ett ESO-seminarium spelade en viss roll. Inläggen publicerades som Vägar ut ur jordbruksprisregleringen – Några idéskisser (Ds Fi 1987:4). Det var en form av mobilisering för att ta fram faktaunderlag om systemet och dess verkningar.

Övergångsåtgärderna efter 1990 års beslut

Logiken var den att här görs ett försök till en så kallad paretosanktionerad förbättring av välfärden. Man går från ett läge till ett annat som är mer effektivt och rättvist. Under tiden är det en del som drabbas. En del av den välfärdsvinst som uppstår i det nya läget är det rimligt att föra över till dem som drabbats av förändringen. I den mån man kan tala om att några skulle drabbas. Det kunde röra sig om att gå över till annan verksamhet eller lägga ner jordbruket. Dimensioneringen på bidragen till övergångsåtgärder minns jag inte.

Miljöfrågorna

Som jag minns det handlade diskussionerna framför allt om övergödning som miljöproblem. Och den biologiska mångfalden också, via användningen av pesticider av olika slag. Men generellt så skulle reformen innebära ett sänkt produktionsstöd. I och med det så skulle man försvaga de drivkrafter som gick i miljöförstörande riktning helt enkelt. Så var logiken, och den står sig ganska väl. Sen så skulle det också, i princip i alla fall, leda till ett mer extensivt jordbruk och det skulle i sin tur ge mer variation i användningen av arealen.

Strukturomvandlingen

Jag minns inte vilka resonemang vi förde om en eventuell snabbare strukturomvandling i jordbruket till följd av reformen. Jag kan tänka mig att de handlade om att man skulle kunna hålla igång landsbygden med en mix av olika verksamheter. Det är väl det vi sett också, vad jag förstår.

Relationer med LRF

LRF var ju med i arbetet. LAG var en arbetsgrupp inom departementet, så vi hade den ordningen att parlamentarikerna skulle få kunna sitta för sig själva en gång, och så nästa gång var LRF med och några från konsumentdelegationen. De var med varannan gång. Men med tanke på konstellationen så var det en rimlig ordning, tyckte vi. Parlamentarikerna skulle kunna få ha en diskussion mellan sig utan de två parterna på marknaden. Men Bo Dockered var i högsta grad med.

Det minsta man kan säga om Bo Dockered är att han inte är dum. Han är en väldigt klok person, och väldigt skicklig företrädare för sina intressen. Men jag tror att Dockered, Olle Hakelius och andra centrala personer inom LRF var realistiska. De var också insatta i detaljerna. Vi hade olika uppfattningar, men ändå tror jag att både insikt och taktik blir bättre av att vara med och diskutera än om man stått utanför. Hos personerna från LRF fanns både realekonomiska insikter och taktiska överväganden.

Bland LAG-gruppens politiker var Karl Erik Olsson den centrala gestalten och det senare förslaget till proposition var utformat med kännedom om hans uppfattning. Även den moderate ledamoten i LAG, Sven Erik Lorentzon, spelade en viss roll.

Eskil Arvidsson

tidigare medarbetare på LRF och
arbetade med jordbrukspolitik

Eskil Arvidsson är agronom och var anställd på LRF (Lantbrukarnas Riksförbund) från mitten av 1970-talet och fram till 1990. Han gick då över till SMR (Svenska mejeriernas riksförbund). Han deltog i förberedelsearbete inför jordbrukspolitiska beslut och förhandlingar. Under en period var han ledamot av Jordbruksnämndens styrelse.

ESKIL ARVIDSSON deltog som tjänsteman på LRF från mitten av 1970-talet och fram till 1990 i förberedelsearbetet inför jordbrukspolitiska beslut och i förhandlingarna om prisöverenskommelser. Arvidsson beskriver jordbrukspriserförhandlingarna under 1970- och 1980-talen och redovisar diskussionerna om hur kostnader och andra faktorer skulle mätas och beaktas. Arvidsson menar att 1977 års jordbrukspolitiska beslut kom att påverka jordbruket och förhandlingarna under hela 1980-talet. Främst tre inslag kom att få negativa konsekvenser för jordbruket, hävdar Arvidsson: storproduktionsavgiften, beslutet att lyfta upp inkomst målet som huvudmål och beslutet att ingen areal skulle läggas ner och att staten skulle ta ansvar för överskotten. Kraven på en förändring av jordbrukspolitiken var enligt Arvidsson en effekt av problemen inom jordbrukspolitiken under 1980-talet, problem som hade sina rötter i 1977 års politik. Medverkade gjorde också politikernas starka tro på att avreglering av marknader skulle lösa snart sagt alla

problem. Kvaliteten på de underlag som togs fram inom livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG) var enligt Arvidsson fullständigt undermålig. Några ingående analyser gjordes inte av förslagets långsiktiga konsekvenser. Arvidsson säger sig inte ha deltagit i några interna diskussioner inom LRF om organisationens linje i reformarbetet. För honom stod det klart att två saker var fundamentala för organisationen: gränsskyddet och exportfinansieringen; de var heliga för jordbruket, menar Arvidsson. Inte heller fanns någon ordentlig analys från LRF:s sida om de föreslagna övergångsåtgärder. Man tänkte sig att två, tre hundra tusen hektar skulle kunna användas för energigrödor, när en realistisk bedömning var att det kunde röra sig om några tiotusentals hektar.¹

Bakgrunden till 1977 års beslut

Jag skulle vilja börja med bakgrunden till 1977 års beslut. Jag började på LRF i mitten av 1970-talet och kom successivt in i jordbrukspolitiken. Bakgrunden till 1977 års jordbrukspolitiska beslut var att vi hade väldigt höga spannmålsskördar i början av 1970-talet. 1971 och 1972 års skördar var dittills rekord. Vi hade en export, om jag minns rätt, på ungefär 1,1 miljoner ton på årsbasis. Världsmarknadspriserna var mycket låga men steg kraftigt i mitten av 1970-talet.

Till följd av låga världsmarknadspriser och stora skördar tillsattes Spannmålsgruppen. Karl Säck (kanslichef för Lantbruksekonomiska samarbetsnämnden) var ordförande och Lennart Tiberg (förhandlingschef för LRF) var med från LRF. Deras uppgift var att föreslå åtgärder för att begränsa spannmålsproduktionen. Det blev egentligen ingenting av spannmålsgruppen, utan i stället tillsattes en parlamentarisk jordbruksutredning, 1972 års jordbruksutredning, som blev underlag för 1977 års beslut.

Marknaden var samtidigt volatil. Sovjet importerade vissa år mycket spannmål, andra år nästan ingenting alls. Sedan fick vi under några år in på 1970-talet väldigt höga spannmålspriser på världsmarknaden. Det förtog lite av den här diskussionen. FAO:s livsmedelskonferens uppmanade samtidigt till ökad produktion. Vi hade till och med under vissa år exportavgifter på spannmål. Så från de låga priserna i början av 1970-talet till mitten av 1970-talet, med exportavgifter, var det en drastisk förändring. Och vad jag förstod så påverkade det utredningen en hel del. Man tog inte frågorna på allvar. Vad man kom fram till gällande spannmål och spannmålsöverskott, var att vi skulle odla mer proteingrödor. Det blev inga stora volymer av det, men det var den typen av frågor de diskuterade.

1. Intervjun genomfördes den 4 september 2019 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

Vi hade under 1970-talet en stark produktivitetsökning. Vi hade nya sorter som kom, till exempel Starke vete, Matadorrapss med mera. Det är lätt att vi glömmer bort det. Vi hade också en stark tillväxt inom animalieproduktionen. Inom fläskproduktionen gällde magrare grisar och minskad foderförbrukning. Mjölkproduktionen ökade med 75 kilo per ko och år.

Mjölkproduktionen hade minskat rätt starkt under 1960-talet och i början av 1970-talet. Vi började därför få problem med att försörja Sverige med färskmjölk under hela året. Då gasade man på med prishöjningar. Prisförhandlingarna i början av 1970-talet gav bra utfall för jordbruket. Man hade dragit ned lönsamheten i jordbruket rätt ordentligt under 1960-talet för att få ner produktionen. Men nu svängde det.

Jordbruksprisförhandlingarna under 1970- och 1980-talen

I början av 1970-talet hade vi rätt enkla avtal. I avtalet från 1971 till 1974 användes rensat konsumentprisindex. Rensningen innebar att effekter av indirekta skatter och prisförändringar på jordbruksprodukter togs bort. Man multiplicerade jordbrukets produktionsvolym i partipriser med detta rensade konsumentprisindex, varvid ett belopp erhöles som fördelades ut på olika produkter i form av prishöjningar. Det var en enkel modell men vissa justeringar gjordes.

Under den här perioden började inflationen ta fart. Den ökade kraftigt under 1970-talet. Höga löneökningar och höjt oljepris drev på inflationen. En förtursuppgift i 1972 års utredning, var prisregleringssystemet. Man skulle se över det. Det var en grupp med Ingvar Lindström som ordförande och bland annat Lennart Tüberg från LRF. Det var då man konstruerade systemet som vi har haft sedan 1974 och ända fram till 1990. Från 1974 började man mäta prisförändringar för jordbrukets kostnadssida med PM-index.

Frågan om kompensation till förädlingsindustrin var lite luddig i den här utredningen. Där diskuterades någon form av index. Det blev i en förhandling fastlagt att man skulle beakta den faktiska kostnadsutvecklingen utifrån kalkyler granskade av SPK (Statens pris- och kartellnämnd).

Det var dock inte självklart hur kostnader med mera skulle mätas och beaktas. Särskilt kapitalkostnaderna var föremål för diskussioner och utredningar. Lantbruksekonomiska samarbetsnämnden tillsatte en särskild investeringsgrupp med Karl Säck som ordförande för att granska investeringar med mera i jordbruket. En annan utredning med Ingvar Widén (GD i Lantbruksstyrelsen) som ordförande och med Lars Heikensten (finansdepartementet) och Eskil Arvidsson (LRF) som ledamöter tillsattes för att diskutera och komma

med förslag till hur förädlingsindustrins kapitalkostnader, produktivitet och konkurrensförmåga med mera skulle beaktas vid förhandlingarna.

För jordbrukarnas inkomster (ersättning till eget arbete och eget kapital) skulle man ha följsamhet till andra grupper. Från jordbrukarnas inkomster skulle man dra ett rationaliseringsavdrag på 4,5 procent. Detta netto lades till det belopp som erhöles till följd av höjda priser på kostnadssidan. Man kan väl säga att det låg fast fram till ungefär 1990, med justeringar här och var. Det var 1972 års utredning som lade fast principerna.

Avdraget med 4,5 procent diskuterades ofta. Jag kan säga att konstruktionen egentligen var fel sett från jordbrukets sida. Därför att 4,5 procent på inkomstdelen uppfattades väldigt negativt. Liksom, "ska vi jobba, och få 4,5 procent i avdrag?" Hade man i stället lagt det som ett avdrag på kostnadssidan, så hade det kanske blivit knappt 1 procent. Då hade det inte uppfattats så negativt. Men just det där, på den där lilla delen ansågs 4,5 procent vara mycket. Det var väldigt mycket diskussioner om det och hur man skulle komma bort från de här 4,5 procenten.

Samtidigt som det var mycket diskussion om de 4,5 procenten ökade fläskproduktionen, spannmålsproduktionen, mjölkproduktionen och så vidare. Vi får komma ihåg att vi hade en stark produktivitetsutveckling under 1970- och 1980-talen. Under 1970-talet ökade till exempel mjölkproduktionen till följd av bättre avel, man var väldigt optimistisk när det gällde den biologiska och tekniska utvecklingen inom jordbruket som drev fram en ökad produktion.

En stor fråga i 1972 års jordbruksutredning var i vilket led prisregleringssystemet skulle verka. Priserna reglerades i partiledet. Anledningen till att det var i partiledet, var att man reglerade bland annat införselavgifter på produkterna som gick i handel. Men det fanns väldigt starka krafter som ville att vi skulle reglera i bondeledet. Mycket av detta sammanhänge från deras sida med att de ansåg att jordbrukskooperationen gynnades av prisregleringssystemet. Istället diskuterades något slags pris vid bondens dörr. Engelska Milk Marketing Board-systemet var en förebild. Det var en stor fråga men den ledde inte till någon förändring. Frågan återkom även i senare utredningar.

Beredskapsmålet diskuterades naturligtvis när mjölkproduktionen minskade kraftigt under slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet. Men från min utgångspunkt och LRF:s var det egentligen inte så stor fråga, därför att produktionen kom att öka rätt kraftigt. Beredskapsfrågan var inte så central under de här åren även om den var huvudmålet för jordbrukspolitikerna.

I början av 1970-talet höjdes mjölkpriserna kraftigt. Vi hade också prisökningar på övriga jordbruksprodukter under 1970-talet och 1980-talet. "Skärholmsfruarna" protesterade mot prishöjningar på livsmedel (mjölk) och det

förekom också andra demonstrationer. Då infördes livsmedelssubventioner vilket innebar att staten subventionerade bort en del prishöjningar. De kom att ligga kvar och höjas successivt ända fram till mitten av 1980-talet. Subventioner kom i huvudsak att gälla animaliska jordbruksprodukter.

De kraftiga höjningarna i producentledet var en effekt av inflationen. I konsumentledet var en del av prishöjningarna från mitten av 1980-talet också en effekt av att man minskade och sedan tog bort livsmedelssubventionerna. Man hade hållit tillbaka prishöjningarna i början av 1980-talet och även 1970-talet. Sedan slopades subventionerna helt i slutet av 1980-talet.

1977 års jordbrukspolitiska beslut kom att påverka jordbruket och förhandlingarna under hela 1980-talet. Det är främst tre frågor jag vill ta upp här. Den ena handlade om, som vi var inne på, att vi hade en kraftig produktivtetsutveckling inom jordbruket. Vi hade också, kan man säga, fått lite av en skärningspunkt, därför att storproduktionen ökade kraftigt. Vi hade på fläksidan, särskilt i Skåne, ett antal fläskproducenter som nästan tävlade om vem som skulle vara störst. Det var 20 000–30 000 slaktsvin. Vi hade också en äggproduktion som mer och mer fördes över från jordbruket till storproduktionen. Vi hade Aniagra i Mörrarp och andra som också var väldigt stora. Det skapade en diskussion. Ska det vara familj jordbruk eller storproduktion? I 1977 års beslut lades det fast att man skulle ha storproduktionsavgifter. Där låg grunden för detta. Avgifterna skapade byråkrati och problem. Ett exempel på detta var att ruggningsavgifter på höns infördes för att inte med hjälp av vissa medel förlänga hönsens värpperioder.

Man såg då, om vi tar fläsk som exempel, att när "storfräsarna" ökade sin produktion så blev det ökad export. Många jordbrukare menade då att vi får en stor produktion som behöver exporteras. För att klara den ökade exporten måste slaktdjursavgifterna höjas. Det drabbar alla. Därför borde man vidta åtgärder. För äggen kanske det inte handlade så mycket om exporten, utan det var mer att produktion fördes över från det som kallades familj jordbruk till storjordbruk.

Det andra beslutet var att lyfta upp inkomstmålet. Tidigare var huvudmålet för jordbrukspolitiken produktionsmålet eller beredskapsmålet. Under detta mål fanns två mål. Det ena var inkomstmålet och det andra rationaliseringsmålet eller som det också kallades konsumentmålet. Jag tror att det var väldigt olyckligt att ändra på relationen mellan dessa mål. Jag var med båda i grupperna som förberedde, och vid förhandlingarna. Den här ändrade målstrukturen var enligt min uppfattning ingen fördel för jordbruket utan det skapade irritation. Det man gjorde var att lyfta upp inkomstmålet, inkomsterna skulle vara ett huvudmål för jordbrukspolitiken. Att ha som

huvudmål att jordbruket ska vara till för att ge jordbrukarna inkomster var enligt min uppfattning fel. Ett mål måste ju relatera till viss produktion. Sedan ska bönderna ha rimliga inkomster, men inte att ha det som huvudmål. Och som jag sa skapade det väldig irritation bland konsumentdelegationens ledamöter, politiker med flera. Det spred sig även ner i olika förberedande grupper.

Som en följd, efter krav från konsumentdelegationen, tillsattes levnadsstandardgruppen. I den skulle man visa att jordbrukarnas inkomster inte var så dåliga. De hade visserligen låga inkomster enligt beräkningarna, men hade hög levnadsstandard.

Priserna på jordbruksfastigheter hade varit låga under 1960-talet, relativt sett i alla fall. Men nu började de stiga under 1970-talet. Det är klart att det var en följd av att vi fick en förbättrad lönsamhet, men också av behovet att rationalisera och strukturuomvandla. En stor fråga blev då de kapitalvinster som blev följden. Det gjordes utredningar på Lantbruksuniversitetet och lite överallt. Det var uppe på förhandlingsbordet. Det var uppe i riksdagen också, med motioner och annat. Det handlade om att när priserna på jordbruksfastigheter steg så fick jordbrukarna kapitalvinst som kunde användas för att öka belåningen och då kunde de, enligt konsumentdelegationen med flera, använda den ökade belåningen som en del av inkomsten. Jag skulle också vilja koppla detta till diskussionen om inkomstmålet.

Frågan kom upp i inkomstgruppen med 10–15 ledamöter. Jag var själv med i inkomstgruppen under den här tiden, och det hade alltid varit okontroversiellt. Man hade redovisat prisstegringarna i en tabell. Nu plötsligt lades prisstegringarna in som en del av jordbrukarnas inkomster. Jag var ensam i den gruppen som var motståndare till summeringen. Vi löste det på det sättet att jag pratade med Knut Medin som var ordförande. Han avbröt mötet, det var en kväll eftersom vi hade ett extra möte för denna fråga, och då gick vi ut och formulerade en fotnot. Hade jag accepterat summeringen hade andra hävdat att jordbrukets egen expert stod bakom detta, och att kraven hade varit mycket starka i förhandlingarna att det skulle beaktas. Frågan var också var uppe i riksdagen så den var väldigt kontroversiell.

Den tredje frågan handlade om spannmålen och spannmålsöverskottet. Vi hade en borgerlig regering med Anders Dahlgren som jordbruksminister. Dels menade regeringen att "ingen areal ska läggas ner", dels hade vi rätt låga spannmålspriser (VM-priser), även om vi hade haft en topp under mitten av 1970-talet men spannmålspriserna sjönk igen. Då kom frågan upp om statens ansvar. Man kan säga att det var rätt logiskt att staten tog ett ansvar, eftersom statsmakterna sa att ingen areal ska läggas ner. Men

då skrevs in i propositionen att vid låga världsmarknadspriser skulle staten ta ett ansvar för överskotten. Men det var luddigt formulerat, det var å ena sidan, å andra sidan.² Detta med statens ansvar, vill jag säga, skapade väldiga problem. Inte bara för Jordbruksnämnden som skulle räkna ut det. Jag menar att det för jordbrukets del hade varit bättre om detta inte hade funnits. Det skapade irritation vid förhandlingsbordet. Då löste man det på det sättet att Svensk spannmålshandel fick en kredit i Riksgälden. Vid varje förhandling ökade krediten. I mitten av 1980-talet var vi uppe i 500 miljoner i kredit. Det skapade problem, eftersom ingen tog ansvar för Svensk Spannmålshandels ekonomi. Från jordbrukets sida var vi intresserade av att höja spannmålspriserna, och det sa man egentligen inte nej till, utan krediten höjdes. Det är väldigt farligt när ingen känner riktigt ansvar. Jordbruksnämnden och Ingvar Lindström skjutsade frågan vidare till finansén. Detta skapade negativism i finansén. Jag pratade ibland med tjänstemän där. Jag skulle också vilja säga att det var lite bakgrunden till det som kom senare. Det var så att i Svensk Spannmålshandels balansräkning var det en skuld på 500 miljoner, och tillgångar som inte balanserade skulden. Jag har senare träffat revisorn och diskuterat detta. Han hade mycket stora problem hur han skulle hantera skulden. Från jordbrukets sida och från vissa politiker var man kanske rätt nöjda med besluten till en början. Men det var efter ett tag som problemen kom.

Detta var frågor som också togs upp i 1983 års Livsmedelskommitté men det blev inte några bra steg framåt i det som blev 1985 års jordbrukspolitiska beslut.

Läget under 1980-talet

Från jordbrukets sida var strävan att ha stabila avtal, i regel treårsavtal med halvårsvisa tillämpningar. Förhandlingsmodellen hade lagts fast av 1972 års utredning men utvecklingen innebar att förhandlingarna alltmer fick karaktär av fria överläggningar ofta med aktivt deltagande av Jordbruksnämndens styrelse. Vid ett tillfälle fördes förhandlingarna direkt mellan LRF och jordbruksdepartementet. De tre huvudområdena var jordbrukets kostnader, jordbrukets inkomster och förädlingsindustrin. Frågor som diskuterades inom

2. Prop. 1977/78:19 s 194: Jag delar uppfattningen att ökade regleringskostnader till följd av att spannmåls-skörden är större än normalt liksom hittills bör kunna motverkas genom en sänkning av inlösenpriserna och motsvarande höjning av förmålningsavgiften. Skäl talar också för att statens särskilda ansvar för spannmåls-överskotten främst tar sikte på att neutralisera effekterna av låga världsmarknadspriser. Enligt min mening bör varken mycket höga eller mycket låga världsmarknadspriser slå igenom i de svenska priserna. F.n. är det dock svårt att mera exakt avgöra vad som skall anses vara ett normalt världsmarknadspris. Man har också skäl att räkna med att utjämning sker över en längre period och att man därför inte kan utgå från förhållandena under ett enstaka år.

de olika områdena var till exempel kapitalkostnader, behov av investeringar, fastighetspriser, rationalisering, produktivitet etc. Härtill kom naturligtvis frågor om överskott, finansiering, marknad, handelsavtal etc. Det var ingalunda på förhand fastställt hur kostnadskompensation etc skulle ske. Det var också därför förhandlingarna blev "sega" och ofta resulterade i ettårsavtal.

1980-talet präglades av hög inflation, felvärderad valuta och låga världsmarknadspriser som dessutom sjönk för vissa produkter. Jordbrukets kostnader steg med ungefär 10 procent per år enligt PM-index. Samtidigt som vi hade en hög inflation så hade omvärlden en lägre inflation. Gapet mellan de svenska priserna och världsmarknadspriserna medförde att vi fick stora problem med export av jordbruksprodukter. Den felvärderade valutan var en effekt av politiken i Sverige med hög inflation och fasta växelkurser. Att kronan var felvärderad, det visade sig genom de devalveringar vi genomförde, som åts upp redan efter något år. Sedan släpptes valutan att flyta fritt 1992. Problemen under 1980-talet var hemmagjorda. Jordbruket påverkades särskilt av de här problemen.

Den höga inflationen skulle lösas med avregleringar. Jordbruket hamnade vid skampålen, genom att vi hade höga prisökningar. Delvis som en följd av att subventionerna togs bort, men även i övrigt steg kostnaderna rätt kraftigt. Överskotten blev svåra att finansiera. Svensk spannmålshandel finansierades i första hand med förmalningsavgifter men också med andra regleringsmedel. Vi införde dessutom en handelsgödselavgift för att klara finansieringen av Svensk spannmålshandel. Hade vi inte haft det statliga ansvaret för Svensk spannmålshandels ekonomi hade handelsgödselavgiften kanske införts tidigare.

Finansieringen av regleringsföreningarna var en stor fråga, med de låga världsmarknadspriserna och de stora överskotten. Vi fördelade införselavgiftsmedlen, som jordbruket hade rätt till, till stor del till spannmålssektorn men också till andra regleringsföreningar. Det var cirka 350 miljoner kr (272 miljoner samt fodermedelsavgifter), lite varierande. Införselavgiftsmedlen gick till andra saker också, forskning, utveckling med mera. Av fodermedelsavgiftera gick huvuddelen till regleringsföreningarna. Svensk spannmålshandels ekonomi var en stor fråga.

Det var en diskussion varje år, om vi skulle kunna hålla spannmålspriset. Vi satte ett preliminärt inlösenpris vid förhandlingarna. Klarade vi inte finansieringen enligt bedömningar i augusti/september, så fick vi sänka priset. Det togs inte alltid väl emot.

Ett annat problem var att exporten av kött drabbades av låga priser. EEC (EU) hade varit en stor marknad för export av kött från Sverige. Produktio-

nen ökade kraftigt i EU. En annan anledning var utvidgningen av EU. Det kanske man inte nämner så ofta men det gällde både nötkött och fläsk, men främst nötkött.

För att få avsättning för nötköttet anordnades köttreor under 1980-talet eftersom vi fick stora lager. Marknaden var väldigt besvärlig för nötkött. För fläsk fanns större möjligheter, även om priserna var låga. Men för nötkött, där stängdes i stort sett marknaderna, och lagren byggdes upp. Det var också höga införselavgifter vid export till EU.

En återkommande fråga var åtgärder för att begränsa överskotten. Det var med de låga världsmarknadspriser som då gällde en gemensam fråga mellan näringen och statsmakterna. Från statsmakterna var intresset att begränsa resursinflödet och för jordbruket att upprätthålla rimliga avräkningspriser. Bland de åtgärder som vidtogs kan nämnas begränsning av investeringar i animalieproduktionen, utslaktningsprogram, avgifter på storproduktionen, tvåprissystem för mjölk och omställningsprogram. Stöd till åkerböna och foderärt var program för att främja inhemsk odling och begränsa importen. Höjning av oljekraftfoderavgiften hade samma syfte. Det mest omfattande var tvåprissystemet för mjölk som genomfördes av SMR med stöd av statliga förordningar. Syftet med omställningsprogrammen var att föra över jordbruksmark till verksamheter utanför de reglerade områdena. De olika åtgärderna krävde statliga beslut och var därför en del av gemensamma utredningar eller resultat vid jordbruksförhandlingarna. En del frivilliga program genomfördes också dock med begränsade resultat, till exempel ökat uppehåll mellan insättningen av värphöns i äggproduktionen. Även regleringsföreningarna vidtog åtgärder för att till exempel stimulera konsumtionen av olika produkter.

Man kan säga att kraven på förändring var en effekt av det beskrivna. Det medförde också att från politiskt håll och regeringen var man negativ till jordbruket och prisökningarna.

Livsmedelspolitiska arbetsgruppen

Under 1980-talet skulle man lösa problemen genom att avreglera och privatisera. Avregleringen skulle leda till ökad konkurrens och lägre inflation. Vi hade den diskussionen inom andra sektorer. Det är klart att den diskussionen, eller del av den, också låg bakom 1990 års beslut. Vi hade avreglering på andra områden, och då låg det nära till hands att nu skulle man avreglera jordbruket också. Jag tror att det fanns i botten en rätt stark tro från den politiska sidan att avreglering av marknader skulle lösa problemen. Och ja, sedan tyckte man väl att de här kooperativa föreningarna var lite för starka.

Regeringskansliet hade i slutet av 1980-talet börjat ifrågasätta den förda jordbrukspolitiken. Inom ramen för ESO (Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi) skrev Gunnar Wetterberg en rapport om olika alternativ i jordbrukspolitiken. Jag fick den så kallade Wetterbergspromemorian från finanssen, eller lyckades få tag på den, innan det var någon färdig skrift, eller något var offentligt. Det var väl på hösten 1988 tror jag. Jag läste den och blev bekymrad. Jag tänkte, "vad var innebörden av detta?" Jag lämnade den till Viggo Fringel, han lämnade den till Bo Dockered, vad de diskuterade vet jag inte.

Sedan tillsattes den så kallade Sohlmangruppen, LAG-gruppen (Livsmedelspolitiska arbetsgruppen). Jag fick in en del promemorior från LAG-gruppen, för att gå igenom inför mötena. Kanske inte allt. Jag tyckte att kvaliteten var fullständigt undermålig. Det var inte sakliga promemorior, utan det var mer någon sorts politiska motiv för att nedvärdera den förda jordbrukspolitiken och för att ändra. Några ingående analyser gjordes ej. Det tog jag upp internt och skrev om. Vad som diskuterades i LAG-gruppen fick jag inte så mycket information om. Representanter från LRF och KD deltog som adjungerade ledamöter. De fick dock inte delta i alla möten eller avge yttranden. Vidare deltog Ingvar Widén och Ingvar Lindström i arbetet. Jag kan väl säga att jag kände det rätt bra, att inte jag var där. Jag hade varit med i alla utredningar under 1980-talet.

Ingvar Lindström, GD på Jordbruksverket, ringde till mig någon gång då och då. Vi hade långa samtal. Han undrade över LRF:s agerande. Jag hade varit med i Jordbruksnämndens styrelse och naturligtvis vid förhandlingarna, så vi kände varandra väl. Dels berättade han vad som hade förevarit på mötena, dels undrade han och var förvånad över LRF:s inställning som han inte förstod. Även Ingvar Widén kommenterade på ett humoristiskt sätt LRF:s agerande när jag träffade honom på regleringsföreningarnas möten. Båda var förvånade över hur LRF:s representanter argumenterade.

Jag hade naturligtvis samtal med Sven Tidala (VD i Slakteriförbundet) och Lennart Tiberger (VD i SMR). Jag hade också samtal med Lennart Hjelm (f.d. rektor på Lantbruksuniversitetet). Jag hade varit med i en utredning som Hjelm också varit med i tidigare. Ibland kom han upp på LRF, han var pensionär och hade gott om tid. Då brukade han titta in till mig. Han ville förhöra sig om jordbrukspolitiken och vad som hände. Jag uppfattade att Hjelm var både bekymrad och orolig över konsekvenserna av en avreglering. Hjelm tog också upp frågan med Bo Dockered. Se vidare boken SPÅRBYTEN Bo Dockeredes vägval.

Jag var väldigt frustrerad över det som hände. När det här spårbytet kom

så stod det i Land. Jag var inte informerad. Jag hade inte varit med i någon diskussion kring detta. Jag blev nästan, skulle jag vilja säga, lindrigt talat upp-rörd när jag såg detta. Jag menade att en så stor sak måste diskuteras ingående och det måste finnas en analys både av innebörden av det så kallade spårbytet och av konsekvenserna. Jag tog upp gång på gång inom LRF att vi måste ha en grupp som diskuterar de här sakerna. Det här var så stora och allvarliga saker att det måste diskuteras ingående. Men det blev aldrig någon grupp. Jag skrev om detta i PM och annat. För mig var några saker fundamentala. Vi måste ha ett gränsskydd och vi måste ha en exportfinansiering, det var de två centrala sakerna. Sedan kunde man göra förändringar i regleringarna i övrigt, men de här två sakerna menade jag var heliga för jordbruket. Vi hade ett världsmarknadspris som låg ungefär på halva den svenska nivån. Ibland var det under. Då måste vi ha en exportfinansiering. Har vi inte det så faller de svenska priserna till världsmarknadsprisonivå så snart vi har överskott eller obalans.

Jag skrev en PM (analys) om spannmålsregleringen (även oljeväxter med mera), hur den skulle fungera efter en avreglering. Det var inte så konstigt för mig att skriva. Jag skrev då först att vi hade ett överskott på en miljon ton, eller över det, och sedan diskuterade jag lite olika saker som kunde påverka överskottet. Men min slutsats var att vi under överskådlig tid skulle ha kvar ett överskott av spannmål i storleksordningen en miljon ton. Sedan hade vi ett världsmarknadspris på ungefär halva den svenska nivån. Vissa år var det till och med under. Tog vi bort exportfinansieringen, alltså exportregleringen eller marknadsregleringen, skulle de svenska priserna falla till världsmarknadsprisonivå. Det var för mig en självklarhet, eftersom vi inte kan sitta med ett överskott på en miljon ton och tro att vi ska ha ett högre pris än världsmarknaden. I det marknadsläge som då rådde skulle spannmålspriset falla från 130–140 öre/kg till 50–60 öre/kg.

Utgångspunkten var inte att vi skulle lägga ner areal. Det diskuterades mycket alternativ, såsom energigrödor. Jag tog upp etanolen men fördjupade mig inte i den möjligheten, för jag menade att med ett oljepris kring 20 dollar per fat kan etanol inte vara en affär. Att vi skulle få mer än ett världsmarknadspris på spannmål vid etanoltillverkning tyckte jag var naivt att tro. Sedan tog jag upp energigrödor, som det pratades mycket om inom LRF. Jag hade inte sett några beräkningar om lönsamhet, konkurrenskraft gentemot flis och annat, eller kommunernas intresse av att köpa. Jag skrev att några tiotusental hektar kanske det kunde öka med om vi hade ett stöd. Sedan kan jag väl säga att jag fick tillbaka detta. Den uppfattning som fanns, var att vi skulle ha två, tre hundra tusen hektar energigrödor. Då skulle vi klara

spannmålspriset. Jag skulle vilja säga, så illa var det. Och jag satt där. Jag var väldigt frustrerad under den här tiden.

Internt och externt var osäkerheten stor om innebörden av spårbytet. Själv använde jag inte ordet. Var det verkligen LRF:s intention att avreglera jordbrukspolitiken med de konsekvenser det skulle medföra för näringen? Bo Dockered säger i intervjun att "Hans-Olof Ramberg, som var min förtrogne vid sidan av Viggo Fringel, svarade för en otroligt säker samhällsanalys". Viggo var vice VD och förhandlingschef och ansvarig för de näringspolitiska frågorna. Han hade i den egenskapen stort inflytande över de beslut som fattades inom LRF. Spårbyte och samhällsanalys var dock inget vi på vår avdelning fick del av eller av eller deltog i diskussioner kring. Vissa interna utredningar gjordes som jag nämnt till exempel rörande konsekvenser av avreglering av spannmålsmarknaden och vissa andra frågor.

Det handlade enligt spårbytet och senare extrastämman (1989) om den största förändringen av jordbrukspolitiken sedan dess tillkomst på 1930-talet. Självklart borde en så drastisk förändring som aviserades utredas och analyseras inte bara internt utan också externt med ekonomiska föreningar och grupper av jordbrukare. Det bör också noteras att samtidigt pågick arbetet med ny konkurrenslag vars syfte var att försvåra eller förhindra samarbete ekonomiska föreningar emellan.

Diskussioner fördes så vitt jag vet genom uppgifter från Dockered mellan förtroendevalda och tjänstemän. Vad som diskuterades hölls internt. Inga diskussioner fördes i förhandlingsdelegationen som jag alltid deltog i. Vilka diskussioner och analyser som redovisades och diskuterades med de förtroendevalda och i olika konstellationer som tas upp i Dockered's bok Spårbyten redovisades inte inom organisationen. Inom LRF:s kansli borde det enligt min mening ha tagits fram underlag och konsekvensanalyser till de förtroendevalda. Sedan var det naturligtvis upp till de förtroendevalda att besluta, men beslut måste vila på gedigna analyser och diskussioner. Jordbruksregleringen var enkel avseende principer men komplicerad rörande pengaflöden med mera särskilt i läget under 1980-talet med överskott och låga världsmarknadspriser. Om deltagarna i mötena inte kände sig komfortabla med hur regleringen fungerade borde de tagit hjälp.

LRF beslutade 1989 vid extrastämman om principer för jordbrukspolitiken. Den första var oförändrat gränsskydd. Den andra var att regleringspolitiken dvs. marknadsregleringen överlevt sig självt och skulle därför avskaffas. Samtidigt beslutades att spannmålspriserna skulle frysas under en treårsperiod. Det angavs inte hur detta skulle ske med en avskaffad marknadsreglering eller skulle trots beslutet marknadsregleringen för spannmål finnas kvar? Utan

marknadsreglering och med de världsmarknadspriser som då gällde skulle priserna i stort sett halveras. Vad skulle hända efter tre år, skulle då energigrödorna vara så omfattande att någon form av balans skulle kunna uppnås så att priset inte föll? Jag såg aldrig några analyser av konsekvenserna. Själv deltog jag inte i arbetet inför beslutet eller i stämman.

Jag stod för en jordbruksreglering som inkluderade marknadsreglering. Min syn kom till uttryck i LRF:s remissyttrande som innebar att stå upp för jordbrukets intressen och en reglering som gav rimliga priser och inte världsmarknadspriser som då låg på ungefär halva den svenska nivån. Styrelsen ställde sig bakom svaret. Svaret refereras i propositionen om livsmedelspolitiken. Det var då knappast möjligt att påverka politiken. "Tåget" hade redan gått för en avreglering.

En fråga som jag inte var orienterad om var hur frågan om anpassningsåtgärder som fanns med i LAG-kommittén men som utökades i av utskottet. Där finns ju en del sådant med. Sedan hade man rätt stor tilltro till Karl Erik Olsson. Han var ordförande i jordbruksutskottet. Att han skulle liksom, vad ska man säga, rädda situationen. Jag tror det fanns en tilltro till det.

Det fanns ju en diskussion om övergångsåtgärder. Min syn var att det inte fanns en ordentlig analys, utan man diskuterade pengar – miljarder. Det som jag såg då, var att efter de här övergångsåtgärder så skulle vi få det avreglerade läget. Men man dolde alltså detta genom olika övergångsåtgärder. Beloppet fastställdes sedan till drygt 13 miljarder kr. Det är intressant om man analyserar det. Hur skulle de användas? Var bönderna villiga att plantera salix på enorma arealer? Om jag inte minns fel så skrev Jordbruksnämnden att det skulle behövas att man tog bort 500 000 hektar. Skulle vi tapetsera Sverige med energiskogar? Det är otroliga arealer, och det skulle inte vara i Norrland heller. De var skyddade.

Som jag uppfattade det skulle den diskuterade förändringen påverka hela näringen på ett genomgripande sätt. Inte bara jordbruket, utan även industri, livsmedelsköp och allt annat, på ett otroligt fundamentalt sätt, utan att det fanns en ordentlig ingående analys. Det fanns ingen realism att producera spannmål för 50–60 öre. Diskussionen om energigrödor var snarast ett alibi för avregleringen.

Det fanns vid den tiden ytterligare en faktor med i diskussionen, nämligen GATT-förhandlingarna. Vi följde förhandlingarna, för det var någonting som hade effekt. Sverige var utanför EU då. Anders Klum, som fanns på Regeringskansliet var den som också var aktiv i förhandlingarna rörande jordbruksfrågorna. Jag hade samtal med honom om vad som hände. Det var inte så mycket Sverige kunde göra i det här sammanhanget. Mitt intryck

var att Sverige ville driva GATT-förhandlingarna som ett medel att avreglera jordbrukssektorn inte bara i Sverige utan även internationellt. Den kanske viktigaste frågan var att minska exportstödet. Regeringen brydde sig inte om effekterna för jordbruket, utan det var andra saker, till exempel frihandel som stod i fokus. Den bild jag hade, det var att det skulle påverka jordbruket men inte så där fundamentalt eftersom alla andra länder också skulle påverkas. Vi skulle få effekter och anpassa gränsskyddet, särskilt på vissa produkter. Det står då i betänkandet från LAG-gruppen och i propositionen inför det livsmedelspolitiska beslutet 1990 att man skulle anpassa gränsskyddet utifrån resultatet av GATT-förhandlingarna. Det finns några sådana formuleringar. Det har hävdats ibland att man skulle sänka gränsskyddet kraftigt. Men ser man på besluten så handlade det mer om en anpassning till GATT.

Det är lite svårt att ge ett svar på frågan om GATT-förhandlingarna togs som ett alibi för att genomföra 1990 års reform eller om det var interna prioriteringar i Sverige som var drivande. Men GATT-förhandlingarna användes som skäl. Den bild jag hade var att vi skulle klara GATT-förhandlingarna hyfsat, även om vi fick göra förändringar. GATT-förhandlingarna användes som ett alibi för att driva avregleringen. Då på slutet av 1980-talet, var det också lite oklart vad de skulle leda till, och hur omfattande förändringarna skulle bli.³

För att beräkna stödnivån i olika länder gjordes så kallade PSE-beräkningar.⁴ De användes naturligtvis som ett argument för att minska stödet till jordbruket. På 1980-talet och i början av 1990-talet, särskilt i början av 1990-talet, gjordes beräkningar över Sveriges priser i relation till EU. De svenska jordbrukspriserna låg lite över EU-nivå, men inte så där drastiskt. Sedan rättades det till när vi ändrade valutan. Det användes ofta som ett argument också, att vi låg lite över EU:s jordbrukspriser.

3. Prop. 1898/90:146 sid 27: De internationella jordbruksmarknaderna har under 1980-talet obevekligt rört sig mot närmast kaotiska förhållanden. Sveriges och andra i-länders stödpolitik driver fram en överproduktion som endast kan säljas på världsmarknaden med hjälp av subventioner, till priser långt under produktionskostnaderna. På grund av den i dag internationellt utbredda insikten om att dessa problem måste lösas genom att angripa orsakerna har jordbruket blivit en mycket viktig punkt på dagordningen i de nu pågående GATT-förhandlingarna. Det är viktigt att Sverige deltar aktivt i dessa förhandlingar och att vi i takt med andra länder uppfyller de åtaganden som de deltagande länderna gör. Vi bör därför inte sänka gränsskyddet förrän GATT-förhandlingarna leder till att andra länder visar prov på samma prestationer. Detta hindrar inte att vi måste göra de förändringar inom landet som är nödvändiga för att vi skall nå de svenska målen för livsmedelspolitiken. Det får inte heller hindra oss från att nu ge jordbrukarna de långsiktiga besked om livsmedelspolitiken som de behöver.

4. PSE: Producentstödekivalenten (PSE) är värdet av det totala stödet till producenterna. PSE definieras som den summa som teoretiskt krävs för att kompensera producenterna om stödet tas bort och producenterna skall hållas skadeslösa vid given produktion. Som stöd räknas alla typer av stöd till jordbruket: prisstöd i form av gränsskydd (tullar, importavgifter), tvåprissystem och produktionskvoter, indirekta stöd – exempelvis räntestöd – eller avgifter, transportstöd, handelsgödselavgifter (vilka räknas som negativt stöd), annat budgetärt stöd till rationalisering, förädling och marknadsföring samt forskning.

Det är naturligtvis svårt att svara på vad som hänt om vi inte hade gått med i EU. Man kan spekulera lite i det. Man kan säga att mjölkproduktionen minskade rätt kraftigt. Vi tog bort tvåprissystemet, som medfört att produktionen sjönk med drygt en halv miljon ton från nästan 3,7 till drygt 3,1 miljoner ton. Men även mjölkproduktionen var beroende av export, trots att vi hade en låg produktion. Det fanns export av smör, ost och mjölkpulver. Även om vi fick en anpassning av produktionens storlek, skulle vi i alla fall haft problem med export av exempelvis smör och mjölkpulver i vart fall beroende på säsongvariationen. Det fanns vissa som trodde att eftersom mejerikooperationen var stark, så skulle de kunna samordna och se till att inte priserna föll. Men det skulle aldrig ha fungerat, eftersom konkurrenslagstiftningen hindrade sådant samarbete. Det skulle ha blivit tydliga verkningar för priserna.

Frågan är om bönderna hade slutat odla spannmål. Frågan är då om de hade planterat en massa salix, om de hade gjort det utan att ha ordentliga förutsättningar om priser och marknad. Även om de fick bidrag så var det någonting de själva också skulle bidra med. De måste vara något så när säkra på att de fick ut ett bra pris för sin salix. För de band upp jordarna under lång tid. Jordbrukarna hade sin infrastruktur, med maskiner och annat. Under några år så var det väl för många snarast bara de rörliga kostnaderna det gällde vid kalkyler om vilken odling som skulle ske. Jag tror att vi hade fått en otrolig diskussion i Sverige om jordbrukspolitik och LRF:s roll. Jag sa till någon att frågan är vad som hade hänt med både LRF och politikerna om vi hade genomfört detta. För så drastiskt hade det blivit.

Sammanfattningsvis kan sägas att det var en turbulent tid. Själv var jag frustrerad under den här tiden, därför att det fördes ingen ordentlig diskussion. För en näring som är beroende av politiska beslut gäller det naturligtvis att lyssna till politikerna. Organisationer måste självfallet driva näringens långsiktiga intressen utifrån ingående diskussioner och förankring bland medlemmarna i syfte att påverka politiken.

Vad hade hänt om reformen hade fullföljts och Sverige inte påbörjat förhandlingar om ett EU-medlemskap och senare ett EU-inträde?

Jag kan bara spekulera, vi hade fått lägre priser, så efter ett tag hade vi fått en väldig nedläggning av markareal. Men det hade inte skett i det tysta. Jag tror att vi hade fått en väldig diskussion, och det hade kommit upp krav på någon slags återreglering. För jag tror inte politikerna hade kunnat motstå detta, om de såg hur bönderna gick i konkurs, och alla problem som skulle uppstå. Men tyvärr hade skadan redan varit skedd. Jag tror alltså att det hade kommit upp en intensiv diskussion. En del bönder hade väl klarat sig kanske

i de bättre bygderna, men väldigt många hade direkt fått stora ekonomiska problem. Bönder i en del områden var väldigt kritiska till spannmålspriserna under slutet av 1980-talet. Spannmålspriserna höjdes för lite menade de. Ett område var Östergötland, men även Västergötland. Det är klart att många som hade levt rätt gott på spannmålsproduktion tidigare nu började upptäcka att deras arealer inte räckte till. Hade vi släppt lös avregleringen, ja, då kan man undra vad som hade hänt. Det var inte tyst alltid, som jag upplevde det från LRF:s sida, utan det var en diskussion om priser hela tiden. Jag tror inte jordbrukarna var medvetna om effekterna av en avreglering.

EU-frågan kom ju tidigt upp på agendan i landet. Redan hösten 1990 stod det ju klart att Sverige skulle söka medlemskap. Jag tror att det var så att vissa inom LRF tidigt började förstå vart vi var på väg. Då var EU räddningen. Jordbruket var aktivt i EU-diskussionen. Jag slutade på LRF samtidigt som propositionen om 1990 års reform lades fram och jag började då på SMR.

EU-förhandlingarna

I början av 1990-talet sågs EU-marknaden som något positivt, och att vi skulle kunna vara med. En del föreningar, Skånemejerier var aktiva i Polen exempelvis, Arla hade funderingar kring Östersjön och liknande, att expandera på olika håll. Det fanns en optimism, att "nu släpper den här tvångströjan och nu kan vi gå in i EU, nu gäller det bara att skaffa oss stor kvot". Då blev det diskussioner om mjölkkvotens storlek. Det fanns lite vilda idéer om kvoten och annat som inte var helt realistiska. Det speglade väl lite den här diskussionen, att "nu ska vi kunna expandera". Det var en del storproducenter som byggde ut under den perioden. Och ja, det kom plötsligt en optimism, och den optimismen speglades väl också i kvotdiskussionen. LRF var inne på att varje kommun skulle ha sin kvot. Sedan var det Norrland som skulle ha sin kvot. Det senare genomfördes också, att man inte skulle flytta kvot söderut. Det här var ett tecken på att nu såg man, att nu skulle vi kunna producera inte bara begränsat till Sverige, utan vi skulle få en exportmarknad. Från LRF:s sida pratade man om att vi skulle ta 1 procent av EU-marknaden och liknande, och det var utan någon djupare tanke, utan det var mer ett hugskott. Man såg att vi skulle kunna vara med mer på EU-marknaden.

Jag hade skissat en del på kvoten själv, med lite olika utgångspunkter. Min utgångspunkt var att krav på en kvot på 3,5 miljoner ton var realistiskt och skulle gå att försvara trots att produktionen de senaste åren varit lägre. Sedan kom plötsligt krav på en stämma att vi skulle ha fyra miljoner ton. Då var det att kasta de här beräkningarna över ända. Men sedan blev det 3,3, och man kan väl säga att med facit i hand så blev den inte helt fel.

Många menade att mjölkproduktionen lätt skulle komma upp till den kvot som Sverige fått om 3,3 miljoner ton mjölk. Mejerierna skickade kontinuerligt ut ett producentmeddelande som gick ut i samband med avräkning. Där angavs hur producenten låg till i förhållande till kvoten och hur stort utrymmet var. Skälet var att alla bönder behövde vara väl informerade. Om Sverige som helhet inte stötte i taket nationellt så behövde den enskilde inte bry sig, men kom vi över blev det straffavgifter för dem som orsakade att kvottaket sprängdes. Vi startade på SMR direkt vid EU-inträdet med att utarbeta den här informationen. Därför att tanken var att vi skulle, eller tron var att vi snart skulle, överskrida kvoten. Det gjorde vi också nästan, något av de första åren. Om vi inte hade skickat ut producentmeddelandena håller jag det inte för osannolikt att vi i inledningsskedet hade hamnat något högre än 3,3 miljoner ton.

Inom mejeriindustrin hände mycket. Arla och MD Foods fusionerade. Lactalis tog över Skånemejerier. Så vi har tappat den här nationella Kooperationen. På mjölkområdet är Norrmejerier och Falköping de som är kvar. Gäsene finns kvar med sin ost, de överlevde trots allt. Inom slakten är det inte många kvar. Det är rätt märkligt att den kooperativa slakten kunde försvinna på det sättet.

Man började köra produkter över gränserna på ett helt annat sätt än tidigare. Ost hade vi haft stor import av, men efter EU-inträdet ökade importen också av typ yoghurt och en hel del andra färskprodukter.

Under förhandlingsarbetet var det inte mycket diskussioner om övergångsregler och man såg det som en fördel att komma med som fullvärdig medlem från början. Mycket hängde också på mjölkkvoten.

Regeringsskiftet

Jag har lite svårt att säga något om vilka verkningar regeringsskiftet har haft. Man var från jordbrukarhåll positiv till Ingemund Bengtsson. Han kom in i början av 1970-talet, när priserna som en följd av nedgången i mjölkproduktionen ökade.

Från 1982 var det Svante Lundkvist. Då var det problem för jordbruket. Det var demonstrationer. I Stockholm var det stora demonstrationer. Sedan kom Mats Hellström. Då kom också Bo Dockered som ordförande i LRF. Det fanns en uppgörelse mellan Bo och Mats att klara ut underskottet i Svensk spannmålshandels ekonomi. Jag var själv med i de diskussionerna, som skulle lösa det. Det var viktigt att rensa undan det. Det hade förgiftat relationen mellan LRF, Jordbruks- och finansdepartementen och kanske Jordbruksnämnden. Men särskilt departementet och finanssen, under ett antal år. Nu

skulle vi lösa det. Ordförande i den grupp som tillsattes var Jan O. Karlsson från finansén. Efter ett tag var det väl rätt klart hur vi skulle lösa det. Då kan man säga, att då fanns det en positivism, att "nu har vi rensat ut detta och nu ska det vara positiva saker".

Sedan började det att gnissla, och det kom med Wetterbergs rapport och avregleringar. Sohlman var då statssekreterare, och han tillhörde de som skulle ha avregleringar. Det hela utmynnade då i Wetterbergs rapport och LAG.

Ungefär samtidigt kom boken Makten över matén med bland annat Olof Bolin som författare. Det som togs upp i boken diskuterades en del. Men på något sätt tog man inte riktigt det på allvar. Nu på senare år har jag tänkt en del på boken och vilka är det som har makten över matén i dag. Det är inte samma som de pratade om där. Det är de globala företagen som har makt över matén. Inte något nationellt kooperativ. Tittar man på växtodlingssidan internationellt är det Bayer/Monsanto och företag som till exempel Cargill och andra "Big Food" Det är helt andra krafter än de Bolin talade om. Det är globala företag. Det finns också globala företag på animaliesidan.

Och sedan kanske en annan fråga, det är det här med direktbetalningar till jordbrukarna i form av arealstöd och djurbidrag, istället för prishöjningar, som infördes ungefär 1988. Från jordbrukets sida var många väldigt negativa till det här med direktbetalningar. För man menade att det är marknaden som ska betala. Idag är man väl inte så negativ. Det var en omställning för jordbrukarna att inte kunna ta ut priserna från produkterna. Man såg inte riktigt kopplingen mellan prissänkning och stödet. Utan det var priserna man såg, det var det som bar upp produktionen. Direktstödet ville man gärna hålla vid sidan om. Det var priset som skulle ge lönsamhet för mjölken, inte direktstöd.

Konkurrenskraftén

Vi har haft en utveckling inom jordbruket med storleksrationalisering som har varit gynnsam. Jag nämnde fläskproduktionen som exempel och ägg. Även gårdarna med vegetabilieproduktion har ökat snabbt i storlek. Från näringens sida såg man gärna att vi hade en jordförvärvslagstiftning som begränsade utomståendes köp. Man menade under 1970- och 1980-talen att vi ska ha begränsningar för att bevara familj jordbruk, och gårdarna ska gå i arv. Man var inte särskilt positiv till det här med stora spannmålsgårdar, och när vi fick en tiotonsklubb⁵ såg man inte det som något positivt. Det sammanhänge givetvis med det jag har varit inne på, att när man ökar produktionen

5. Tiotonsklubb är en benämning på den grupp av jordbrukare som uppnår en avkastning i spannmålsodlingen om minst 10 ton per hektar.

så får vi ökad export och då krävs finansiering av exportkostnaderna. Man var inte heller särskilt positiv till det vi kallar för animaliefabriker. Det var inte så att man såg svenskt jordbruk i ett internationellt perspektiv, utan man såg mer nationellt på de här frågorna.

Vi jämförde oss gärna med länder som kanske inte var så konkurrenskraftiga. Hellre det än de som var konkurrenskraftiga. Bakom detta ligger också en del av det som vi inte har varit inne på, till exempel djurskyddslagstiftningen. Man såg det som väldigt angeläget att ha en lite mindre produktion som klarade bestämmelserna kring djurvälstånd. Vi skulle vara ett föregångsland och då gällde det att ha en produktion som stod för de här kraven.

Sammanfattning och slutsatser

Under 1970-talet utvecklades regleringarna för att möta de behov vi stod inför. Inflationen var hög i Sverige (ca 10 procent), valutan felvärderad, något som också tilltog under 1980-talet, överskott av spannmål men även av övriga produkter, ökande produktion i EEC (EU) och utvidgning samt låga världsmarknadspriser. Världsmarknadspriserna låg på ungefär halva den svenska nivån ibland lägre. Regleringssystemet klarade av påfrestningarna även om det ibland krävdes kreativa lösningar för att klara finansieringen.

Prisnivån inom EEC (EU) var jämförbar med den svenska. Även USA hade prisnivåer som markant översteg världsmarknadspriserna och reglering med gränsskydd (kvantitativa skydd) och exportstöd. EU:s marknadsreglering var i överensstämmelse med den svenska. EU hade dessutom prohibitiva införelavgifter som försvårade den svenska exporten. EU:s exportbidrag var i nivå med eller högre än det svenska gränsskyddet.

När tiderna förändras krävs också anpassningar av regleringar med mera. Det var dock helt nödvändigt för Sverige att ha en reglering med såväl gränsskydd som marknadsreglering (exportfinansiering) för att inte överskott eller obalanser skulle sänka de inhemska priserna till världsmarknadsnivå.

Ett genomförande av LAG:s förslag och riksdagsbeslut med borttagande av marknadsregleringen hade enligt min uppfattning lett till synnerligen allvarliga konsekvenser med ett mer än halverat spannmålspris och även pris-sänkningar i övrigt. Det hade handlat om utslagna jordbruk och industrier som allvarligt påverkat infrastrukturen och lett till kostnader inte bara för omställning utan även för att möta konsekvenserna av en jordbrukssektor i kaos. Några ingående analyser av LAG:s förslag finns inte. Det är mycket allvarligt att förslag/beslut om förändringar med den räckvidd LAG/riksdagsbeslutet hade, sker utan ingående analys och att deltagare inte informeras om konsekvenserna.

Om beslutet genomförts tror jag att man kunde tala om katastrof för jordbruk och landsbygd men även för Sverige som nation. Sverige skulle ha blivit ett land helt beroende av importerade livsmedel för försörjningen.

Genom medlemskapet i EU kom beslutet och konsekvenserna aldrig att drabba Sverige. Idag har vi en låg inflation, helt annan valutakurs och högre världsmarknadspriser. Utifrån dagens läge utan EU-medlemskap hade ett genomförande av förslag och beslut blivit annorlunda. EU:s jordbrukspolitik har successivt förändrats. Dels har direktstöd införts, dels har exportbidragen fasats ut.

Bo Dockered

tidigare ordförande för
Lantbrukarnas Riksförbund

Bo Dockered var ordförande för LRF 1986–1995, styrelseordförande för Sveriges Lantbruksuniversitet, ordförande för Aktiebolaget Trav & Galopp och i Hästnäringens Nationella Stiftelse samt styrelseordförande för Sveaskog, Föreningsbanken och Lernia AB.

BO DOCKERED var ordförande i LRF under den period då jordbrukspolitiken lades om och var den drivande personen bakom organisationens spårbyte. Uppmarschen mot en ändrad politik började enligt Dockeredes mening med 1967 års jordbrukspolitik och den industriella syn på jordbruket som låg bakom den. Men regleringssystemet fanns kvar och tilltron till det var stark hos den äldre generationen inom LRF och lantbrukskooperationen. Dockered talar om att organisationerna var systemets fångar och blinda för nya möjligheter. Fler och fler specialregleringar krävdes för att täppa till luckor i systemet, som hamnade i en omöjlig situation. När sedan frågan om sänkt gränsskydd kom på dagordningen genom GATT-förhandlingarna och en allmän avregleringsvåg drog in över landet tog enligt Dockered verkligheten över; det som hände i samhället blev den starkaste kraften bakom en förändring. LRF borde dock ha gjort mer och tidigare för att komma ur det gamla systemet. Inom LRF fanns enligt Dockered en liten

grupp i ledningen som insåg att det aldrig skulle gå att hålla kvar det gamla systemet; förändring skulle accepteras och genomföras under ordnade former. Det var nödvändigt att ändra systemet för att LRF skulle ha någonting över huvudtaget att säga till om. Dockered tycker att reformen blev bra; den var tillräckligt förberedd och laddades med en ganska stor volym pengar för övergångsåtgärder. Att delar av den kooperativa livsmedelsindustrin mötte stora svårigheter efter EU-inträdet tror Dockered berodde på att den satt fast i det gamla systemet och inte hade den marknadskompetens som krävdes samt de starka spänningarna inom slakteriorganisationen och Slakteriförbundet.

Bo Dockered är ledamot av KSLA.¹

Förspelet till omläggningen till 1990 års politik

Samhällsförändringen var avgörande för omläggningen: avregleringar, anti-korporativism, individualism med mera. Uppmarschen mot en ändrad politik hade sin bakgrund i 1967 års jordbrukspolitik och den föreställning om jordbrukets utveckling som den byggde på. Socialdemokraterna hade en industriell syn på jordbruket och den synen kom tydligt till uttryck i det beslutet. Samma synsätt gav bland andra nationalekonomerna Odd Gulbrandsen och Assar Lindbeck uttryck för.

Den äldre generationen inom LRF och lantbrukskooperationen hade stark tilltro till prisförhandlingssystemet, vilket tjänat väl. När Birger Isacson och Lars Helgstrand 1983 skrev en bok om jordbrukets kostnadsjakt väckte det stor uppmärksamhet och stark intern kritik. Det fanns till och med personer som ville utesluta Isacson och Helgstrand. Det visar hur inställningen var till systemet och tilltron till PM-indexet. Det fanns några yngre som hade en annan uppfattning, men över lag var man systemets fångar. Produktivitetsavdraget på 4,5 procent tillämpades fortfarande under min tid och pressade fram effektivisering. Min linje att ta vara på mjölkbönderna mötte kritik från spannmålsodlarna, anförda av Staffan Danielsson; jag anklagades ständigt för att gynna mjölkbönderna, men det kunde jag leva med.

Beredskapsmålet vägde tungt före 1989, men ifrågasattes mer och mer. Regeringen hävdade effektivitetsmålet, medan LRF drev beredskapsmålet med kraft före Berlinmurens fall. Den jämförelse som vid förhandlingarna gjordes med industriarbetarnas löner var klok på 1940-talet men blev senare irrelevant.

Regleringssystemet gjorde aktörerna blinda för nya möjligheter. LRF insåg till exempel inte att hästhållningen var en växande sektor. Den räknades helt

1. Intervjun genomfördes den 1 oktober 2019 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

enkelt inte till jordbruket och ledningen motsatte sig stöd till projekt för den nya hästsektorn.

Överskottsproblemen och systemskiftesdiskussionen

Det var rimligt att låta överskotten inom animaliesektorn växa en tid men motåtgärder sattes in. Ständiga diskussioner fördes om överskotten, till exempel tvåprissystemet på mjölk. Det fungerade några år. Ett annat var premier för att slakta ut suggor. Den åtgärden ledde till en kollision mellan bondeintresset och kooperationens intresse att värna om slaktvolymerna. LRF försökte få slakterierna att förädla mer för att komma åt en större marknad på nytt håll. I och med att allt fler specialregleringar tillkom för att täppa till hål i systemet hamnade regleringssystemet, och LRF, i en omöjlig situation. GATT och sänkt gränsskydd skulle för jordbrukets del innebära bibehållen reglering och ett justerbart gränsskydd. Verkligheten tog över; det som hände i samhället blev den starkaste kraften bakom en förändring.

Livsmedelspolitiska kommitténs betänkande avsatte få eller inga spår utan var en flopp. Det hade varit bättre om man varit överens om förändringen. Man kan fråga sig varför man hamnade så fel i fråga om överskottens storlek. Förslag om obligatorisk träda fördes fram men mötte motstånd. Alla var emot att betala för att inte odla. Bönderna kunde inte ta ut vad de förhandlat sig till.

Lantbrukskooperationen var inte särskilt duktig på att tänka vidare och se runt hörnet. LRF motsatte sig också förnyelse på slakterisidan och mejerisidan. Ett exempel är Ängavallen, ett annat Ädelvisp.

Den kritik som kom från Olof Bolin med flera i boken *Makten över maten* ledde till en omfattande offentlig diskussion. Bolin blev böndernas hatobjekt nummer ett; han sågs som en svikare eftersom han kom från SLU.

LRF borde ha gjort mer och tidigare för att komma ur det gamla systemet. Jag trodde på de lantbrukskooperativa företagens fördelar och möjligheter. I efterhand kan man konstatera att spannmålsproducenterna lyckades bäst; de fick ihop Lantmännen till en slagkraftig organisation och insåg vikten av förädling framåt i livsmedelskedjan.

I det gamla systemet fungerade saker och ting på annat sätt. Regleringsekonomin fallerade också. Ett exempel är hanteringen av exportbidrag på kött och fläsk. En privat aktör i slakteribranschen uttryckte sig så här, "det är svårt att inte snabbt bli miljonär på hanteringen av exportbidrag". Böndernas pengar skulle inte användas för att göra miljonärer av privatslaktare. Ett annat exempel är rågvetet. När rågvetet kom in fanns ingen införselavgift på det. Då skulle alla ta in rågve för då tjänade man mer pengar. Men bönderna fick inte lägre foderpriser. Det var de som förädlade spannmål till foder utan

avgift som tjänade på det. Efter diskussioner och demonstrationer backade Jordbruksnämnden så småningom och vi fick en införselavgift på rågvetet. Fallet visar hur man hanterade systemet.

Uppmarschen

Uppmarschen började egentligen med Eric Holmqvist och 1967 års jordbrukspolitik. Man spred medvetet uppfattningen att jordbruket var ineffektivt och kostsamt. Holmqvist återkom med nya försök att ifrågasätta det jordbrukspolitiska systemet tillsammans med Assar Lindbeck. Sedan kom en lugnare period på grund av stigande världsmarknadspriser. I början av 1980-talet kom Stig Malm med utspel om "terapibönder" i samband med en samhällsförändring fylld av krav om avregleringar, privatiseringar, antikooperativa stämningar. LO och TCO arbetade fram ett förslag om total avreglering, vilket LRF avslöjade. De egna misstagen bidrog till ifrågasättandet av regleringssystemet, till exempel Ädelvisp, köttmjölet, motståndet mot alternativ.

Efter 1985 års beslut fortsatte attackerna mot regleringssystemet, inte minst från finansdepartementet, och i samband med Svante Lundkvists avgång som jordbruksminister ökades trycket inte minst genom Michael Sohlmans och Jan O Carlssons² inträde på arenan. Det var finanssen som nu satte agendan.

Förspelet till spårbytet

Vi diskuterade väldigt öppet hur vi skulle göra och hur det skulle bli. Samhällsutvecklingen påverkade oss, vi insåg att det aldrig skulle gå att hålla kvar vid det gamla systemet. Då gjorde Viggo Fringel en intervju med Land, som handlade om hur vi skulle få mer pengar för att finansiera spannmålsöverskottet. Då myntades uttrycket "spårbyte". Viggo sa att man måste förändra systemet för att göra det här möjligt. Jag och Sture Jönsson samt Olle Hakelius kände att det var dags att peka på att om vi inte skulle bli totalt överkörda, och inte få möjligheter att vara med och påverka alls, så var det nödvändigt att vi gav uttryck för en annan inställning. Vi skulle vara med på förändring, men den måste ske under ordnade former. Och det blev spårbytet. Viggo öppnade upp för det. Hans-Olof Ramberg, som var min förtrogne vid sidan av Viggo Fringel, svarade för en otroligt säker samhällsanalys. Samhällsanalysen var dock inte helt förankrad i vår förhandlingsavdelning. Där var man väldigt fast i det gamla, vilket inte var så konstigt.

Mina närmaste i LRF:s ledning, Sture Jönsson och Olle Hakelius, samt min

2. Jan O Carlsson var bland annat politiskt sakkunnig och statssekreterare när det under 1980-talet var socialdemokratiska regeringar.

assistent Fredrik Daveby, var ense om vägen framåt. Dit slöt sig också Leif Zetterberg, som ny VD för LRF. LRF:s styrelse var klar över att vi måste söka andra vägar för att använda spannmålen eller försöka begränsa överskotten. Men politiskt fanns det väldigt många som romantiserade kring att det skulle komma en vändning med ökad efterfrågan till följd av befolkningsökning och svält.

Vi försökte se på andra användningsområden, som när vi skulle elda tre ton spannmål för att jämföra energiinnehållet. Då blev folk som galna. Det hetsade ju upp många av våra egna också, i tron att det här skulle ordna sig och nu skulle priserna vända. Men alla internationella analyser, när priserna varit uppe och vänt, visade att nedgången skulle fortsätta.

En förändring kunde vara att man gick över till ökade arealstöd. Och att vi gemensamt skulle söka nya användningsområden. Ett exempel var salix-odling, och det var bara ett första exempel som staten dribblade bort genom att inte bidra med tillräckligt stöd. Därefter har vi haft en lång rad alternativ som man har schabblat bort genom att säga "jaha, nu får ni det här och nu ska det bli så". Då förstår man inte att man måste vara med och stötta upp alternativen och inte dra tillbaka sitt stöd och säga att det räcker nu, och så faller det.

1990 års beslut med dess omställningsstöd om 13-14 miljarder var ganska bra, förutsatt att man samtidigt hade fått fram alternativ, och hade hantarat gränsskyddet som vi menade att man skulle gjort på det sätt som vi var överens om. Nu begick Mats Hellström ett politiskt misstag som bidrog till att Socialdemokraterna förlorade regeringsmakten, nämligen att gå in och sänka gränsskyddet, så att det började välla in jordbruksprodukter till låga priser från andra länder.

Marknadsregleringen för animalieprodukter slopades väldigt snabbt 1991, medan den i viss utsträckning fanns kvar för spannmålen. Därmed tvingade man fram en snabb anpassning. Att anpassa arealanvändningen skulle, om man fullföljt 1990 års reform, ha inneburit att mycket areal hade försvunnit. Överskottsarealen skulle ha blivit stor och då är jag säker på att politikerna hade reagerat. Socialdemokraterna hade behövt stöd för sin ekonomiska politik och då hade man gått till Centern och då hade man säkert fått betala ett politiskt pris med åtgärder för att hantera överskottsarealen. Jag tror att det kunde ha blivit så. Å andra sidan kanske det hade blivit en utveckling där de olika alternativen hade tagit en större plats än vad de kom att göra. En av orsakerna var att Sverige lämnade in en EU-ansökan. Då var det många som funderade på vad som skulle komma av den. Man lade sig i vänteläge för vad som komma skulle. Men det fanns förvisso en risk i EU-projektet och det

skulle ha varit ett bra läge för jordbruket att trycka på för någon form av åtgärd för att hantera överskottsarealen vid omställningsperiodens slut.

Vid 1967 års jordbrukspolitiska beslut skulle man lösa allting med skogsplantering och så skedde också i stor omfattning. Och om överskottsarealen efter omställningen skulle komma att mer eller mindre överges, då hade man nog kommit att skogsplantera en del. Men jag tror också att man hade fått ompröva spannmålspolitiken och infört någon form av stöd eller reglering som hade bidragit till att marken skulle odlas. Men det är väldigt svårt att säga något bestämt om detta.

Man pratade en del om vad som skulle hända efter omställningsperioden. Efter beslutet drabbades många av eftertankens kränka blekhet och började fundera över vad detta skulle leda till. Om något radikalt var på väg att hända, då hade det varit lättare att få till lösningar som ledde till att åkerarealen fortsatte att utnyttjas. Det hade säkert varit många jordbrukare som inte hade orkat hitta på något alternativ, om man inte hade haft någon EU-ansökan.

Tidigare hade man använt slaktpremier på sugor och tvåprissystem för mjölken för att reducera överskotten. Strukturfrågorna diskuterades då bara i liten omfattning. Man ska också komma ihåg att LRF drev frågan om en tioårig implementeringstid men politikerna beslutade om fem år. Allt detta förändrades i och med EU-förhandlingarna och EU-inträdet.

Vi var övertygade om att behovet av en reform var stort. Vi ägnade mycken tid åt att peka på olika saker som bidrog till att det brådskade eller var angeläget. Sen undrar jag vad socialdemokraterna tänkte på när man var med om och drivande i beslutet och förändringen. Och hur tänkte man när man samtidigt lämnade in en EU-ansökan? Jag var för ansökan om medlemskap men inte för jordbrukets skull utan mer av politiska skäl.

Sen vet jag ju att det finns alltid de som ville skjuta reformen framåt i tiden. Men det är så i alla system som man ändrar att det finns de som sitter fast i systemet och har varit med och utformat det. De säger alltid att det är för tidigt. Det skulle inte ha gjorts nu utan vi skulle vänta till sen. Eskil Arvidsson, som jag tycker bra om, han frågar mig varje gång vi träffas, "Bo, saknar du inte lilla (förhandlings-) delegationens möten. De var ju roliga." Han är förmodligen den som kunde systemet allra bäst och till en del hade utformat det.

Jag har varit med och ändrat system på andra håll och det är alltid de som varit mest inne i dessa som har allra svårast att se varför man behöver ändra. Jag hade uppfattningen att det var nödvändigt att ändra systemet, för att bönderna och LRF skulle ha någonting över huvud taget att säga till om och kunna påverka i samhället. Vi kunde inte bara fortsätta att säga "nej, nej, nej",

utan vi kanske skulle säga "ja, okej, men då får vi göra så". Och det försökte vi, även om det slutliga beslutet inte var vårt. Jag tycker att det var tillräckligt förberett. Det laddades också med en volym pengar som var ganska stor och omfattande.

Men det skulle egentligen innebära att produktionen skulle ha minskat i Sverige. Överskottet i spannmålsproduktionen var då 20-25 procent av produktionen. Men vår uppfattning var ändå att en förändring var nödvändig. Det som hände i uppmarschen mot jordbrukets avreglering innebar att kravet om förändring bara växte sig starkare och starkare.

Miljöfrågorna

När det gäller miljöskyddsåtgärder och biologisk mångfald låg LRF centralt långt framme. Vi fattade beslut om en miljöpolicy. Vi skulle utse miljöansvariga i alla lokalavdelningar för att driva på inom miljöområdet. Frågorna kom ju upp gång på gång. Det blev många kvinnor som utsågs. Det är bara ett exempel på att gubbarna inte var särskilt intresserade av miljöfrågorna. Vi jobbade mycket med "På väg mot världens renaste jordbruk". Där ingick också insikten om att den biologiska mångfalden och stärkta kretslopp var viktiga och väsentliga för att jordbruket inte skulle framstå som den störste syndaren på miljöområdet. Men också för att det var nödvändigt för att man skulle kunna ha en bra produktion med biologisk mångfald i och för sig. Det fick vartefter allt större betydelse i debatten. Talande nog var det väldigt mycket kvinnor inom LRF som drev de frågorna. Det bidrog också till att bredda organisationen på ett bra sätt. Att sedan komma därifrån till att få ersättning för miljöinsatserna, det tog tid.

Vi hade en guru som var anställd på SLR och var professor och växtskyddsexpert. Jag var på den tiden licensierad sprutförare. Detta var väl i slutet av 1970-talet. Man fick sitt namn i Lantmännens årsredovisning med telefonnummer, så bönder kunde ringa om de ville ha sprutat. Jag var på en kurs där växtskyddsexperten föreläste. Han sa att vi hade fått veta allt som vi kunde använda för att utrota ogräset i åkrarna. Det var då vi använde Amitrol, som sedan blev förbjudet, mot kvickrot. Amitrol var väldigt giftigt och det användes för att bespruta banvallarna med, vilket ledde till flera dödsfall. Föredragshållaren tog upp hur man skulle utrota ogräset i åkerrenarna, inte med en harv som drog ut lite rötter utan med Amitrol. Jag tyckte att jag var ganska väl påläst om ämnet och kunde inte hålla käft utan begärde ordet. Jag sa att jag inte kunde gå med på att åka omkring till mina kunder och lära dem hur man ska utplåna allt liv i åkerrenarna. För där finns harar, fasaner, raphöns, bin och andra insekter. Då gjorde han sig rolig på min bekostnad

och sa "har det kommit in någon djävla Gillbergare här?" Han fick skrattarna på sin sida, och det var ju bra för att få tyst på det hela. Det exemplet visar att man aldrig funderade långsiktigt på vad det skulle få för konsekvenser. Det handlade om biologisk mångfald men också om dem som hanterade giftet. Vi hade då en peak rätt upp i höjden med bönder som fick cancer i bukspottkörteln, och det konstaterades att det berodde på kemikalieanvändningen och att man slarvade i hanteringen. Man hade sprutmedel överallt när man hade sprutat en hel dag.

Vi hade möjlighet att skapa en bra miljöprofil för jordbruket och jag tycker att vi faktiskt gjorde det. I dag skördar man frukterna av mycket av det som vi sådde då, trots att det var mycket diskussion.

Strukturomvandlingen

På 1930-talet, när kohandeln genomfördes, var det en annan problematik. Det fanns inga jobb utanför jordbruket att gå till för bönder som lade ner sitt jordbruk. Idag sker en halvering vart tionde år av antalet mjölkproducenter, men det har man inte gjort något åt. Under 1970- och 1980-talen tillämpades olika instrument för att hålla nere omvandlingstrycket och minska överskotten. Å andra sidan krävde man ett omvandlingstryck genom att man gjorde rationaliseringsavdrag.

EU-inträdet

Vid EU-inträdet var vi i ett läge där Socialdemokraterna hade tagit tillbaka den politiska makten. Men innan dess hade de 1991 förlorat den och då blev Göran Persson ordförande i jordbruksutskottet under en kort tid. Nu skulle Göran Persson komma upp till LRF och läsa lusen av oss. LRF skulle ställas till svars för att ha bidragit till att Socialdemokraterna hade förlorat makten 1991.

Persson kom och var som vanligt bufflig. När vi skulle börja diskutera saken kring EU-ansökan så var, förutom jag själv, Jan de Woul samt Hans-Olof Ramberg och Leif Zetterberg med. Persson använde ett uttryck som Palme en gång använde om Hedlund: "Om inte Hedlund gör som vi säger, ska jag se till att rörelsen tar hand om honom." Det blev ett väldigt väsen om det. Då kom Göran Persson till oss och sade: "Jag ska låta rörelsen ta hand om er". Det blev ett häftigt meningsutbyte. Mina medarbetare sa att de aldrig varit med om något liknande. Göran Persson och jag blev inte kompisar där och då, men efter en tid sansade sig samtalet och vi kom så småningom att ha ett givande samarbete.

När det gäller medlemskapsförhandlingarna ville LRF gärna se Karl Erik Olsson som jordbruksminister. Sen blev det en borgerlig regering och då var

det naturligt att Karl Erik som ordförande i jordbruksutskottet blev jordbruksminister. Han skulle leda förhandlingsarbetet.

Det fanns stora förhoppningar om vidgade möjligheter för det svenska jordbruket när man skulle få tillgång till en marknad med 300 miljoner konsumenter. Till dessa förhoppningar bidrog vi på LRF. Det fanns en övertro på att vi skulle klara det bra och att Kooperationen hade förmågan att göra bra ifrån sig på EU-marknaden. Men den förmågan fanns ju inte. Så här efteråt med facit så vet vi att vi inte alls nådde de ambitioner som sattes upp. LRF stred väldigt hårt för en mjölkkvot på 3,5 miljoner ton, men vi fick inte mer än 3,3 och den kvoten kom aldrig att överskridas.

När medlemskapsförhandlingarna pågick hade vi en svag ekonomi i landet. Jag var med i något som hette EU-rådet. Statsminister Carl Bildt var ordförande. Där fanns bland andra folk från näringslivets högsta sfärer. Jag brukade sitta mellan Peter Wallenberg och Antonia Ax:son-Johnson. Antonia hade jag jobbat mycket med och kände henne väl. Men Wallenberg frågade mig varje gång jag kom till mötena, "Hur mår korna?" När han hade frågat ett par gånger och jag kom in så sa jag, "Jag kan bara rapportera att korna mår bra."

Vi hade uppe frågan om stöd till missgynnade områden (LFA). Då skulle man spara och man var inte villig att betala för någonting. Vi hade en ganska het diskussion. Jag fick argumentera stenhårt för LFA-stödet, som de hade tänkt ta bort. Jag minns att jag hade en röd pärm med mina papper i och när diskussionen var slut och ingen sa något, slog jag ihop min pärm och stoppade ner min penna och reste jag mig för att gå. För om vi inte hade fått med LFA då, hade det varit svårt att få med bönderna på ett medlemskap i EU. "Nej" sa Bildt "du måste stanna kvar nu. Sitt nu kvar här. Vi har noterat dina synpunkter".

Dagen efter gick EU-ministern Dinkelspiel ut och sa att det ska bli LFA-stöd. Och därmed hade vi vunnit. Det blev rätt så stor enighet om stödet till norra Sverige. När det gäller LFA kan man ju säga att jag är glad och nöjd över att man införde det, men samtidigt har utvecklingen visat att det var otillräckligt. Det skulle egentligen ha varit mycket mer och man borde ha sett på strukturen i mjölkproduktionen. Främst för att bibehålla mängden. Jag menar att det tog väldigt styggt på mjölkproduktionen. I de delar av landet där det finns behov av sådant stöd kan du inte ha hur stora gårdar som helst.

Om man ser på strukturen, då blir man fundersam. Vad ska hända i nästa steg? Hur ska det bli och hur ska det gå? Man kan säga mycket om LFA. Vi fick det och mina ordförande i länsförbunden var väldigt nöjda med att vi klarade det.

Jag för min del och mina kollegor var överens om att man i och med EU-ansökan hade fått en möjlighet att vika in på något nytt, och då var det lika bra att lämna 1990 års politik. De som ville ha kvar den var väl en del socialdemokrater som var besvikna över att de inte fick genomföra 1990 års beslut. Det fanns säkert någon moderat som också hade den uppfattningen, och moderaterna hade normalt sett lätt att komma överens med socialdemokraterna i jordbruksfrågor.

Arealstödet

Arealstöd infördes från 1988 ungefär. Tidigare hade vi räknat på det sista kilot kväve och det ökade ju produktionen. Men med arealstödet infördes en ny parameter och tyvärr har det kapitaliserats i höga markpriser. Dessa har ingenting att göra med avkastningen, utan nu kan man köpa därför att räntan är låg. Och sen är det den gamla tanken att jag har ju mina maskiner. Det kostar inte mer. Jag kan använda dem för så och så mycket areal ytterligare. Så drev man på en förändrad struktur på det viset, men på ett konstlat sätt. Vad händer om räntan stiger kraftigt, om den drar iväg till 5 eller 6 procent? Då blir det en annan verklighet för dem som har köpt mark till väldigt höga priser.

Det var också en diskussion om att de skånska godsen fick arealstöd i den omfattning som de fick. Jag hävdar ju att om man ska ha stöd per arealenhet, så ska man hålla fast vid det, och det var vår princip genom hela den diskussionen. Lika befast som LRF var i detta då, lika bestämd var jag med att när man ändrade förhållandena för ett par år sedan, så var det rätt då. Jag var ordförande i ATG och var på galoppderbyt. Jag bodde på ett hotell och då kom det fram en flicka som plockade bort disken från borden. Hon neg framför mig och sa, "Jag heter Anna Tott och jag ska hälsa från mina föräldrar och tacka för att du försvarar dem i TV." Det kändes egentligen rätt så gott, och jag fick göra det många gånger. Alltså, äganderätten är helig, och de äger ju marken.

Livsmedelsindustrin efter EU-inträdet

För att livsmedelsindustrin ska ha en framtid måste man visa att man är redo och har kompetens att nå ut till nya marknader. Sverige har fått en ännu tydligare kvalitetsprofil nu, eller möjlighet att göra någonting åt det, genom det vi står för i form av antibiotikafrihet, väldigt restriktiv användning av kemikalier och en väldigt bra djuromsorg. Det är ju frågor som ligger högt på listan i omvärlden. Då borde man kunna slå sig in med nischprodukter här och var och visa sig på styva linan. Lantmännen gör det och Arla gör det väl.

Här fordras ett samspel mellan staten och näringen. Men det är också så att de har haft koncept där de jobbat med mer konsumentanpassade produkter. De har klarat det bra.

Men det var ju väldigt illa ett tag. Svenska producenter med Kronfågel i spetsen införde en modell där man kunde testa att varje kyckling var fri från salmonella och campylobacter. Alla andra konkurrenter sa att det inte skulle gå, men det gick. Till skillnad från danskarna satsar svensk kycklingindustri verkligen på kvalitet.

Allt gick dock inte bra efter EU-inträdet. Det är ett mysterium att Scan och den bondeägda slakten inte klarade omställningen. Detta berodde på, är min analys, att man hade så starka spänningar inom slakteriorganisationen och Slakteriförbundet, att det inte kunde hållas ihop. Man hade också en förtroendemannaledning som bara var begäpad i hur danskarna gjorde, men den svenska slakterikooperationen var då väldigt långt från den kapacitet och förmåga som danskarna hade. När jag läste Scans årsredovisning tyckte jag inte att läget var så tokigt som man påstod. Men sedan såldes allt till finnarna och då var det slut. Den starka svenska köttkooperationens saga var all. Den kooperativa delen är borta. Med ett annat ledarskap hade det kunnat vara annorlunda.

Arla är knappast ett kooperativt företag längre. Enda gången jag har lagt mig i sen jag slutade var i diskussionen om mjölkproduktionen, där jag tyckte att Arla hanterade de svenska bönderna illa. Man vågade inte ta upp en diskussion om att man i en kooperativ förening ska kunna betala ett pris till bönderna som är kopplat till det regelverk som man har i respektive land. Det vägrade man att göra. Svenska bönder ska nu konkurrera med danskar och med andra som har olika former av stöd vid sidan av eller olika regler, som vi inte har. Det har bidragit till att slå ut väldigt många mjölkbönder, samtidigt som svensk mejerimarknad är den lönsammaste i Europa. Jag vet att man mycket väl skulle kunna ha ett pris för Sverige, ett för Danmark. Men nu ska vi ha samma pris i Nederländerna, Tyskland, England och så Sverige.

I fall där det är stora prisskillnader på till exempel fläskfilé från olika länder tror jag inte att hela den skillnaden återförs till bonden. Affärens marginal avgörs också här. Vad tål marknaden och vad är konsumenterna beredda att betala? Om det hade varit böndernas industri, då hade pengarna som det mervärdet innebär kommit tillbaka till bönderna. Delvis sker väl detta, men inte i den omfattning som om man hade ägt en konkurrenskraftig egen industri.

Jag tror att det brast mest i marknadskompetens. Som jag ser det, satt slakteriorganisationen fullständigt fast i det gamla systemet. Dessutom tog

maktkamper mellan de stora regionala slakteriföreningarna (Skanek, Scan Väst, Farmek) mycket fokus och energi från affärerna. Nu är det en annan affärslogik som gäller. När jag började på LRF i Norra Älvsborg, då var de bönder som levererade till Dahlbergs slakteri i Mellerud de värsta fienderna. De fick inte ha några uppdrag i lokalavdelningarna. De fick inte vara med någonstans. I dag levererar de flesta bönder runt omkring mig här till Dahlbergs slakteri.

Ja, det är en förändrad värld. Vi var tokiga som organisation egentligen, som inte insåg att det aldrig skulle gå med leveranstvång. Utan det enda sättet var att LRF och kooperationen skulle vara bäst. Och visst borde vi ha varit bäst. Men tyvärr var vi inte det då när allt detta hände. Och en av orsakerna var att vi satt fast i det gamla systemet.

När detta som hände med Samfood och Goman och LRF inträffade, hade jag slutat. Men LRF skulle då börja konkurrera med föreningarna med verksamhet i Polen och Estland och på andra ställen. Det ledde till ännu mer motsättningar egentligen. Jag tyckte alltid att LRF:s kapital skulle stå till kooperationens förfogande om de investerade och gjorde bra saker. Då kunde vi vara med och skjuta på och påverka. Men inte att LRF skulle ägna sig åt övningar utomlands och inte åt att konkurrera med den egna kooperationen.

Efter EU-inträdet

När det var klart och vi blev medlemmar, eller när omröstningen var klar, skulle man forma politiken. Då var Margaretha Winberg jordbruksminister. Hon kom till mig då och sa "Ja, men vi måste ha en arealavgift som danskarna." Jag svarade "Det kan vi aldrig, det kan du glömma. Vi kan aldrig gå med på det." "Jo" sa hon "det kan vi införa oavsett vad du säger." Skälet var att man skulle hålla nere kostnaderna. Så ringer Ingvar Carlsson och tar upp det här med arealavgiften och EU. Han menade att jag måste förstå att det ekonomiska läget var mycket ansträngt och vi måste reda ut det här. Socialdemokraterna hade tagit över då, efter tiden med 500 procents ränta. Efter ett tag hörde han av sig igen och sa att "du får hjälpa mig att ordna ett möte mellan Pekka Eriksson i Centern och Göran Persson. För de måste prata ihop sig nu. Vi måste ha hjälp för att få ordning på den ekonomiska politiken. Vi klarar det inte med Vänsterpartiet utan vill ha med Centern på det."

Det var ju rätt att försöka göra något och då kom statsministern till mig. Jag ordnade ett möte med Pekka Eriksson och Persson i min bostad. De satt i varsin ände på soffan. Göran Persson hade varit hård mot Pekka Eriksson när han var ordförande i finansutskottet under den borgerliga regeringen. Så det

gick åt några möten, innan det började hända saker. Så småningom kom man överens och inte minst om det ekonomiska regelverket för statsbudgeten.

Så småningom kom de som sagt överens. Det blev så att Ingvar Carlsson fick ringa till Olof Johansson, som var i Afrika, för att bekräfta överenskomsten. Och sen hörde vi aldrig mer om någon arealavgift. Den blev vi av med.

EU-medlemskapet i efterhand

LRF hade något jubileum kring sitt kontor i Bryssel och jag var där. Då slog det mig att det är väldigt lite gnissel nu ifrån jordbruket emot CAP och systemet egentligen. Från början var det ganska våldsam kritik; allt var helt galet och det var jättesvårt och allt vad det nu var. Men nu är det inte så mycket av den varan. Det har skett en anpassning helt klart. Idag finns en rätt stor insikt om att det var nog ganska bra att det blev som det blev med EU-medlemskapet.

Av det jag sagt framgår tydligt att samhället förändras, och att det påverkade möjligheterna för oss. Det är därför jag kommer fram till att den här förändringen var nödvändig. Sen kunde man kanske ha gjort det på annat sätt. Det är en annan fråga. Men det är klart det är ljusårs avstånd mellan den tid då man diskuterade om en gammal medarbetare skulle uteslutas för att han skrev om lantbrukets kostnadsjakt till i dag. Det har hänt mycket.

Viggo Fringel

tidigare förhandlingschef på LRF

Viggo Fringel var förhandlingschef på LRF (Lantbrukarnas Riksförbund) under 1980-talet och fram till 1991. Han blev då VD för Skogs- och Lantbrukshälsan.

VIGGO FRINGEL var förhandlingschef på LRF under 1980-talet och fram till 1991 och var mycket väl insatt i förhandlingsmaskineriet. Fringel inleder med en tillbakablick på jordbruket och jordbrukspolitiken från och med 1960-talet och den utveckling som enligt hans mening bäddade för de senare överskotten. Den stora effektiviseringen av jordbruket ledde oavsiktligt fram till växande överskott utan att vare sig näringen eller staten vidtog åtgärder för att anpassa resurserna i jordbruket. Förhandlingssystemets uppbyggnad och sätt att fungera beskrivs och Fringel diskuterar inslag i det som på sikt hade negativa konsekvenser, bland annat i form av minskad kostnadsmedvetenhet och en tendens till övermekanisering. Trots växande problem med överskott kom inte 1983 års livsmedelskommitté med förslag till mer genomgripande förändringar. LRF förhöll sig enligt Fringel avvaktande och menar att man inte kunde förvänta sig att jordbruket skulle vara drivande bakom mer långtgående förändringar. Men han medger att LRF

borde ha tagit upp en diskussion om omställning av mark och förädling av råvaror. På den politiska sidan ville inget parti driva på om en rejäl omställning av jordbruket. Regeringsmakten var vid denna tid ganska skör, menar Fringel, och jordbruket hade en väldigt stark ställning hos allmänheten. Hösten 1988 säger sig Fringel ha insett att läget var ohållbart och sökte öppna dörren lite på glänt för att diskutera ett annat prissättningssystem för spannmålen, ett system som inte var så starkt volymdrivande. Utgångspunkten för intervjun i Land var att förändra jordbrukspolitiken inom ramen för regleringssystemet. Men den politiska processen tog över lite senare och omläggningen skedde utan några djupare analyser, från vare sig statens eller jordbrukets sida. Det mesta i reformen 1990 var enligt Fringel dåligt genomtänkt. Därmed blev EU-medlemskapet väldigt viktigt för jordbruket.

Viggo Fringel är ledamot av KSLA.¹

Enligt min mening är det en grannlaga uppgift att medverka i en dokumentation i Akademiens regi. Det ställer krav på saklighet. Fakta och framförallt att beskrivningar är relevanta för dokumentationens syfte. På annat ställe i dokumentationen av intervjuerna beskrivs som ett expertutlåtande av Eskil Arvidsson LRF:s interna arbete i samband med omställningen av jordbrukspolitiken 1990. Det som tas upp där är i sina huvuddrag ingenting som jag eller andra som var involverade känner igen. Man kan så klart minnas fel. Men det som tas upp i dokumentationen och som beskrivs detaljerat måste enkelt kunna härledas och bekräftas om det råder delade meningar om sakinnehållet. Detta är inte fallet. Det är dock något man är skyldig läsaren. Nu får läsaren själv avgöra om det är något i detta sammanhang som är dokumentationens syfte.

Bakgrund om utvecklingen fram till mitten av 1980-talet

Det skedde en påtaglig satsning från statens sida från 1950-talet för att effektivisera jordbruket. Man arbetade mycket på Ultuna med tillämpad jordbruksforskning, och staten hade också satt av resurser för rådgivning via lantbruksnämnderna. Lantbruksskolor fanns över hela landet, och bönderna tog till sig de nya rönen och den rådgivning som kom från statens sida. Staten satsade mycket resurser för att strukturrationalisera jordbruket. Och det var ganska tuffa tag sett med bondeögon, småbrukarögon. Men alltihop det här ledde fram till en effektivisering av jordbruket som egentligen bäddade för överskotten, som sedan redan på 1970-talet och framför allt på 1980-talet

1. Intervjun genomfördes den 4 september 2019 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

nästan blev ohanterliga. Inte minst med tanke på vad opinionsbildarna ansåg om att vi producerade mer än vi själva kunde äta upp eller exportera på något lönsamt sätt.

Så man kan säga att det här var en situation som man landade i, utan att man riktigt då förstod vad det skulle kunna leda till. Och man vidtog heller inga åtgärder för att på något bra sätt anpassa resurserna i jordbruket. Och där tycker jag nog att både staten och näringen skulle ha varit lite mer observanta på ett tidigt stadium. Möjligtvis också att omställningen av animalieproduktionen och då främst mjölk kanske gick snabbare än man hade trott.

Det var kanske detta som var grunden till att man tillsatte 1972 års jordbruksutredning. Dels att mjölköverskotten ökade och bönderna ställde snabbt om till fläskproduktion som i stället gav fläsköverskott. Dels kan det ha varit så att man nu ville avläsa effekterna av effektiviseringen och strukturomvandlingen i jordbruket. Vi hade i mitten av 1970-talet animalieöverskott. Därför var det en medveten strategi i förhandlingarna att prioritera spannmålen när förhandlingsresultatet skulle fördelas ut på produkter. Det var billigare att exportera spannmål. Detta bäddade i sin tur för spannmålsöverskott och höjda fastighetspriser. Och det är klart att strukturomvandlingen, de hårda tagen från lantbruksnämndernas sida, och vissa lantbruksdirektörer, på 1960-talet väckte agg hos bönderna och framför allt hos småbrukarna. Och RLF (Riksförbundet landsbygdens folk) hade fått pengar i kassan genom kampfonden och drog igång opinionsbildning. Och den minnesgode kommer säkert ihåg kampanjen: "Kan ni tänka er den här bygden utan jordbruk?" Den gav definitivt avtryck hos politikerna. Det var ju ändå så på den tiden att RLF och bönderna hade starka sympatier ifrån samhällets sida, ifrån politikernas sida. Det var också tacknämligt att industrin verkligen ropade efter resurser/arbetskraft. Och bönderna var ju väldigt duktiga praktiska människor som lämpade sig för industriarbete.

Jag vill minnas att Eric Holmqvist, dåvarande jordbruksministern, fick det ganska hett om öronen från bondesidan. Och Socialdemokraterna tyckte väl inte att det var riktigt bekvämt. Så man bytte till hallänningen Ingemund Bengtsson. Han var en mycket mer, ska vi säga, smidig jordbruksminister än vad Holmqvist var. Så då började bönderna, RLF, och S-politikerna resonera på ett bra sätt. Beredskapsmålet var på den tiden väldigt viktigt för jordbruket, att kunna haka upp jordbruksprisförhandlingarna på. För det fanns ju fortfarande kraft i beredskapsargumentet ett bra tag in på 1960-talet. Med tanke på efterkrigstiden och med tanke på att det kalla kriget började torna upp sig. Men under den period när jag var med i förhandlingarna, alltså från

början av 1980-talet, utnyttjades inte beredskapsmålet eftersom vi hade fått en överskottssituation redan på 1970-talet.

I arbetet med utformningen av jordbrukspolitiken och jordbruksprisregleringen var Jordbrukets utredningsinstitut centralt, dess chef Sven Holmström och sedermera även Lennart Tiberg.² Det var de som var med från jordbrukets sida. Även Olof Nilsson på RLF var med och la grunden för den jordbruksprisreglering som infördes på 1950- och 1960-talen. De hade väldigt mycket kunnande med sig i bagaget. Och vem de mötte från statens sida, har jag inget minne av, men det är klart att näringens expertis hade säkert mer energi och kraft än vad de statliga tjänstemännen hade när man mejslade ut det här regleringssystemet.

Det fanns personer som utifrån nationalekonomiska aspekter pläderade för radikal omställning redan då, om man nu ska säga radikal. Min minnesbild är att redan på 1960-talet så började nationalekonomerna att intressera sig för vårt system att ersätta bönderna. Man menade på att marknadskrafterna borde få spela större roll. Och först ut var Assar Lindbeck.³ Dessutom deltog Odd Gulbrandsen som fanns på Lantbrukshögskolan, nuvarande Lantbruksuniversitetet.

Senare deltog bland annat Olof Bolin (Lantbruksuniversitetet) i debatten. Han skrev en debattbok själv och ytterligare en tillsammans med en grupp på SNS. Men han deltog inte särskilt mycket i debatten som följde efter. Och vi från näringens sida brydde oss nog inte så mycket om hans inlägg i debatten, för vi var nog inte så särskilt observanta vad gällde överskottssituationen. Och de som på 1980-talet drev de här frågorna, det var Michael Sohlman och Inga-Britt Ahlenius från finansens sida. Och det är klart att då kände vi att prisregleringssystemet måste förändras om man ska väga in nationalekonomiska termer. Det gällde att hitta mellanlägen som vi såg det i slutet av 1980-talet.

I jordbruksavtalen var det klart att beredskapsfrågan och självförsörjningen fanns med. Det var ju grundläggande i den jordbrukspolitik som man hade dragit upp riktlinjerna för på 1950-talet. Och det hade också starkt stöd bland politiker och allmänheten. Sen hade vi inkomstmålet som innebar att familj jordbrukaren skulle ha en standard motsvarande industriarbetarens. Det var också väldigt avgörande och en viktig utgångspunkt för förhandlingarna. Jag menar att även myndigheter och politiker tog hänsyn till detta och hade det som rättesnöre för riksdagsbesluten. Och sen skulle jordbruket ha en ersättning för prisuppgångar på insatsvaror som följde ett PM-index (produktionsmedelsprisindex). Det var inget som vi behövde förhandla om, utan

2. Lennart Tiberg var bland annat företrädare till Viggo Fringel som förhandlingschef på RLF.

3. Professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet.

det räknade Jordbruksnämnden fram. De beräkningarna fanns på bordet när vi startade förhandlingarna, liksom kopplingen till LO/SAF-avtalet när det gällde böndernas inkomster, dvs. ersättningen för insatsvaror, arbete och kapitalkostnader i produktionen. Dessa utgångspunkter i förhandlingarna var grundläggande och utomordentligt viktiga. I och med att inflationen var så stark i början och mitten av 1970-talet ökade ersättningsbeloppen till jordbruket, som i sin tur stimulerade bönderna att öka produktionen tack vare ökad lönsamhet. Ökade priser på produkterna stimulerade till ökad användning av handelsgödsel och andra insatsvaror och därmed ökad produktion.

Det fanns också ett produktivitetsavdrag som applicerades på ersättningen till eget arbete och eget kapital. Frågan är om det var väl avvägt. Med en noggrannare matematik hade man nog kunnat komma fram till att statens satsningar borde ha gett lite mer avdrag. Eller att vi skulle fått betala lite mer av den notan. Det är inte orimligt. Å andra sidan hade vi inkomstmålet att avväga mot.

PM-indexet hade ju också en annan aspekt. Det hämmade nog på sitt sätt rent psykologiskt kostnadsjakten i jordbruket på insatssidan, främst på maskininvesteringar. Dess kostnader fångades upp av PM-index, och så fick vi betalt för det. Och det utnyttjades felaktigt av bland annat maskinförsäljarna som säljargument. De sa ju att det bara är att handla. Det kommer ju med i PM-index som kollektivet sedan får betalt för. Det andra var att Driftsbyrån som skötte böndernas bokföring och skatteplanering även de felaktigt åberopade PM-indexet. De rapporterade ju någon gång i mitten på december till bonden och sa att Du får ett bra resultat i Ditt jordbruk i år. Vi måste få fram mer avskrivningsunderlag. Så man handlade maskiner fram till nyåret. Och lite raljerande kan man säga att det blev på något vis kanske en övermekanisering i jordbruket. Man måste ju ändå tillstå att det kunde vara så. Det borde staten ha intresserat sig för faktiskt. För det var ju ingen konst att avläsa hur de här investeringsavdragen kom till i bondens bokslut. Men man hade ingen blåslampa på den typen av verksamhet inom jordbruket då. Det låg lite för långt ifrån de politiker som hade hand om besluten.

Statens insatser ledde till en överskottssituation på 1970- och 1980-talen, utan att man egentligen tog upp en diskussion, vare sig från näringens sida eller statens sida om en ordnad resursomställning och balans. Och hur det skulle ha gått till, kan jag inte ens i dag ha några funderingar eller idéer om. Men det hade varit vettigt att ha haft den diskussionen, det tycker jag nog. Och man kan också fråga sig varför vi inte mer diskuterade att förädla råvarorna inom jordbruket för att söka ta oss in på olika exportmarknader. Det var heller aldrig en fråga som var uppe till diskussion. Trots att vi kunde

notera hur danskarna hanterade sin jordbruksproduktion som var inriktad på export. Vår jordbruksproduktion var helt inriktad på vår egen försörjning på en begränsad marknad. Men det är lätt att vara efterklok, och det är svårt att se vem som skulle ha varit drivande där, om det var näringen själv eller om det var staten. Man kan väl säga så här att vi under de åren inte kunde använda beredskapsfrågan som en hävstång i våra förhandlingar. Snarare borde ett tak för produktionen ha diskuterats, eftersom grundbulten i jordbrukspolitiken var som den var. Men hur?

Beredskapsmålet hade givetvis en koppling till försvarspolitiken. Men det var ju så väl uppbyggt med beredskapslager med mera. Vi hade dock aldrig några operativa kontakter med Försvarsmakten om detta, utan det skötte Jordbruksnämnden med branscherna. Vi funderade aldrig på eller diskuterade hur man skulle kunna ställa om jordbruket i ett skarpt läge så att vi hade tillräckligt med potatis, lök och kålrötter eller vad det nu var. Det diskuterades aldrig, vad jag minns. Det låg nog mer på Jordbruksnämndens agenda tror jag.

Som tidigare nämnts låg tidigare riksdagsbeslut till grund för jordbruksprisförhandlingarnas materiella innehåll. Familjejordbrukaren skulle ha samma levnadsstandard som industriarbetarna.

Därför hade vi kopplingen till LO/SAF-avtalet. Som exempel kan nämnas att i mitten av 1970-talet tillkom i LO/SAF-avtalet en pott för låginkomstsatsning för vissa industriarbetargrupper. Jordbruket hakade på och även bönderna fick en låginkomstpott. Detta kunde ju inte specifikt tas ut på marknaden varför finansien tillsköt medel som i sin tur användes för bland annat uppbyggnaden av Lantbrukshälsan. Avbytartjänsten inrättades för att mjölkbönder skulle kunna få ersättare till starkt reducerad taxa. Även andra kollektiva stödformer infördes.

Gränsskyddet och internregleringarna för olika produktslag var mycket detaljerat utformade. Detta regelverk byggdes successivt upp mellan staten och jordbruket med början på 1950-talet. Jordbrukssakkunniga var efter hand LRF:s dåvarande förhandlingschef Lennart Tiberg och hans närmaste medarbetare Eskil Arvidsson.

Prisförhandlingarna ledde fram till två- eller tre-årsavtal. Kom man inte överens blev det ett-årsavtal. Mellan huvudförhandlingarna hade vi halvårsvisa inflationsregelsavstämningar samt månadsvisa gränsskyddskorrigeringar i Jordbruksnämnden, sedermera Jordbruksverket. Dessa överläggningar var självfallet mycket viktiga för de priser som kunde tas ut på marknaden. Från LRF:s sida hade vi branscherna, främst slakt, mejeri och spannmål, som referenser inför dessa möten. På Jordbruksnämndens plenummöten kunde

det bli rejäla bataljer mellan importörernas företrädare och LRF med Jordbruksnämndens generaldirektör som skiljedomare. Från jordbrukets sida hade vi bra koll på att gränsskyddet motsvarade vad vi hade gjort upp om i förhandlingarna.

1983 års livsmedelskommitté (LMK)

LMK startade arbetet 1983. Expertgrupperna leddes av Jordbruksnämndens tjänstemän. Man hade en hög ambition från Jordbruksnämndens sida. Det var direktiv LMK hade fått så klart. Och det tillsattes ju väldigt många expertgrupper. Jag måste säga att Jordbruksnämndens tjänstemän alltid har varit otroligt sakliga och oförvitliga. Neutrala skulle jag vilja påstå. De drev inga frågor om de inte hade fått mandat. Generaldirektören i Jordbruksnämnden, Ingvar Lindström, var ordförande i den parlamentariska kommittén. Han ville vara en oförvitlig, statlig tjänsteman. Och det hedrar ju honom så klart. För vi hade ju aldrig accepterat om vi hade märkt att en generaldirektör, vare sig i Lantbruksstyrelsen eller Jordbruksnämnden spelade under täcket och försökte driva en egen agenda. Och sen hade vi ju då egna mediaresurser. Så jag tror nog att Ingvar Lindström var nästan lite överförsiktig att få kritik ifrån lantbrukets press.

Jag och Eskil Arvidsson satt med i expertgrupperna. Jag tyckte aldrig att vi var utsatta för någon attack precis av typ nationalekonomer och finanssen. Utan det var lugnt och städat, inga utspel. Det skulle i så fall ha kommit från gruppordförandenas sida efter direktiv uppifrån. Men det kom ju aldrig fram på det sättet, utan det var nästan lite som en kvarn som skulle mala sig igenom ett stort politikområde. Och som jag har sagt tidigare, Ingvar Lindström agerade inte på egen hand, utan han väntade på mandat, direktiv, och det fick han uppenbarligen inte mer än i starten. För då skulle vi ha haft det mycket hetare om öronen. Så att man kan säga att LMK var en ganska avslagen utredning. Det är nog eftermälet. Och man kan inte förvänta sig att vi från jordbruket skulle vara aktivt drivande och komma med förslag till omställning och förändring. Rätt eller fel? Vi fick diskussions-PM till expertgrupperna och vi kompromissade väl tillräckligt där. Det var inte några större överraskningar när utredningen lades fram. Vi lämnade från LRF:s sida ett särskilt yttrande som inte var särskilt skarpt formulerat om jag minns rätt, mera i form av markeringar.

I produktionsmålsgruppen gjordes bland annat beräkningar av de samhällsekonomiska verkningarna av spannmålsöverskotten. Vi borde ju då ha tänkt så här att nu har man tillsatt den här utredningen. Då måste det ju fram några genomgripande förändringar av något slag. Överskottssitua-

tionen var ju ett faktum. Men makthavarna var inte beredda att göra stora förändringar.

Själv medverkade jag som författare till en studiecirkel i Vuxenskolan, en bok. "Produktion i balans" hette studieboken. Den hade vi som studiecirkel i alla LRF-avdelningar, med tanke på överskottssituationen. Ett sätt att bereda marken för att uppmärksamma problemet som ett växande överskott trots allt var. Vi hade inga idéer om några generella vägar ut ur det där, utan avvakade. Och det var ju ett passivt sätt. Vad borde vi ha gjort? Till exempel borde vi ha drivit frågan om förädling av svenska råvaror. Vi hade en mycket stark producentkooperation som hade en 80–90 procent av marknaden. De skulle ha haft råd med, tycker jag, att ta utvecklingskostnader för förädling av råvaror, inte minst för export. Men det gjorde man inte i tillräcklig omfattning.

Produktionen av jordbruksråvaror var till följd av exportbehovet 10, 20, 30 procent olönsam. Vid export fick vi ju inte ens betalt så det täckte de rörliga produktionskostnaderna, än mindre för något annat. Vi borde nog ha varit lite mer alerta där, och uppmanat branscherna att ta tag i det mer än de gjorde. Ja, kanske de också väntade på direktiv, och då borde LRF som organisation ha tagit upp den diskussionen. Men så var det inte. Eller att ställa om åker, till exempel plantera skog istället. Det var heller inte att tänka på. Det kom till exempel kraftiga reaktioner från olika håll, inte minst från bönderna själva. Så politiskt och opinionsmässigt så var det lite svårt för oss att driva sådana frågor, att ställa om åkermark till skog.

Det var nog också så när det gällde LMK, som tillsattes av en socialdemokratisk regering efter regeringsskiftet i början på 1980-talet, att regeringsmakten var ganska skör. Socialdemokraterna hade ju varit i opposition. Vi hade haft två Fälldinregeringar innan och nu hade det svängt, men man var ändå väldigt försiktig i sitt agerande när det gällde jordbruket av det enkla skälet att jordbruket hade en väldigt stark ställning hos allmänheten och därmed också hos politikerna. För det är ju ingen politiker som vill utmana allmänheten. Det räknas ju i röster i nästa steg. Det är nog den enkla förklaringen att det inte fanns något parti som ville driva på om en kraftig omställning av jordbruket. När det gällde varvsindustrin och textilindustrin så tog man de fajterna, men där fanns inte alls den lobbyorganisationen bakom som jordbruket hade. Och inte heller den sympati från allmänhetens och politikernas sida som jordbruket hade. Men rent nationalekonomiskt så fanns det likheter om man enbart såg till produktion av jordbruksråvaror. Men jordbruk står ju för andra värden också. Det får man inte glömma bort.

Vi var ju aktivt delaktiga. Borgerliga partier och VPK var så att säga på den ena halvan, och på den andra halvan fanns Socialdemokraterna om man

förenklar resonemanget. Och Socialdemokraterna ville ju inte ta den fajten i det läget när det ändå var så politiskt instabilt. Och därför blev det heller inget avtryck i riksdagsarbetet eller i riksdagsbeslutet. Och som jag sa, vi hade väl från jordbrukets sida kompromissat tillräckligt. Så att Ingvar Lindström tyckte nog att han hade skapat en del förändringar. Men finansens ekonomer, de fortsatte ju med sitt arbete vid sidan om det politiska, parlamentariska arbetet.

Olle Svensson⁴ var då konstitutionsutskottets ordförande. Han skriver i sina memoarer att Svante Lundkvist avväjde propåer från finansens sida, med orden att jag vill inte ha bråk med bönderna. Och då är vi framme någon gång 1986 eller 1987. Ja, efter LMK i alla fall.

Kontentan av detta är att det inte fanns politisk kraft att göra mycket mer än vad LMK presterade. Så skulle jag vilja uttrycka det. Det var inte läge för prispress. Och jordbruket skulle naturligtvis ha levt rövare, och mobiliserat alla resurser för att motverka detta, få gehör för det i debatten och därmed även hos politikerna. Däremot sattes under perioden in flera specialinriktade åtgärder för att minska överskotten. Jag skulle säga att av de här punktinsatserna som vi medverkade till, så tycker jag nog att tvåprissystemet på mjölk gav mest effekt. Sedan att det skulle vara företagsekonomiskt, nationalekonomiskt eller entreprenörsskapsmässigt bra att leva med för all framtid, ansåg vi inte. Det var väl så att vi var lite dåliga på att tänka i framtida visioner. Det var vi dåliga på, både från näringens sida och från statens sida. Vi lappade och tog oss fram bit för bit, år för år, avtalsperiod för avtalsperiod.

Inför 1990 års beslut

Mats Hellström blev jordbruksminister 1986 och satt kvar till regeringsskiftet 1991. Han skulle ju vara lite mer frihandelsvänlig var tanken. Och det var han ju som före detta utrikeshandelsminister.

Vi kommer då över till GATT. Man kan väl säga att finansens ekonomer satte sitt hopp till GATT, naturligt nog. För då skulle omvärlden också komma med i något annat system när det gällde villkoren för jordbruket. Och det var ingenting som vi från jordbrukets håll direkt kunde påverka eller vara delaktiga i eller bedriva något större lobbyarbete kring. Det skedde på ett annat plan. Första GATT-rundan, den gick väl i stå. Men sen vill jag minnas att i nästa omgång så började man ändå att hitta verktyg för att hålla nere produktpriserna. Men det var så att andra länders regeringar var mycket mer kritiska mot detta än vad vår regering var. Så att där var vi från näringens sida inte ensamma, utan där fanns tryck från andra länders regeringar att inte gå för fort fram. Vilket vi då noterade med tacksamhet så klart.

4. Riksdagsledamot för Socialdemokraterna.

Vi är nu framme vid 1988, på hösten. Jag var ju så placerad att jag hade ju skäl att verkligen fundera över signaler från olika håll, och inte minst från finansens ekonomer. De var ju både duktiga och kunde spela på olika tangenter. Så jag insåg nog att det här börjar bli ohållbart. Jag blev då intervjuad i Land där begreppet "spårbyte" lanserades. Men begreppet spårbyte var helt och hållet en mediaprodukt, inte en produkt av mig. Det var inte alls så att vi då var färdiga för att föreslå och ta initiativ till en omställning av det här slaget som ordet spårbyte kan tolkas som.

Mitt syfte var främst att öppna dörren lite grann på glänt för att diskutera ett annat prissättningssystem för spannmålen. Det gällde den saken, enbart den saken. För det var ju så att när det gäller spannmålsöverskottet, så var staten lite mer aktivt involverad än vad som gällde de andra överskotten. Finansiering av överskott av andra produkter skötte vi helt inom regleringsföreningarna. Men när det gällde spannmålen så krävdes det kontanta medel och exportfinansiering för att lyfta ut överskotten. Och det togs väl upp lån hos Riksgälden bland annat. Och det är klart att jag kan begripa att national-ekonomer och S-politiker i det här fallet tyckte att det var fel att staten skulle ha denna medverkan. Det skulle marknaden sköta med prisfall som i sin tur minskade överskotten, menade man.

Bland annat Olof Bolin på Lantbruksuniversitetet medverkade med kritiska inlägg i debatten. Vi tog givetvis intryck av den, men jag tror inte att vi var tillräckligt medvetna för att riktigt ta tag i problemen, utan vi ville nog förändra jordbrukspolitiken inom ramen för regleringssystemet. Och det var också utgångspunkten för den här intervjun i Land.

Vår utgångspunkt från LRF:s sida var att låt oss diskutera någon annan ersättningsmodell än bara prismodellen. Någon kombination av produktpriser och arealstöd. Då skulle man inte ha en produktion som var så volymdrivande som det dåvarande systemet var och som skapade de överskott som måste finansieras på något sätt. Vi stod där med någon miljon ton i överskott beroende på skördeutfallet. Men sen kom ju då den här rubriken i Land, "Spårbytet". Det slog ju ned som en bomb. Ja, det var i alla fall inte meningen att tvärt ställa om jordbruket, utan vi ville få igång en diskussion med staten om att ändra prismodellen för spannmålen så att den inte var så starkt volymdrivande. För det är klart att höga spannmålspriser leder till mer insatsvaror. Man ökade handelsgödselgivor, och man satsade mer på bekämpningsmedel och annat. Fastighetspriserna sköt i höjden. Så det var heller ingen ekvation som i längden skulle hålla. Det var det vi ville lyfta fram. Men jag kan inte säga riktigt varför det gick så snabbt sen efter ett par år, men vi hade ändå diskussionen inom jordbruket. Och vi fick inte riktigt gehör för det här. Vi

tog också upp trädesbruk, och förankrade det hos den dåvarande socialdemokratiska statssekreteraren för att pröva den frågan politiskt. När vi sen kommer till jordbruksutskottets ordförande (Karl Erik Olsson, Centern) så säger han att vi ska väl inte avstå från att bruka odlingsbar mark. Det var inget bra, menade han.

Vi fick alltså inget gehör för det här som vi skickade in som en förhandlingsinvt. Utan finansens ekonomer fortsatte bara att tänka nationalekonomiskt. Och där var det frågan om fria förhandlingar, ner med priserna. Men vilken facklig organisation skulle ha ställt upp på det? Det hade blivit så att säga revolution i medlemsleden.

Det gick fort. Och vi fick aldrig möjlighet att utveckla de tankar som jag då lanserade. För det gick överstyr genom rubriken spårbytet. Man kan ifrågasätta att en medlemstidning utifrån en intervju har egen agenda och sätter rubriken Spårbyte, trots att det inte finns någon täckning för det ordvalet. Detta följde man sedan upp med intervjuer bland medlemmarna/bönderna, nämligen hur de såg på en avreglering.

Mitt anslag i intervjun var att LRF skulle öppna för en dialog med regeringen rörande åkerarealen och spannmålsöverskotten. Åkerarealen och landskapsbilden var något vi kunde väcka opinion för och få gehör för hos vissa partier. Spannmålsöverskottet hade ju riksdagen tidigare beslutat om att staten skulle ha ett visst ansvar för vid hög skörd. Det kunde vi ha förhandlat om.

Med Lands agerande blockerades möjligheterna till förhandlingar, eftersom ledaren stakade ut något som uppfattades som LRF:s linje. Bondeintervjuerna och uppföljningen förstärkte detta i LAG-processen. Vad LAG-förslaget skulle ha inneburit om vi inte gått med i EU kan vi bara spekulera i.

Läget var alltså sådant att en radikal förändring var nödvändig. Våra tankar om en ändrad ersättningsmodell från enbart priser mot någon kombination av produktpriser och arealstöd fick inte tillräckligt gehör hos politikerna. Det är lätt att förstå att många, även internt, blev överraskade över den rubrik som plötsligt fanns i Land. Bollen sattes i rullning utan föregående analys och det är självklart att sådana oväntade nyheter ger upphov till frustration hos dem som förvaltade det rådande systemet. Den fortsatta processen togs helt över av de förtroendevalda.

Den politiska processen tog över 1989. För min del deltog jag endast vid det första mötet med den livsmedelspolitiska arbetsgruppen (LAG-gruppen). Arbetet genomfördes utan djupare analyser, vare sig ifrån statens sida eller jordbrukets sida. Utan den kom igång på högsta nivå, och jag kan tänka mig att jordbruket, i det här fallet Bo Dockered, hade fått politiska utfästelser som gjorde att LRF samtyckte till att man gjorde en omställning av åkerarealen,

bland annat genom att skjuta till 13 miljarder kronor till jordbruket. Det var Karl Erik Olsson som utskottsordförande, som var den som agerade från riksdagens sida vill jag minnas. Men det var ju bara så att det också var för dåligt berett. Omställningen innebar att bönderna skulle kunna få betalt för åker som ställdes om till salixodling, golfbanor, skogsplantering i lagom takt och så vidare. Det var bara det att det var de så kallade sämsta jordarna, de som inte producerade så mycket spannmål, som nappade på den kroken och fick betydande ersättning per hektar. Salix lämpade sig bäst på de bästa jordarna. Men det förstörde snabbt till exempel dräneringen. Så det var ingen bra beredskapsbank för åkermarken. Och sen tål ju inte salixen höga transportkostnader, salix måste odlas i närheten av bränslepannan. Så det var också lite dåligt genomtänkt från alla håll. Det är klart att man skulle ha satt av mera tid för beredning. Man skulle ha kopplat in bland annat Jordbruksnämnden för att jobba med det här. Men det här sköttes på högsta politiska nivå.

Så det skulle ha styrts upp betydligt bättre. Det är dock lätt att vara efterklok. Från näringens sida hade vi också satt igång att förbereda etanol-tillverkning med vete som råvara.

Reformen var minst sagt dåligt genomtänkt, det mesta. Det måste man nog ändå få lov att säga. Men jag vill nog påstå att EU-medlemskapet var väldigt, väldigt viktigt för svenskt jordbruk. För jag vet faktiskt inte vad som skulle ha kunnat ske om vi skulle ha skött det här på egen hand gentemot svenska regeringen och riksdagen. Det hade inte varit enkelt. Jag tror att det hade blivit väldigt svårt för jordbruket. Väldigt svårt för jordbruket att hitta de vägarna faktiskt, internt inom LRF likaså. Det var nog bara Centern vi kunde ha räknat med hyfsat stöd från. Men avgörande hade ju varit vilket gehör vi hade fått från statens och politikernas sida.

EU-frågan - starten

I slutet av 1980-talet sneglade vi från jordbrukets sida ganska mycket på att Sverige skulle söka medlemskap i EU. Och då skulle vi komma med i ett annat jordbrukspolitiskt system. Och där fanns det krafter som arbetade för jordbruksintressen som låg i linje med våra intressen. Dessutom menade våra internationella experter att vi skulle få tillgång till en större marknad, ca 300 miljoner människor. Och ansökan kom också. LRF engagerade sig verkligen i den kampanjen. Resultatet blev ju senare också ett ja till EU.

EU-ansökan lämnades in i juli 1991, men det tillkännagavs från regeringen att Sverige skulle ansöka om medlemskap redan i slutet av 1990. Stämman i Örnsköldsvik i juni 1990 tog beslut om att LRF skulle agera för medlemskap i EU. Därför var det naturligt att vi ställde upp för ett medlemskap i EU. Och

LRF satte ju av en hel del resurser i den kampanjen. Och jag tror till och med att det var vi som anlidade Marit Paulsen. I varje fall hjälpte vi till. Hon blev ju också ett lokomotiv för FP när det gällde kampanjen för medlemskap i EU. Men sen kan man då i efterhand konstatera att eftersom vi var med och drev frågan om medlemskapet, så blev vår förhandlingssits inte alls densamma som Finlands när det gäller att påverka utfallet av regelverket på nationell basis. Men det var inte sådant som vi kanske riktigt tänkte på då. Men det fick vi hacka i oss senare.

Det var väldigt svajigt gällande omställning-90, den gav ju ingen effekt på kort sikt. Det märkte man rätt fort. Och då stod väl ändå hoppet till att vi skulle komma med i EU, och inte att politikerna i Sverige skulle utforma en egen modell för villkoren för det svenska jordbruket. Tidigare hade vi, som vi tyckte, haft en stark politisk plattform, men nationalekonomerna vann terräng. Men man kan ändå säga till politikernas heder att gränsskyddet och internregleringarna i princip var kvar. Det var inte så att man plötsligt tog bort bitar ur det, utan man visade verkligen näringen fin respekt för att få till den här omställningen även om man tog fram underlag för en proposition senare. Och sen tror jag nog att medlemsansökan till EU låg lite bakom de tankarna, att vi inte skulle gå för hårt fram och nedmontera svenskt jordbruk inför ett kommande medlemskap i EU. Det har säkert funnits med i processen. Nu vid den här tiden var ju jag inte med i det här arbetet. Jag växlade om 1990 till andra uppgifter, i och med att Thorsten Andersson, VD:n, också växlade om. Så att EU-processen, avtalsdiskussionerna och det som hände efter EU-inträdet, det kan jag bara ha allmänna synpunkter på som vanlig svensk medborgare. Och det kan jag ju ha. LRF:s internationella experter målade upp ett scenario att vi skulle få tillgång till en jättestor marknad. Vi skulle kunna producera hur mycket mjölk som helst, och exportera inom EU. De andra länderna och deras bönder tänker ju i samma banor. Vi tog inte till oss att produktionen var kvoterad, men det hade inte påverkat vårt agerande i EU-kampanjen. Men sen kan man säga att jordbrukssektorn varit stor mottagare av de EU-medel som gått tillbaka till Sverige. Det får noteras som ett plus för oss, även om finnarna var ännu duktigare på att få tillbaka pengar till jordbruket.

Allt som har återförts från EU-budgeten till oss till jordbruket och till landsbygden, det har ju varit mycket positivt för hela landet. Och det är naturligtvis en fara i att det nu kan dras åt, i och med att man måste spara pengar. Eller fylla luckan efter England, Brexit. Så det ser jag som ett hot för framför allt den svenska landsbygden. Där kan det nog bli problem.

Produktionsbetingelserna är ju så olika i olika länder, och så ska man

samsas inom CAP. Inte lätt! Man kan konstatera att en del tyckte att vi före EU-inträdet hade ett prisregleringssystem med mycket detaljer och konstigheter. Men man kan notera att det är mycket värre i EU-konceptet. Det konstaterade vi som följde frågorna.

Dessutom vad gäller det svenska jordbrukets konkurrenskraft är det dessvärre så att de svenska politikerna i riksdagen har försämrat böndernas, jordbrukets konkurrenskraft visavi bönder och jordbruk i andra länder, med miljöskatter, djurskydd och andra behjärtansvärda skäl. Det är ett faktum att det har påverkat jordbruket negativt vad gäller produktionskostnaderna. Konkurrenssituationen är också lite annorlunda för oss med tanke på att vi behöver bättre byggnader och annat med tanke på den vinter vi har jämfört med övriga Europa och Sydeuropa, liksom kortare odlingssäsong. Så att konkurrera med bönderna i Frankrike och Italien är inte lätt. Vi kan dessbättre konstatera att våra konsumenter gärna vill köpa svensk mat.

Livsmedelsindustrin

Det paradoxala är att samtidigt med EU-inträdet så monterar man ju ner vår starka slakteriorganisation som skulle ha kunnat bygga upp en exportmarknad för svenskt fläsk. Och där begriper jag ärligt talat inte vad som hände med slakteribranschen. Att det gick så fort. Den som vi uppfattade som vår starkaste kooperativa gren. Den säckar ihop och har hamnat under finskt styre. Det är obegripligt. Det verkar inte ha gjorts någon analys av vad det berodde på. Slakteriföreningarna drog tydligen inte åt samma håll. Personkemi och annat har spelat in. Det är jag övertygad om.

På mejerisidan har utvecklingen varit annorlunda. Arla blickade utåt med utlandsetableringar och samgående med MD Foods i Danmark. Det var säkerligen ett viktigt strategiskt beslut. Arla var ju ändå tillräckligt stora när det gäller den svenska marknaden, och dominerade den. Men det är mycket möjligt att det på sikt var ett riktigt beslut. Sen kan man ju alltid diskutera att man släpper ifrån sig inflytande. Det gör man ju så klart när man går ihop med en så stor organisation som danska mejerirörelsen. Arla fungerar enligt min mening i praktiken som ett aktiebolag även om man gärna framhåller att man givetvis är en kooperativ förening vilket man ju är, och att det är bönderna som styr. Men avståndet mellan bonde och beslut är långt.

Jag sa till Lars Lamberg⁵ när förhandlingarna pågick "se nu till när Du är nere i Danmark att Du har fingrarna kvar när Du kommer hem." De är skick-

5. Styrelseordförande för Arla mellan 1989 och 2000 när Arla fusionerades med den danska motsvarigheten MD Foods.

liga affärsmän. Och det kanske även de svenska bönderna, mjölkbönderna, har kunnat dra fördel av. Det får man väl hoppas.

Verkningar av regeringsskiftet

Det är väldigt svårt att se vad som skulle ha kunnat förändras om det hade varit andra konstellationer. Efter Fälldinregeringarna så har det ändå varit tydligt vilka partier som har hållit i taktpinnen. Det har ju varit Moderaterna och Socialdemokraterna, och så har Centern funnits med där som talesman för jordbruket i den borgerliga konstellationen. Moderaterna har ju inte alls haft samma intresse av jordbruksfrågor som Centern har haft. Och jag vill nog påstå att Socialdemokraterna rent allmänt har respekterat jordbruksintressena. Göran Persson var nog också positiv till jordbruket. Så jag har svårt för att säga vad som skulle ha blivit annorlunda.

Oavsett regering hade man blivit tvungen till att göra någonting. Lappa och laga-politiken skulle man behövt göra något åt.

Om vi ser bakåt kan vi se att Fälldinregeringarna från 1976 till 1982 luckrade upp produktions-/beredskapsmålet. Och det var inte någon kontroversiell fråga. Det var aldrig någon protest ifrån jordbrukets sida då, när beredskapsmålet, försörjningsmålet ändrades. Så det var ganska naturligt. Fälldinregeringen tog ett visst ansvar från statens sida när det gäller åkerarealen. Detta ansvar omsattes aldrig i praktiken utan blev istället en låneskuld hos Riksgälden, den så kallade surdegen, som till sist var uppe i ca 500 miljoner kr.

När Bo Dockered trädde till togs frågan upp igen. I samma veva ville staten att näringen skulle ta över skördeskadeskyddet. Det fanns 600/700 miljoner kr som var statens pengar. Vi föreslog att kvitta dessa medel mot surdegen och så blev det.

Fälldinregeringen var ju naturligtvis mer positiv till jordbruket än tidigare regering. Även om jag tycker att Socialdemokraterna alltid har haft en respektfull inställning till jordbruket och jordbrukspridförhandlingarna. Man ansträngde sig att vi skulle kunna få ett avtal som vi var överens om att lägga på riksdagens bord. Socialdemokraterna ville inte ha en diskussion om jordbruket i riksdagen. Den socialdemokratiska finansministern Gunnar Sträng var ju en av de som verkligen månade om att det skulle vara lugnt när det gällde jordbrukspolitiken, när frågan kom upp på riksdagsbordet. Och det hade mycket att göra då med att LRF hade bra muskler för att bedriva en opinion, och hade också gehör för sina intressen hos allmänheten.

Lars Helgstrand

tidigare redaktionschef för Land Lantbruk
och chefredaktör för ATL

Lars Helgstrand engagerades av LRF i början av 1980-talet för ett arbete om lantbrukets ökande kostnader. Han blev sedan involverad i lantbrukets tidningar, bland annat som chefredaktör på Lantmannen och ATL samt redaktionschef och ansvarig utgivare för Land Lantbruk.

LARS HELGSTRAND arbetade på lantbrukets tidningar under åren 1985–1994 och var ledarskribent på Land Lantbruk när tidningen gjorde Spårbytes-intervjun med LRF:s förhandlingschef, Viggo Fringel. Dessförinnan hade Helgstrand engagerats av LRF för att göra ett arbete om lantbrukets lönsamhet tillsammans med förbundsombudsmannen Birger Isacson. I boken Lantbrukets kostnadsjakt lanserade de tanken att en minskad intensitet i odlingen skulle ge bättre balans och minskade exportkostnader. LRF:s ledning reagerade inte särskilt positivt. Helgstrand insåg direkt att något stort var på gång när intervjun gjordes med Fringel och stämde av den ledare om spårbytet som han därefter skrev med Bo Dockered. Så här i efterhand menar Helgstrand att spårbytet knappast kom som en blixtnär från en klar himmel. En intensiv debatt hade under några år pågått om hur man skulle komma till rätta med den mycket kostsamma överskottsexporten. I det läget menar Helgstrand att det är lätt att förstå att LRF ville ta initiativet

och själva föreslå vilka förändringar som borde ske framöver. Helgstrand menar också att Birger Isacson var den som först tryckte på knappen genom arbetet med kostnadsjakten och de föredragsturnéer som de båda författarna var ute på. Åren närmast efter 1990 års omläggning av jordbrukspolitiken hamnade jordbruket i ett mycket besvärligt läge, särskilt sedan Mats Hellström sänkt gränsskyddet med cirka 10 procent. För många lantbrukare blev det enligt Helgstrand något av panik för att hitta produkter och tjänster att tjäna pengar på. Men för många blev det nog början på att se sitt företag med andra ögon och utveckla sitt företag på nya sätt, menar Helgstrand.

Lars Helgstrand är ledamot av KSLA.¹

Jordbruket i samhällsekonomin fram till 1980-talet

Under 1970- och 80-talen var det rätt tuffa tider inom lantbruket. Det är viktigt att ha med den bakgrunden i det fortsatta resonemanget om jordbrukspolitiken och det så kallade "Spårbytet". Det var svag lönsamhet och höga räntor. I vårt eget lantbruksföretag var vi också högt belånade. Politiskt kände vi oss rätt illa behandlade, frågan var om politikerna ens ville ha något lantbruk. Till exempel skulle vi gradera våra marker efter hur värdefulla de var som underlag till den rationaliseringsprocess som staten drev genom lantbruksnämnderna. Vissa lantbruk ansågs utvecklingsbara och fick stöd. Andra inte. Under 1980-talet var överskotten ett stort bekymmer med slaktdjursavgifter, förmalningsavgifter med mera för att gemensamt finansiera exporten till mycket låga världsmarknadspriser. Det drabbade oss bönder hårt ekonomiskt. Vi hade ju då en "högrislinje" där priset på våra jordbruksprodukter förhandlades fram och låg alltså betydligt över världsmarknadspriserna. Detta stimulerade samtidigt till ökad produktion – och därmed allt större exportkostnader.

Arbetet med kostnadsjakten

Jag engagerades i början av 1980-talet av Birger Isacson för att göra ett arbete om lantbrukets lönsamhet. Birger Isacson var då förbundsombudsman och chef för LRF:s näringspolitiska avdelning. Han var mycket tongivande inom jordbrukspolitiken, en aktiv debattör och skribent i Land Lantbruk. Birger Isacson menade att vi måste göra någonting eftersom bönderna hade alldeles för höga maskinkostnader. Det var starten på det som sedan blev "Lantbrukets kostnadsjakt". Jag framhöll att vi måste titta på detta lite större, det

1. Intervjun genomfördes den 19 september 2022 av Harald Svensson och Ronny Pettersson. Eftersom intervjun har gjorts på ett sent stadium har Lars i förväg haft möjlighet att läsa bearbetningar av andra intervjuer.

handlade inte bara om maskinkostnaderna utan hela lantbrukets situation. Så småningom formades en grupp som kallades kostnadsjaksgruppen där Birger var ordförande och jag sekreterare. Vi två kom sedan att stå för den slutliga utformningen av den bok som trycktes. Jag föreslog Birger att vi också skulle engagera personer på SLU, som jag då hade god kontakt med.

Utöver Birger och mig kom gruppen att bestå av Per Andersson (statskonsulent/ekonomi, SLU), Sture Claesson (statskonsulent/teknik, SLU), Åke Clason (statskonsulent/ekonomi, SLU), Eric Johansson (chef för Statens maskinprovningar), Sverker Johansson (LRF chefredaktör Lantmannen, tidigare maskinkonsulent), Arne Kallstenius (LRF byggnadssakkunnig, byggnadsingenjör), Rolf Larsson (maskinkonsulent, specialiserad på maskinsamverkan) och Bruno Nilsson (professor i arbetsmetodik och teknik, SLU). Denna referensgrupp gav oss en hel del material till den bok² som gavs ut 1983.

På tidningen Land Lantbruk, där jag då var knuten som idérik lantbrukare/konsult, tyckte man att boken skulle följas upp som studiecirkelmateriel. Detta medförde att den blev mycket spridd. Birger Isacson och jag var ute och höll föredrag i många bygdegårdar om kostnadsjakt, ökade intäkter och ökad lönsamhet. En tanke i boken var minskad intensitet i odlingen för att få mer balans och minskade exportkostnader. Minskade volymer var inte uppskattat av den då mycket starka lantbrukskooperationen, som gjorde goda vinster på stora volymer och lagringsersättningar. Inte minst gällde detta Lantmännen.

Vi blev inte särskilt positivt sedda av vissa inom LRF. Birger och jag höll till och med på att bli uteslutna ur LRF. Dåvarande förbundsordförande Sven Tågmark³ skällde i telefon ut mig fullständigt för att vi kostade miljoner i jordbruksprisförhandlingarna. "Ni ska inte kunna visa att vi kan bli effektivare med att jaga kostnader". Med det perspektivet var vi kanske provocerande. Jordbruksminister Svante Lundkvist lär till och med ha hänvisat till vår bok i riksdagen. Så småningom fick vi dock upprättelse. Jag fick ett resestipendium av LRF som tack och Birger fick LRF:s guldnål.

Vid ett tillfälle presenterade vi boken vid en sammankomst på KSLA. Diskussionen kom då mycket att handla om överproduktionen. Varje gris som exporterades fick till exempel extrapengar med sig över gränsen i form av exportbidrag för att komma ner till det låga världsmarknadspriset. Överproduktionen diskuterades väldigt mycket i Land Lantbruk och hur man kunde åtgärda detta. Man var inne på bland annat tvåprissystemet för mjölk. Men det fanns också mer eller mindre radikala lösningar, till exempel att stänga

2. Isacson, B. och Helgstrand, L. *Lantbrukets kostnadsjakt: utveckling, produktionsanpassning*. LT:s förlag. 1983.

3. Sven Tågmark var förbundsordförande i LRF mellan 1982 och 1986.

stallar. Det ska man ha som bakgrund när man sedan kommer till 1990 års beslut och det som hände då.

Ulf Renborg⁴ hörde av sig, efter att ha läst boken, och menade att den handlade om företagsledning. Han tyckte att vi borde ha seminarier om detta. Birger Isacson gav mig då fria händer att genomföra dessa i samarbete mellan KSLA, SLU och LRF. Jag samarbetade då mycket med Tord Eriksson som var akademiagronom på KSLA.

Strukturrationalisering talas det ofta om som att öka arealen, men minst lika intressant är vilka krav som ställs på företagsledning. Oavsett de tidigare lantbruksnämndernas insatser, så har ju strukturrationaliseringen inneburit att vi fått en annan typ av företag och företagare.

Över till lantbrukstidningarna

Efter arbetet med kostnadsjakten kom jag över till tidningsvärlden. Det skedde på ett flygplan när dåvarande chefredaktören på Lantmannen, Aestan Orstadius, berättade för mig att han skulle sluta. "Ja, men," sa han, "du kan väl ta över det här?" "Ja, det låter spännande" sa jag och så hamnade jag där, men först på Land Lantbruk som ekonomireporter. Senare som debattansvarig och ledarskribent. Det var en mycket intressant tid och jag rörde mig mycket mellan lantbrukare, politiker och forskare. Jag pratade en del med "fienden" kan man säga, med Olle Bolin⁵ bland andra.

Olle och jag hade en del kontakter och vi kunde talas vid utan att han var så provocerande, som han annars ansågs vara. Olle Bolin menade att bönderna skulle kunna få en stor ersättning för att få ner kapitalkostnaderna, som ju var rätt stora, mot att priserna på jordbruksprodukter sänktes ner mot världsmarknadspris. Det här såg han som ett erbjudande. Ni kommer att drabbas av lägre priser i alla fall så småningom. Då är det väl bättre att ni tar den här ersättningen nu, menade han. Det är klart att han inte var ensam. Det var mycket diskussioner runt detta, och samtidigt hade jag mycket nära kontakt med Birger Isacson som stred hårt mot dessa tankar. Då är vi i tiden framme vid det så kallade spårbytet, något som Birger inte hann uppleva. Han dog 4 november 1988.

Spårbytet och 1990 års reform

Jag var ledarskribent på Land Lantbruk, när Christina Forlin och jag i slutet av oktober 1988 skulle intervju Viggo Fringel om förhandlingsläget. Det började som vanligt, "jaha, hur är det med förhandlingarna?". Så lägger plötsligt

4. Professor i lantbruksekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitet.

5. Professor i lantbruksekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitet.

Viggo ner pennan, "nu ska jag säga hur vi tänker". Det var då han, som han säger det själv, gläntade på dörren. Och vi, särskilt jag som var involverad i den jordbrukspolitiska diskussionen, insåg att nu är det någonting stort på gång. Christina skrev artikeln med intervjun med Viggo och själv ägnade jag den sena kvällen och en del av natten åt ledare och en egen krönika i ämnet. Jag kontaktade LRF:s förbundsordförande Bo Dockered och vi hade under den kvällen, till sent, flera kontakter. Med en så stor förändring ville jag stämma av ledaren i medlemstidningen med LRF:s förbundsordförande. Han var alltså involverad i den ledare jag skrev.

Det blev en ganska dramatisk redigering av nyheten. Hur skulle vi sätta rubriker? Det kom många mer eller mindre radikala förslag från redigerarna. Vem som kom på just begreppet spårbyte minns jag inte, om det var jag eller någon annan, men det formades där och då. Vi tyckte att "spårbyte" inte var så dumt. Det kan betraktas som att man är på väg mot samma mål, ökad lönsamhet för bönder, men man tar en annan väg. Och så fick vi vår fantastiske tecknare Lennart Rydén, att göra teckningen, där Bo Dockered sitter i en traktor som växlar spår. Nyheten dominerade helt förstasidan:

LRF byter spår Högrprislinjen kan komma att omprövas

Där sammanfattas intervjun med Viggo Fringel:

LRF kan komma att byta spår när det gäller spannmålsregleringen. Veckans intervju med LRF:s förhandlingschef Viggo Fringel tyder på att nuvarande inriktning med en högrprislinje för spannmålen är under omprövning. Detta innebär inte att man lämnar de uppställda målen för åkermarkens användande. Men man är beredd att pröva nya vägar, och kan tänka sig att växla in på ett nytt spår som leder snabbare till målet.

–Vi måste vara öppna för opinionen mot nuvarande regelsystem. Vi vill inte prompt försvara det gamla systemet, men vi måste slå vakt om bondens ekonomi, säger Viggo Fringel.

Ledaren hade rubriken Nödvändigt spårbyte och inleddes med:

Vårt nuvarande prissystem har kanske spelat ut sin roll? Det konstruerades i stor enighet efter kriget för att gynna hög produktion. Nu flera decennier senare är förhållandena annorlunda.

Låt oss vara ärliga mot oss själva och omgivningen. Prissystemet för främst spannmål är inte perfekt och kritiken mot det är allmän.

Visst ligger det en hel del sanning i att en högprislinje stimulerar till hög intensitet, som kan vara påfrestande för miljön. Detta kan vi inte komma ifrån.

Vidare med miljödiskussionen och överskottsproblematiken som bakgrund:

Och inte är det heller helt logiskt, när man trädar en viss areal för att kunna odla intensivt på resten.

Och inte är det heller helt logiskt att med prisstöd stimulera en hög kvantitet – som sedan delvis måste exporteras till stor kostnad.

Ledaren var också ganska framsynt:

...troligen har vi anledning att börja anpassa vår skicklighet till ett annat system. För vår framtida konkurrens kommer sannolikt att ske i en friare marknad utan prisstöd.

Samtidigt framfördes det ekonomiska kravet:

BONDENS EKONOMISKA SITUATION FÅR INTE FÖRSÄMRAS! DEN MÅSTE FÖRBÄTTRAS! Detta är ett ovillkorligt krav för att man skall kunna tänka sig att övergå till något annat system.

Sett i efterhand kan jag nog tycka att vi, och inte minst jag själv, öppnade dörren för förändring mer än vad Viggo Fringel gjorde i intervjun. Han säger där att en förändring måste få ta tid och att LRF inte vill tumma på avsättningsgaranti och garanterat inlösenpris för spannmål.

Samtidigt var det en intensiv debatt innan spårbytet hur man skulle kunna komma till rätta med den då mycket kostsamma överskottsexporten. I början av 1988 var debatten het om "Omställning 90", som innebar att man fick ersättning mot att man lade om från livsmedelsproduktion till något annat, som energi- och industrigrödor. Så skulle spannmålsöverskottet minskas. Spårbytet kom inte som en blixtnad från klar himmel.

Efter Spårbytet fortsatte diskussionen i både Land Lantbruk och ATL. Vi hade förklarande artiklar om olika prissystem och många intervjuer med olika åsikter.

Efter ett mycket kraftfullt brandtal av Bo Dockered klubbades "Spårbytet" enhälligt av 282 ombud på en extrastämma lördagen 30 september 1989 på Norra Latin i Stockholm. Det sågs som den största förändringen sedan 1930-talet. I bakgrunden fanns mer radikala förslag med en mer total avreglering, som LRF ville förekomma att politikerna skulle införa.

Vi måste våga språnget, framhöll Bo Dockered på extrastämman:

Vi sitter alla fast i ett föråldrat jordbrukspolitiskt system. Det är som ett gammalt flygplan av femtiotalersmodell, väl underhållet visserligen, men drabbat av utmattning i metallen. Vi har att välja mellan att följa med när det störtar till marken, eller att hoppa ut i fallskärmen. Då är det inte tid att granska fallskärmen i alla dess sömmar. Vi måste lita på att den bär och att vi vikt ihop den rätt. Mitt förslag är att vi vågar språnget nu.

Stämmans beslut innebar att LRF avstod från prishöjningar på spannmål och oljeväxter de närmaste tre åren mot att staten finansierade den omställning som måste ske att 500 000 hektar åker togs ur livsmedelsproduktion inom 10 år. De flesta regleringarna skulle bort, gränsskyddet skulle vara kvar och exporten skulle finansieras gemensamt (med staten).

Sedan var frågan hur man tänkte sig en situation med ganska fri prisättning av jordbrukets produkter inom landet men med bibehållet gränsskydd. Och där menar jag att politikerna, kanske mest Mats Hellström⁶, svek jordbruket genom att sänka gränsskyddet med cirka 10 procent, något som upprörde LRF. Därmed kom jordbruket i ett mycket besvärligt läge.

Det framstod som mycket svårt för många lantbrukare i stora delar av Sverige, att efter omställningen med låga priser klara produktionen av spannmål.

Det blev också för många lantbrukare något av panik att hitta nya produkter och tjänster att tjäna pengar på. I lantbrukets tidningar hade vi mängder av artiklar om detta. Jag minns att vår reporter på Land Lantbruk, Lars Höök, gjorde en genomarbetad sammanställning av olika sätt att använda marken och andra resurser till annat än spannmål. Lantmannen hade många artiklar om nya grödor och produktionsmöjligheter.

Energigrödor blev en stor fråga, men det fanns också andra alternativ att öka sin lönsamhet när den traditionella jordbruksproduktionen innebar lägre priser. Ett exempel fick jag, när jag gjorde ett reportage hos en bonde i Skåne. Han hade börjat odla olika fröer till utfodring av fåglar. Han blev senare en av Sveriges största producenter av fågelfrö. Det fanns många spännande exempel, där man lyckades använda sina produktionsresurser även till annat för att öka lönsamheten. Och kanske var det så att en hel del började inse att "ja, spannmålsodlare är jag ju men kanske inte på heltid". För många blev det nog en början att se på sitt företag med andra ögon och utveckla sitt företag också på andra sätt. Farmartjänst är ett sådant exempel.

I det omställningsprogram som beslutades enligt 1990 års beslut var odling av salix en viktig del. Under 1990-talet planterade vi över 100 hektar med salix på vår gård, vilket gett mig en annan bild av salix än den gängse. Vi

6. Jordbruksminister 1986–91.

startade ett projekt tillsammans med andra lantbrukare med salixodling och Enköpings kommun. Det innebär att lantbrukarna lagrar och sedan sprider avloppsvatten på sina salixodlingar. Det blev ett fantastiskt kretsloppssystem. Kommunens avloppsvatten bidrar till ökad energiproduktion genom att salixen med solens hjälp tar upp koldioxid – som kommer till nytta som värme och el i kommunens kraftvärmeverk. Samtidigt sker kolinlagring i marken. Projektet blev till och med en förebild, som vi blev inbjudna att berätta om i Finland, Polen och till och med i Kaliningrad/Ryssland. Tyvärr kom sopeldning emellan så nu är ekonomin i salixodlingen inte så god. Men, blir det brist på biomassa, så kan det bli intressant igen.

När jag i början av 1990-talet var chefredaktör på Lantmannen gjorde vi en praktisk kurs om vad 1990 års beslut betyder för en lantbrukare. Vi gjorde till och med formulär som man fyllde i och fick fram ekonomiskt beslutsunderlag. Den som gick med i omställningsprogrammet varaktigt skulle ta bort areal från livsmedelproduktion och kunde då kvittera ut flera tusen kronor per hektar i engångsbidrag. Vi gjorde reportage om hur man planterade skog eller salix på den bästa jordbruksmarken. Allt för att få ner spannmålsöverskottet – och det lyckades till en del. Men innerst inne var nog ingen särskilt positiv till denna idé, som nu 2023 verkar helt fel.

Idag känns det ju märkligt att man aktivt gick in för att reducera den svenska spannmålsarealen, särskilt ur beredskapssynpunkt. Man kan väl säga att den salix som vi satte, till skillnad från många andra sätt att använda marken på, ändå är förhållandevis lätt att ta bort, viket vi själva har gjort till en del.

För en del bönder som var mycket skuldsatta var detta bidrag ett mycket välkommet sätt att få loss pengar. Det var mycket diskussioner om hur länge omställningstiden skulle vara och många hamnade i så kallat vänteläge eftersom EU-frågan kom upp på bordet.

EU-inträdet

Jag minns från LRF:s stämma i Örnsköldsvik, försommaren 1990, att LRF tog beslut om att verka för en snabb anslutning till EG (nuvarande EU). Det var ett mycket spännande beslut och det togs, vad jag minns, rätt tidigt på morgonen och var nog inte förberett speciellt noga. Efter klubbslaget frågade stämмоordföranden: "Men vet stämman vad den har beslutat?" "Ja", kom ett rungande svar. Beslutet kom plötsligt och den kommande folkomröstningen med ett ja till EU var nog räddningen för lantbruket. I samband med folkomröstningen hade Land Lantbruk många reportage och artiklar. Strax innan valet skrev jag en signerad EU-positiv ledare. Där framhöll jag bland

annat den stora livsmedelsmarknaden som hägrade för svenska livsmedel. I efterhand kan jag nog vara lite mer ödmjuk. Det blev inte så stora framgångar, men vi hamnade i en ny regleringsekonomi som nog blev en räddning för många lantbrukare.

Själv minns jag också dramatiken i samband med själva EU-omröstningen i den gemensamma valvakan på Norra Latin. Lite kulturkrock blev det med LRF-folket och unga skråniga moderater på samma valvaka. Där var också Carl Bildt, minns jag.

Dagen efter såg jag en pressad Margareta Winberg⁷ i en TV-intervju. Hon var motståndare till en svensk EU-anslutning och jordbruksminister vid EU-inträdet. Jag gjorde sedan flera intervjuer med henne.

Tiden efter EU-inträdet

Det var väldigt intressant att följa Margareta Winberg, hur hon på ett bonde-möte kunde tala om att "jag kommer att göra det sämre för er" och ändå fick hon applåder. Vi skojade om det någon gång. "Ja du" sa jag till henne, "det här är ju inte klokt, att du säger att det ska bli sämre och så får du applåder". Då berättade Margareta Winberg att hon strax efteråt skulle ner till Alnarp. Då kommer jag dit, för där måste du väl ändå få motstånd? Men, nej, det var lika illa. Till och med där fick hon applåder. Det var nog mer hennes utstrålning som man applåderade.

Efter EU-inträdet blev det diskussioner om krokiga gurkor och allt möjligt elände, men också att utnyttja de stöd som fanns. För vissa stödformer skulle Sverige bidra med hälften av vad som betalades ut. S-regeringen var ändå ovillig att använda dessa stöd.

En gång blev jag inbjuden till ett möte i Wången i Jämtland där Margareta Winberg var "hemlig gäst". Det var en liten grupp lantbrukare som hade arrangerat mötet som blev en intressant kväll med friska diskussioner. Jag sa något i stil med "men du Margareta, om vi nu tar emot de här EU-stöden och lägger hälften själva, då får ni ju tillbaka er del i skatt. Det är rena förtjänsten för statskassan". Då satt Jörn⁸ vid sidan om, han hötte med knytnäven: "Ni bönder, ni ska bara ha och ha".

EU blev den lockande stora marknaden. Vi trodde att den svenska kvaliteten, med djuromsorgen och miljön, världens renaste jordbruk skulle göra att produkter från Sverige skulle tas emot med öppna armar. Vi glömde att varje land månar om sina egna bönder.

7. Jordbruksminister 1994-96 och 1998-02.

8. Jörn Svensson, Margareta Winbergs make.

I några av de andra intervjuerna i det här materialet framför man att det är märkligt att lantbrukskooperationen inte lyckades behålla slakten. Och det tycker jag också. Men en orsak att den försvann är nog att det fanns många, inte minst storbönder, som hade mycket pengar innestående i Kooperationen. Jag har sett samma sak i Australien, när kineserna köpte deras verksamheter. Ägarna fick plötsligt ut en massa pengar. Däremot tycker jag att Lantmännen på ett bra sätt lärde sig att utnyttja marknaden. Dessutom har de lyckats göra det intressant för ägarna att ha kapital innestående i företaget.

Vad gäller lantbrukstidningarnas omvärldsbevakning strax efter EU-inträdet, så hade vi gemensamt Lars Höök stationerad i Bryssel. I första hand för att rapportera till läsarna, men han bidrog också till utökade och smidiga kontakter för andra som arbetade på LRF:s Brysselkontor. Genom att vara på plats får man en bättre känsla för vad som händer. Man ska över huvud taget inte underskatta medias betydelse i samband med politiska händelser.

Sammantaget var det en mycket spännande och delvis turbulent tid vi hade från mitten av 1980-talet till EU-inträdet tio år senare. Jag fick också arbeta nära två mycket tongivande förbundsordföranden, den kraftfulle bondeledaren Bo Dockered och den smidige Hans Jonsson. Med ett förflutet i Frankrike blev han också en förbundsordförande passande för sin tid med EU-inträdet och allt vad det förde med sig. Då hade jag flyttat till LRF:s förbundsledning och dess informationsavdelning med särskild uppgift att bistå Hans Jonsson med idéer och talskrivande. Samtidigt som jag arbetade med LRF:s användning av Internet.

Det var en spännande tid jag fick vara med om som nyfiken reporter, debatt- och ledarredaktör, informatör inom LRF:s förbundsledning – och inte minst som lantbrukare.

Per-Åke Sahlberg

tidigare ledamot av styrelsen för
Lantbrukarnas Riksförbund

Per-Åke Sahlberg var suppleant i LRF:s riksförbundsstyrelse från 1976 och ordinarie ledamot 1982–1991, därefter ordförande i länsförbundsstyrelsen för Skaraborgs län fram till 1999.

PER-ÅKE SAHLBERG var som ledamot av LRF:s riksförbundsstyrelse från mitten av 1970-talet och fram till början av 1990-talet inblandad i det jordbrukspolitiska spelet. Han är starkt kritisk mot LRF:s agerande under denna tid. Han ger en historisk tillbakablick på den moderna jordbrukspolitikens framväxt och utveckling och hur den påverkade hans verksamhet som jordbrukare. Sahlberg såg fortsatt teknikutveckling och rationalisering som naturligt och betraktade jordbrukspolitiken som begränsande, ett synsätt som han delade med andra jordbrukare som ville expandera utöver familj jordbrukets ram. Enligt Sahlberg diskuterade styrelsen sällan regleringssystemets grundläggande drag och någon vilja till översyn och anpassning till förändrade förutsättningar fanns inte, hävdar han. Han menar att LRF borde ha agerat innan man hamnade i en ohållbar situation, när kritiken mot regleringarna växte och kom från flera håll samtidigt. Motstånd mot mer genomgripande förändring av regleringssystemet och viljan att

anpassa detta till en förändrad verklighet ledde in organisationen i en återvändsgränd, hävdar Sahlberg. Resultatet blev vad han beskriver som LRF:s kapitulation och svek. Utan ingående analyser av konsekvenser gick LRF-ledningen med på att överge ett etablerat system utan att först pröva om detta gick att förändra. Övergångsåtgärderna menar Sahlberg kännetecknades av brist på analys och en övertro på alternativa användningar av mark som tagits ur produktion. Om avregleringen fullföljts skulle jordbruket enligt honom ha drabbats av en verklig katastrof med okontrollerad utslagning av jordbruksföretag och bondeägda industrier, kort sagt en enorm strukturrationalisering. Räddningen undan katastrofen blev EU-anslutningen, menar Sahlberg.

Per-Åke Sahlberg är ledamot av KSLA.¹

Den moderna jordbrukspolitikens framväxt och utveckling

Efter första världskriget blev det en världsomfattande ekonomisk kris som blommade ut på 1930-talet och drabbade också jordbruket hårt med konkurser och social utslagning. Behovet av en stark bonderörelse ökade för att hävda böndernas villkor. Detta ledde till att Riksförbundet Landsbygdens Folk (RLF) bildades 1929 och att Sveriges Allmänna Lantbrukssällskap (SAL) samma år omorganiserades till att bli en topporganisation för de ekonomiska föreningarna. Samverkan växte fram för avsättning av produkter och inköp av produktionsmedel. Anslutningen till föreningsrörelsen växte både frivilligt och under stark press från kollegor. Den individuellt starke och självägande bonden tvingades att samarbeta och åter underordna sig gemenskapen för att samverka.

Samtidigt skedde en stark politisk förändring då Socialdemokraterna behövde stöd av Bondeförbundet för att kunna genomföra sina sociala reformer och båda fann att en samverkan skulle vara till gagn för deras gemensamma bästa. Vi fick till stånd en kohandel som resulterade i en uppgörelse år 1933 som skulle ge bönderna en säkrare inkomst, skydda dem från den prispressade marknaden och ge Sverige en säker tillgång till livsmedel. Detta samförstånd gäller som synes än i dag, trots mellanliggande politiskt olika regeringsmajoriteter. Det påverkade också villigheten från parterna att anpassa regleringspolitiken till den förändrade verkligheten.

För att nå de jordbrukspolitiska målen skulle gränsen skyddas och den inre marknaden regleras. År 1932 infördes den första mjölkregleringen och sedan tillkom sex regleringsföreningar för övriga produkter. Reglering av ett område skapade problem i ett annat som löstes med ytterligare en reglering. Syste-

1. Intervjun genomfördes den 11 januari 2021 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

met växte i omfattning och blev ganska komplext och kunde i stort sett bara förstås och handhas av dem som var mitt inne i systemet. Det utvecklades till ett förhandlingssystem där RLF och Lantbruksförbundet, tidigare SAL, var för sig företrädde bönderna respektive förädlingsföretagen i förhandling med statsapparaten. Nackdelarna med att bönderna företrädde av två organisationer vid förhandlingarna med staten ledde till en sammanslagning av RLF och Lantbruksförbundet år 1971 och LRF bildades.

Beslutet 1967 innebar att jordbruksnäringen till lägsta möjliga kostnader för samhället och konsumenterna skulle åstadkomma en effektiv jordbruksproduktion av den storlek som bedömdes erforderlig med hänsyn till försörjningsberedskapen. Samtidigt betonades att man vid efterföljande analyser nog skulle följa effektivitetsutvecklingen i förädlingsledet.

Detta var den politiska arena som gällde då jag utbildade mig och startade som bonde 1970. På Alnarp, där jag gick 1967–68, var politiken med dess begränsningar och möjligheter naturligtvis aktuell. Vi var ju alla överens om att en fortsatt teknikutveckling och rationalisering var naturlig. Samtidigt insåg vi att den svenska marknadsregleringen och politiken var det som begränsade vårt handlingsutrymme. Vi ifrågasatte de delar av politiken som satte tvångsströja på vår kreativitet, men vår ekonomilärare Perlerius tröstade oss med orden: "Det skall jag säga Er pojkar och flickor att politiken åstadkommer bara krusningar på ytan. Utvecklingen går sin gilla gång ändå." Vi hade samtidigt stor kritik mot att all mark skulle brukas eftersom detta medförde överskott som pressade priserna. Där kom han också med ett intressant resonemang: "När befolkningen ökade på 1800-talet och vi hade svält då utvandrade vi till USA och nyodlade för att lösa svältproblemen. Nu har vi kommit i kapp med matproduktionen och effektiviseringen gör att överskotten ökar. Då behöver vi inte hela arealen. Den har fyllt sitt behov och kan återgå till skog där vi har behov av både massa och energi. Om den skulle behövas igen så har vi ny teknik som relativt snabbt kan bruka upp den igen. Resonemanget om bevarandet av landskapet är ganska kortsiktigt eftersom det nuvarande landskapet bara är 100 år gammalt i ett tusenårigt perspektiv. Landskapet har alltid förändrats och det är behovet av mat som hittills styrt arealbehovet."

Vi var intresserade av att expandera utöver familj jordbrukets ram och de flesta av oss hade jordbruk med anställda. Det fanns vid den här tiden två läger: det socialdemokratiska, som drev på rationaliseringen, och jordbrukarleden, som ville att man skulle bevara familj jordbruket och låta allt förbli som det var och såg större jordbruk som något negativt.

Det var under denna tid av att både gasa och bromsa i jordbrukspolitiken som jag övertog vårt domänarrende och min morföräldragård på sammanlagt

150 hektar och startade som mjölkproducent med 18 kor och orationellt. Jag satsade helt på att utveckla och anpassade mig till den politik som 1967 års beslut innebar. Det blev en intensiv investerings- och rationaliseringsperiod, som drevs på av mjölkbristen i början av 1970-talet. Det var inte lätt att, med Domänverket och deras motvillige intendent, investera på en arrendefastighet, men med stöd av lantbruksnämnden och dess handlingskraftige lantbruksdirektör Sten Zackrisson, som tog "tjuren vid hornen", så kom investeringarna till stånd. Samtidigt hade jag ett gott samarbete med Alfa-Laval i att utveckla nya tekniska lösningar för rationaliseringar. För 15 år sedan överlät jag gården till min son, som från början hade planerat att investera i en ny ladugård för 350 kor, men när Arla blev danskt sålde vi i stället av de 120 korna och de 140 ungdjuren. Nu brukar han 730 hektar, hälften ägd och hälften arrenderad jord, under konceptet Conservation Agriculture. När jag tillträdde 1970 var det 21 heltidsbönder och 8 anställda på den areal som min son nu brukar med en fast anställd och två säsongsanställda – en fantastisk rationalisering, som knappast någon kunnat förutse. Var är vi om 50 år?

År 1976 blev jag invald i LRF:s länsförbundsstyrelse och, trots att jag inte var medlem i något politiskt parti, helt överraskande vald som suppleant för förbundsordförande Erik Jonsson² i riksförbundsstyrelsen och från denna stund också involverad i det jordbrukspolitiska spelet. År 1982 blev jag ordinarie ledamot i riksförbundsstyrelsen och då kom jag riktigt nära det politiska spelet. Samtidigt blev jag också ledamot av KSLA.

I styrelsen fick jag ägna mig åt forsknings-, utvecklings- och rådgivningsfrågor och hamnade i bland annat forskningsberedningen, SLU:s kollegienämnd/Jo, SVA:s och Lantbruksdatas styrelser. Jag hamnade också i Nuteks energiråd. Det var en bred palett som gav mig nyttig insyn i var fronten i teknikutvecklingen låg och i synnerhet i den alltmer uppblommande miljö- och energidebatten.

Det jordbrukspolitiska läge som gällde när jag kom in i som suppleant i förbundsstyrelsen var grundat i 1967 års beslut, som var ett strategiskt beslut för att anpassa politiken till en framtida utveckling och samtidigt driva på strukturutvecklingen och därmed också fylla behovet av arbetskraft inom industrin.

För att påskynda anpassningen av lantbruket inrättades SLU med Konsulentavdelningen, Lantbruksstyrelsen och lantbruksnämnderna för att kompetensutveckla bönderna genom rådgivning och fortbildningsinsatser samtidigt som man hade verktyg för att styra strukturrationaliseringen för att bygga upp konkurrenskraftiga enheter. Man skapade också instrument för

2. Förbundsordförande i LRF 1972–1982.

att styra förvärven av mark så att sammanhållna bärkraftiga enheter skapades genom förvärvsprövning samtidigt som prisprövningen och bosättningsplikten skulle förhindra spekulationer på fastighetsmarknaden. Dessutom inrättades finansieringsstöd för investeringar som stödde uppbyggnaden av konkurrenskraftiga lantbruksenheter. Detta skapade naturligtvis motsättningar då det ansågs som ett ingrepp i den fria bondens självbestämmande och handlingsfrihet. I och med att lantbruksnämnderna inrättades och fick ansvar för rådgivningen så utarmades hushållningssällskapen och deras status. Det var oftast landshövdingen eller någon annan statusperson som var ordförande i hushållningssällskapen. De kände sig överkörda när lantbruksnämnderna övertog deras statliga uppdrag för jordbruksutvecklingen. Nils G. Åsling bildade Hushållningssällskapens förbund för att försöka återuppbygga deras status igen.

Lantbruksnämndernas genomförande av politiken skapade en ganska stor konflikt ute i bygderna. Detta skildrades av Bengt Bratt i TV-serien Hem till byn.

Revanschlustan var stor och i och med att Fälldin vann valet 1976 och då fick man en möjlighet att stoppa denna process. Då blev Anders Dahlgren jordbruksminister, Per-Erik Eliasson statssekreterare och Olof Nilsson sakkunnig. De började nedmonteringen av 1967 års beslut. Inkomstmålet lyftes upp och all åker skulle brukas. Familjejordbruket stod i centrum.

I 1977 års riksdagsbeslut presenterades, liksom 1947 men i motsats till 1967, ett inkomstmål som en central målsättning.

Produktionsmålet fixerades genom att det angavs att utgångspunkten för jordbrukspolitiken borde vara att landets naturliga resurser för jordbruksproduktionen skulle utnyttjas. Den brukningsvärda jorden skulle utnyttjas, vilket innebar att areal och åkerjord skulle bibehållas i stort sett oförändrad.

Detta återsteg i jordbrukspolitiken genom 1977 års beslut är en av orsakerna till att produktionen inte anpassades till marknadsbehovet eller att man tog hänsyn till teknik- och omvärldsutvecklingen. Den starka inflationen och kostnadsutvecklingen ledde till att det blev ganska stora belopp som föll ut vid de halvårsvisa justeringarna av gränsskyddet enligt de index som styrde prisuppräkningsarna. Det ledde till produktionsöverskott som belastade både avräkningspriserna och statskassan vilket väckte irritation i budgetdepartementet. En del ekonomer i både SLU och andra institut började ropa på en avveckling av böndernas privilegium att ha ett regleringssystem för skydd mot den dumpade världsmarknaden.

Min uppfattning är att om vi låtit 1967 års beslut fått verka fullt ut och hade vidtagit nödvändiga reformer av regleringssystemet för att anpassa det

till den förändrade omvärlden så hade vi haft både ett konkurrenskraftigare jordbruk och ett mindre produktionsöverskott. Med den snabba produktivtetsutvecklingen inom jordbruket fanns det inte plats för alla inom jordbruket och all åker brukades när man samtidigt hade en jordbrukspolitik som inte var exportinriktad utan huvuduppgiften var enbart att förse den svenska marknaden.

Redan på hösten 1982 annonserade Stig Malm, LO:s ordförande, i ett föredrag under Tetradagarna i Lund att beredskapsmålet borde överges. Han ansåg att det inte längre borde gå att bedriva jordbruk av terapiskäl. Detta att beredskapsmålet ifrågasattes kom helt överraskande för Sven Tågmark, som var ny ordförande i LRF, och blev startskottet för den stora kampanj som bedrevs under 1980-talet mot regleringssystemet. Flera nationalekonomer stämde in i kören och SNS:s debattbok *Makten över Maten* blev starten på ett drev i media mot regleringssystemen under hela årtiondet. Lundaekonomerna Mats Lundahl och Stefan Hedlund skrev boken *Beredskap eller protektionism?* som sköt beredskapsmålet i sank. Bland medlemmarna blev reaktionen stark på kampanjen.

Till och med CUF, Centerns ungdomsförbund, kritiserade regleringarna som orsak till kemikalieintensivt jordbruk och stordrift. Centerpartisterna Andreas Carlgren och Per Åsling var i farten. Till kritikerna av regleringssystemet sällade sig också miljörörelsen och djurskyddsorganisationerna, som anklagade oss för att förstöra naturen och behandla våra djur illa med vårt "industrijordbruk". Trots alla dessa angrepp fick kritiken inget större genomslag i den utredning av livsmedelspolitiken som Svante Lundkvist tillsatte 1983. Utredningen föreslog inga stora förändringar av systemet. Staten beviljade en kredit på 500 miljoner kr för spannmålens regleringskassa och näringen fick ansvar för överskotten. Mjölken subventionerades fortsatt, och från 1985 till 1989 fick vi tvåprissystem på mjölk. År 1987 kom ett trädesprogram och 1988 till 1991 omställning-go.

LRF:s styrelse diskuterade under min tid i styrelsen bara i liten utsträckning regleringarna som sådana. Diskussionerna handlade mest om fördelningen av tillskotten mellan olika produktionsgrenar. Kunskapen om förhandlingssystemet fanns främst hos förhandlingschefen. Styrelsen hade ingen större insikt om regleringssystemets innebörd och konstruktion. Någon diskussion om dess grundläggande drag fördes inte och någon vilja till en översyn fanns inte.

Kjell-Olof Feldt och hans "pojkar" i Finansdepartementet gav inte upp eftersom de hade stora problem med budgetunderskott och var revanschörstiga på "bönderna" som bröt Socialdemokraternas maktställning fram

till 1982, då de åter kom till makten. Den stora attacken kom i och med ESO-rapporten 1988, Alternativ i jordbrukspolitiken. En starkt bidragande orsak till en ökande konflikt var den landsomfattande plakatkampanjen med texten: Per Albin Hansson byggde folkhemmet, Ingvar Kamprad möblerade det och Ingvar Carlsson släckte ljuset! var det som definitivt retade upp statsminister Ingvar Carlsson och han gav order till finansens "pojkar" att nu är det dags att sätta ner foten. Detta är i stora drag förspelet till det som kom att kallas "spårbytet" som jag upplevt det.

Så gick det till när LRF:s styrelse första gången fick kännedom om "Spårbytet"

Torsdagen den 27 oktober 1988 hade LRF:s styrelse heldagsmöte i Bondtolvan³. Efter en lång behandling av ekonomi och andra ärenden på föredragningslistan tog ordföranden Bo Dockered upp en fråga vid 2-tiden om framtidens jordbrukspolitik och klagade över svårigheterna att hantera nuvarande situation inom jordbrukspolitiken. Han redogjorde för ett förslag som gick ut på att man skulle överge systemet med regleringar och i stället avreglera jordbruket för att agera fritt på marknaden genom att lämna högrprispolitiken och målet med åkermarkens bevarande.

Förslaget väckte stor förvåning inom styrelsen och man var totalt oförberedd. Kommentarererna var att: "Vänta nu, detta måste utförligt analyseras! Vilka konsekvenser skulle detta få? En grundlig diskussion måste tas inom styrelsen och med branscherna innan vi eventuellt tar beslut om en ny inriktning." Det var sent på eftermiddagen och det fanns flera frågor på dagordningen och diskussionen ledde inte till något beslut. Efter detta gick jag ut på toaletten och på vägen tillbaka till styrelserummet passerade jag ordförandens sekreterare där fredagens Land just kommit från tryckeriet. Till min stora häpnad var första sidan fylld av en tjock svart rubrik, "LRF byter spår", och Viggo var intervjuad och på stor bild. På ledarsidan fanns en tecknad bild med Bo på traktorn som lägger om rälsen och stor rubrik "Nödvändigt spårbyte". Jag blev helförbannad och tog med tidningen och höll upp den inför styrelsen och frågade Bo: "Vad håller ni på med? Det är tydligen helt onödigt att vi sitter här och diskuterar när ni självsvåldigt agerar på det här sättet." Det blev inga kommentarer utan en förstummad och chockad tystnad i styrelsen eftersom skadan redan var skedd och obotlig när den var ute i Land på det här sättet.

Därefter togs diskussionen om spårbyte aldrig upp i styrelsen. Det rimliga hade varit att man i styrelsen före intervjun hade diskuterat formerna för

3. Populär benämning på det som då var LRF:s kansli på Klara Östra Kyrkogata 12.

hur en eventuell översyn skulle gå till. Bo Dockered påstod i Land veckan efter att styrelsen enat sig, men det stämmer enligt min mening inte för det fattades aldrig något beslut utan Bo körde ett eget race. I och med publiceringen av spårbytet i Land var styrelsen de facto överkörd. Bland branscherna gick Lennart Tiberg från Mejeriernas Riksförbund och Sven Tidala från Slakteriförbundet emot vid intervjuer i Land. Redaktör Lars Helgstrand har för mig berättat att det var Viggo Fringel som oväntat släppte nyheten om en omprövning av högprislinsen på spannmål vid en traditionell intervju om förhandlingsläget och att Bo Dockered personligen var aktivt delaktig i ledarsidan och bilden där han lägger om rälserna. De var initiativtagarna till artiklarna om den ändrade politiken. Rubriken "Spårbytet" sattes av redigerarna på Land.

Alla inom Jordbrukssverige blev helt förvånade och många undrade om LRF tappat huvudet, medan våra motståndare klappade händerna av skadeglädje. Veckan efter träffade jag generaldirektören för Statens Jordbruksnämnd, Ingvar Lindström, på Lantbruksakademins månadsmöte och han undrade om vi var riktigt kloka. Jag svarade att det är Bosse och Viggo som agerat och jag är lika förvånad som du.

Det behövdes ingen större fantasi för att förstå vad det skulle betyda om deras förslag skulle gå igenom. Att helt överge prisregleringen och släppa marknaden fri skulle trots ett gränsskydd betyda att världsmarknadens priser snabbt skulle gälla även i Sverige. Världsmarknaden var en överskottsmarknad med dumpade priser och dessa var vid den här tiden i stort sett hälften av de svenska. Här spelade den fasta växelkursen för vår valuta också in. För mig och mina kollegor i Skaraborg hade det inneburit 1 kr lägre mjölkpris och halverat spannmålspris. Det hade min ekonomi inte klarat, då jag var inne i ett expansivt investeringsskede och hade stora banklån med 10–11 procents ränta.

Dessvärre var jag inte ensam i den här situationen utan de flesta progressiva bönder hade samma situation, och det var vi som hade hamnat i ekonomisk kris och personliga konkurser. Detta hade också i sin tur drabbat kreditsystemen. Vad hade hänt med Föreningsbanken, Sparbanken och Hypotekskassan om fastighetspriserna halverats och säkerheterna för lånen hade försvunnit? Vad skulle hänt med alla serviceföretag när jordbruket drabbades? Vad hade hänt med den industri som tillverkade, levererade och underhöll alla maskiner och inventarier i jordbruket och så vidare? Väderstadsverken⁴ talade om att de fick lägga ner. Bankerna var redan på väg in i sin kris på grund av landets ekonomiska situation. Nationalekonomiskt hade detta lett till

4. Tillverkare av lantbruksmaskiner.

ännu större skada än om statskassan stöttat svenskt jordbruk med några miljarder tills GATT-förhandlingarna hade gett ett besked om vart man var på väg. Dessutom hade man slagit sönder de företag, med deras kompetens och investeringar, som i framtiden hade kunnat upprätthålla den svenska livsmedelsproduktionen. Hur kunde ordföranden och förhandlingschefen för Sveriges bönder medvetet försätta näringen i en sådan risksituation? Som tur var lyckades vi trassla oss in i EG och därmed undkomma den stora katastrofen.

Min roll mellan 1976 och 1999 i LRF:s styrelse och som länsförbundsordförande i Skaraborg

När jag blev ordinarie ledamot i LRF:s riksförbundsstyrelse 1982 var Sveriges ekonomi i obalans, vi hade en kraftig löneökning på 8–10 procent medan den hos våra handelspartners var avsevärt lägre. Den svenska valutan var knuten till andra länders och hade samtidigt kraftiga löneökningar som också drev på inflationen. Detta var till stor nackdel för jordbruket. Kostnaderna för både oss bönder och staten var höga för finansieringen av livsmedelsöverskotten. Kritiken mot regleringssystemet växte alltmera och LO-attackerna mot de så kallade terapibönderna ökade. Min skepsis mot delar av det komplicerade regleringssystemet och min oro för att vårt motstånd inte skulle klara av att hålla emot gjorde att jag på flera sätt försökte ta upp frågan om en översyn av systemet. Vi borde agera från vår sida, innan vi hamnade i en ohållbar situation i vårt försvar av systemet. Detta möttes av totalt motstånd.

Min uppfattning var att vi bönder inte ensamma kunde ta ansvar för ett livsmedelsöverskott, om vi samtidigt tvingades att ha all areal i gång. Vi kunde dessutom inte stå till svars för de kostnadsökningar som skedde inom förädlingsindustrin till följd av ökade lönekostnader och utebliven rationalisering. Regleringssystemet var så utformat att det skyddade förädlingsindustrin från att vidta nödvändiga rationaliseringar. Mottagningsplikten som var inskriven i föreningarnas stadgar medförde att man tvingades ta emot leveranser där till exempel kostnaden för att hämta mjölken översteg varuvärdet. Dessa kostnader lades sedan på överskottet och ökade kostnaderna i industrin. Eftersom det påstods att hela samhället ville ha all åker i gång och att jordbruk skulle finnas överallt så borde detta vara samhällets ekonomiska ansvar som inte kunde lastas över på en allt mindre grupp bönder. Jag menade att vi borde söka en lösning på problemet, men av politiska skäl ville styrelsen över huvud taget inte diskutera frågan.

Kostnadskompensationen vid prisförhandlingarna inbegrep också industriledet och de modeller som användes kompenserade helt för industrins

ökade kostnader för löner och transporter med mera. Vi bönder hade däremot ett rationaliseringsavdrag på 4,5 procent. Medan industrin i stort sett fick kostnadstäckning. Det belopp som varje halvår presenterades som om det vore enbart betalning till bönderna blev därför väldigt stort. Detta väckte avund hos konsumenterna som samtidigt fick höjda matpriser. Vi ansågs vara terapibönder.

Jag försökte flera gånger att upp detta inom styrelsen, aldrig för att avveckla systemet, utan för en nödvändig reformering. Det var hela tiden kraftigt motstånd. När jag påpekade att om vi vill ha en mjölkproduktion i framtiden så måste vi acceptera flerfamiljsföretag för att lösa problemet med bundenheten. Då fick jag en kraftig utskällning av vice ordförande Sture Jönsson, som menade att det i Sverige var familjeföretag som gällde. I stället lade vi pengar på Lantbrukshälsa och en avbytarverksamhet som fick en orationell organisation i LRF:s regi.

I styrelsen kom ofta kritik mot de bönder som expanderade, mot bildandet av så kallade tiotonsklubbar och mot storproduktion över huvud taget. De ansågs skapa de besvärande överskotten. Man ville inte förstå att bondens drivkraft är att utveckla sitt företag. För att överleva dålig ekonomi agerade han likt bonden Paavo genom att gräva allt djupare diken. Bonden satte in flera djur och slet ännu hårdare för att rädda ekonomin, vilket ökade på överskottet och kostnaderna för det.

Det verkliga problemet var att många bönder inte hade någon koll på företagets ekonomi utan körde på. Den bokföring och de skattebokslut som bonden erhöll via Driftsbyrån, som ägdes av LRF, gick ut på att minska skatten och gav ingen indikation på hur företaget gick driftsmässigt. Därför skedde en hel del olönsam produktion som belastade överskottet. I mitten av 1980-talet blev jag ordförande i en grupp som internt inom Driftsbyrån (DB) skulle modernisera redovisningssystemet, DB-Drive. Tanken var att vid sidan om skattebokslutet ge bönderna ett företagsbokslut som visade det driftsekonomiska utfallet. På Lantbruksdata var jag också involverad i introduktionen av Gårdsdatorn. Vi föreslog i DB-drive att varje deklaration skulle åtföljas av ett driftsekonomiskt bokslut och att det skulle följas av en genomgång av företagets driftsresultat med bonden innan deklarationen lämnades ut. Samtidigt skulle DB-systemen datoriseras och Gårdsdatorn introduceras. Detta skulle göra bonden mera delaktig i sin bokföring och medveten om sitt driftsresultat. Vi satsade också på AgroVisionen som var föregångare till dagens internet. Tyvärr fastnade allt detta i LRF-byråkratin och i styrelsen, som inte var tillräckligt datamogen. Det hade krävts investeringar och en helt annan rekrytering av personal inom DB, med kunskap i ekonomi och

med IT-kompetens. I stället satsade man intensivt på Spira-konceptet, som beskrivs senare.

År 1982 hade jag förmånen att vara med på ett av LUI (Lantbrukets Utredningsinstitut) arrangerat seminarium lett av rektor Lennart Hjelm på SLU. Det var en framtidsstudie på temat "Hur kommer jordbruket att se ut om 25 år?" Studien omfattade tre områden: skog med Mårten Bendz⁵ som ordförande, animalieproduktion där jag var ordförande och växtodling med Ulf Rehnborg⁶ som ordförande. Hjelm ställde frågan: "Var står vetenskapen i dag och hur mycket av den tillämpas i praktisk drift och var står vetenskapen om 25 år och hur mycket av denna kunskap kommer att vara i praktisk tillämpning då?" Slutprognoserna baserades på en omfattande redogörelse från de främsta forskarna inom vitt skilda områden som påverkar jordbruksutvecklingen och diskuterades ingående inför slutprognosen. Efter omfattande beräkningar av bland annat produktionseffektivisering, befolkningsutveckling och konsumtionsmönster landade vi i slutsatsen att om vi skall försörja den svenska befolkningen om cirka 9 miljoner människor år 2010 med svenskproducerad mat, så kommer vi i Sverige att ha ett arealöverskott på 750 000 ha.

VD Torsten Andersson och jag var de enda deltagarna från LRF:s styrelse. Studien var bekostad av LRF, men inte alls uppmärksammas i våra media eller vår styrelse. Då dristade jag mig att vid ett styrelsemöte begära ordet och redogjorde för rapporten. Slutligen frågade jag om det fanns några kommentarer på min föredragning. Då sade ordförande Sven Tågmark: "Gå och sätt dig." Detta visar hur lite intresset var för utvecklingen och hur statistiskt tänkande ledning och majoriteten i styrelsen var. Man gillade inte budskapet. Det intressanta är att när vi passerade 2010 så stämde rätt mycket av det som vi diskuterade då.

Detta totala motstånd och denna halsstarrighet mot att acceptera den omvärldsförändring som pågick och anpassa vår politik och vårt förhandlingssystem till den förändrade verkligheten ledde oss in i den återvändsgränd som inte kunde hanteras. Knut Bengtsson, reflekterande styrelseledamot från Halland, tog upp frågan på en ordförandekonferens 1985, men inte heller han fick gehör för en förändring utan avgick på stämman i Visby 1989.

Varför lyckades vi inte med att förändra oss? Som jag ser det så här i efterskott så berodde det på den starka kopplingen till centerpolitiken och deras kärnkraftsavveckling. Motståndet mot kärnkraft ledde till att centern bröt den socialdemokratiska hegemonin vid valet 1976. Då fick vi Anders Dahl-

5. Professor i skogsvetenskap och bland annat rektor för Skogshögskolan 1972–1976 innan den 1977 gick upp i Sveriges lantbruksuniversitet.

6. Professor i lantbruksekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitet.

gren som jordbruksminister och Per-Erik Eliasson som statssekreterare i den regering som tillträdde 1976 med Olof Nilsson som den sakkunnige som höll i pennan för 1977 års jordbrukspolitiska beslut. Han blev statssekreterare i den regering som tillträdde 1979. De motarbetade aktivt den effektivitetsutveckling av jordbruket som avsågs i 1967 års beslut. Inkomstmålet prioriterades i 1977 års beslut, samtidigt som all åker skulle brukas. Under den här tiden var åkermarken helig och man citerade Erik Axel Karlfeldts dikt: "Till en jordförvärvare" där en strof lyder:

*Men den som hejdar växtens fart
och lägger jord igen
begår en synd av grövre art
än den som dräper män.*

De åtgärder som sattes in efter 1985 ledde inte heller till några väsentliga förändringar då de inte angrep det verkliga problemet – för stor areal och produktion samt en olönsam export. Samtidigt skulle vi bönder bära bördorna av en orationell industri. Den socialdemokratiska regering som tillträdde 1982 led av stora budgetunderskott och den ville inte längre finansiera överskotten. Till saken hör också att klimatet inom förhandlingsmaskineriet hade försämrats. Under Erik Jonssons tid fanns en samsyn och ömsesidig respekt för varandra vid förhandlingarna. Då hade vi en mycket kompetent förhandlingschef, Lennart Tiberg, som kunde regleringssystemet utan och innan och Erik Jonsson var en strategisk förhandlare. Efter överenskommelsen i förhandlingarna höll man alltid gemensamma och välbesökta presskonferenser där LRF:s ordförande och ordföranden för Konsumentdelegationen satt på var sin sida om Ingvar Lindström, chef för Statens Jordbruksnämnd, som redogjorde för det resultat man enats om. Uppmärksamheten i media var mycket stor. Denna samsyn bröts när Bo Dockered inte ville vara med på en gemensam presskonferens utan ordnade en egen, vilket naturligtvis inte förbättrade klimatet mellan parterna.

Angreppen på jordbruket i miljödebatten

Under 1970- och 1980-talen fick vi en allt starkare opinion som utmålade jordbruket som miljöförstörare och påstod att djurhälsan var dålig. Ingvar Carlsson gav Astrid Lindgren i 80-årspresent att korna skulle ut på bete och hönsen släppas ut ur burarna. Detta var också en het fråga i styrelsen. Bo och hans förtrogne policychef Hans-Olof Rahmberg drev på för att vi skulle anpassa oss till miljö- och djurrättsorganisationernas krav och helst ligga före. Vi skulle ta på oss tagelskjortan. Att göra så är dock ganska fruktlöst efter-

som dessa organisationers berättigande är att de håller ett policyavstånd till motståndaren. Om du närmar dig och försöker gå före, så tar de bara ett steg ytterligare åt andra hållet för att upprätthålla avståndet.

När vi blev angripna för att förorena vattnet i Östersjön tog vi i forskningsberedningen med hjälp av IVL, Institutet för Vatten- och Luftvårdsforskning, fram en rapport som visade att vi endast stod för 8 procent av kvävet i Östersjön. I själva verket tog vi hand om över hälften av det kväve som regnade ner över våra åkrar, vilket borde ha räknats oss till godo. Detta vägrade man att ta upp i policyarbetet. Vi skulle gå före oberoende av fakta och ta på oss extra bördor för den gemensamma miljön. Följden blev också ökade kostnader och ökad byråkrati. Här fick vi lida för att Centern tävlande med Miljöpartiet om bästa miljöpolitiken. Jag anser att hela 1980-talet innebar en misskötsel av politiken, relationerna till övriga samhället och anpassning till omvärlden.

Åter till "Spårbytet"

När Olof Palme blev statsminister blev det en mera konfrontativ politisk debatt i samhället och den starka vänstervågen efter 1968 skapade en kraftig polarisering i samhället. Vi hade också striden om löntagarfonderna samtidigt som Gröna vågen drev en romantisering av landsbygdslivet. Tonen i debatten i samhället var hög och politiserad, vilket också påverkade debatten om jordbrukets roll. Vid mina många samtal med Erik Jonsson berättade han att tonen i förhandlingarna var skarp men respektfull. Det fanns ett grundmurat förtroende mellan parterna. Underlaget som förhandlades, som var berett av en stor grupp experter, grundade sina beräkningar på en omfattande statistik. Det skedde enligt de regler som var beslutade av riksdagen. Båda parter grundade sina förhandlingsbud på dessa grundfakta. LRF:s underlag var framtagit av Lennart Tiberg och Eskil Arvidsson som sades vara de två experter som bäst kunde systemet. Erik sade ofta att om man fått en siffra av Eskil så kunde man lita på att den var korrekt. Efter överenskommelsen i förhandlingarna redovisade man den tillsammans och att man var helt överens.

1985 års jordbrukspolitiska beslut innebar att man släppte den starka kopplingen till experternas beräkningar och statistikuppgifter i förhandlingsprocessen, vilket öppnade för en friare budgivning.

Detta tidigare samförstånd mellan parterna bröts i och med att Erik Jonsson och Lennart Tiberg slutade sina uppdrag och Sven Tågmark som ordförande tillsammans med Viggo Fringel som förhandlingschef övertog förhandlingarna. De bröt den tidigare respekten för det underlag som ekonomerna arbetat fram och sockrade sitt bud.

Detta bröt det tidigare samförståndet i förhandlingsprocessen och respekten för LRF:s bud i förhandlingarna försvann. I stället drev LRF en strategi att utgå från att begära ett fritt bud som understöddes av bondedemonstrationer och affischkampanjer vilket polariserade och politiserade förhandlingsarbetet och ökade spänningarna mellan parterna. Tonen blev tuffare i och med att Bo Dockered blev LRF-ordförande. Denna ändrade strategi ledde enligt min mening till att man inte längre klarade av situationen utan desperat kastade ut regleringssystemet med "spårbytet". Denna ändrade förhandlingsstrategi gav kritikerna av förhandlingssystemet ännu större underlag för sin kritik och det fanns också en revanschlusta hos Socialdemokraterna att en gång för alla bryta ner böndernas särställning och politiska inflytande som resulterade i LAG-gruppen. Denna grupp formulerade sina förslag utan att vare sig göra några konsekvensanalyser eller bry sig om vad som hände efter övergångsperioden. De 13 miljarder som godtyckligt avsattes för övergångsåtgärder betraktade man som en billig peng för att bli kvitt regleringssystemet och böndernas politiska inflytande. Men man misstog sig; Affischkampanjen med ormen som ströp kon blev en sista seger för Centern i valet som följde och som fick fullfölja EG-anslutningen.

Förädlingsindustrin led av inre motsättningar och lyckades inte samla sig till den effektivisering som var nödvändig. Orsaken till att vi hamnade i ett ohållbart läge låg i dåligt ledarskap. Med en bättre anpassning hade vi kunnat behålla ett regleringssystem och upprätthålla gränsskyddet till dess att GATT-förhandlingarna var i hamn. Det hade heller inte varit omöjligt att förhandla med Socialdemokraterna om en uppgörelse eftersom de var stukade efter Palmemordet och landet var inne i en högkonjunktur med goda finanser. Dessutom indikerade utvecklingen att Sverige var på väg att ansluta sig till EG eftersom industrin var beroende av en anslutning. Industrin hade en stor marknad inom EG och Efta-avtalet var ofullständigt. En sak som starkt påverkade våra livsmedels- och exportpriser var den fasta växelkursen som kostade oss mycket.

Enligt min mening kan den kapitulation som Bo och Viggo presenterade i Land den 28 oktober 1988 gott och väl jämföras med den svenska kommandanten Cronstedts överlämnande av Sveaborg i ryska händer vid kriget 1809 då Sverige förlorade Finland. Fästningen var i utmärkt försvarbart skick när han svek. Det är obetänksamt att så villkorslöst och utan ingående analyser av konsekvenserna överge ett etablerat system utan att först pröva om det går att förändra. Enligt min mening hoppade man rakt ut i tomma intet utan att ta reda på vad det innebar för våra bondemedlemmar och de industrier som vi ägde. Detta anser jag vara ett stort svek. Beslutet verkar ha tagits i en sluten

grupp med Bo Dockered, Viggo Fringel och Hans-Olof Ramberg. Det verkar inte ha funnits någon annan invigd i planen när intervjun i Land skedde. Jag har inget minne av att arbetet i LAG-gruppen som var en intern arbetsgrupp inom Regeringskansliet över huvud taget diskuterades i styrelsen eller att Bo som LRF-ordförande rapporterade om arbetet. Inte förrän jag läste propositionen 1990 fick jag se att Bo Dockered som ordförande och Viggo Fringel som vice VD varit adjungerade till gruppen. LAG-kommitténs förslag var dåligt genomarbetade och saknade konsekvensanalyser, vilket påpekades i flera remisser. LRF påpekade i det remissvar som styrelsen ställde sig bakom vikten av ett gränsskydd och det absoluta behovet av en marknadsreglering, men detta ignorerades av Bo.

Hemma i mitt länsförbund i Skaraborg var bestörtningen stor och reaktionen var starkt emot. Ett antal östgötska spannmålsodlare uppvaktade Bo i Stockholm för att få honom att ändra sig. De åkte på en utskällning så de nästan flög ut genom dörren och andra som hade annan åsikt maldes ner. På extrastämman på Norra Latin den 30 september 1989 för beslut om spårbytet agerade Skaraborgs bönder med flera, och de hade beslutat att rösta emot förslaget. Då ajournerades stämman och ombuden utsattes för påverkan av Bo med flera så att man lade ner sina röster. Ordföranden i Skaraborg, Hans Jonsson, svek sina medlemmar när han kände vart det blåste och accepterade beslutet. Han gick upp i talarstolen och sade: "Nu fäller vi upp mössan och kör..." Det innebar rakt ut i intet.

Tanken var från Bos sida att man skulle få en ersättning för att ta mark ur produktion och att man på överskottsarealen skulle odla energigrödor. Övertron på lönsamheten i dessa grödor var stor, och man lyckades tillfälligt få bönderna att tro på idén. Någon ordentlig kalkyl gjordes inte från LRF:s sida, i varje fall presenterades inte en sådan. Energigrödor var ju också en del i spelet för att ersätta kärnkraften och tron på möjligheterna var starkt politiserad. Att ifrågasätta lönsamheten var definitivt politiskt inkorrekt. Omställningsstödet ledde till att det planterades en del energiskog, men det mesta av marken låg i vänteläge. Verkligheten efter beslutet visade att priserna på energi inte gav några som helst underlag för att producera energigrödor. Det var ytterst få som riktigt trodde på att odla energigrödor.

Om EU-inträdet inte hade kommit så hade Sverige sett ut som på den karta som visades när Ivar Pettersson, reporter på Aktuellt, drog ner en rullgardin ända ner till Västerås/Göteborg och över småländska högländet när han presenterade den föreslagna politiken i TV. Norrlands- och arealstöden hade inte kunnat kompensera den lönsamhetsminskning som hade inträffat. Världsmarknadspriserna skulle ha smugit in i Sverige och det skulle inte så värst

många bönder ha klarat av. Svenskt jordbruk och jordbrukarnas industrier hade slagits ut okontrollerat, markpriserna rasat och vi hade fått en enorm strukturrationalisering. Jordbruksproduktionen hade efter en mycket smärt-sam omvandlingsprocess koncentrerats till de bästa slättbygderna. Miljö- och djurskyddsbestämmelser hade underminerat den svenska konkurrenskraften ytterligare om vi ensamt hade avreglerat efter övergångsperioden.

En annan effekt av 1990 års beslut var att i och med att regleringskas-sorna försvann, så fanns det inga pengar att stötta tillämpad forskning och utveckling, samtidigt som SLU nedprioriterade den och ansåg att den borde finansieras av näringen. Resultatet är att den tillämpade forskningen i Sverige har hamnat helt på efterkälken och böndernas konkurrenskraft försämrats. Därför tog jag tillsammans med Landshövdingen Birger Bäckström i Skaraborg initiativ till bildandet av AgroVäst för att istället utnyttja den regionala kompetensen i SLU Skara, våra lokala branschföreningar, högskolor och regionala fondmedel för att utveckla lantbruket.

Från spårbyte till EU-inträde

Redan före spårbytet hade det antytts i styrelsen att vi var på väg att säga ja till EG-inträde, men centrala delar av organisationen var inte beredda att agera för en anslutning. Därför var jag själv inte så oroad av effekterna av ett spårbyte, eftersom det i realiteten var ogenomförbart. Konsekvenserna skulle ha blivit så stora att staten hade tvingats att gå in och rädda situationen. Samtidigt som jag kallt räknade med att vi skulle komma att tvingas till en snar EG-anslutning.

På LRF-stämman i Örnsköldsvik kom ett "spontant förslag" som gick ut på att vi skulle arbeta för en anslutning till EG som det hette då. Stämman biföll utan debatt förslaget. Detta hade jag väntat på länge, men det hade inte varit möjligt att driva i den politiska miljö som rådde inom LRF. Spårbytet hade skrämt bönderna att säga ja till EG. På sommaren 1991 lämnade Ingvar Carlsson in den svenska EG-ansökan. Samtidigt strulade Mats Hellström med löftet om att hålla gränsskyddet uppe och LRF startade en aggressiv annonskampanj med bland annat ormen som ströp kon och andra angrepp på Socialdemokraterna som bidrog till att partiet förlorade valet. Det blev i stället en borgerlig regering som förhandlade om EG-inträdet med Karl Erik Olsson som jordbruksminister. Bo hade ett finger med i att han blev den centerpartistiske jordbruksministern.

Tyvärr var den svenska attityden, när vi närmade oss förhandlingarna, att vi var så bra att vi klarade oss själva och pelare II, med delvis finansierade stöd, ville man av budgetskäl hålla nere. Man trodde också helt felaktigt att

avgiften till EG berodde på hur mycket ersättningar man förhandlade fram. Finland och Österrike hade en helt annan attityd och plockade hem allt som var möjligt trots att Finlands statsfinanser var ännu mer ansträngda än våra. Jag träffade en av assistenterna till den finska chefsförhandlaren, Mikael Hornborg, några år senare. Han berättade att den största faran för dem var att svenskarna skulle få reda på deras positioner för då skulle de förstöras. Detta visar också på hur omoget LRF och departementet agerade i förhandlingarna och att vi gått miste om mycket pengar. Jag är ganska säker på att vi inte hade fått bättre villkor med socialdemokrater som förhandlare. EG-ministern i den borgerliga regeringen, Dinkelspiel, var inte så värst förtjust i bönderna heller.

När förhandlingarna var avklarade, följde EU-valet som vi var starkt engagerade i. Själv var jag ute på många valmöten och kampanjade också tillsammans med Marit Paulsen⁷, som LRF "hyrt in" som kampanjlok. I slutskedet av kampanjen gav Lillemor Arvidsson, ordförande i Kommunalarbetareförbundet, till känna att hon skulle rösta Ja, och då var den viktiga LO-familjen med. Vi hade valvaka hemma hos mig med några vänner och TV4 närvarande. Vi skålade i champagne när resultatet kom. På ett bonnamöte efteråt fick jag en utskällning för att jag skålade i TV för EU-anslutningen. Otack är världens lön.

Resultatet av förhandlingarna var godtagbara för produktionsjordbruket, arealen och mjölkkvoterna var i stort sett lika med vad som producerades och CAP-reglerna var acceptabla, trots sin komplexitet. Utan EU-stöden hade glesbygden idag varit planterad med skog och det hade knappast funnits några betesdjur i våra marker. Man fick ju bra betalt för blankettifyllandet. Problemet var emellertid den svenska byråkratin som alltid gör saker mera komplicerade än som är nödvändigt. Jag påpekade för Alf Wallin, överdirektör för Jordbruksverket, när vi träffades i SVA-styrelsen att nu skulle han tänka på att reglerna var skrivna för italiensk tillämpning och inte svensk byråkrati. Som tur var slapp man lindrigt undan med återbetalning av pengarna från omställningsstödet som inte använts till energiskogsplantering för de var i flesta fall redan förbrukade på annat.

En tråkig sak som inträffade när vi äntligen kom med var Mona Sahlins och Margareta Winbergs förslag att eftersom vi bönder vann så mycket på EU-anslutningen så skulle vi vara med och finansiera EU-avgiften med avgifter på våra insatsmedel och en kartavgift. Där hade Margareta och jag en

7. Politiker som inledde sin politiska bana inom Socialdemokratiska arbetarepartiet. 1998 övergick hon till Folkpartiet liberalerna, och hon var 2001–2007 Folkpartiets andre vice ordförande. Hon var ledamot av Europaparlamentet 1999–2004 och gjorde comeback i politiken vid Europaparlamentsvalet 2009. Hon omvaldes i Europaparlamentsvalet 2014 men avgick 2015.

rejäl debatt. Resterna av hennes förslag lever tyvärr kvar som de extra pålagor vi har gentemot våra kollegor inom nuvarande EU och som begränsat vår konkurrenskraft.

För att öka kunskapen om den miljö som vi nu möter inom EU, bjöd jag in alla ordförande i Skaraborgs LRF-avdelningar på en resa till Bryssel med besök ute hos bönder, i parlamentet och på LRF:s EU-kontor med föredrag. Vi var två grupper om 50 personer vardera. När vi var där nere hittade vi lite fläsk från Skaraborg i en butik och vi fick se Belgisk Blå-tjurar i verkligheten. Med på resan var lantbruksdirektören och länsveterinären. Finansieringen skedde genom de överblivna omställningsmedel som länsförbundet hade fått. Denna resa var inte populär hos förbundsledningen för det var inte vårt mandat att lära bönderna hur det i verkligheten såg ut och fungerade i Bryssel med omnejd. Det var Hans Jonssons⁸ revir.

För spannmålsproducenterna betydde EU-medlemskapet att man fick möta EU:s spannmålspriser och arealstöd. Areal- och miljöstöden räddade åkermarken i våra skogs- och mellanbygder samt i Norrland. Tyvärr kapitaliserades stöden i ökande fastighetspriser som gör de bönder som fortsätter att äga mark rika och försvårar för dem som vill köpa till jord eller etablera sig. För dem som lämnar näringen är det en riktigt bra affär, men varje krona som går ur produktionen vid arvskiften eller försäljning innebär ett dränage av kapital i näringen.

Tyvärr klarade inte våra slakterier konkurrensen eftersom de inte var tillräckligt marknadsorienterade i sin försäljningsorganisation. De satt fast i regleringstänkandet och var inte marknads- eller kundorienterade utan produktionsorienterade. Dessutom tillkom en massa inre stridigheter och konkurrens med varandra. Arla kröp tyvärr i fusion med MD-foods i Danmark och Skånemejerier köptes upp av ett franskt privat mejeri. Då bestämde min son och jag att avveckla mjölkorna. Våra kooperativa företag klarade inte omställningen och eftersom produktionen sjönk drastiskt på grund av våra miljöskatter, vår diskriminerande lagstiftning på många andra områden och komplexa regelverk, så har vi nu en halverad självförsörjningsgrad.

Den stora optimism som framför allt Hans Jonsson uttryckte om att vi skulle ta nya marknader med de 350 miljoner konsumenter som skulle ropa efter de unikt miljövänliga svenska livsmedlen uteblev helt. De tafatta försök till marknadsföring som skedde på den stora livsmedelsmässan Grüne Woche i Berlin gav ingenting, och om vi händelsevis hade fått napp så hade vi inget att sälja med de kvantiteter som de europeiska handelsföretagen ville ha.

8. LRF:s förbundsordförande 1995–2001.

Spira-affären

Tyvärr insåg inte Bo Dockered, Hans Jonsson och Leif Zetterberg⁹ att visionen om de svenska livsmedlen på europamarknaden var ett luftslott. De trodde starkt på att de hade den stora kunskapen och kraften att med LRF:s kapital skapa en stark aktör på den europeiska livsmedelsmarknaden med det svenska konceptet, när de muntligen och utan dokumentation presenterade Spirakonceptet för LRF:s styrelse vid ett telefonmöte på kvällen mellan kl 21 och 22 den 26 augusti 1997.

Bo Dockered hade i slutet av 1980-talet presenterat Spira som ett sätt att stötta svensk livsmedelsindustri och bygga upp en konkurrenskraftig aktör på marknaden. Spira hade börsintroducerats men förde en tynande tillvaro på börsen. LRF hade redan 170 miljoner investerade i Spira. Tanken var att bilda Spiraintressenter AB med LRF, Slakteriförbundet, Lantmännen och KF Invest AB som ägare. Syftet var att köpa ut Spira från börsen med ett 30-procentigt överpris och att man med LRF som största finansär tillsammans skulle köpa Samfood från Slakteriförbundet, som samtidigt fick 100 miljoner i marknadsstöd, och KF:s Goman, båda till ett kraftigt överpris. Förslaget presenterades, som beskrivits ovan, på ett telefonmöte sent på kvällen och utan någon som helst dokumentation. Styrelsen gick i sin enfald med på att VD Leif Zetterberg fick mandat att genomföra affären på totalt knappt 2 miljarder. Spira Intressenter AB bildades och affärerna med Slakteriförbundet och KF genomfördes.

Leif Zetterberg blev Spiras ordförande och operativt ansvarig och Bo Dockered vice ordförande. Förlusterna i Spira rann iväg eftersom de optimistiska prognoserna aldrig uppnåddes.

LRF:s styrelse satte hela LRF:s balansräkning i pant vid sitt beslut när man gav samtycke till att bilda Spira AB och då man senare tvingades besluta om att betala för Spiras förluster utan vare sig nödvändig dokumentation eller riskanalys. Styrelsen hade knappast möjlighet till insyn eftersom informationen om Spira mörkades i LRF:s balans- och resultaträkningar. Det "röda köttet" såldes till ATRIA och avslutningsvis fick Lantmännen ta över resterna av Spira år 2003 genom att ta hand om det vita köttet. Samtidigt fick Lantmännen en förlustgaranti som innebar att LRF skulle stå för underskottet i Spiras tidigare verksamhet till och med år 2008. LRF:s plånbok stod alltså öppen för Lantmännen.

Jag hade under den här tiden både som ledamot i LRF:s styrelse till 1991 och därefter som länsförbundsordförande i Skaraborg hela tiden varit starkt kritisk till bildandet av Spira. Jag fick en skarp tillsägelse av vice ordförande

9. LRF:s VD 1990–2003.

i LRF att inte ta upp detta ämne på stämman och året efter tog man bort redovisningen av LRF:s hela ekonomi från stämmohandlingarna. De skulle finnas tillgängliga på nätet.

Slutligen brast mitt tålamod med Hans Jonssons och Leif Zetterbergs misskötsel av LRF:s policy och ekonomi och jag lämnade mitt ordförandeskap under pågående mandatperiod i oktober 1998 genom att med ett öppet pressmeddelande till samtliga media meddela min omedelbara avgång som länsförbundsordförande med stark kritik av LRF:s ordförande och VD. Det väckte rejäl uppmärksamhet.

Spiraaffären har dränerat LRF:s balansräkning på minst 3 miljarder kronor. Dessutom ledde den till att man konkurrerade med våra egna slakterier på marknaden och överlät det svenska salmonellafria kycklingkonceptet till Danpo, som ägdes av Spira, för att stärka den danska kycklingens konkurrenskraft på världsmarknaden i stället för att svenska producenter skulle expandera. Affären har kraftigt medverkat till att den svenska självförsörjningsgraden har sjunkit på köttssidan med mindre antal betesdjur och mindre av öppna landskap som resultat.

De 3 miljarderna är pengar som i stället kunde ha använts till opinionsbildning och till stöd för bondeföretagen i deras managementroll genom att driva utveckling av ny teknik och bättre ekonomistyrningssystem för bönderna, som jag tidigare nämnt, samt juridisk assistans vid intrångskonflikter med mera.

Hela detta debacle är beskrivet i den Spirarapport som delgavs LRF:s stämma muntligen och summariskt år 2005. Inga frågor eller debatt följde på föredragningen. I rapporten skriver granskarna bland annat att "LRF bör avstå från att driva affärsverksamhet inom områden där man saknar eller har otillräcklig egen affärskompetens och managementkapacitet." Detta är ett inte ovanligt exempel på hur ett fåtal inflytelserika, men tyvärr okunniga personer kan duperas av en okunnig styrelse och föröda en tidigare välkonsoliderad organisation.

Konkurrensoket

Från Skaraborg pressade vi hela tiden starkt på riksförbundet att agera kraftigare för att lyfta bort oket av våra konkurrensbegränsande avgifter och vår byråkrati, men mötte ingen förståelse från Hans Jonsson och Leif Zetterberg. Samtidigt blommade Spira-affären upp och förödde LRF:s kapital. Då lämna- de jag som nämnts tidigare min ordförandepost år 1999 i protest mot deras bristande ledarskap.

Spannmålsodlingen har anpassat sig till den öppna marknaden där ock-

så spannmålspriserna ligger på en hyfsad nivå med stor volatilitet. Det har bönderna lärt sig att hantera genom egen trading och flera starka spannmålsföretag som gav god konkurrens mellan uppköparna. GATT-förhandlingarna har också lett till att exportsubventionerna på livsmedel har minskat samtidigt som den ökande globala konsumtionen lett till en bättre balans, världsmarknadspriserna på spannmål stigit och förändringarna av vår valuta varit gynnsamma.

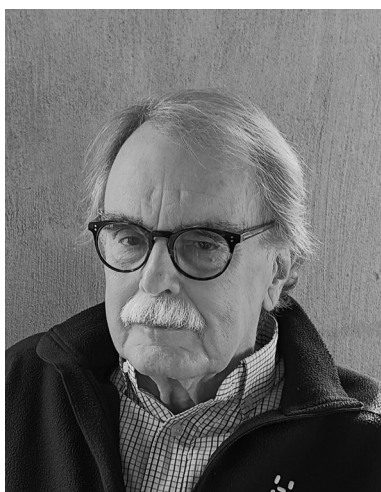
Den livsmedelsstrategi som äntligen kom 2017 kan väl i stort sett anses vara ett policydokument som inte kommer att ge någon reell verkan. På departementet kallades den för "Eskil Äter" när han var minister eftersom han mest var ute och pratade om den och fick god mat. Nu skall den verkställas av en socialdemokratisk jordbruksminister, vad det nu kan leda till. Vi har i alla fall hedrats med värdigheten av att betraktas som en näring, men inte tillräckligt viktig för att ha ett eget departement som vi haft sedan år 1900. Jordbruket och livsmedelsproduktionen berör ju hela samhällets utveckling i vidaste bemärkelse.

När jag nu som pensionär betraktar hur min son bedriver sitt jordbruk och hur jordbrukets situation allmänt nu och framgent utvecklas så är den väldigt optimistisk. Detta trots den politiska klåfingrighet som vill påverka utvecklingen genom att försöka styra med punktskatter och olika stödformer och med försök till livsmedelsstrategier med mera. Vi har en växande befolkning emot 10 miljarder år 2050 samtidigt som det redan nu finns en svältande befolkning på 900 miljoner. Detta kommer att driva på produktionen. Klimatförändringarna gynnar jordbruket på våra breddgrader och hotar samtidigt produktionen i de sydliga områden som kommer att drabbas av ökenutbredning och vattenbrist. De områden som i dag har glaciärer som vattenförråd, till exempel odlingsområdena runt Himalaya kommer i fortsättningen inte att få vatten till odlingarna i Kina, Indien och Pakistan. Varje minut bebyggs eller förstörs två ha åker och det produceras ingen ny mark.

Den tidigare förhandlingsdirektören i LRF Erik Swedborg sade i ett KSLA-föredrag: Det är när allt kommer omkring inte jordbrukspolitiken i dess formella utformning utan långt starkare ekonomiska krafter i omvärlden som väsentligen styr utvecklingen av jordbruket.

Jan-Erik Nyberg

tidigare ordförande för Konsumentdelegationen och Konsumentberedningen

Jan-Erik Nyberg var som TCO-ekonom ledamot av Konsumentdelegationen 1984–91, dess ordförande 1988–91 samt ordförande för Konsumentberedningen 1991–97. Nyberg var också ledamot av styrelserna för Konsumentverket, Pris- och Kartellnämnden samt Livsmedelsverket.

JAN-ERIK NYBERG kom som tämligen nollställd TCO-ekonom in i jordbrukspolitiken när han blev ledamot av Konsumentdelegationen 1984. I hans ögon var jordbruksregleringen ett slags planhushållning, som gav en ineffektiv produktion och borde ersättas med något annat. Nyberg deltog också i den diskussion som mot slutet av 1980-talet fördes om regleringens beredskapsmål. Delar av regleringen behövdes inte ur beredskapssynpunkt, till exempel fläskregleringen och kycklingregleringen. När det gäller spannmålsförsörjningen var åkerarealen inte problemet, menade Nyberg, utan jordbrukets beroende av insatsvaror och fungerande teknik. Att man inte lyckades dra ner de växande överskotten under 1980-talet berodde enligt Nyberg på att producentintresset var starkare än allmänintresset. Nyberg menar att GATT-beslutet 1989 slog undan benen på den svenska jordbruksregleringen och att detta kom som en chock för hela näringen. Inom jordbrukspolitiken saknades en insikt om att högkvalitativ, innovativ och effektiv

animalieproduktion skulle kunna vara konkurrenskraftig på marknadsmässiga villkor, om spannmålsregleringen ersattes med ett arealbidrag. En annan framgångsväg skulle enligt Nyberg ha kunnat vara att öka förädlingsgraden hos den enskilde jordbrukaren. Men inom regleringssystemet fanns inte så stort utrymme för innovativt tänkande, med nya produkter, gårdsbutiker och direktleveranser av närodlad till restauranger, livsmedelsbutiker och enskilda hushåll. Nyberg deltog i diskussionen om vägar ut ur jordbruksregleringen, bland annat med en modell som kombinerade arealbidrag med brukarbidrag. Argumentet att jordbruket spelade en viktig roll för en levande landsbygd accepterade Nyberg inte. Viktigare för en levande landsbygd var en attraktiv boendemiljö och villighet att pendla till arbete i en tätort.¹

Regleringssystemet och jordbrukspriserna

Tämligen nollställd kom jag in i jordbrukspolitiken, när jag blev TCO:s ledamot i Konsumentdelegationen 1984. Jag hade aldrig tidigare arbetat med jordbruksfrågor, men förstod som ekonom likheten mellan våra två stora reglerade marknader. Bostadsregleringen skulle hålla nere hyrorna och ledde till bostadsbrist. Jordbruksregleringen skulle hålla uppe priserna, vilket medförde överskott. Det uppstod också några oönskade effekter. Höga priser på jordbruksprodukter kapitaliserades i priset på åkermark. Att jordbrukspriserna sattes med hänsyn till näringens kostnader minskade kostnadsmedvetenheten.

Råvarupriserna spelade relativt liten roll för matpriserna i butikerna. Inför en TV-debatt ledd av Sievert Öholm i början av 1990-talet såg jag att man skulle visa den traditionella LRF-limpan med ett streck som angav bondens andel av priset i butik. Då fick jag idén att försöka räkna ut bondens andel räknat i arbetstid. Med ett snabbt överslag kom jag fram till att bonden lade ner ungefär 15 sekunder på spannmålen till limpan. Det var kortare tid än vad det tog för kassörskan på ICA att ta betalt för den. När jag påpekade detta i debatten blev Öholm sur och pratade om sifferexercis.

Efter ett tag fick jag ryktesvis reda på att LRF:s ekonomer kontrollerat min improviserade beräkning och kommit fram till att jag överdrivit. Enligt dem skulle det ta knappt 10 sekunder. Efter det försvann LRF-limpan från offentligheten. Kvar stod att jordbruksprodukternas andel av den totala kostnaden var marginell också på många andra matvaror.

Med stigande välfärd blir maten en allt mindre del av en hushållsbudget.

1. Intervjun genomfördes den 28 oktober 2021 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

Relativpriserna har förändrats dramatiskt på lång sikt. Bostäder och tjänster har blivit relativt mycket dyrare jämfört med massproducerade varor.

Jag kom in utifrån i prisförhandlingarna och tyckte att det var viktigare att hitta ett alternativ till prisförhandlingarna än att finjustera systemet. I mina ögon var jordbruksregleringen en slags planhushållning, som gav en ineffektiv produktion. Dessutom var regleringssystemet så krångligt att det knappast gick att sätta sig in i det. Jag tyckte att systemet var obsolet och borde ersättas med något annat.

Jordbrukspolitikens beredskapsmål

När jordbruksregleringens beredskapsmål diskuterades i samband med 1988 års försvarsbeslut planerade man för en kriskost. Fläsk- och kycklingproduktion skulle fasas ut och produktionen av spannmål, mjölk och potatis öka. Det blev en torftig kost, men en som det gick att leva på. Det innebar att om man skulle låta beredskapsmålet styra produktionen behövdes ingen fläskreglering och ingen kycklingreglering.

När det gäller spannmålsförsörjningen var inte åkerarealen problemet, försörjningen skulle kunna klaras till och med på en mindre areal. Problemet var jordbrukets beroende av insatsvaror och fungerande teknik. Med anledning av försvarsbeslutet skrev jag en liten skrift om livsmedelsberedskapen för Centralförbundet Folk och Försvar, där jag påpekade att förädlingsverksamheten och infrastrukturen var otillräckligt beaktade i beredskapstänkandet. Slogs elförsörjningen ut skulle mjölkproduktionen bli svår att upprätthålla. Många gårdar saknade reservkraftaggregat. Tog man beredskapsmålet för spannmål på allvar borde lagren vara decentraliserade, men de var starkt centraliserade. Även livsmedelsindustrin var centraliserad och dagligvaruhandeln med sitt beroende av "just-in-time"-leveranser från stora lager var mycket sårbar. Det var på dessa områden som livsmedelsförsörjningen skulle kunna braka samman. Med fortsatt tillgång till insatsvaror skulle jordbruksproduktionen klara kriskosten i flera år, om bönderna inte kallades in till militärtjänst och infrastrukturen fortsatte att fungera.

Överskottsproblemen

Att man i mitten av 1980-talet inte lyckades dra ner överskotten berodde på att producentintresset var starkare än allmänintresset. Särskilt animalieproducenterna oroade sig för vad som skulle hända med dem om vi på allvar tog itu med regleringarna och överskottsproblemen.

Under Svante Lundkvists tid som jordbruksminister hände inte mycket. Han var en allmänt snäll och sympatisk man, som inte ville bråka med bön-

derna. Den som verkligen ville göra något åt saken var hans efterträdare Mats Hellström, som förstod sig på internationell handel. Uppbackad av den allmänna debatten ville han försöka lägga om politiken. Men det avgörande var enligt min mening GATT-beslutet 1989, som slog undan benen för den svenska jordbruksregleringen och kom som en chock för hela näringen. Ett par år senare, när beslutet om att söka medlemskap i EU fattades, drog näringen en lättnadens suck. Som medlemmar i EU skulle vårt jordbruk omfattas av dess regleringssystem.

Vårt regleringssystem motverkade produktutveckling, ny teknik och innovation och framstod som både otidsenligt och kontraproduktivt. Sverige som ett av världens rikaste länder bygger ju sin konkurrenskraft på kompetens och innovationsförmåga. Det gäller rimligen även jordbruket. Min åsikt före GATT-beslutet var att om vi som ett första steg ersatte spannmålsregleringen med ett arealbidrag borde högkvalitativ, innovativ och effektiv animalieproduktion vara konkurrenskraftig på marknadsmässiga villkor i och med att producenterna fick billigare insatsvaror.

I jordbrukspolitiken fanns inget sådant tänkande. När jag frågade LRF om man inte kunde producera mera sparris, fick jag till svar att det inte gick. Det fanns några äldre sparrisodlare på Gotland och när de lade av skulle kommersiell sparrisodling försvinna. I själva verket är nu sparrisodling en livskraftig produktion. Trädgårdsnäringen över huvud taget är lönsam.

En annan framgångsväg borde vara att öka förädlingsgraden hos den enskilde jordbrukaren, ansåg jag. Jordbrukets produktivitetsökning har varit jättesnabb, vilket i andra branscher leder till sänkta priser och växande marknader. Men marknaden för jordbruksprodukter ökar inte. Vi äter vad vi äter. Ökad förädlingsgrad och högkvalitativa produkter är två sätt att komma runt den begränsningen. Det fanns i regleringssystemet inte så stort utrymme för det innovativa tänkandet, med nya produkter, gårdsbutiker och direktleveranser av närodlat till restauranger, livsmedelsbutiker och enskilda hushåll. Inte heller tänkte man särskilt mycket på andra tillgångar hos jordbrukarna, att de exempelvis kan hyra ut bostäder i turistområden med mera. Jordbruk som företag kan ju bygga på fler ben än bara råvaruproduktion.

Omlägningsprocessen och LAG

Jag har redan nämnt jordbruksminister Mats Hellström som en viktig aktör. Vid hans sida fanns några skickliga personer: Mikael Sohlman, Gunnar Wetterberg och Per Molander. Jag kände alla tre. Sohlman hade jag varit kollega med en gång i tiden på Finansdepartementet. Jag hade kontakter med dem och medverkade på ett seminarium som Expertgruppen för studier i offentlig

ekonomi (ESO) anordnade 1987, Väger ut ur jordbruksprisregleringen. Där skisserade jag på en i mitt tycke vettig modell med en kombination av arealbidrag och brukarbidrag.

Vad gäller LAG minns jag inga formella möten med kallelser och protokoll. Men jag kan ha deltagit i mer informella träffar som LAG ordnade för att förankra sig på olika håll.

När beslutet om att söka EU-medlemskap kom, ville jag arbeta för att vi skulle bli medlemmar, och då tyckte jag att man inte borde skapa något kortsiktigt bråk om jordbrukspolitiken.

I samband med LRF:s spårbyte var jag med i en del debatter, bland annat vid ett stort möte som Centerpartiet ordnade på Öland. Där var också Karl Erik Olsson med. På frågan vad man skulle göra med sockerbruket på ön var mitt svar att det borde läggas ner. Det var Europas minsta och helt olönsamt. Av Karl Eriks inlägg förstod jag mellan raderna att han tyckte detsamma och gärna såg mig som draglok. Den omställningen fullföljde han sedan som jordbruksminister. Min bedömning var att han satsade på EU-medlemskap och en framtida stabil regleringsordning.

Jordbruket efter omställningstiden

Ett problem var hur vi skulle hantera överskottsarealen om vi ville behålla öppna landskap. Jag uppfattade LRF-ledningen som väldigt fixerad vid att man skulle bygga golfbanor och liknande. Själv hoppades jag på mer ekologisk produktion med mindre avkastning och högre priser. Det är ju snarast där vi hamnat nu i och med att många konsumenterna är beredda att betala mer för ekologiska produkter.

Jag insåg att en marknadsmässig produktion skulle slå ut en del lågproduktiva jordbruk, men att det också skulle frigöra en massa kreativitet. Jordbrukarna är i dag mer kompetenta än tidigare. De har en annan utbildning och en helt annan förmåga att utveckla produktionen. Det behövs i ett Sverige som har sin konkurrenskraft i innovativa, högkvalitativa verksamheter.

Svensk livsmedelsproduktion har blivit mycket bättre. I dag är problemet oligopolet i dagligvaruhandeln. Så var det också tidigare. Inom Konsumentberedningen ställde vi oss frågan varför livsmedelspriserna sänktes mycket mer i Finland efter EU-medlemskapet än i Sverige. Vi gjorde ett studiebesök i Finland och fann att den svenska konkurrensbevakningen inte var tillräckligt stark. De prissänkningar som skedde fastnade i handeln.

Strukturomvandlingen i jordbruket

Strukturomvandlingen är en stor fråga som pågått sedan 1800-talet. Jag menade att man inte skulle ha en orationell struktur i jordbruket. Heltidsjordbruken var väldigt få, storjordbruken ännu färre och så fanns det åtskilliga deltidjordbruk och fritidjordbruk. Jag insåg också att även de största jordbruken, alla slotten i Skåne och liknande, oftast hade en omsättning och ett antal anställda som var mindre än vad en normalstor bilverkstad eller livsmedelsbutik hade. Min tanke då var att man skulle underlätta en strukturrationalisering som skapade bärkraftiga, moderna jordbruk.

LRF talade mycket om jordbrukets roll för en levande landsbygd och glesbygdens utsikter att överleva. Men tittade man på var jordbruksprodukterna producerades, så såg man att stora delar av produktionen skedde i tätortsnära områden. Såg man till arbetsmarknaden fann man att produktionen oftast bedrevs på pendlingsavstånd till större tätorter. På de gårdar jag besökte var det vanliga att mannen skötte jordbruket och frun åkte till staden för arbete som lärare eller undersköterska.

Dessutom var det så få lantbruk även i Syd- och Mellansverige att en levande landsbygd där inte kunde bygga på jordbruk, även om en del påstod det, utan den måste bygga på att det rörde sig om en attraktiv boendemiljö och villighet att pendla till arbete i en tätort. Var man beredd att pendla en halvtimme till ett jobb i staden, så var det väldigt små delar av Syd- och Mellansverige som inte erbjöd den möjligheten, främst några delar av Småland och Dalsland. Så argumentet att jordbrukssysselsättningen skulle vara grunden för en levande landsbygd köpte jag inte.

Viktigt för en levande landsbygd är däremot att det finns kor som betar markerna och liknande inslag i landskapsbilden. Men det krävs fler människor än jordbrukarna för att bära upp landsbygden.

I norra Sveriges glesbygd producerades ganska lite livsmedel, så lite att det var ett problem ur beredskapssynpunkt. Livsmedelsindustrin finns där producenterna och konsumenterna finns. I Norrland fanns därför väldigt lite livsmedelsindustri. I ett krisläge, om kommunikationerna skulle komma att falla, skulle det bli livsmedelsöverskott i Sydsverige och underskott i Nord-sverige. Min uppfattning på 1980-talet var att underproduktionen i Norrland var ett problem i ett beredskapsscenario där man skulle försörja både den egna befolkningen och ett antal soldater, något som skulle kräva omfattande transporter. I dagens värld är nog det beredskapsscenariot inte längre aktuellt.

Att ett glesbygdstöd främst skulle bygga på ett särskilt produktionsstöd till jordbruket trodde jag dock inte på. Det fanns bättre sätt att använda pengarna om man ville föra glesbygdspolitik.

Regeringsskiftena 1991 och 1994

Konsumentberedningen, som tillsattes av den socialdemokratiska regeringen 1991, hade en ganska passiv roll att bevaka att konsumentintresset tillgodosågs i EU-förhandlingarna. Efter regeringsskiftet samma år frågade jag mig om den nye jordbruksministern Karl Erik Olsson och Centerpartiet skulle vilja ha en återgång till ett regleringssystem. Men när jag träffade honom fann jag att han ville fullfölja det som hade beslutats och satsa på EU-medlemskapet och EU:s stödformer. Tillgången till en gemensam marknad för svenska livsmedelsprodukter såg Olsson också som en viktig sak.

Jag trodde att vi skulle kunna utveckla högkvalitativa animalieprodukter och även en del spannmålsprodukter för export. Svensk havre har väl alltid varit konkurrenskraftig. Men där fick jag nog inte rätt. Mitt intryck är att Sverige inte exporterar särskilt mycket i förhållande till potentialen. Till det problemet bidrar avsaknaden av inhemska varumärken och distributionskanaler för högkvalitativa livsmedel, som i stället hamnar i de stora livsmedelskedjorna.

Förhandlingsarbetet inför EU-medlemskapet

Jag kommer ihåg diskussionerna om kvoter, men minns inte hur vi engagerade oss i de frågorna. För de flesta livsmedelskonsumenter har det alltid varit viktigt att kunna köpa svenskt. Det är något vi har kontroll över, genom vissa kvalitetskrav och standarder på svensk produktion, även om vi är medlemmar i EU. EU:s jordbrukspolitik såg jag som priset vi fick betala för medlemskapet. I Konsumentberedningen kände vi att vi inte kunde påverka EU:s jordbrukspolitik, men det var väl bra att Sverige fick så stora kvoter som möjligt.

Det är svårt att förstå varför Sverige, med sina stora ytor och glesa befolkning och med mark som ligger i tjäle på vintern och kräver mindre kemikaliebekämpning, inte har kunnat skapa internationellt starka varumärken för sina livsmedel efter EU-medlemskapet. Jag minns ett arrangemang som Konsumentberedningen deltog i och där stjärnkocken Werner Vögeli höll ett föredrag om svensk livsmedelskvalitet. Vögeli tyckte att det svenska jordbruket haft förmågan att få fram några produkter i världsklass, som sedan ofta förfuskades i livsmedelsindustrin. Han var särskilt kritisk mot svensk slakteriindustri, som han ansåg styckade slarvigt. Jag minns att han nämnde några svenska livsmedelsprodukter som han ansåg höll världsklass: lingon, Kalix löjrom, gotländska lamm och Västerbottenost. Han kan ha nämnt fler, som jag inte längre kommer ihåg.

En annan tillgång för den svenska livsmedelsproduktionen, viktig att slå vakt om, är att svenska folket litar på den. Jag hade i början av 2000-talet ett

uppdrag från EU-kommissionen att utvärdera den svenska delen av informationsstödet i samband med galna kosjukan. Sverige var det enda land där nötköttskonsumtionen inte sjönk. Vad berodde det på, var kommissionens tilläggsfråga till den svenska delen av undersökningen. De intervjuer jag gjorde visade att det berodde på att svenska folket litade på att Livsmedelsverket och Jordbruksverket talade sanning, när de sade att det inte var någon risk att äta svenskt nötkött.

I många andra EU-länder saknas den tilliten. Människor misstänker ofta att det ligger en hund begraven och att de behöver vara försiktiga, när de hör motsvarande myndighetsbudskap. Den svenska tilliten är något att slå vakt om, men det är svårt att bygga upp motsvarande tillit till svenska livsmedelsråvaror utomlands. Men det är väl det man måste försöka göra.

Konsumentberedningen

Konsumentberedningen skulle följa anpassningen till EU-medlemskapet och EU:s regleringar och se till att fördelarna kom konsumenterna tillgodo, till exempel att det blev en viss prispress. Vi tittade också på annat, som effekter av etablering av stormarknader. På det området slog vi hål på en myt, nämligen att vi för pensionärernas skull måste lite överallt ha små närbutiker att kunna promenera till. När vi tittade på nyetablerade lågprisbutiker fann vi att pensionärerna i stället var mest angelägna om att det skulle finnas en bra parkering i närheten av en välsorterad butik. Det bröt mot fördomen att pensionärer inte åker bil.

Jordbrukspolitikens målsättningar

Vad gäller beredskapsmålet har jag svårt att tro att det gamla scenariot från andra världskriget har någon som helst aktualitet. På en global världsmarknad vet man inte vad som kommer att inträffa om det sker ett sammanbrott.

Spannmål och potatis, grönsaker och mjölk kan vi klara på vår areal. Sårbarheten ligger i det moderna jordbrukets och särskilt mjölkproduktionens IT-beroende, elberoende och transportberoende samt i beroendet av reservdelar och drivmedel. Jag har svårt att föreställa mig vad som kommer att hända om världsmarknaden bryter samman. Det blir ju en katastrof, men jag är inte säker på att livsmedelstillgången i sig kommer att vara den största katastrofen för vår del.

Lars Danell

tidigare VD för Slakteriförbundet

Lars Danell anställdes 1974 på Slakteriförbundet. Efter olika roller inom förbundet blev han vice VD för Slakteriförbundet och VD under åren 1993-1998. VD-posten lämnade Danell i samband med bildandet av Swedish Meats men fortsatte som ansvarig för bolag utanför köttsfären.

LARS DANELL tillbringade större delen av sitt yrkesliv på Slakteriförbundet, dit han kom 1974. Under åren 1993-1998 var han VD för förbundet. Danell hade inte så mycket att göra direkt med jordbrukspolitiken eftersom han sysslade med affärsdelen. Under 1980-talet hade Danell uppfattningen att det inte gick att fortsätta längre med reglerings- och förhandlingsjordbruket. Ganska tidigt var han rätt övertygad om att Sverige förr eller senare skulle komma in i EU och att det då skulle bli lättare att hantera jordbrukets frågor. Danell avvisar bestämt den uppfattning som fanns inom de egna leden, att de kooperativa företagen inte kunde exportera. Slakteriförbundets utlandsavdelning sålde styckat fläsk på ett mycket professionellt sätt. Exporten var modern och marknadsinriktad, men skedde till industrikunder. Däremot menar Danell att den tro på mycket stora exportmöjligheter på Europamarknaden, som LRF-ledningen talade om inför EU-anslutningen, var fullständiga fantasier. Danell lyfter också fram de problem

som han anser fanns på den politiska sidan. Bland socialdemokratiska politiker fanns en negativ inställning till bondekooperationen, som ansågs ha för stor makt. Den inställningen mötte Slakteriförbundet också hos Konkurrensverket, som hävdade att prisbildningen skedde i slaktledet, där bondekooperationen hade en hög marknadsandel, och inte i stycknings- och charkleden, där andelen var betydligt lägre. Inom Slakteriförbundet fördes under Danells tid i ledningen en diskussion om företagsstrukturen i framtiden. Ett första steg i strukturomvandlingen togs när Scan HB bildades 1995 genom att nästan hela styckningen samt förädling, produktion och försäljning samlades i ett bolag under en VD. Nästa steg var bildandet av Swedish Meats 1998. Danell diskuterar de svårigheter som koncernen mötte som så småningom ledde fram till försäljningen av Scan AB.¹

Ett yrkesliv i Slakteriförbundet

Jag har tillbringat större delen av mitt yrkesliv på Slakteriförbundet dit jag kom 1974 efter att ha arbetat två år som forskningsassistent på SLU hos Ulf Renborg och med siktet inställt på att doktorera. Under mina år på förbundet hade jag inte så mycket konkret att göra med jordbrukspolitik. Sedan jag blivit chef för marknadsavdelningen, och hade hand om exportfrågorna, sysslade jag bara med affärsdelen. Det som hade att göra med förhandlingarna sköttes av en medarbetare, Alf Nilsson.

Min uppfattning under 1980-talet var att det inte längre gick att hålla på med det här reglerings- och förhandlingsjordbruket. Det var för mycket av regleringar. När Viggo Fringel en gång, inte alls långt före spårbytet, frågade mig om man skulle kunna ta bort lagringsbidragen, svarade jag att det nog inte skulle komma att skapa kaos, i alla fall inte på fläsk. När Viggo gick till Sven Tidala och talade om att man kunde plocka bort lagringsbidragen, sa Sven till mig att gå till Viggo och tala om att det skulle nog inte fungera att ta bort bidragen. Och det gjorde jag.

EU-inträdet

Jag var själv ganska tidigt rätt övertygad om att vi förr eller senare skulle komma in i EU, och jag tror att Sven Tidala hade samma uppfattning. Min bedömning var att flertalet som satt på ledande poster inom jordbrukssektorn var ganska övertygade om att det skulle bli lättare att hantera jordbrukets frågor i ett EU-sammanhang än i den svenska kontexten. Det var svårt att tänka sig att de system vi hade då bara skulle rulla vidare.

1. Intervjun genomfördes den 3 december 2020 av Harald Svensson och Ronny Pettersson.

Jag tänkte under de här åren rätt mycket på hur vi i Scan-systemet eller i Slakteriförbundet skulle kunna möta en större marknad. Då hade jag under flera år arbetat som ansvarig för marknadsavdelningen, den del som hade hand om industriförsäljningen i Sverige och exporten. Det innebar att jag lärde känna marknaden väldigt bra. Vi hade en stor exportverksamhet också. Man hörde ofta Dockered och andra säga att de kooperativa företagen inte kunde exportera. Men det menar jag är rena fantasierna. Vår utlandsavdelning som sålde styckat fläsk var mycket professionell. Verksamheten var helt jämförbar med den som Danish Crown bedrev. Vi sålde benfria kotletter till den japanska marknaden och backribs till den amerikanska.

På den svenska marknaden för styckade produkter hade vi en andel om 30-40 procent. Större delen av den styckade produktionen skedde på privata företag. Alla hade tillgång till de exportbidrag som utgick från Svensk kött-handel. Den export som vi bedrev var helt modern och marknadsinriktad, men den skedde till industrikunder. Och det är så danskarna fortfarande säljer allt sitt fläsk, till industrikunder och som "semi-processed". Vår exportkatalog såg ut som den danska. Så jag hävdar att den exportkunskap som var realistisk på den internationella marknaden för fläsk, den hade vi. Vi hade goda kontakter internationellt, inte minst tack vare vår exportchef, Bengt Juelsson, som hade börjat som diplomat.

Det var annorlunda för nötköttet. Där handlade det om att man lagrade helfall (hela djurkroppar) och sedan skulle ett exportbidrag beviljas för att bli av med det som inte kunde säljas i Sverige. Bengt Juelsson hade sedan sin diplomattid goda relationer med ryssarna, som var de stora kunderna, och vi kunde göra bra affärer med nötkött. Under normala villkor menar jag att vi faktiskt kunde hantera exportproblematiken.

Men det fanns politiska problem. Under Mats Hellströms tid som jordbruksminister, när den första avregleringsvågen kom, hade vi en ganska stor export av rökta och kokta fläksidor till USA. Hellström slopade helt råvarukostnadsutjämningsystemet för kött, men behöll det på choklad. Jag kände väl Marabous exportchef som sa till mig att det inte var rimligt att vi kan sätta in mjölkpulvret i världsmarknaden men ni inte får fortsätta med samma princip. Marabous marknadschef, som var en känd man, och jag, träffade Hellström men det hjälpte inte.

Det fanns bland socialdemokratiska politiker en negativ inställning till bondekooperationen som man menade hade för stor makt. På styckningssidan var emellertid större delen av industrin privat; vi hade inte mer än 40 procent av marknaden. Men vi gick alltid ut med vår prislista till alla grossistkunder. Och de priserna anpassade sig de privata företagen till. De visste att om de

lade sig lite under vår prisnivå så skulle de få allt sålt. Detta stabiliserade marknaden. Även de privata företagen hade tillgång till exportbidrag, om de styckade och fick lager. De hade samma förutsättningar som vi.

Den negativa inställningen till de kooperativa företagen kom också fram när vi försökte få till Scan Sverige. Sven Tidala arbetade hårt med den frågan, men det lyckades inte. När jag blev VD började jag med samma sak. Men till en början var Konkurrensverket väldigt negativt och menade att vi hade en för stark dominans för att få bilda ett stort företag.

I förhandlingarna med Konkurrensverket hävdade vi att prisbildningen skedde i stycknings- och charkleden och inte i slaktledet som Konkurrensverket utgick från. I det ledet var bondekooperationens marknadsandel 80 procent. Om vi betalade för mycket till bönderna, så skulle både vi och konkurrenterna ha gått i konkurs. Den höga andelen i slaktledet gick inte att använda till att höja prisnivån. Efter att ha undersökt saken kom också Konkurrensverket fram till att detta stämde. När styckningspriserna gick ned, fick man minska priserna i slaktledet. Tidigare utgick all argumentation, inklusive i den politiska diskussionen, från den höga slaktandelen. Det var den som styrde mycket av resonemangen. Vi tillskrevs en långt starkare ställning i den politiska debatten än som motsvarade vår position i verkligheten, kan jag tycka.

Slakteriförbundets väl och ve

När jag tillträdde som VD 1993 hade förbundet en mycket svag balansräkning på grund av att vi gjort stora valutaförluster på utlandslån. De stora utlandslånen hängde samman med att vi hade en stor finansverksamhet som vi hade tjänat mycket pengar på. Föreningarnas inställning till sin nye VD var mycket tydlig. Slakteriförbundet skulle lösa sina egna problem både finansiellt och i dotterbolagen. Sedan kunde förbundet möjligen komma till föreningarna och tala om Ett-företaget.

Det skakiga läget var inte Sven Tidalas fel utan detta hade styrelsen godkänt, men vi hade tappat 200–250 miljoner. Vi hade också många andra engagemang som vid den här tiden var osäkra. Vi hade stora förlagslån till Föreningsbanken, vi hade TV4-aktier som vi inte visste vad de var värda, vi hade Kronfågel som var ett bra företag och sen var det Samfod, plus en massa annat. Det var lite som ett investmentbolag, vid sidan av huvudaffären. Mycket av den försämrade balansräkningen berodde på de växelkursförändringar som inträffade i början på 1990-talet.

Den försvagning som inträffade ungefär när jag tillträdde lyckades vi vända till det bättre efter några år. Vi sålde merparten av Kronfågel, som

var ett sunt företag, till Spira Invest, och fick ganska hyfsat betalt för det. TV4-aktierna var en speciell historia. De var värderade till cirka 100 miljoner i vår balansräkning, om jag kommer ihåg rätt. Men vi lyckades sälja dem för 140 miljoner. Insatsen i Föreningsbanken visade sig bli en framgång. Jag sålde också senare en hel rad bolag. Efter försäljningarna var vi liksom på rimligt grön kvist. Men vi åkte på en smäll senare när vi förlorade åtminstone 20 miljoner på ett bolag i Belgien.

Diskussionen om Scan-gruppens framtid

Sven Tidala startade så tidigt som 1989/90 en diskussion om framtiden för hela Scan-gruppen. Det gjorde han mot bakgrund av en eventuell väntad EU-anslutning. En förväntad skärpning av konkurrenslagstiftningen i Sverige hörde också till bakgrunden och skulle försvåra kommande strukturbeslut inom gruppen. Bland föreningarnas VD:ar fanns en samsyn om att "Ett-företaget" var en riktig framtidsvision. Ett principbeslut togs också i Slakteriförbundets styrelse om "Ett-företaget" som framtidsmodell. Frågan diskuterades dock inte på allvar i styrelserna för Scan-Väst och Farmek. Det är möjligt att Skanek hade ett större intresse. Vid den tiden fanns en stark skepsis mot stora fusioner. Det som avskräckte var de stora problem som uppstått i samband med den stora Farmek-fusionen och bildandet av det sydsvenska förädlingsbolaget Ovalen/Scan Syd, ägt av Skanek, Kristianstad-Blekinge slakteriförening och Kalmar läns slakteriförening.

I stället för att fortsätta den gemensamma diskussionen valde Scan-Väst och Farmek att starta bilaterala diskussioner som ledde till fusionen 1994. Den fusionen lyckades väl och fusionsvinsterna togs hem omgående. Det medförde också att Scan-Farmek stärkte sin ställning inom gruppen och hade då anledning att noga värdera ytterligare struktursteg ur sina medlemmars perspektiv.

När jag tillträdde som VD 1993 var föreningarnas attityd till mig att Slakteriförbundet först skulle se till att lösa sina egna problem finansiellt och i dotterbolagen, innan man började tala om "Ett-företaget" med föreningarna. Vi lyckades dock relativt snabbt förbättra den finansiella situationen. Därför blev det enhällighet i Slakteriförbundets styrelse i början av 1994 att fortsätta strategiprocessen som nu kallades för Scan Sverige-vision. Vi tog hjälp av konsultföretaget Carta som strategikonsulter. I den nya processen fanns ingen enighet, bland annat till följd av konkurrensrättsliga hinder, om att försöka genomföra Scan Sverige-modellen, men det rådde enighet om att ta ett ytterligare avgörande steg i strukturuomvandlingen i förädlingsledet genom bildandet av Scan HB 1995. Det innebar att all styckning samt produktion

och försäljning av charkvaror från Scan Syd, Scan Farmek och Slakteriförbundet förlades till Scan HB. Detta strukturgrepp medförde att i princip hela styckningen samt förädling och produktion och försäljning samlades i ett bolag under en VD. Endast Norrlands förädling hanterades fortsatt i Scan Norrland.

Scan HB var ur ett marknadsperspektiv en samlad Scan-modell som hade förutsättningar att bli framgångsrik. Bolaget hade dock en del inbyggda spänningar i ägarstyrningen, vilket innebar att i beslutet om bildandet av det fanns en uttalad målsättning att ett beslut om Scan Sverige skulle tas senast under 1996.

Vi mötte hårt motstånd från Konkurrensverket innan vi fick godkännande av Scan HB-fusionen. Det var ytterst nära att frågan gick till domstol, vilket riskerade att fälla fusionen. Konkurrensverkets generaldirektör, Jörgen Holgersson, var också mycket tydlig med att några ytterligare fusioner inom Scan-gruppen, som även innefattade slaktdelen, inte skulle godkännas. Först ville verket studera prisbildningen och prisutvecklingen på köttvaror i Sverige efter EU-inträdet. Man ville se om vårt argument höll, att prisbildningen skedde i stycknings- och charkleden och inte i slaktledet som Konkurrensverket utgick ifrån. Detta innebar att ytterligare diskussioner om Scan Sverige med verket, diskussioner där hela gruppen inklusive slakt ingick, kunde startas tidigast under 1997.

Undre 1995 och 1996 genomfördes en effektivisering och strukturering i dotterbolag inom köttaffären: Samfod, Lars Jönsson och Skåne-Erik. Det var helt klart att dessa bolag inte skulle vara kvar i Scan-gruppen i den händelse vi ville genomföra Scan Sverige. Sardus-gruppen visade intresse för att fusionera med Samfod och Lars Jönsson, liksom KF-Invest som då ägde Goman, med 18 procent av den svenska marknaden. De ville hitta externa köpare till Goman och såg kombinationen Samfod – Goman som ett attraktivt säljobjekt. Vi bedömde KF-Invests initiativ som det mest intressanta. Men det visade sig snart att dåvarande börsbolaget Spira AB var mycket intresserat av att köpa Samfod och Goman. För oss på Slakteriförbundet var Spira-alternativet intressant på grund av att LRF, SLR och Slakteriförbundet hade en stark ägarandel, även om Spira var ett börsbolag. Vi räknade kallt med att man skulle fortsätta att profilera sina varumärken som svenska, baserade på svensk råvara, vilket innebar att cirka 50 procent av charkmarknaden skulle förbli svensk och baseras på svensk slakt. Tyvärr fick inte dessa bolag den förväntade utvecklingen under Spiras ägande.

För Slakteriförbundet innebar utförsäljningen av Samfod/Lars Jönsson att vi renodlade Scan-strukturen och stärkte vår balansräkning. Vi ökade

under åren 1993-1997 det egna kapitalet från cirka 200 till 900 milj. kronor. Det var säkert en faktor som gjorde att intresset för en Scan Sverige-lösning ökade bland föreningarna.

Under 1997 informerade Konkurrensverkets generaldirektör mig om att verket, efter studier av prisutvecklingen på styckade varor och charkvaror, inte längre avrådde Slakteriförbundet från att försöka fusionera hela gruppen, om vi bedömde detta vara en effektiv framtidsväg. Konkurrensverket kunde rent av i förväg lämna utfästelse om ett positivt utfall.

Bildandet av Swedish Meats

Det visade sig sedan att det gick relativt enkelt att få enighet i Slakteriförbundets styrelse om att bilda ett samlat företag genom att förbundet tog över föreningarnas industriella verksamhet. Beslutet togs under hösten 1998. Till en början kvarstod föreningarna som ägarföreningar. Min bedömning var att processen skulle underlättas om ägarföreningarna behölls.

Slakteriförbundet valde en extern koncernchef till det kommande Swedish Meats med ansvaret att genomföra strukturprocessen. Med tanke på det debattklimat som rådde på fältet vid den tidpunkten var det sannolikt nödvändigt inför beslutsdiskussionen vid föreningarnas stämmor att man valde en extern koncernchef. Däremot tycker jag att det var lättsinnigt att man valde att tillsätta samtliga nyckelposter i koncernledningen med personer som i stort sett saknade branscherfarenhet. En mycket omfattande omställningsprocess skulle genomföras och den krävde att ledningen hade erfarenhet av bondekooperationen och Scan-gruppens historia. Viktigt var också att ha erfarenheter av affärslogiken inom köttindustrin med färskprodukter med kort hållbarhet, stor andel bulkvaror (råvaror till charkindustrin), ett mycket stort antal snabbbrörliga konkurrenter i charkledet och begränsade möjligheter att ta ut merpriser i charkledet, trots att både Scan- och Pigghammärket hade mycket positiva värden i attitydmätningar. Man borde i stället ha valt en erfaren dansk köttindustriman eftersom de realistiska svenska kandidaterna ju var interna. Den slutsatsen drog styrelsen ett par år senare då Peter Rasztar utsågs till VD i Swedish Meats.

Swedish Meats fick också en komplicerad struktur med de olika bolagen och ägarföreningarna. Tillsammans med Farmeks ordförande förordade jag i de inledande diskussionerna en något enklare struktur där slakt och styckning skulle ligga i moderföreningen och Scan-verksamheten och bolagen utanför köttaffären skulle ligga i dotterbolag. Den organisation som sjösattes var inte på något sätt orimlig. Den bestod av moderförening, Scan affär, köttaffär gris, köttaffär nöt, övriga verksamheter samt underhåll. Troligen bidrog den

speciella strukturen i viss mån till uppslutningen bakom den slutliga organisationen. Den nya ledningen hade synpunkter på den komplexa organisationen men ökade själv komplexiteten genom att bilda ytterligare ett bolag för Norrland som splittrade Scan affären. Jag är övertygad om att det mycket väl hade gått att hantera strukturen i Swedish Meats, om vi hade haft erfaret folk med samarbetsvilja på nyckelposterna. Även om strukturen är bolagiserad så behöver inte bolagens självständighet överdrivas. Effektiv samordning och optimala investeringsbeslut kan åstadkommas med koncernchefen som ordförande i de tunga bolagen.

Tyvärr tappade Swedish Meats både tempo och betydande ekonomiska belopp de första åren i huvudsak till följd av ledningsproblem. Den nya ledningen fick dock med sig ett olöst strategiskt problem i bagaget, nämligen distributionsfrågan eller övergången till grossistdistribution. Det var en svår process att hantera utan att tappa marginaler. Jag kan inte bedöma om frågan hanterades optimalt men strategibytet belastade resultatet. Ett strategibyte var förr eller senare nödvändigt eftersom förändringar skedde i kundstrukturen.

Jag har inga ingående kunskaper om skälen till utförsäljningen av Scan AB. Jag kan dock inte se att det fanns några finansiella skäl. Det hade varit mycket enkelt att via förlagslån/insatser från LRF stärka balansräkningen för att underlätta kommande investeringar. Jag tror att många av dem som tog beslutet inte riktigt insåg att villkoren för råvaruleverantören till ett börsbolag är annorlunda än i ett kooperativt företag. Det fanns faktiskt en uppfattning att allt som var kooperativt vara lite gammaldags och mossigt, men allt som var börsbolag var framåt. Det kan ha bidragit till att det ansågs vara bättre att välja finnarna framför danskarna, som var kooperativa. Men man var kanske rädd för att danskarna skulle komma att styra allt.

I Sverige agerade Bo Dockered genom ett kraftfullt inlägg i Land där han hävdade att det var helt fel att sälja ut Swedish Meats. Den andre var Lars-Eric Åström, som var ordförande i Södra Skogsägarna, och menade att har man en gång sålt så har man sålt.

EU-inträdet och den stora europeiska marknaden

Vi trodde nog att vi kunde ha en marknad på styckat griskött, för industri-kunder, och att vi kunde klara av de volymer som krävdes. Men sen trodde vi också att prisutvecklingen skulle bli sådan att vi fick en starkare tillväxt i Sverige. Vi var nog inte särskilt rädda för att danskarna skulle tränga in på den svenska marknaden. Däremot trodde vi inte alls på påståenden om att vi skulle kunna producera en miljon grisar för den europeiska marknaden.

Det var fullständiga fantasier. Men det hade säkert gått bra att sälja griskött till industrin för vidareförädling i Europa, beroende på kvalitet och prisnivå naturligtvis. Några stora volymer kunde det inte ha blivit.

Det är inte så lätt att etablera märkesvaror på den europeiska marknaden, särskilt inte så lätt som en del trodde. När jag var ny på marknadsavdelningen på Slakteriförbundet skulle jag prata om export på ett bondemöte i Skåne. Där deltog också chefen för Wasabröd i Filipstad. Wasabröd var ju mycket framgångsrikt på att exportera knäckebröd. Man pratade då om Wasabröd som exempel och menade att vi på Scan var så dåliga. Och då sa VD:n för Wasabröd att det var fullständigt utsiktslöst för Scan att bli framgångsrik på exportsidan. Den typen av produkter som Scan framställde fanns hur många som helst i Tyskland, menade han. Det var annat för Wasabröd, som hade en unik produkt som inte gick att plagiera. Han hävdade att framgång på exportmarknaden handlade om hitta en produkt som inte redan fanns på marknaden och sedan få in den i de stora kedjorna i Europa. Det krävdes stora och långvariga insatser för att etablera sig på den europeiska marknaden.

Men en del framgångar kunde vi notera på exportmarknaderna. Jag minns att när jag började på Slakteriförbundet lyckades man komma in ett år före Danmark i Japan. Det var i ett läge när vi hade tvingats lagra en massa fläsk i Sverige. Bönderna började bli oroliga för vi brukade inte lagra något fläsk att tala om. Men då lyckades man sälja lagret till Japan.

Redan innan jag blev VD räknade vi kallt med att vi skulle komma med i EU förr eller senare. Och då var jag väldigt inriktad på att Scanmärket skulle svenskprofileras och stärkas. Jag vet att det fanns motstånd mot det, både hos mitt eget folk och även hos vissa andra, som menade att det där var protektionism och gammaldags. Men jag drev den linjen och vi fick en stark profil på Scanmärket, långt före EU-inträdet.

En annan sak som vi gjorde var att höja grisköttets anseende. Griskött hade då väldigt dåligt rykte i Sverige. Det ansågs torrt och tråkigt. Men den korsning som vi tog fram, och som vi sen kallade Piggham, gav väldigt bra ätkvalitet. Varumärket Piggham för griskött lanserades under den tid jag var marknadsdirektör. Det förändrade hela attityden till svenskt griskött. Men nu har man också plockat bort det och försökt integrera det i Scanmärket.

En annan sak som vi gjorde var att sätta igång att ta fram produktivitetstal för hela produktionskedjan och för att kunna ange hur vår kostnadsnivå i samtliga led förhöll sig till Danmarks. Undersökningarna visade att produktiviteten var mycket lägre i smågrisledet. I Sverige hade vi mycket färre smågrisar per sugga och år, åtminstone tre smågrisar mindre, om jag minns rätt, än vad danskarna hade. Som ung grön VD tog jag upp detta på förvaltnings-

rådet. Jag pekade på att i industriledet var det inte så mycket att göra utan betinget låg på primärledet, där vi var sämre än danskarna och det var där effektiviseringar behövdes. Jag tror aldrig att jag har fått så mycket skäll som på det förvaltningsrådet. Representanterna för de skånska bönderna begärde ordet och sa: "Det ska fan ta mig inte direktörerna i Stockholm komma och tala om för oss hur många slaktgrisar per sugga och år vi ska producera. Vi ser till att vi har de grisar vi behöver när det är så dags." Det var inget som mottogs positivt. Sist men inte minst var vi framsynta när vi väldigt tidigt plockade bort antibiotika.

Jag drev i styrelsen att vi måste effektivisera mycket mer, men en del inom LRF:s ledning var inte mottagliga för den typen av industriargument. Om man körde för hårt med sånt, sa man bara, han är inte nog marknadsorienterad, han tror inte på varumärket. Alla som varit med i marknaden vet att visst är varumärken viktiga, de stärker din position, men det finns gränser. Hans Jonsson förstod aldrig industriargumenten och den verklighet som låg bakom. Det är så att du kan sälja som mest 20 procent av grisen i butik, resten ska processas på något sätt i industrin. Hans Jonsson hade ingen aning om hur en slaktad gris skulle säljas, men han var visionär och dessutom spannmålsbonde. Stämningen vid den här tiden var sådan. Det sades att man på varje restaurang bara skulle servera svenska, salmonellafria ägg till frukosten. Det minsta man försökte vara realist och bromsa, så fick man veta att man var gammaldags, att man var motvalls.

Sven Tidala

tidigare VD för Slakteriförbundet

Sven Tidala fick anställning på Slakteriförbundet för att arbeta med bland annat jordbrukspolitiska frågor. Han var VD för Kronfågel 1970 och VD i Farmek 1974–1977. Han var VD för Slakteriförbundet 1978–1993. Tidala avled före bokens publicering.

SVEN TIDALA arbetade inom Slakteriförbundet från början av 1960-talet och var dess VD 1978–1993. Tidala diskuterar utförligt den omvandling av den bondeägda slakteriorganisationen som skedde under 1970- och 1980-talen. Den starka strukturomvandlingen drevs inte av jordbrukspolitiken utan pådrivande var samhällsutvecklingen och produktivitetsökningen, menar Tidala. Strukturfrågan om antalet föreningar väckte naturligtvis strid i en medlemsstyrd organisation och Tidala beskriver episoder i de stundtals hårda diskussioner som fördes, när antalet föreningar minskades från ett tjugotal till fem eller sex stycken. Den bondeägda livsmedelsindustrin hade enligt Tidala inte bara att kämpa med strukturomvandlingens problem. Den mötte också stark kritik från konsumentsidan och politiker, som hävdade att slakteriorganisationen hade en alltför stark ställning på marknaden, till nackdel för konsumenterna. Under Tidalas ledning ändrade Slakteriförbundet karaktär och gick från att vara ett handelsföretag till

att bli en industrikoncern. Han hade siktet inställt på att skapa ett starkt Slakteriförbund, som kunde driva utvecklingen av de industriella verksamheterna och gemensamt marknadsföra produkterna. Detta innebar att föreningarna fick mindre verksamhet. Den ändrade balansen mellan förbundet och föreningarna ledde till missnöje inom några föreningar. Efter Tidalas avgång började verksamheter läggas ut på föreningarna, men efter några år insåg man att föreningarna måste slås samman till ett företag. Detta innebar flera förlorade år för slakteriorganisationen och var upprinnelsen till den föreningsägda slaktens utförskana.

Sven Tidala var ledamot av KSLA.¹

Slakteriorganisationens roll

Beskrivningen av Slakteriförbundets och hela slakteriorganisationens verksamhet är utomordentligt viktig för den del av jordbrukspolitiken som avsåg köttsektorn. De jordbrukspolitiska besluten krävde en part som såg till att verkställa det man beslutat om politiskt. Det ansvaret låg på Slakteriförbundet och det var allmänt vedertaget inom jordbrukspolitiken att så skedde. Systemet var så uppbyggt. Slakteriförbundets prissättning, leveranssäkerheter av råvara, export, import och lagring var väsentliga delar i denna verksamhet.

Genomförandet byggde på Slakteriförbundets stadgemässiga knytning till tillhörande slakteriföreningar. Besluten om införselavgifternas storlek och deras effekter skulle omsättas i de marknadspriser som avsågs i de politiska besluten. Därför var det viktigt med ett system som kunde hantera såväl överskotts- som bristsituationer. Och dessutom med en effektivitet i hela slakteriverksamheten som såväl producenter som konsumenter kunde acceptera. Mitt deltagande i de övergripande jordbrukspolitiska diskussionerna var i första hand genom jordbrukets förhandlingsdelegation.

Regleringsföreningen Svensk kötthandel

För att hantera den interna marknadsregleringen fanns så kallade regleringsföreningar. På köttområdet svarade Svensk kötthandel för den hanteringen. Den centrala delen av regleringsföreningens verksamhet bestod av att bestämma exportbidragen som betalades ut till exportörer vid export och slaktdjursavgifterna som hämtades in vid slakt. Slaktdjursavgiften användes således för finansiering av exportbidragen.

Föreningens arbetsutskott hade sammanträde i stort sett var fjortonde dag för att bestämma exportbidragen. Förbundet hade en rätt betydande exportverksamhet. Inför varje sammanträde fick jag en sammanställning på

1. Intervjun genomfördes den 21 november 2019 av Harald Svensson.

vilka exportvolymen förbundet hade, vilka priser som gällde, och med den utgångspunkten kunde man bestämma vilket exportbidrag som behövdes för att kunna exportera. Men det var inte bara Slakteriförbundet. Det fanns ju andra exportörer med där. Den privata handeln organiserades i Köttbranschens Riksförbund. Och VD:n där fanns med som deltagare i regleringsföreningens styrelse.

Jag var med i arbetsutskottet och i styrelsen i drygt 20 år från och med 1972. Från Slakteriförbundet deltog även marknadschefen som var exportansvarig på förbundet. Ledamöter fanns också från Köttbranschens Riksförbund, Grossistförbundet, LO och konsumentsidan. Ordföranden var utsedd av regeringen. Det var arbetsutskottet som fastställde exportbidragen. Styrelsen sammanträdde bara kanske en gång per kvartal.

Huvuddragen i Slakteriförbundets uppgifter och i den kooperativa slakteriorganisationens förändring

Slakteriförbundet var en ekonomisk förening där de producentkooperativa slakteriföreningarna var medlemmar. I början av 1960-talet fanns det ca 25 slakteriföreningar som hade var sitt definierade område dit medlemmarna levererade sina slaktdjur. På motsvarande sätt fick varje förening marknadsföra sina produkter enbart inom sitt eget område. I de fall det uppstod ett överskott av produkter inom föreningen skulle det levereras till Slakteriförbundet. På motsvarande sätt om det blev brist skulle föreningen köpa från Slakteriförbundet. Dessutom hanterades marknadsföringen till Stockholms- och Göteborgsmarknaderna av Slakteriförbundet. Även exporthanteringen sköttes av Slakteriförbundet. Systemet följde stadgarna i förbundet.

Efter utredningar och senare överväganden kom man fram till att antalet föreningar borde reduceras till fem. Denna förändring var genomförd i början av 1970-talet.

Vid den här tiden hade de producentkooperativa slakteriföreningarna ca 75 procent av slakten, men enbart ca 1/3-del av styckning och charktillverkning.

Till Slakteriförbundets uppgifter hörde att hantera balanssituationen för nötkött och fläsk. I allmänhet var exportbehovet för fläsk ca 10-15 procent med säsongsmässiga variationer. Nötkött varierade lite mer beroende bland annat på väder. Det fanns ju år då det var rätt stor slakt, men det fanns också tider då man inte riktigt kunde täcka ta Sveriges behov av kött.

Systemen såg olika ut inom olika produktområden. För till exempel konsumentmjölk fastställdes priset till butik och för spannmål fastställdes ett inlösenpris.

Medverkan i prisleförhandlingar och jordbrukarnas förhandlingsdelegation

Arbetet med prisleförhandlingarna sköttes för jordbrukets del av en förhandlingsdelegation som på 1960-talet till hälften bestod av personer från RLF (Riksförbundet Landsbygdens Folk) och till hälften från SL (Svenska Lantbruksförbundet). Gunnar Lund, VD på Slakteriförbundet, deltog i förhandlingsdelegationen. Jag deltog i det arbetet som medhjälpare till honom.

På 1960-talet förhandlade Jordbrukets förhandlingsdelegation med Jordbruksnämnden. Konsumentdelegationen kom senare som motpart. Den som var stark i Jordbruksnämnden, när det gällde motstånd till jordbruket, var Clas-Erik Odhner, LO, nationalekonom. Robert Magnusson var generaldirektör på Jordbruksnämnden då och jag uppfattade inte honom som en drivande jordbrukspolitiker. På Jordbruksnämnden fanns exempelvis Bengt Olsson som var chef för animaliebyrån och på vegetabiliebyrån var Nikita Tolstoy chef.

På jordbrukets sida var det Harald Håkansson som var den som var mest dominerande när det gällde jordbrukspolitiken. Visserligen har ju alltid förbundsordförandena haft starka positioner inom RLF/LRF och jag uppfattade nog att det var Harald Håkansson som var den som drev och Olof Nilsson kunde ses som ansvarig från LRF. Nils Allan Svensson som var VD på RLF, var inte med i förhandlingsdelegationen.

Förhandlingsdelegationen hade möten kanske en gång i månaden – ibland mer. Därutöver fanns ett avtalsråd dit man på 1970-talet kallade in personer från alla länsförbund. De olika branscherna fick vid mötena tillfälle att gå igenom situationen för kött, mejeri, Lantmännen med flera, så att representanterna blev informerade och sen kunde ta ställning. Förhandlingsdelegationen samrådde alltid med avtalsrådet.

Jag har inget minne av att man till exempel i förhandlingsdelegationen diskuterade särskilt mycket om de rent jordbrukspolitiska frågorna, såsom livsmedelsberedskap. Och i de olika branscherna hade man heller inte någon större beröring med den typen av diskussioner. Och det kan ju enligt mig bero på att man levde ett liv som inte var påverkat särskilt mycket av stora överskott eller stora brister. Men då och då blev det förhållandevis stora överskott, särskilt fram på 1980-talet. Det talades om både köttberg och smörberg. Till exempel anordnades några gånger så kallade köttreor. Men ändå handlade det om begränsade volymer och effekterna var tveksamma.

Om inte de mer övergripande jordbrukspolitiska frågorna låg i centrum så var förhandlingarna om priserna desto mer centrala. Jag har ett starkt minne av att lång tid gick åt för att diskutera smör- och margarinproblematiken. Margarinförsäljningen i Sverige hade börjat växa rätt kraftigt. Flora kom och

från mejerisidan var man väldigt kritiska mot att man inte vidtog några åtgärder för att skydda smöret. Konsumentmjölken förbrukade bara nästan en tredjedel av hela mjölkproduktionen. Och det ledde till att det fanns många andra produkter som var viktiga för vilket pris som bonde fick i slutändan.

Frågor kring strukturomvandlingen inom främst slakteriföreningarna

Det finns en röd tråd genom hela perioden, från 1960-talet – kanske redan 1950-talet – och fram till 1980-talet. Den präglades av en stark strukturomvandling både inom jordbruket och inom industrin. Det fanns också en diskussion om den här förändringen, hur snabbt den skulle gå och hur man skulle tackla den. Under den tiden - och kanske också framför allt på 1970- och 1980-talen – var det inte själva jordbruksavtalen i sig som var det som var det viktigaste, utan det var den förändring i både jordbruket och i industrin som skedde. Lite hårdraget: De jordbrukspolitiska besluten beskrev bara det som ändå hände inom näringen.

Även om 1967 års jordbrukspolitiska beslut var en tydlig markering om att jordbruket borde minskas, drevs effektivitetssträvandena inom slakteriorganisationen inte fram av jordbrukspolitiska beslut utan främst av kraven på ett höjt pris till bonden genom industrins effektivitet. 1967 års beslut innehöll bland annat ett mål om en 80-procentig självförsörjningsgrad. Förvisso fanns detta mål som angav ramarna. Men utöver de politiska besluten betyder utvecklingen i samhället väldigt mycket för utvecklingen inom jordbruket. Kärnfrågan är således i vad mån det är samhällsutvecklingen och introduktionen av produktivitetshöjande åtgärder eller det är de politiska besluten som är mest påverkande. Det var samhällsutvecklingen och produktivitetshöjningen som var starkt pådrivande. En stark drivkraft på den tiden var industrialiseringen i stort i Sverige.

Inom jordbrukskooperationen diskuterades struktuutvecklingen mycket och det arbetades med effektivitetskraven. Lantbruksförbundet tillsatte i slutet på 1960-talet en utredning för att titta framåt och vad man måste göra. Inom slakteriorganisationen genomfördes en liknande utredning som lämnade underlag till utredningen inom Lantbruksförbundet.

Resultatet av utredningsarbetet presenterades vid möten arrangerade av de regionala RLF-avdelningarna runt om i landet. Jag höll i presentationen gällande slakten. Motsvarande presentationer genomfördes under mötena också gällande mejeriorganisationen och Lantmännen-organisationen. Diskussionerna blev hårda men det fanns också förståelse för behovet av förändringar.

En episod som jag minns var att i Norrbotten fanns en förtroendeman som hette Filip Johansson, aktiv, engagerad, hård och en härlig person. Han

hade en gård som hette Holmgården i närheten av Piteå, och han var ordförande i RLF uppe i Norrbotten. I egenskapen som riksdagsman kallades han formellt för Herr Johansson i Holmgården, men han kallades mest för Herr Johansson i holmgången. Han var med på alla tre platserna i Norrbotten som delegationen besökte. Och han sa då att "Jag är med på alla ställen därför att jag måste reagera mot vad ni har kommit fram till. Här ska man inte komma från Stockholm och bestämma hur vi ska ha det i Norrbotten." Han berättade vidare att "hade det inte varit så att Gunnar Lund har accepterat att du ska ut och snacka om detta på det här sättet så hade jag inte trott på det för fem öre". Han ville inte riktigt säga informationen, men jag fick rätt mycket påskrivet där uppe. Utredningens slutsats var att man borde sikta mot att gå ner till sex slakteriföreningar istället för de 20 som fanns precis då för att sedan kunna göra en ordentlig industriell förändring.

Ett exempel från en annan bransch är att det 1960 fanns cirka 400 driftställen inom mejeribranschen i Sverige. 1980 var de knappt 100. Ökande transportkostnader var en av drivkrafterna till det minskande antalet driftställen.

Slakteriföreningarna är ju en medlemsstyrd organisation. Strukturfrågan gällande antalet föreningar vållade givetvis strid. Diskussionerna kring förslagen i utredningen grundlade det som sedan skulle ske på 1970-talet och även på 1980-talet. Två större föreningar planerades bildas i Mellansverige. Emellertid kom en diskussion upp mellan en förening i den ena större planerade föreningen och en annan förening i den andra planerade större föreningen om ett samgående. Slutresultatet blev att de två större planerade föreningarna slogs ihop till en som kom att heta Farmek och vars verksamhet började 1972. På så sätt blev det bara fem större föreningar som planerades. Exempel på andra föreningar som bildades var Skanek och Scan Väst.

Givetvis blev det igångsättningsproblem i första hand när det gällde Farmek. Man ville göra förändringar väldigt kraftfullt från början. Och det var ju svårt att då få med sig ekonomin. Det ledde 1974 till att Farmeks styrelse tog kontakt med Slakteriförbundets ledning, vilket ledde fram till ett avtal mellan förbundet och Farmek där förbundet garanterade att Farmek skulle kunna betala sina medlemmar samma pris som Scan Västs medlemmar fick. Slakteriförbundet krävde då att man skulle byta ledning för Farmek, vilket ledde till att Sigvard Andersson fick avgå som VD. Tanken från början var att Gunnar Lund, VD på Slakteriförbundet, även skulle haft rollen som VD för Farmek. Konstruktionen kan synas egendomlig, men kan förklaras med att tanken var att Slakteriförbundet skulle sköta om all marknadsföring av Farmeks produkter. Slakteriförbundets styrelse accepterade dock inte att

Gunnar Lund utsågs till VD i Farmek utan utsåg mig till VD – utan min vetskap. Jag fick plötsligt hoppa in i rollen istället och stannade kvar i tre år.

En annan diskussionsfråga var strukturutvecklingen inom primärproduktionen. Och det fanns rätt kraftiga tongångar ifrån regeringssidan, som då var Socialdemokraterna, om att man borde se till att det blev större produktionsenheter för att effektivisera produktionen. Och det var ju en utveckling som industrin i övrigt inom livsmedelssektorn tyckte var bra. Det fanns ju också företag inom livsmedelsindustrin som sade sig vara intresserade av att satsa på primärproduktion.

Till exempel fanns det ett företag i Stockholm som hette Busslers, ett styckningsföretag, väldigt välrenommerat tidigare, men där det hade skett en generationsförändring. Och den yngre generationen var väldigt angelägen om att visa sig på styva linan. Så de startade en primärproduktion av grisar i norra Uppland. Det tillsammans med dålig hantering av verksamheten i övrigt gjorde att företaget blev konkursmässigt. Det ledde till att Slakteriförbundet fick ta över företaget eftersom förbundet var stora leverantörer dit. Jag blev VD också för det här företaget. I övrigt blev det inte så många exempel på att livsmedelsindustrin satsade på primärproduktion.

Omsvängningen runt 1970

Mjölkproduktionen minskade och i skiftet mellan 1960- och 1970-talet kom frågan upp om att den inhemska försörjningen kunde äventyras. Detta medförde att prishöjningar på mjölk genomfördes.

Men jag menar att även andra faktorer än priset spelade roll, till exempel den tekniska utvecklingen inom jordbruket såsom automatiska mjölkningsmaskiner. Strukturrationaliseringarna som skedde inom mejeriindustrin spelade också en viss roll. Man fick lägre kostnader. Även på svinsidan var det ju betydande tekniska förbättringar som ledde till att fler satsade på detta.

Livsmedelssubventioner infördes från 1973. Den största utgiftsposten för subventionerna var konsumtionsmjölk, men subventioner förekom även för kött. Jag upplevde inte att statliga åtgärder i form av bidrag eller andra strukturatgärder i produktionen fick något avgörande inflytande.

Men i slutet av 1970-talet och även på 1980-talet vidtogs speciella åtgärder för att stimulera import av vissa produkter på kött- och fläsksidan. Det fanns ett intresse från konsumentensidan att få tillgång till billigare varor och konsumenternas ökade tillgång på pengar ledde till att man fick en lite annan konsumtionsbild. Man ville köpa filéer, bakdelsdetaljer och liknande. Och där hade konsumentintresset väldigt starkt gehör hos importverksamheten

i Sverige. Till exempel Grossistförbundet var väldigt positiva till att införa sänkningar av införselavgifterna på vissa detaljer.

En annan diskussion gällde salmonella, inte minst i Danmark. Grossistförbundets Walter Brangmo kontaktade mig ett par gånger och ville försöka övertala mig att acceptera att salmonella i köttet inte skulle vara något importhinder. Jag menade att jag aldrig skulle vilja sätta mig i situationen att gå ut till konsumenterna och sälja en vara som visserligen har salmonella, men det går ju bra ändå – bara man steker den rejält.

Konkurrens och konkurrenslagstiftning i förhållande till Slakteriförbundets stadgar

På 1970-talet hade man en fortsatt diskussion om branschutveckling och livsmedelsindustri och liknande. Och det tyckte jag var intressant att följa, från lantbrukets sida upplevde man att på konsumentensidan och motståndarsidan fanns ett politiskt intresse att slå sönder det system som var uppbyggt för att klara hem priset till bonden. Man ville försöka slå sönder jordbrukskooperationen så att man inte skulle kunna använda den som ett verktyg som skulle kunna hålla upp priset.

Dessutom angreps den stadgekoppling som fanns inom slakterikoooperationen som innebar att föreningarna bara fick agera inom sina områden. Slakteriorganisationen hade 75 procent av slakten, men det fanns ändå 25 procent vid sidan om som kunde agera väldigt kraftfullt. Slakteriorganisationen hade dessutom bara cirka 1/3-del inom styckning och chark. Det tyckte man på motståndarsidan var högt och att slakteriorganisationen hade ett dominerande inflytande. Det ledde bland annat till ett stort case alldeles i början av 80-talet.

Då hade ett företag i Stockholm som hette Samfod byggt en ny fabrik i Malmö. Samfod var rätt dominerande på den privata sidan. Deras VD hette Åke Persson. Han var på bettet både när det gällde den jordbrukspolitiska utvecklingen och när det gällde branschens utveckling. Samfod ägdes från början till en tredjedel av tre privatpersoner, varav Åke Persson var en. Senare gick KF² och Aritmos³ in som ägare till var sin tredjedel. Och efter hand sålde de privata sin andel så att det blev ett fifty-fifty bolag mellan Aritmos och KF.

Utvecklingen ledde till att Samfod blev ekonomiskt pressat. Ett skäl till att de hamnade i knipa var att staten ett par år tidigare hade infört prisstopp på livsmedel. Samfod hade hösten 1980 ett rörelseresultat på ca minus 20 milj.

2. Kooperativa förbundet.

3. Ett investmentbolag inom bland annat livsmedel. 1991 avvecklades verksamheterna inom livsmedel.

kr. Och KF hade sina bekymmer internt med sin verksamhet och de ville inte sätta mer pengar i Samfod. Aritmos hade heller inte något speciellt intresse. Det var ju gamla Margarinbolaget och hade inte något särskilt intresse av att vara med och bli större på köttssidan. Så de kom fram till att de skulle sälja Samfod. Och de enda som de betraktades som kapabla att kunna ta över Samfod var Slakteriförbundet, dvs. Scan. Och det blev en förhandling mellan mig och Kurt Lindfors på KF som var ansvarig för deras industrisida. Vi kom fram till att Slakteriförbundet skulle ta över Samfod. Priset för företaget var en krona till Aritmos och en krona till KF. Övertagandet skedde den 1 september 1980. Prisstoppet släpptes sedan under 1981, vilket blev till fördel för affären.

Under förhandlingarna blev jag kontaktad av Torsten Löwbeer, alltså näringsfrihetsombudsmannen, som hade fått reda på att förhandlingar pågick om övertagande. Han motsatte sig ett övertagande, men jag menade att det inte gick att stoppa. Fallet drogs sen vidare av näringsfrihetsombudsmannen upp i marknadsdomstolen. Men de konstaterade där att lagstiftningen inte gav några möjligheter att stoppa köpet. Men domstolen ställde vissa krav när det gällde hanteringen av Samfod. Och så här i efterhand menar jag att de kraven stod i överensstämmelse med dem som förbundet hade. För att avrunda den affären så såldes Samfod strax efter att jag slutat på Slakteriförbundet. Samfod såldes till Spira som var ett fristående företag med bland annat lantbrukskooperationen som ägare. Då hade Spira också köpt de mindre Skåne Erik och Lars Jönsson. Samfod således för sammanlagt ca 300 milj. kr.

Slakteriförbundet lade fast att Samfod skulle drivas som ett självständigt konkurrerande företag. Om Slakteriförbundet inte tagit över bolaget är min bedömning att Samfod som företag hade lagts ner, men verksamheterna hade hamnat på andra håll. En fråga inom organisationen var om Slakteriförbundet skulle äga Samfod, eller om bolaget skulle delas upp och anläggningarna läggas ut till respektive förening. Jag fick gehör för min uppfattning att Samfod inte skulle delas upp. En uppdelning skulle enligt mig varit det säkraste sättet att tappa marknadsandelar.

Slakteriorganisationen var huvudleverantör av råvara till Samfod, men det fanns även leverantörer från andra slakterier. Min uppfattning var att Samfodaffären var en fördel för branschen.

Spira-affären

Det första stora köpet Spira gjorde vid starten 1993 var att man köpte Kronfågel som helägdes av Slakteriförbundet. Kronfågel startades av Slakteriförbundet och Ägghandelsförbundet 1970. Det var en väldigt stark utveckling i USA när det gällde konsumtion av kyckling, eller broiler som man sa då. Det

trodde man det skulle bli i Sverige också. Så det fanns många som satsade på broiler. Det fanns ett stort företag som hette Ivars. Felix och Findus satsade också. Ägghandelsorganisationen som bestod av ett antal äggcentraler slaktade ju höns för sina medlemmar. Och de tyckte att det var en fördel att kunna fylla upp sina slakterier med broiler. Men expansionen ledde fram till att branschen vid två tillfällen fick överproduktion av broiler. Andra gången tyckte ägghandelsorganisationen med Ägghandelsförbundet i spetsen att de inte klarade detta ekonomiskt på sikt. Då kom styrelseordföranden Erik Jonsson och Bertil Flygare, som då var VD för Ägghandelsförbundet, till Slakteriförbundet och Gunnar Lund och undrade om inte Slakteriförbundet, som hade större ekonomiska muskler, var berett att gå in i branschen.

Man kom då fram till att man skulle starta företaget Kronfågel som skulle ta över äggcentralernas slakterier. Gunnar Lund och Gunnar Svensson som då var ordförande i Slakteriförbundet utsåg mig att bli ansvarig att starta Kronfågel och blev första VD:n för Kronfågel. En av de första uppgifterna blev att lösa in cirka tio hönsslakterier och sen köra i gång Kronfågel.

Kronfågel utvecklades starkt. Det första köpet var slakteriet i Kristianstad som var nybyggt och som ägdes av Skånes Äggcentral. Under 1970-talet köptes Ivars och Kronfågel tog över Felix och Findus verksamhet. KF hade ett slakteri i Valla i Södermanland. Det skedde en väldig utveckling när det gällde hanteringen och struktureringen av kycklingbranschen. Den fortsatte på 1980-talet. En av de första affärerna som jag gjorde som VD för Slakteriförbundet, det var att köpa de 40 procent som Ägghandelsförbundet ägde sedan starten. Köpeskillingen var 4 milj. kr. Det innebar att Slakteriförbundet kom att äga 100 procent av Kronfågel. 1993 såldes företaget till Spira för drygt 250 milj. kronor.

Största ägare i Spira var LRF. Det var egentligen LRF som tog initiativet till bildandet. Jag upplevde dock att den som var drivande för att bilda Spira var Nils G Åsling som då var ordförande i Föreningsbanken. Och anledningen till det och att han fick gehör på LRF var att man ansåg att det behövdes en part vid sidan om lantbrukskooperationen, som kunde delta i utvecklingen av livsmedelsverksamheten eller livsmedelsindustrin där även andra intressenter inom svensk industri kunde vara delaktiga, till exempel Volvo och Procordia tidigare, alltså Statsföretag efter namnbyte. Jag satt i Statsföretags styrelse i tolv år. Initiativet visade alltså att man från LRF:s sida ville plocka in andra delar av näringslivet i svensk livsmedelsindustri.

Spira var börsnoterat, men LRF köpte senare ut bolaget under andra delen av 1990-talet. Då hade Spira utöver Kronfågel och Samfod också köpt Kalmar Choklad, KF:s godistillverkning, och sen också Svea Choklad, ICA:s godis-

tillverkning för att slå samman till ett företag. Man köpte Falkeskogs Fisk. Man köpte också något potatisföretag.

Avslutningsvis menar jag att jag inte helt ut förstod dessa köp. Och det visade sig att det kostade rätt mycket pengar.

1980-talet och Slakteriförbundet som en federativ organisation

Under 1980-talet fortsatte strukturutvecklingen och effektiviseringarna inom livsmedelsindustrin. Slakteriförbundet hade inom kött- och fläsksektorn haft en väldigt dominerande och avgörande roll när det gällde att hantera prissättning kopplat till jordbruksavtalen. Man hade inte särskilt stor industriverksamhet. Det var, som nämnts tidigare, ett handelsföretag som då svarade för Stockholms- och Göteborgsmarknaderna jämte förmedling mellan föreningarna. Jag tillträdde som VD efter Gunnar Lund 1978, först ett år som tf. VD för honom. Han var då TEKÖ-utredare för regeringen. Gunnar Lund pensionerade sig 1979.

Jag menade som ny tillträd VD att om Slakteriförbundet ska kunna utföra någon viktig verksamhet framöver och kunna göra någonting för Scan-gruppen och bönderna så måste man vara mer engagerad och vara aktivare när det gällde att finnas med i industriverksamhet. Slakteriförbundet var inte särskilt ekonomiskt starkt heller. Farmek-engagemanget hade kostat ungefär 35 milj. kr. Som ett rent handelsföretag så behövdes inga stora reserver. När jag tillträdde var omsättningen 6–7 miljarder kr. Det egna kapitalet och dolda reserver var inte mer än cirka 75 milj. kr. Jag insåg att det inte går att bedriva en stark verksamhet med så lite kapital och det ledde sen successivt under 1980-talet till en utbyggnad av förbundets verksamhet från handelsföretag till en industrikoncern på samma gång som Scan-föreningarna utvecklades på sitt sätt. Och det ledde fram till att i början av 1990-talet var Scan-gruppen störst i Europa av företag med renodlade köttprodukter. Successivt hade verksamheten i Slakteriförbundet ökat, så att verksamheten inom Scan-gruppen kunde renodlas. Dels hade Kronfågel och Samfod tillkommit, dels bildades sedan Ellco Food och Konvex som tog om hand slaktprodukter, verksamheter som Slakteriförbundet tog över från Farmek, Scan Väst och ett Wallenberg-företag - Extraco. Scanfood producerade köttbullar, hamburgare och frysta produkter, som på sin tid blev större än både Findus och Felix på det här området. På det sättet blev Slakteriförbundet mer en industrikoncern än ett handelsföretag.

Jag menar att detta egentligen var en naturlig utveckling. Men diskussionerna med slakteriföreningarna var många. Det är ju så i en federativ organi-

sation att man inte vill ha en stark huvudorganisation. Och det var likadant här. Så när det gällde att skapa de här verksamheterna och företagen så var man tvungen antingen att kunna argumentera väl eller visa bra kalkyler eller se till att utnyttja tillfällen då det inte gick på annat sätt. Det stärkte ju hela Scan-gruppen. Varumärket Scan ägdes av Slakteriförbundet och hade köpts 1968 av Scan – föreningen i Skåne.

Utvecklingen i branschen i övrigt var liknande. Andra aktörer kom in på marknaden. Volvo ägde Provendör, som senare gick samman med Procordia och blev en stor aktör.

Köttöverskott och låga världsmarknadspriser

I slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet ökade produktionen av både grisar och nötkreatur rätt mycket. Nötköttet ökade med drygt 10 procent och grisköttet med drygt 15 procent om till exempel 1985 jämförs med 1975. Samtidigt föll konsumtionen under samma period av nötkött med ca 15 procent och konsumtionen av griskött med ca 5 procent. 1975 var det ett underskott av nötkött på 20 000 ton och ett lika stort överskott på griskött. 1980 hade underskottet av nötkött vänts till ett litet överskott på 5 000 ton, medan överskottet av griskött ökat till 30 000 ton. 1984 och 1985 nådde exportöverskotten sina högsta nivåer med ca 25 000 ton nötkött och 75 000 ton griskött. Låga världsmarknadspriser som medförde att man fick exportera med höga exportbidrag som i sin tur drev upp slaktdjursavgifterna.

Lagret var aldrig större än 15 000 ton, eller ca 10 procent av produktionen och inför julen behövdes några tusen ton i lager för att undvika en bristsituation. Så visserligen kostade exporten mycket vid vissa tillfällen, men ofta skedde lagringen för att kunna emotse en efterfrågan lite längre fram på året. Inte minst när det gällde fläsk så skedde ju inlagring för julskinksäsongen. Jag upplevde det aldrig som att det var något stort problem. Visst fanns det kritik från producenterna om de höga slaktdjursavgifterna, men inte på något avgörande sätt.

Även om Sverige inte kunde mäta sig med Danmark, hade slakteriorganisationen en rätt imponerande exportverksamhet. Scan var väl kända på många håll i världen. Till exempel träffade jag Canada Packers som var ett stort internationellt köttföretag, där chefen för Canada Packers sa att "Scan has a very, very, very, high reputation all over the world".

Slakteriorganisationen var också stora exportörer till Japan. Japan ställde höga krav och det var speciell inriktning på den styckningen.

Överskottsfrågan i 1983 års livsmedelskommitté och 1985 års beslut

Jag har inget minne av att man i förhandlingsdelegationen hade överskottsfrågan uppe i några stora diskussioner. Vissa saker som var lite extrema tog man upp och diskuterade, men det var aldrig så att man diskuterade konkreta åtgärder för att påverka produktionen. Man införde vissa typer av bidrag, men när det gällde vårt område så påverkade det knappast någonting.

Slakteriförbundet under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet

Förbundet hade haft en god utveckling på 1980-talet med uppbyggnaden av betydande verksamheter och detta fungerade väl. Under 1990 genomfördes en utredning som skulle gå igenom hur organisationen skulle kunna fungera bra i framtiden inom Scan-gruppen. I den kom man bland annat fram till att utgå ifrån att Sverige skulle vara med i EU 1995. Man hade det som en utgångspunkt för att kunna bedöma vad som skulle krävas framöver.

Och man kom också fram till att alla större investeringar som gjordes inom de olika Scan-företagen skulle godkännas av allihop så att man inte fick en överinvestering. Dessutom skulle man satsa mycket på marknadsföringsåtgärder för att kunna bli så starka som möjligt. Den här utredningens resultat accepterades av samtliga, alla affärsledare, alltså slakteridirektörerna, styrelsen i Slakteriförbundet och Slakteriförbundets förvaltningsråd som bestod av styrelseledamöter från slakteriföreningarna. Det var med den inriktningen man gick framåt. Ytterligare steg behövde tas för att kunna få en god effektivitetsutveckling.

Ett förhållande som kom att spela en rätt stor roll i livsmedelsindustrin var den utveckling som skedde inom ICA, Coop och Dagab. De blev ju allt starkare. Dessa började ställa större krav på både distribution av varor och vilka produkter som skulle lanseras. Dessutom var de intresserade av att ta in internationella produkter. Detta var en anpassning till verkligheten inom livsmedelssektorn totalt sett. Det var med blandade känslor förtroendemän kom hem till slakteriföreningarna. Det kunde ju drabba deras verksamheter.

Efter att utredningen var klar, började andra intressen att dyka upp hos vissa föreningar. Och inte minst att Slakteriförbundet hade utvecklats starkt. Det fanns alltså stora tillgångar i förbundet, och man ville ha del av de här resurserna. Och det ledde ju fram till att ett par av de stora föreningarna kom överens om att man skulle försöka få en förändring till stånd där Slakteriförbundets roll skulle bli en annan än den man hade.

Förändring av förbundets roll togs aldrig upp i Slakteriförbundets styrelse. Och det togs inte upp med mig heller. Frågan om att föreningarna skulle få en

annan roll eller att förbundet skulle få en annan roll, var en diskussion som fördes vid sidan om styrelsen. Den ledde fram till att ett par av föreningarna kom överens om att man skulle agera och försöka få ett beslut i styrelsen på att göra förändringar. Man ville från slakteriföreningarnas sida själva bedriva en ökande verksamhet. Den utveckling som gällt under 80-talet var att föreningarnas verksamheter krympte eftersom gemensamma bolag för flera verksamheter bildades och ägdes av förbundet.

Strategin under 80-talet från min sida var att man skulle sikta mot ett starkt Slakteriförbundet som kan driva utvecklingen av de industriella verksamheterna, men också att se till så att föreningarna blir så effektiva och renodlade som möjligt. En viktig förändring var utvecklingen inom ICA, Coop och Dagab som ville ta över distributionen. Det krävde en gemensam marknadsföring.

Jag och Slakteriförbundet menade att det inte fanns någon möjlighet att med ett gemensamt varumärke gå ut och konkurrera mellan föreningarna. Min avsikt var att 1992/93 sätta i gång en utveckling mot ett gemensamt marknadsföringsbolag för Scan-produkter. Det skulle i och för sig innebära att föreningarna fick ännu mindre verksamhet. Men det var nödvändigt. Det visade sig redan i början av 1990-talet då det fanns ICA-centraler som gick ut till olika slakteriföreningar och begärde in offerter på till exempel falukorv. Det skulle ha lett till prispress. Min målsättning var att ett särskilt bolag skulle bildas. Jag ansåg inte att tiden var mogen för att slå ihop allting till ett företag.

I planeringen ingick, som nämndes ovan, också en tanke om ett EU-inträde från 1995, även om många ogärna ville acceptera den tanken. Detta ledde till att man började se på kraven för föreningarna med andra ögon. Två av föreningarna (Skanek och Scan Väst) kom överens om att "Nu ska vi ändra Slakteriförbundet." Och det ledde ju till att de tog en kontakt med styrelsens ordförande som också var ordförande i Farmek, men som dock inte drev Farmeks ärenden i förbundets styrelse.

Föreningarnas företrädare menade således att balansen mellan förbundet och föreningarna hade svängt över allt för mycket mot förbundet. De två föreningarnas företrädare ville att ordföranden i förbundet skulle se till att Slakteriförbundets VD skulle sluta. De menade att de inte kunde få igenom sin uppfattning, dvs. att slakta Slakteriförbundet, om jag satt kvar. Jag blev givetvis förvånad över detta besked och svaret jag fick från min ordförande vad som var skälet till detta var att "man tycker du är för stark".

Jag menar för min del att det nog främst inte var en personfråga, utan att det var förbundet som blivit för starkt. Frågan hade över huvud taget inte

berörts i Slakteriförbundets styrelse. Från Farmeks sida menade man dock att de egentligen inte kände behov av denna förändring. Jag slutade som VD och koncernchef 1993.

Utvecklingen blev sedan efter hand att man började lägga ut verksamheter på föreningarna, bland annat till Skara. Efter någon tid bildades Svenskt Kött. Och det innebar att man då fick grepp om helvaran totalt sett, alltså de hela slaktkropparna, och dessutom förde man ut exportverksamheten och la den i Skara. Min uppfattning är att det kanske inte ledde till så mycket positivt. Man sålde av de engagemang som Slakteriförbundet hade haft. Kronfågel var sålt, Samfod såldes, man hade aktier i Föreningsbanken som såldes. Slakteriförbundet var ju också en part som deltog i utvecklingen av TV4. Förbundet hade satsat pengar i TV4 för att den kanalen skulle kunna utvecklas. Och där hade man ju haft en god utveckling. Det blev en god realisationsvinst när man sålde de aktierna.

Slakteriförbundet fick efter dessa försäljningar en kassa som låg på drygt 600 milj. kr. Efter hand blev man också klar över att man måste slå samman alla föreningarna till ett företag. Det beslutades på årsstämman 1998 och skulle heta Swedish Meats. Alltså fem år efter att jag hade slutat på Slakteriförbundet. Och då hade man fört över verksamheter till föreningar, men i och med beslutet förde man tillbaka verksamheter igen till Stockholm. De som borde ligga där. Min slutsats är att det blev fem förlorade år när det gällde strukturen inom slakten.

Jag bedömer att detta var upprinnelsen till utförskanan för den föreningsägda slakten. Vad som sen bidrog till att Scan försvann ifrån Sverige var ju en lite längre historia. När man slagit samman verksamheten till ett företag skulle man göra en kraftfull rationalisering och nedläggning av verksamheter, vilket man gjorde. Och det ledde till att man under tre år hade förluster i företaget som uppgick till ungefär det belopp som tidigare fanns i kontanter i Slakteriförbundet. Man var tillbaka i samma ekonomiska läge som innan, men tyvärr hade det också gått ut över marknadsandelen så den överkapacitet man ville ha bort genom de här åtgärderna, fanns kvar efter ett antal år därför att man hade tappat marknad. Och det ledde sedan till att man inte kunde klara det själv, och det finska HK stegade in och tog hand om Scan. Jag hade, så länge jag var kvar, inte tänkt tanken med den utvecklingen.

Även danska intressen har kommit in som en part och tagit hand om vissa andra anläggningar, bland annat ett privat slakteri i Skåne och även Kalmar-delen som är danskägt. Idag är det därför en väldigt brokig situation.

Min uppfattning och inriktning under min tid som VD var att den styrka som fanns i Slakteriförbundet skulle användas för att utveckla Scan ytterli-

gare. Förbundet hade bland annat också köpt in sig i två italienska företag för att få ett fotfäste för att kunna verka inom EU på ett annat sätt. Både om det var så att man inte från svensk sida kom in i EU eller om man fanns i EU. Även det engagemanget avvecklades, men först efter 1995.

Senare uppdrag

Efter att jag slutat på Slakteriförbundet började jag som arbetande styrelseordförande i Mandamus som var Föreningsbankens "bad bank" under bankkrisens dagar. Och sen blev det ju mer invecklat för bankens del så att då fick Bo Söderberg som ju var VD för Föreningsbanken, ta över ordförandeskapet. Och jag fick jag hoppa in som VD för ett antal företag som Föreningsbanken hade fått ta över. De närmaste fem åren, fram till 1998, var jag engagerad för Föreningsbanken. Jag hade ju varit i Föreningsbankens styrelse i 20 år.

Eftersom jag fått lämna Slakteriförbundet på det sätt som gjordes, tyckte jag att slaktfrågorna inte var särskilt mycket att ägna tid åt. Det fanns andra frågor som blev näraliggande. Jag ville heller inte skada Slakteriförbundet.

Personregister

- Ahlenius, Inga-Britt 171
Andersson, Arne 52
Andersson, Per 185
Andersson, Sten 43
Andersson, Thorsten 180, 203
Andersson, Sigvard 237
Andriessen, Frans 45
Anell, Lars 132
Arvidsson, Eskil 12, 135–154, 160, 173f, 205
Arvidsson, Lillemor 209
Ax:son-Johnson, Antonia 163
- Belfrage, Frank 47
Bendz, Mårten 203
Bengtsson, Ingemund 151, 170
Bengtsson, Knut 203
Bildt, Carl 47f, 57, 77, 163, 191
Bohlin, Sinikka 77
Bolin, Olof 85, 110, 121, 126, 133, 152, 157, 171, 177, 186
Borg, Anders 95
Borgström, Georg 30
Brangmo, Walter 239
Bratt, Bengt 197
Bäckström, Birger 208
- Carlgren, Andreas 198
Carlsson, Ingvar 41f, 46, 54, 75, 77f, 88, 92, 98, 166f, 199, 204, 208
Carlsson, J O 158
Cars, Hadar 125
Claesson, Sture 185
Clason, Åke 185
Clayton, Yeutter 45
- Dafgård, Lennart 70, 102
Dahl, Birgitta 44
- Dahlgren, Anders 140, 197, 203
Daléus, Lennart 77
Danell, Lars 12, 222–231
Danielsson, Staffan 56, 156
Daveby, Fredrik 159
Delors, Jaques 48
Denninger, Mats 11, 96–106
Dinkelspiel, Ulf 47, 71, 163, 209
Dockered, Bo 12, 32, 42, 46f, 50, 78, 98, 113, 122–124, 126, 134, 144, 146, 151, 155–167, 178, 183, 187–189, 192, 199f, 204, 206f, 211, 224, 229
Domeij, Åsa 11, 27–40, 66, 86
Dunkel, Arthur 44
- Eliasson, Per-Erik 197, 204
Elmstedt, Claes 99
Eriksson, Fredrik 58
Eriksson, Per-Ola 166
Eriksson, Sven-Börje 59
Eriksson, Tord 186
- Feldt, Kjell-Olof 30, 33, 42, 84, 118, 198, 204
Ferm, Anders 83
Flygare, Bertil 241
Forlin, Christina 186
Fringel, Viggo 12, 144, 146, 158, 168–183, 186–188, 200, 205f, 207, 224
Frisen, Rune 122f
Fälldin, Torbjörn 70, 197
- Genfors, Bo 11, 51–62
Gulbrandsen, Odd 156, 171
Gustafsson, Hans 43
- Hakelius, Olle 134, 158

- Hamilton, Carl B 125
 Hansson, Per Albin 98, 199
 Hedlund, Gunnar 162
 Hedlund, Stefan 19, 55, 133, 198
 Heikensten, Lars 137
 Helgstrand, Lars 12, 156, 183–192, 200
 Hellstrand, Eva 78
 Hellström, Mats 11, 41–50, 67f, 69f, 76, 83, 110, 113, 118, 131, 151, 159, 176, 184, 189, 208, 217, 224
 Hills, Carla 45
 Hjelm, Lennart 144, 203
 Holmqvist, Eric 158, 170
 Holmström, Sven 171
 Hornborg, Mikael 209
 Håkansson, Harald 235
 Hörnlund, Börje 71
 Höök, Lars 189, 192

 Isacson, Birger 156, 183–186
 Ingelög, Torleif 122

 Johansson, Eric 185
 Johansson, Filip 236f
 Johansson, Lena 11, 43, 56, 85, 107–116
 Johansson, Olof 65, 68, 78, 167
 Johansson, Sverker 185
 Jonsson, Bo 12, 45, 56, 110, 113, 131
 Jonsson, Erik 196, 204f, 241
 Jonsson, Hans 57, 192, 207, 210–213, 231
 Juelsson, Bengt 225
 Jönsson, Sture 158, 202

 Kallstenius, Arne 185
 Kamprad, Ingvar 98, 199
 Karlsson, Jan O. 83, 152
 Klum, Anders 106, 147
 Krönmark, Eric 52

 Lamberg, Lars 181
 Larsson, Rolf 185
 Laurén, Reidun 65
 Lindbeck, Assar 130, 156, 158, 171
 Lindfors, Kurt 241
 Lindgren, Astrid 92f, 204
 Lindström, Ingvar 126, 137, 141, 144, 174–176, 200, 204
 Lorentzon, Sven-Eric 56, 67f, 134
 Lund, Gunnar 235, 237f, 241f
 Lundahl, Mats 198

 Lundblad, Grethe 76
 Lundkvist, Svante 42, 151, 158, 176, 185, 198, 216
 Lönnqvist, Ulf 67
 Löwbeer, Torsten 240

 MacSharry, Ray 78
 Magnusson, Robert 235
 Malm, Stig 97, 158, 198
 Medin, Knut 140
 Meyersson, Per-Martin 55, 121, 130
 Molander, Per 12, 32, 43, 56, 84, 110, 113f, 117–128, 133, 217

 Netzén, Gösta 68
 Nilsson, Alf 223
 Nilsson, Bruno 185
 Nilsson, Carl G. 11, 51–62
 Nilsson, Olof 171, 197, 204, 235
 Nyberg, Jan-Erik 12, 214–221

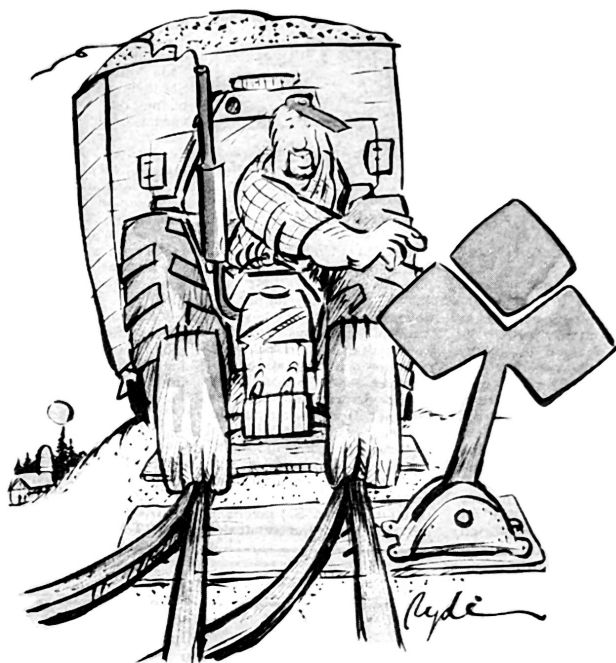
 Odhner, Clas-Erik 235
 Olsson, Bengt 235
 Olsson, Karl Erik 11, 42, 46–49, 56–59, 63–73, 75, 79, 98, 108, 112f, 122, 124, 134, 147, 162, 178f, 208, 211, 218, 220
 Olsson, Mats 122
 Orstadius, Aestan 186

 Pagrotsky, Leif 78
 Palme, Olof 29, 162, 205
 Paulsen, Marit 79, 180, 209
 Paulsson, Valfrid 123
 Persson, Göran 75, 77f, 104, 162, 166, 182
 Persson, Åke 239
 Pettersson, Ivar 207
 Pettersson, Kenneth 78

 Rabinowicz, Ewa 85, 110, 133
 Ramberg, Hans-Olof 98, 146, 158, 162, 207
 Rasztar, Peter 228
 Renborg, Ulf 186, 224
 Rosén, Bengt 56, 67

 Sahlberg, Per-Åke 12, 146, 193–213
 Sahlin, Mona 209
 Schori, Pierre 48
 Sohlman, Michael 11, 12, 43, 67, 83f, 110, 113f, 118f, 129–134, 144, 152, 158, 171, 217
 Stenström, Karin 56

- Ståhl, Ingemar 55, 121
Svensson, Gunnar 241
Svensson, Jörn 191
Svensson, Nils Allan 235
Svensson, Olle 176
Swedborg, Erik 213
Säkk, Karl 136f
Söderberg, Bo 247
- Tarschys, Daniel 125
Tiberg, Lennart 136f, 144, 171, 173, 200,
204f
Tidala, Sven 12, 91, 144, 200, 223, 225f,
232–247
Tobison, Lars 54
Tolstoy, Nikita 235
Tågmark, Sven 185, 198, 203, 205
- Virgin, Ivar 56, 60
Vögeli, Werner 220
- Wallenberg, Peter 163
Wallin, Alf 209
Werner, Lars 83
Wetterberg, Gunnar 12, 43, 76, 84, 98, 110,
113f, 144, 152, 217
Wibble, Anne 71, 80
Widén, Ingvar 126, 137, 144
Winberg, Margareta 11, 74–81, 166, 191,
209f,
de Woul, Jan 162
- Zackrisson, Sten 196
Zetterberg, Leif 159, 162, 211f
- Åhnberg, Annika 11, 66f, 82–95, 123
Åsling, Nils G. 197, 241
Åsling, Per 198
Åström, Lars-Eric 229
Åström, Sture 59, 84, 110, 113f
- Öholm, Sievert 215

ETT VIKTIGT SYFTE med projektet om jordbruksregleringen under 1900-talet har varit att samla in och dokumentera de erfarenheter som finns hos personer som var direkt delaktiga i politikens utformning inför 1990 års livsmedelspolitiska beslut eller EU-inträdet. Vilka behov av förändringar såg de? Vilka möjligheter fanns enligt deras uppfattning för en ny politik?

Totalt har 19 personer intervjuats. Från det politiska fältet intervjuades de fyra jordbruksministrarna under åren 1986–2002 samt två företrädare för Moderaterna och en för Miljöpartiet. Från den centrala statliga förvaltningen intervjuades personer som var statssekreterare eller starkt involverade i processen inför 1990 års livsmedelspolitiska beslut och EU-inträdet. Från LRF intervjuades två förtroendevalda och två tjänstemän samt en person som arbetade med organisationens utåtriktade informationsarbete. Från konsumentsidan har en person intervjuats och företagsvärlden representeras av två personer som innehaft posten som VD för Slakteriförbundet.

De intervjuade personerna valdes ut därför att de kunde antas ha viktig kunskap om detta skede av jordbrukspolitiken och hade innehaft olika roller i omlägningsprocessen. De fullständiga intervjuerna redovisas i denna bok.

